

POKONAĆ HYDRĘ

DZIAŁALNOŚĆ INSTYTUCJI
I PODMIOTÓW SPECJALISTYCZNYCH
W OBLICZU PANDEMII COVID-19

Karolina Walancik
Dominik Penar
Krzysztof Jan Kłęczar

REDAKCJA NAUKOWA

Pokonać hydrę.

Działalność instytucji
i podmiotów specjalistycznych
w obliczu pandemii COVID-19

Pokonać hydrę

Działalność instytucji i podmiotów specjalistycznych w obliczu pandemii COVID-19

Redakcja naukowa

Karolina Walancik, Dominik Penar, Krzysztof Jan Klęczar

Akademia WSB
WSB University

Dąbrowa Górnicza 2026

Pokonać hydrę.

*Działalność instytucji i podmiotów specjalistycznych
w obliczu pandemii COVID-19*

Redakcja naukowa

Karolina Walancik, Dominik Penar, Krzysztof Jan Klęczar

Recenzja

płk dr hab. Mirosław Laskowski – Akademia Sztuki Wojennej w Warszawie

Projekt i przygotowanie okładki

Wiktoria Konieczniak, z wykorzystaniem narzędzi sztucznej inteligencji (AI)

DTP publikacji

Wojciech Ciągło Studio DTP, www.dtp-studio.pl

Korekta

Anna Zdonek

ISBN 978-83-68935-01-1

e-ISBN 978-83-68935-02-8

Wydawca

Akademia WSB

ul. Cieplaka 1c, 41-300 Dąbrowa Górnicza, tel. (32) 295 93 59

e-mail: wydawnictwo@wsb.edu.pl, www.wsb.edu.pl

© Copyright by Akademia WSB

Kopiowanie w całości lub we fragmentach zabronione

Dąbrowa Górnicza 2026

Druk i oprawa

TOTEM.com.pl

Pamięci
prof. dr. hab. Marka S. Szczepańskiego

Spis treści

Wprowadzenie	9
JAROSŁAW WIECZOREK	
Zarządzanie kryzysowe w pierwszym roku pandemii COVID-19 – na przykładzie województwa śląskiego	13
ALINA KUCHARZEWSKA	
Komunikacja w czasach zarazy, czyli o trudnej sztuce niewywoływania paniki	27
MAREK S. SZCZEPAŃSKI, ANNA ŚLIZ	
COVID-19: potyczki z demonami?	37
BOGUSŁAW ŚLIWERSKI	
Globalizacja – pandemia – higiena psychiczna	49
KAROLINA WALANCIK	
Realizacja zdalnego nauczania w dobie pandemii COVID-19 w uczelni. Korzyści, zagrożenia, perspektywa	65
MICHAŁ BORDA	
Szkolne nauczanie religii wobec pandemii COVID-19	83
ARTUR WYSOCKI	
Doświadczenie <i>mysterium tremendum</i> w czasie pandemii	93
ANNA SZULC	
Nowa szkoła pocovidowa: dlaczego porażkę należy przekuć w sukces	105

DOMINIK PENAR

Edukacja ustawiczna w okresie pandemii COVID-19.

Między teorią a praktyką 117

JOANNA KUROWSKA-PYSZ

Ocena wybranych przykładów współpracy transgranicznej
w dziedzinie ochrony zdrowia w aspekcie kryzysu wywołanego
pandemią COVID-19 .....

127

TOMASZ BIAŁAS

Koordynacyjna rola Brygad Obrony Terytorialnej w systemie kierowania
bezpieczeństwem narodowym na poziomie regionalnym/lokalnym
w trakcie przeciwdziałania pandemii COVID-19.

Na przykładzie 13 Śląskiej Brygady OT

im. ppłk. Tadeusza Puszczyńskiego ps. Wawelberg 153

ROMAN RABSZTYN

Działania śląskiej Policji w czasie pandemii COVID-19 167

JACEK KLESZCZEWSKI

Wpływ pandemii COVID-19 na funkcjonowanie jednostek

Państwowej Straży Pożarnej w województwie śląskim 175

ŁUKASZ GÓRNY

Służba Więzienna w obliczu pandemii COVID-19

na przykładzie okręgu katowickiego 185

MARCIN BUDZICH

Policyjna służba w czasie pandemii COVID-19 191

KRZYSZTOF JAN KLĘCZAR

Edukacja w tworzeniu systemu ochrony ludności i obrony cywilnej 207

Wprowadzenie

Zarządzanie kryzysowe w Rzeczypospolitej Polskiej, uregulowane przede wszystkim w ustawie z dnia 26 kwietnia 2007 r. o zarządzaniu kryzysowym (Dz. U. 2007, nr 89, poz. 590 z późn. zm.), stanowi podstawowy mechanizm reagowania państwa na sytuacje kryzysowe, kryzysy. Pandemia COVID-19, będąca długotrwałym i wielowymiarowym kryzysem, stanowiła jeden z najpoważniejszych sprawdzianów sprawności krajowego systemu zarządzania kryzysowego od czasu jego instytucjonalizacji

Struktura prezentowanej monografii *Pokonać hydrę. Działania podmiotów specjalistycznych oraz instytucji w pandemii COVID-19* odzwierciedla cztery zasadnicze fazy zarządzania kryzysowego: zapobieganie, przygotowanie, reagowanie oraz odbudowę, przy uwzględnieniu specyfiki sytuacji kryzysowej, jaką była pandemia COVID-19. Rozdział pierwszy poświęcony jest zarządzaniu kryzysowemu w pierwszym roku pandemii na przykładzie województwa śląskiego. Stanowi on punkt wyjścia do dalszych analiz, ukazując praktyczne funkcjonowanie struktur administracji publicznej, zespolonej i niezespolonej w ramach kompetencji określonych w ustawie o zarządzaniu kryzysowym i dziedzinowych oraz rolę wojewody jako kluczowego podmiotu kierującego działaniami w terenie (Dz. U. 2007, nr 89, poz. 590 z późn. zm.).

Kolejne rozdziały koncentrują się na problematyce komunikacji kryzysowej, która w warunkach pandemii nabrała szczególnego znaczenia. Analiza działań rzecznika prasowego Urzędu Wojewódzkiego w Katowicach ukazuje praktyczny wymiar realizacji obowiązku informacyjnego administracji publicznej oraz znaczenie spójnego przekazu w sytuacji zagrożenia zdrowia publicznego w sytuacji wyjątkowej, nacechowanej emocjami. Uzupełnieniem tej perspektywy jest refleksja nad społecznymi i kulturowymi aspektami pandemii, w tym nad narracjami lęku, dezinformacji oraz prób racjonalizacji zagrożenia, określonych metaforycznie jako „potyczki z demonami”.

Istotną część monografii stanowią rozdziały analizujące pośrednie skutki pandemii, wykraczające poza tradycyjnie rozumiane reagowanie kryzysowe. Rozważania dotyczące globalizacji, pandemii i higieny psychicznej wskazują na to, aby wychowanie i kształcenie w szkołach postrzegać jako spełniającą dla rodziców dzieci

i młodzieży rolę pomocniczą, by profesjonalnie wzbogacić je o środki i sposoby radzenia sobie w sytuacjach trudnych, jako elementu odporności społecznej, aby przygotować się na różnego rodzaju zdarzenia kryzysowe.

Analizy zdalnego nauczania w szkolnictwie wyższym oraz nauczania religii w szkołach pokazują, w jaki sposób systemy edukacyjne i wychowawcze adaptowały się do ograniczeń sanitarnych, realizując zadania edukacyjne, badawcze, organizacyjne, administracyjne w szkolnictwie w sytuacji kryzysowej.

Rozdziały o charakterze refleksyjnym i aksjologicznym, poświęcone doświadczeniu *mysterium tremendum* w czasie pandemii oraz koncepcji „nowej szkoły po-covidowej”, wpisują się w fazę odbudowy i uczenia się po kryzysie. Autorzy podejmują próbę odpowiedzi na pytanie, w jaki sposób doświadczenie pandemii może stać się impulsem do trwałych zmian instytucjonalnych i społecznych, zgodnie z założeniem, że porażki systemowe powinny prowadzić do wzmacniania odporności, a nie jedynie do doraźnej korekty działań.

Kolejne rozdziały dotyczą współpracy instytucjonalnej i międzysektorowej, w tym przykładów współpracy transgranicznej w dziedzinie ochrony zdrowia, które wpisują się w szerszy kontekst europejskich mechanizmów reagowania kryzysowego. Analizy te ukazują, że skuteczne zarządzanie kryzysowe wymaga koordynacji nie tylko na poziomie krajowym i regionalnym, lecz również międzynarodowym, zwłaszcza w obliczu zagrożeń o charakterze transgranicznym.

Szczególne miejsce w monografii zajmują rozdziały poświęcone działaniom służb i formacji odpowiedzialnych za bezpieczeństwo publiczne. Analiza koordynacyjnej roli Brygad Obrony Terytorialnej, na przykładzie 13 Śląskiej Brygady OT, ukazuje praktyczne zastosowanie wsparcia wojska w systemie zarządzania kryzysowego (Dz.U.2017.1928 t.j.). Uzupełniają ją rozdziały dotyczące działań Policji (Dz.U.2025.636 t.j.), Państwowej Straży Pożarnej (Dz.U.2021.1940 t.j.) oraz Służby Więziennej (Dz.U.2025.1750 t.j.), które realizowały swoje ustawowe zadania w warunkach podwyższonego ryzyka oraz rozszerzonego zakresu obowiązków, wynikających z przepisów szczególnych wprowadzonych w związku z pandemią.

Całość publikacji ukazuje pandemię COVID-19 jako złożoną sytuację kryzysową, która wymagała zastosowania pełnego spektrum narzędzi zarządzania kryzysowego – od decyzji normatywnych i organizacyjnych, poprzez działania operacyjne, aż po refleksję nad długofalowymi skutkami społecznymi i instytucjonalnymi. Monografia stanowi próbę syntetycznego ujęcia doświadczeń poszczególnych podmiotów systemu bezpieczeństwa, które mogą stanowić istotny punkt odniesienia dla doskonalenia polskiego systemu zarządzania kryzysowego w przyszłości.

Doświadczenia związane z pandemią COVID-19, z wojną w Ukrainie oraz innymi sytuacjami kryzysowymi pokazały, że właściwie przygotowane społeczeństwo jest istotnym elementem bezpieczeństwa państwa. Można wnioskować, iż edukacja w zakresie bezpieczeństwa jest jednym z podstawowych elementów budowania

odporności społecznej i skutecznego systemu ochrony ludności. Edukacja powinna obejmować nie tylko przekazywanie wiedzy o zagrożeniach, lecz także kształtowanie praktycznych umiejętności reagowania, udzielania pierwszej pomocy, ewakuacji, korzystania z systemów ostrzegania oraz współpracy ze służbami i administracją publiczną. Współczesny system ochrony ludności w Polsce uwzględnia potrzebę przygotowania obywateli do właściwego zachowania w sytuacjach zagrożenia. Ustawa z 5 grudnia 2024 r. o ochronie ludności i obronie cywilnej wskazuje edukację ludności jako jeden z elementów zwiększania świadomości zagrożeń i społecznej odporności. Pandemia COVID-19 uwiaryściła znaczenie szybkiego przekazywania wiarygodnych informacji, przeciwdziałania dezinformacji oraz przygotowania obywateli do funkcjonowania w warunkach długotrwałego kryzysu. Z kolei wojna w Ukrainie zwróciła uwagę na konieczność przygotowania ludności do zagrożeń militarnych, ewakuacji, funkcjonowania w warunkach ograniczonego dostępu do podstawowych usług oraz udzielania pomocy osobom poszkodowanym. Dlatego edukacja dla bezpieczeństwa powinna być traktowana jako proces ciągły, obejmujący szkoły, administrację publiczną, służby ratownicze, organizacje społeczne oraz całe społeczności lokalne. Szczególne znaczenie mają szkolenia praktyczne, ćwiczenia, symulacje sytuacji kryzysowych oraz edukacja dotycząca pierwszej pomocy i zasad alarmowania. Celem tak rozumianej edukacji jest zwiększenie samodzielności obywateli oraz ich zdolności do współdziałania z podmiotami odpowiedzialnymi za bezpieczeństwo. Obecne rozwiązania prawne przewidują organizowanie szkoleń, ćwiczeń i innych form edukacji z zakresu ochrony ludności i obrony cywilnej, a także włączanie tych zagadnień do systemu oświaty. W konsekwencji edukacja nie powinna być postrzegana wyłącznie jako element systemu szkolnego, lecz jako jeden z fundamentów odporności państwa i społeczeństwa na pandemie, konflikty zbrojne, klęski żywiołowe, awarie infrastruktury oraz inne sytuacje kryzysowe.

Publikację tę dedykujemy wszystkim przedstawicielom administracji państwowej, służb mundurowych, studentom, wykładowcom, uczniom, nauczycielom, społeczeństwu, wszystkim osobom zainteresowanym problematyką przygotowania i reagowania na sytuacje kryzysowe.

Monografia jest pokłosiem Ogólnopolskiej Konferencji Naukowej, zorganizowanej przez Akademię WSB w dniach 22-23 czerwca 2021 r., w Akademii WSB w Dąbrowie Górniczej w Studio TV Akademii WSB¹, które powstało w czasie pandemii w Audytorium D, oraz w formie zdalnej na platformie ClickMeeting.

W imieniu redaktorów naukowych

Karolina Walancik
Będzin, Czeladź, Kraków, 2 maja 2026 roku

1 Jego organizatorem był jeden ze współautorów tomu - Dominik Penar.

Bibliografia

Ustawa z dnia 24 sierpnia 1991 r. o Państwowej Straży Pożarnej (Dz.U.2025. poz. 1312 t.j.).

Ustawa z dnia 26 kwietnia 2007 r. o zarządzaniu kryzysowym (Dz.U. 2007, nr 89, poz. 590 z późn. zm.).

Ustawa z dnia 6 kwietnia 1990 r. o Policji (Dz.U.2025.636 t.j.).

Ustawa z dnia 9 kwietnia 2010 r. o Służbie Więziennej (Dz.U.2025.1750 t.j.).

Zarządzanie kryzysowe w pierwszym roku pandemii COVID-19 – na przykładzie województwa śląskiego

Abstrakt

Czy świat był przygotowany na nadejście wirusa SARS-CoV-2? Czy Polska i Polacy byli gotowi? Czy mieszkańcy województwa śląskiego byli przygotowani? W tej krótkiej retrospekcji chcę przedstawić procesy zachodzące w zarządzaniu kryzysowym w celu zapewnienia bezpieczeństwa państwa oraz zmiany w zachowaniach społecznych. Zderzenie z pandemią było wielowątkowe, nacechowane ogromną dawką emocji i nieprzewidywalności, co zdecydowanie utrudniało podejmowanie decyzji. Wyzwania postawione przez obecność wirusa wymuszały natychmiastowe i często bezkompromisowe działania. Dysponując aparatem państwowym i jego zasobami, przy wsparciu społeczeństwa, dokonywano zmian w strukturze ochrony zdrowia, mechanizmach zarządzania kadrą oraz wprowadzano liczne nakazy i zakazy regulujące życie społeczne. Z pewnością zdobyte doświadczenia oraz zgromadzone dane pozwolą w przyszłości reagować jeszcze skuteczniej.

Słowa kluczowe: pandemia, COVID-19, zarządzanie kryzysowe, studium przypadku, województwo śląskie

Crisis management during the COVID-19 pandemic – a case study in the Silesian Voivodeship

Abstract

Was the world prepared for the arrival of the SARS-CoV-2 virus? Were Poland and Poles prepared? Were the inhabitants of the Silesian Voivodeship prepared? In this short retrospection,

1 Jarosław Wieczorek, od 8 grudnia 2015 do 2 listopada 2023 wojewoda śląski

I want to present the processes taking place in crisis management in order to ensure the security of the state and changes in social behavior. The clash with the pandemic was multi-threaded, characterized by a huge dose of emotions and unpredictability, which definitely made it difficult to make decisions. The challenges posed by the virus forced immediate and often uncompromising actions. With the state apparatus and its resources at their disposal, with the support of society, changes were made in the structure of health care, staff management mechanisms, and numerous orders and prohibitions regulating social life were introduced. The experience gained and the data collected will certainly allow us to respond even more effectively in the future.

Keywords: pandemic, COVID-19, crisis management, case study, Silesian Voivodeship

Wprowadzenie

Zarządzanie w czasie pandemii było procesem wykraczającym poza wątki ściśle medyczne. Sytuacja początku epidemii wymagała nie tylko od rządzących sprawnego działania, ale również współpracy całego społeczeństwa. Zanim przejdę do wybranych zagadnień związanych z rozporządzaniem procesami i wydawanymi decyzjami w województwie śląskim, należy wspomnieć o charakterystyce województwa śląskiego, w szczególności obszaru metropolitalnego. Gęstość zaludnienia przypadająca na region – bo ponad 4,4 mln osób, czyli 12,1% ludności kraju (Walancik, 2013, s. 7), zamieszkuje na stosunkowo niewielkiej powierzchni, wynoszącej ponad 12 tys. km² – była jedną z przyczyn szybkiego rozprzestrzeniania się wirusa, przenoszonego drogą kropelkową, co z kolei determinowało wyższy poziom trudności w powstrzymaniu ekspansji. Współczynnik zaludnienia wynosił ponad 350 osób na km², podczas gdy średnia dla całej Polski to ok. 122 osoby na km². Dla porównania, w województwach warmińsko-mazurskim i podlaskim wynosiła ona tylko ok. 57 osób na km². Istotnym czynnikiem był również mocno zurbanizowany obszar centralny i gęsta zabudowa wielorodzinna. Celowo uwypuklam wątek gęstości zaludnienia, gdyż przy analizach porównawczych z początkowej fazy pandemii mogliśmy zaobserwować gigantyczne spustoszenie, jakie niósł wirus w regionie Lombardii na północy Włoch. To obszar o powierzchni 23 tys. km², zamieszkanym przez ponad 10 mln osób, czyli o gęstości ponad 400 osób na km². Pierwsze ostrzeżenia o ryzyku, jakie może nieść ten typ koronawirusa, pojawiły się w połowie stycznia 2020 roku w informacji WHO (*World Health Organization*), gdzie wskazano, że pierwszy przypadek odnotowano w grudniu 2019 roku w mieście Wuhan w Chinach.

Obserwacja rozwoju sytuacji w Chinach, rozpoczęcie budowy szpitali polowych w tym mieście oraz wstępne wytyczne WHO skłoniły nas do zorganizowania pod koniec stycznia pierwszej narady koordynacyjnej w województwie śląskim, podczas której zaczęliśmy przygotowania na ewentualność przedostania się wirusa do Europy. To był etap, gdy jeszcze nikt na świecie nie prognozował takiej skali

transmisji i śmiertelnego wpływu wirusa, tym bardziej że doświadczenia świata z ostatnich dziesięcioleci nie wskazywały na takie ryzyko, pomimo pojawiania się w tym czasie różnych niebezpiecznych odmian koronawirusów.

Cechą charakterystyczną w zakresie ochrony zdrowia w województwie śląskim było i jest zapewnienie powszechności dostępu do profilaktyki i świadczeń zdrowotnych oraz podnoszenie jakości usług medycznych, z zachowaniem równych praw dla wszystkich, co pozwalało na zwiększenie bezpieczeństwa zdrowotnego i poprawę warunków życia w regionie. Na szczególną uwagę zasługują placówki odnoszące największe sukcesy w dziedzinach takich jak onkologia, kardiologia, rehabilitacja, ratownictwo medyczne i leczenie oparzeń².

Jednak w okresie pandemii nastąpiło przewartościowanie priorytetów na zapewnienie powszechnego bezpieczeństwa zdrowotnego.

Celem niniejszego rozdziału jest prezentacja mechanizmów zarządzania kryzysowego z pozycji przedstawiciela władzy wykonawczej w terenie, czyli wojewody województwa śląskiego w okresie pandemii COVID-19.

Przygotowania i pierwsze decyzje zapobiegające rozprzestrzenianiu się wirusa SARS-CoV-2 w kontekście bezpieczeństwa

Charakterystyczny dla ewolucji ludzkości jest problem zapewnienia bezpieczeństwa jednostce, grupom społecznym, społecznościom, jednostkom organizacyjnym, państwowi – jako jednego z podstawowych celów państwa demokratycznego (Walancik, 2021, s. 9). W ujęciu Jerzego Stańczyka „bezpieczeństwo jest naczelną potrzebą człowieka i grup społecznych, a zarazem ich najważniejszym celem” (Stańczyk, 1996, s. 18). Jednak Dawid A. Baldwin w artykule *The concept of security* stawia tezę, że pojęcie bezpieczeństwa jest niewystarczająco wyjaśnione (Baldwin, 1997, s. 24). Tradycyjne i powszechne pojęcie *bezpieczeństwa* to stan niezagrożenia, spokoju, pewności (*Słownik Języka Polskiego PWN, A-K*, 2002, s. 139) bezpieczeństwa, występujące jako pojęcie odzwierciedlające brak zagrożeń i jego poczucia. Oznacza także zdolność narodu do ochrony jego wewnętrznych wartości przed zewnętrznymi zagrożeniami. Jest to współczesny miernik szans istnienia, przetrwania i rozwoju państwa, społeczeństwa oraz jego obywateli (Kunikowski, 2008, s. 16). Państwo, jak pisze Waldemar Kitler, „jest najdoskonalszą dotąd formą zabezpieczenia potrzeb człowieka w zakresie bezpieczeństwa (...). Bezpieczeństwo państwa, uwzględniając wszystkie czynniki (zewnętrzne i wewnętrzne, indywidualne i grupowe, przyrodnicze i wynikające z działalności człowieka), można utożsamiać z bezpieczeństwem narodowym” (Kitler, 2006, s. 27).

---

2 <https://www.slaskie.pl/pl/region/ochrona-zdrowia>

W obliczu realnego zagrożenia należało podjąć wiele decyzji przygotowawczych oraz zapobiegających rozprzestrzenianiu się wirusa, aby zapewnić bezpieczeństwo ludziom. W oparciu o plany epidemiczne oraz narady z Ministerstwem Zdrowia, Ministerstwem Spraw Wewnętrznych i Administracji oraz wieloma instytucjami administracji publicznej, zarządzanie procesami rozpoczęliśmy od przeglądów dostępności infrastruktury medycznej na poziomie szpitalnym i administracyjnym. Jeszcze przed pojawieniem się pierwszego przypadku COVID-19 wszystkie szpitale zakaźne i cała służba zdrowia wraz ze służbami mundurowymi zostały postawione w stan gotowości.

W celu usprawnienia dostępności rozpoczęliśmy również ćwiczenia wraz ze strażakami i szpitalami dotyczące zarządzania triażowaniem pacjentów. Przykłady transmisji wirusa w Europie skłaniały do podejmowania także decyzji o charakterze porządkowym i zakazowym. Pierwszą taką decyzją o dużym znaczeniu była wydana przeze mnie decyzja o zakazie wstępu dla publiczności na wydarzenie sportowe w katowickim Spodku. Ta decyzja z 27 lutego 2020 roku została podjęta po konsultacjach m.in. z Głównym Inspektorem Sanitarnym kraju. Jak można się było spodziewać, wśród potencjalnych widzów tego przedsięwzięcia nie wzbudziła entuzjazmu. Jednak wraz z pojawieniem się pierwszego przypadku wirusa w Polsce powszechnie została uznana za słuszną.

Należy wspomnieć, iż kalendarz wydarzeń sportowych i kulturalnych na rok 2020 był w Katowicach obfity (Międzynarodowe Targi Turystyki GLOBalnie, które miały się odbyć w dniach 27–29 marca w Międzynarodowym Centrum Kongresowym, mistrzostwa świata w hokeju na lodzie Dywizji 1B, Scooter, Europejski Kongres Gospodarczy, między innymi festiwale, np. FRYDERYK, Tauron Nowa Muzyka, Metal Hammer Festival).

W tym czasie odbywały się również liczne narady z samorządami, naukowcami, konsultantami wojewódzkimi w celu pełnego przepływu informacji i zdolności zarządczych, a dodatkowo – co w takich przypadkach jest wyjątkowo ważne – odpowiedniej komunikacji z mieszkańcami. Tylko współpraca podmiotów działających na rzecz bezpieczeństwa (Walancik, Kopa, 2018) całego społeczeństwa dawała szansę na ograniczenie ryzyka, a jak się później okazało – także na ratowanie życia naszych mieszkańców.

Zaczęło się: Pacjent „0” – 8 marca 2020 roku!

Te tytularne daty były wstępem do głównej walki z niewidzialnym przeciwnikiem, która w perspektywie czasu była długa, o zmiennej dynamice i profilach, z intruzem wyjątkowo bezlitosnym. Pierwszy przypadek COVID-19 w naszym województwie stwierdzono 8 marca 2020 roku u mężczyzny podróżującego autokarem z zagranicy. Ten przypadek był nie tylko wstępem do walki o powrót do zdrowia pacjenta „0”, ale również rozpoczęciem szeroko zakrojonych działań wywiadu epidemiologicznego,

procedur przyjmowania pacjentów, leczenia oraz troski o ograniczenie lęków i strachu w społeczeństwie. Tylko tego dnia ponad 600 osób było objętych nadzorem epidemiologicznym.

Następnego dnia, decyzją Prezesa Rady Ministrów³, wprowadzono sanitarne kontrole na granicach, a bitwa z wirusem rozpoczęła się na dobre. Wprowadzono tzw. formularze lokalizacyjne, które pozwoliły na zebranie danych, służących służbom sanitarnym do kontaktu z pasażerami w razie stwierdzenia ryzyka zarażenia ich ww. wirusem.

W ciągu kilku następnych dni zostały wydane zakazy udziału publiczności w imprezach masowych oraz polecenia dla samorządów dotyczące zamknięcia placówek oświatowo-wychowawczych, klubów seniora i innych instytucji. Wprowadzono również ograniczenia w dostępie do administracji publicznej, ograniczając jej działalność do czynności niezbędnych dla funkcjonowania państwa, a część szpitali została przekształcona w szpitale jednoimienne.

Każdy następny dzień przynosił kolejne decyzje podejmowane na poziomie krajowym i regionalnym. 13 marca 2020 roku wprowadzono stan zagrożenia epidemiologicznego, przywrócono kontrole graniczne, ograniczono ruch lotniczy i wprowadzono zakaz wjazdu dla cudzoziemców. Liczba zakażonych szybko rosła, a liczba osób objętych nadzorem epidemiologicznym szła w tysiące. W tym stanie rzeczy już 24 marca 2020 roku na terenie całego kraju wprowadzono stan epidemii. Można powiedzieć, iż życie w Polsce w pewnym sensie zatrzymało się, na pewno zmieniło bieg, nastąpiły przewartościowania.

Zarządzanie kryzysowe w pierwszym roku pandemii

Niewątpliwie z zarządzaniem kryzysowym związana jest sytuacja kryzysowa. W opinii Piotra Górnego i Piotra Sienkiewicza sytuacja kryzysowa to sytuacja systemowa charakteryzująca się kulminacją zagrożeń (wewnętrznych i/lub zewnętrznych) powodujących utratę stanu normalności i możliwość zakłócenia podstawowych cech systemowych (np.: stabilności, równowagi, sterowalności, efektywności itp. (Sienkiewicz, Górny, 2001, s. 31). W ujęciu ustawy przez sytuację kryzysową należy rozumieć sytuację wpływającą negatywnie na poziom bezpieczeństwa ludzi, mienia w znacznych rozmiarach lub środowiska, wywołującą znaczne ograniczenia w działaniu właściwych organów administracji publicznej ze względu na nieadekwatność posiadanych sił i środków (Ustawa z dnia 26 kwietnia 2007 r. o zarządzaniu kryzysowym – Dz. U. 2007, nr 89, poz. 590). Rzeczona ustawa bardzo precyzyjnie definiuje zarządzanie kryzysowe jako działalność organów administracji publicznej będącą elementem kierowania bezpieczeństwem narodowym, która polega na zapobieganiu sytuacjom kryzysowym, przygotowaniu do przejmowania

---

3 <https://www.gov.pl/web/koronawirus/komunikat-dotyczacy-kontroli-sanitarnych-na-granicach>

nad nimi kontroli w drodze zaplanowanych działań, reagowaniu w przypadku wystąpienia sytuacji kryzysowych, usuwaniu ich skutków oraz odtwarzaniu zasobów i infrastruktury.

Sytuacja w pierwszym kwartale 2020 roku miała niezwykle dynamikę w związku z powstaniem sytuacji kryzysowej, jaką była pandemia, i wymagała działalności organów administracji publicznej w jej kierowaniu, aby zdecydowanie ograniczyć jej skutki.

23 marca 2020, na dzień przed wprowadzeniem stanu epidemii w województwie śląskim, zmarł pierwszy pacjent w wyniku zakażenia koronawirusem, a w całej Polsce wprowadzono wiele ograniczeń i zakazów dotyczących zgromadzeń, transportu publicznego i wielu interakcji społecznych. W tamtym czasie brak kontaktu był najlepszym panaceum na rozprzestrzenianie się wirusa, a o szczepionkach dopiero zaczęto mówić na świecie. Obserwowaliśmy wówczas duże zrozumienie społeczne dla działań ingerujących w prawa i ograniczających swobody obywatelskie, gdyż z pewnością były to działania szybsze, niż te obserwowane we Włoszech czy Francji.

Już 25 marca 2020 wydałem polecenie samorządom zawieszenia działalności niektórych placówek w okresie od 26 marca do 10 kwietnia 2020⁴, a także decyzje o zmianach terminów wyborów uzupełniających w gminach. 1 kwietnia weszło w życie nowe rozporządzenie⁵, wprowadzające kolejne ograniczenia i zakazy, m.in. zakaz wychodzenia z domu dzieci bez opiekuna, zawieszenie rehabilitacji oraz zamknięcie zakładów branży *beauty*. Te działania jeszcze bardziej zmniejszały transmisję wirusa.

Dynamika działań była ogromna, a decyzje wynikały z licznych narad z ekspertami, konsultantami z dziedzin medycznych oraz obserwacji sytuacji na świecie. Z mojej perspektywy niewiele wynikało z opracowań WHO czy Chafea (HaDEA). Był czas, kiedy nie istniało skuteczne lekarstwo na COVID-19. Niewątpliwie 16 kwietnia 2020 roku był dniem, w którym widok nielicznych ludzi chodzących po chodnikach i przemieszczających się transportem publicznym stał się symbolem tego okresu. Wówczas wprowadzono nakaz zasłaniania ust i nosa w przestrzeni publicznej⁶, a ten obraz pozostał z nami na kolejne lata. Pierwszy powiew optymizmu można było zaobserwować dopiero po 20 kwietnia 2020, kiedy Ministerstwo Zdrowia wraz z Kancelarią Prezesa Rady Ministrów przedstawiło cztery etapy znoszenia ograniczeń dla gospodarki i interakcji międzyludzkich.

Istotne były działania administracji publicznej (rządowej i samorządowej), jednak prawdziwa walka o zdrowie i życie jednostki, społeczeństwa odbywała się

---

4 <https://www.katowice.uw.gov.pl/aktualnosci/polecenie-zawieszenia-dzialalnosci-niektorych-placowek-w-slaskiem>

5 <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU2020000566/O/D20200566.pdf>

6 <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU2020000658>

głównie w systemie ochrony zdrowia. W województwie śląskim w tym czasie funkcjonowało siedem szpitali, które w swojej strukturze organizacyjnej posiadały oddziały obserwacyjno-zakaźne. Niezależnie od nich, w obliczu wzrastającej liczby przypadków COVID-19, już 15 marca wydałem polecenie⁷ utworzenia pierwszego szpitala jednoimiennego⁸ zakaźnego. Tego samego dnia wystąpiłem do Prezesa Rady Ministrów z wnioskiem o przekształcenie kolejnego szpitala. Od marca 2020 roku mieliśmy zatem dwa szpitale jednoimienne oraz pięć placówek z oddziałami zakaźnymi.

Prognozy oraz obserwacje sytuacji we Włoszech i Francji wymagały podejmowania szybkich i zdecydowanych działań. W związku z tym dodatkowo 37 szpitali zostało postawionych w stan gotowości do przyjęcia pacjentów w stanie nagłego zagrożenia życia. Decyzja ta miała kluczowe znaczenie, aby uniknąć sytuacji, w których pacjenci z podejrzeniem zakażenia, znajdujący się w stanie zagrażającym życiu, byłiby odsyłani z placówek medycznych.

W kwietniu 2020, przy wsparciu Urzędu Marszałkowskiego Województwa Śląskiego oraz Narodowego Funduszu Zdrowia, utworzone zostało pierwsze w regionie miejsce izolacji chorych, u których nie była wymagana hospitalizacja. Ośrodek ten znacząco wspomagał system szpitalny, chroniąc go przed nadmiernym obciążeniem. Trafiały tam głównie osoby zakażone, które nie wykazywały objawów choroby, a ich pozostanie w domu z osobami z grupy ryzyka mogło stanowić zagrożenie dla domowników. Umieszczano tam również osoby z podejrzeniem zakażenia – po pobraniu wymazu w szpitalu, w zależności od wyniku testu i decyzji lekarza, pozostawały one w izolatorium lub (w przypadku negatywnego wyniku) mogły bezpiecznie wrócić do domu.

Ten pierwszy etap funkcjonowania systemu ochrony zdrowia wydawał się optymalny, jednak kluczową rolę w walce z pandemią odegrał personel medyczny oraz wspierający – zarówno w samych placówkach opieki zdrowotnej, jak i w administracji publicznej. Bez wykwalifikowanej kadry podjęcie wyzwania, jakim była walka z pandemią, nie byłoby możliwe. Należy również podkreślić, że sprawne funkcjonowanie systemu wymagało wzmocnienia poszczególnych szpitali specjalistami z kluczowych dziedzin medycyny, takich jak choroby zakaźne, anestezjologia czy pulmonologia, a także doświadczonym personelem pielęgniarskim. Aby zapewnić odpowiednią obsadę w strategicznych placówkach, realizowano skierowania do pracy.

Nie można również zapomnieć o tysiącach wolontariuszy, którzy w różnym zakresie wspierali system ochrony zdrowia. Oprócz wolontariuszy ogromną rolę

7 https://www.katowice.uw.gov.pl/files/28/Polecenie_nr_28.pdf

8 Szpital przeznaczony do leczenia pacjentów z COVID-19.

odegrały służby mundurowe i inspekcje, które aktywnie włączały się w działania związane z pandemią.

Pod koniec kwietnia rozpoczęto w Polsce stopniowe wychodzenie z obostrzeń, jednak w województwie śląskim liczba zakażeń wciąż dynamicznie rosła, co było w dużej mierze konsekwencją wysokiej gęstości zaludnienia w regionie. Największym wyzwaniem dla systemu ochrony zdrowia okazała się jednak druga fala pandemii – na przełomie 2020 i 2021 roku. Wówczas Ministerstwo Zdrowia podjęło decyzję o budowie szpitali tymczasowych.

W województwie śląskim powstały dwa takie obiekty, które łącznie mogły przyjąć do 644 pacjentów. Szpital zlokalizowany w Międzynarodowym Centrum Kongresowym w Katowicach (Plac Sławika i Antalla 1) był przystosowany do hospitalizacji 500 pacjentów, a w szczytowym momencie hospitalizowano tam niemal 350 osób. Drugi tymczasowy szpital – na lotnisku w Pyrzowicach – przyjął 144 pacjentów. W całym okresie funkcjonowania obu szpitali tymczasowych hospitalizowano łącznie ponad 3000 pacjentów.

Inne działania w obszarze zdrowia wdrożone w regionie

Wprowadziliśmy jako pierwsi w Polsce wymazobusy, które jeździły do osób z podejrzeniem zakażenia, a następnie do osób na kwarantannie. Nie sposób nie wspomnieć w tym miejscu o dużej odwadze pierwszych zespołów, które ruszały „w oko cyklonu”. Do pierwszego wyjazdu zgłosił się osobiście prof. Włodzimierz Mazur, śląski konsultant wojewódzki ds. chorób zakaźnych, dając przykład swojej determinacji w tej walce. Przed szpitalami wprowadzono specjalne namioty, które miały ułatwić lepszą weryfikację pacjentów.

Wdrożyliśmy na ogromną skalę mechanizmy badań na obecność wirusa. Bardzo szybko powstawały kolejne punkty dysponujące kadrą oraz specjalistycznymi analizatorami PCR (*Polymerase Chain Reaction*). Dla zapewnienia bezpieczeństwa energetycznego testy przeszło kilkadziesiąt tysięcy górników. Uruchomiliśmy szereg punktów *drive-thru*. Po kilku miesiącach od pierwszego przypadku mieliśmy zdolności do testowania kilkudziesięciu tysięcy osób na dobę. Wystarczyły tygodnie, by dostosować laboratoria i ludzi do wyzwań masowego testowania.

Wdrożono w Polsce ogromne programy wsparcia do zakupu niezbędnego sprzętu medycznego i dokonano szeregu modernizacji infrastruktury szpitalnej. Miliardy złotych posłużyły, by zakupiona aparatura medyczna mogła ratować życie w pandemii, a dzisiaj służyć w powszechnym systemie zdrowia. Takim przykładem – mało spektakularnym dla obserwatora – były inwestycje w systemy tlenowe, bez których leczenie pacjentów z niewydolnością oddechową byłoby mocno ograniczone.

Etapem, który napawał nadzieją na rychłe zwycięstwo nad koronawirusem, było opracowanie i udostępnienie dedykowanych szczepionek. Dzięki zebranemu doświadczeniu z początku pandemii i wdrożeniu rozwiązań cyfrowych realizacja

procesu szczepień przebiegała sprawnie, a jedynym utrudnieniem były na początkowym etapie ograniczone zasoby szczepionek.

Na początku pandemii, gdy u wielu ludzi pojawił się lęk oraz niepewność związana z kolejnymi informacjami dotyczącymi życia społecznego, kluczową rolę odgrywała komunikacja ze społeczeństwem. Istotne było zarówno przekazywanie informacji o obowiązujących nakazach i ograniczeniach, jak i działania prewencyjne. Równie ważna była transparentność przekazywanych danych.

Zaraz po wykryciu pierwszych przypadków COVID-19 w regionie rozpoczęliśmy regularną komunikację dotyczącą liczby zakażeń, osób objętych kwarantanną i izolacją. W późniejszych etapach pandemii publikowano również szczegółowe analizy, w tym modele epidemiologiczne, które pozwalały lepiej zrozumieć dynamikę rozprzestrzeniania się wirusa, co ilustrują poniższe prezentacje.

Rysunek 1. Sytuacja epidemiologiczna w województwie śląskim – 14 marca 2020

Źródło: www.facebook.com/photo/?fbid=2973639449322901&set=a.362272187126320

Rysunek 2. Sytuacja epidemiologiczna w województwie śląskim – 30 kwietnia 2020

Źródło: www.facebook.com/photo/?fbid=3081871795166332&set=pcb.3081875295165982

Rysunek 3. Liczba łóżek dla pacjentów COVID-19 na 14 kwietnia 2021

Źródło: www.facebook.com/photo/?fbid=3846158565480377&set=pcb.3846159022146998

Rysunek 4. Liczba nowych infekcji (tygodniowo) – 30 kwietnia 2021

Źródło: www.facebook.com/photo/?fbid=3891157867647113&set=pcb.3891158147647085

Podsumowanie

Pierwszy rok pandemii w województwie śląskim był ekstremalnym doświadczeniem dla wszystkich – dla tych, którzy podejmowali decyzje, jak i dla osób wspierających codzienną walkę oraz dla samego społeczeństwa. Każdy kolejny tydzień i miesiąc pozwalały na wdrażanie niezbędnych procedur, realizację inwestycji w ochronę zdrowia oraz intensyfikację procesów cyfryzacji.

Warto podkreślić, że wdrożenie e-recept w Polsce w 2019 roku było niezwykle pomocne w pierwszym roku pandemii. Trudno sobie wyobrazić, jakie rozwiązania należałoby wdrożyć w przypadku braku tego systemu.

Z mojej perspektywy, niemal pięć lat po odnotowaniu pierwszego przypadku COVID-19 w Polsce, ocena działań podjętych w tamtym okresie jest co najmniej pozytywna. Wnioski płynące z tych doświadczeń wskazują, że jeśli w przyszłości dojdzie do wybuchu pandemii o zbliżonym charakterze transmisji, podobnych objawach klinicznych i wymogach w ochronie zdrowia, to państwo polskie jest na nią lepiej przygotowane. Doświadczenia zdobyte w pierwszym roku pandemii pozwolą działać jeszcze szybciej, bardziej efektywnie i w sposób bardziej transparentny wobec społeczeństwa.

Kończąc, wcielając się w rolę profetyka, proszę sobie teraz wyobrazić, że nagle zaczyna się rozprzestrzeniać nowy wirus, który z podobną dynamiką obejmuje coraz większe obszary, ma porównywalny wskaźnik śmiertelności, ale... jego skutkiem nie jest – jak w przypadku COVID-19 – niewydolność oddechowa, lecz np. zatrzymanie pracy nerek albo udar mózgu. Czy świat nie znalazłby się ponownie w takiej samej sytuacji, jak w styczniu 2020 roku?

To ostatnie pytanie uświadamia nam, że nie da się optymalnie przygotować na każdą ewentualność, ponieważ okoliczności i skutki potencjalnych zagrożeń są trudne do przewidzenia. Nagłe, dziesięciokrotne zwiększenie zapotrzebowania na dializatory, cyklery czy pompy krwi mogłoby dziś wywołać paraliż w dostępie do sprzętu i specjalistów podobny do tego, jaki obserwowaliśmy w początkowej fazie pandemii COVID-19, gdzie zerwane łańcuchy dostaw oraz światowi producenci działający pod presją macierzystych krajów nie byli w stanie zapewnić wystarczającej ilości specjalistycznego sprzętu.

Z pewnością jednak, biorąc pod uwagę percepcję afordancji, a także bazując na wypracowanych mechanizmach administracyjnych, naukowych i psychologicznych, obecne pokolenie, państwo, ochrona zdrowia i społeczeństwo są dziś w stanie reagować szybciej i rozważniej. Ale czy brak własnych doświadczeń przyszłego pokolenia oraz nieprzeżyte emocje nie sprawią, że w obliczu nowego kryzysu stanie ono do walki z nikłym zasobem gotowości i narzędzi do działania?

Bibliografia

- Baldwin, D. A. (1997). The Concept of Security. *Review of International Studies*, 23(1), 5–26.
<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20200000658>
<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20200000433/O/D20200433.pdf>
[dostęp: 20.12.2024]
- <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20200000491/O/D20200491.pdf>
[dostęp: 20.12.2024]
- <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20200000566/O/D20200566.pdf>
[dostęp: 20.12.2024]
- <https://www.gov.pl/web/koronawirus/komunikat-dotyczacy-kontroli-sanitarnych-na-granicach> [dostęp: 20.12.2024]
- <https://www.slaskie.pl/content/ochrona-zdrowia> [dostęp: 20.12.2024]
- Kitler, W., Piątek, Z. (2006). *Realizacja zadań bezpieczeństwa przez samorząd terytorialny*. Stowarzyszenie Ruch Wspólnot Obronnych.
- Kunikowski, J., Turek, A. (2008). *Bezpieczeństwo i Dyplomacja. Słownik terminów*. Wydawnictwo Pedagogium.
- Meszyński, K., Walancik, M. (Red.). (2013). *Współdziałanie terenowych organów administracji wojskowej i administracji województwa w sytuacjach kryzysowych*. Stowarzyszenie Ruch Wspólnot Obronnych.
- Polecenie nr 28/2020 Wojewody Śląskiego z dnia 15 marca 2020 r. dotyczące przekształcenia struktur organizacyjnych Szpitala Rejonowego im. Dr. Józefa Rostka w szpital jednoimienny zakaźny (https://www.katowice.uw.gov.pl/files/28/Polecenie_nr_28.pdf)

- Polecenie nr 42/2020 Wojewody Śląskiego z dnia 24 marca 2020 r. <https://www.katowice.uw.gov.pl/aktualnosci/polecenie-zawieszenia-dzialalnosci-niektorych-placowek-w-slaskiem> [dostęp: 20.12.2024]
- Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 13 marca 2020 r. w sprawie ogłoszenia na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej stanu zagrożenia epidemicznego (Dz. U. z 2020 r., poz. 433).
- Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 20 marca 2020 r. w sprawie ogłoszenia na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej stanu epidemii (Dz. U. z 2020 r., poz. 491).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 10 kwietnia 2020 r. w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii (Dz. U. z 2020 r., poz. 658).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 31 marca 2020 r. w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii (Dz. U. z 2020 r., poz. 566).
- Sienkiewicz, P., Górny, P. (2001). Analiza systemowa sytuacji kryzysowych. *Zeszyty Naukowe AON*, 4(45), 27–42.
- Stańczyk, J. (1996). *Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa*. ISP PAN.
- Słownik Języka Polskiego PWN A-K*. (2002). Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Ustawa z dnia 26 kwietnia 2007 r. o zarządzaniu kryzysowym (Dz. U. 2007, nr 89, poz. 590).
- Walancik, M. (2021). *Safety and education for safety in Polish schools*. Wydawnictwo Naukowe Akademii WSB w Dąbrowie Górniczej.
- Walancik, M., Kopa, Z. (Red.). (2018). *Wybrane podmioty specjalistyczne w działaniach na rzecz bezpieczeństwa publicznego*. Wydawnictwo Naukowe Akademii WSB w Dąbrowie Górniczej.

Komunikacja w czasach zarazy, czyli o trudnej sztuce niewywoływania paniki

Abstrakt

Patrząc z perspektywy czasu na pandemię COVID-19, można powiedzieć, że okres od początku wybuchu epidemii do jej zakończenia był nacechowany ogromnymi emocjami, także w mediach. Komunikację i sposób komunikowania, które odbywały się między administracją rządową – w przedstawianym przypadku między Śląskim Urzędem Wojewódzkim w Katowicach i wojewodą śląskim – a dziennikarzami, można podzielić na czasookresy zgodne z przebiegiem epidemii w Polsce: pierwszą, drugą i trzecią falę. Powstała sytuacja kryzysowa okazała się trudna i złożona, a komunikowanie stało się sztuką niewywoływania paniki.

Słowa kluczowe: komunikacja, pandemia COVID-19

Communication in times of plague, or the difficult art of not causing panic

Abstract

Looking back at the COVID-19 pandemic, it can be said that the period – from the beginning of the outbreak to its end – was marked by enormous emotions – also in the media. Communication and the manner of communication that took place between the government administration in the presented case – Silesian Voivodeship Office in Katowice and Silesian Voivode – and the journalists can be divided into time periods consistent with the course of the epidemic in Poland: first wave, second and third wave. The crisis situation that arose turned out to be difficult and complex, and communicating became an art so as not to cause panic.

Keywords: communication, COVID-19 pandemic

---

¹ Alina Kucharzewska, zastępca dyrektora Biura Wojewody, rzecznik prasowy Wojewody Śląskiego w latach 2016-2023

Wprowadzenie

Na początku marca 2020 roku w szpitalu w Zielonej Górze u 66-letniego mężczyzny, który przyjechał autokarem z Niemiec, wykryto pierwszy przypadek zakażenia koronawirusem w Polsce². Oczywiście w każdym z 16 województw od dłuższego czasu przygotowywano się do tego, wprowadzając odpowiednie procedury, zgodne m.in. z: Ustawą o zarządzaniu kryzysowym, Ustawą o zapobieganiu oraz zwalczaniu zakażeń i chorób zakaźnych u ludzi, Ustawą o działalności leczniczej, Krajowym Planem Zarządzania Kryzysowego i Wojewódzkimi Planami Zarządzania Kryzysowego. Wydawało się, że m.in. w tych dokumentach zapisane są wszystkie wytyczne, które pozwolą szybko rozprawić się z wirusem. Rzeczywistość okazała się jednak zupełnie inna. Nastąpił kryzys, z którym cały świat musiał się zmierzyć; można tutaj mówić o kryzysie w skali globalnej. Wszystkie dotychczasowe procedury, ustawy, wytyczne nie uchroniły świata przed zakażeniami wirusem SARS-CoV-2 i chorobą COVID-19, która stała się przyczyną długotrwałego kryzysu nie tylko w Polsce, ale i na świecie.

Celem rozdziału jest prezentacja procesu komunikacji w pierwszej fazie wybuchu epidemii, do której teoretycznie świat powinien być przygotowany, mając przygotowane *crisis manual* na każdą kryzysową sytuację. Niestety, szybko okazało się, że wszelkie plany zarządzania kryzysowego w praktyce są niewystarczające.

Rzecznik prasowy w strukturze i w procesie komunikacji kryzysowej

Na początku należałoby zdefiniować terminy *kryzys* i *sytuacja kryzysowa*. Oba towarzyszą człowiekowi od zawsze. Z punktu widzenia zarządzania kryzysowego sytuacja kryzysowa jest rozumiana dosłownie jako „sytuacja wpływająca negatywnie na poziom bezpieczeństwa ludzi, mienia w znacznych rozmiarach lub środowiska, wywołująca znaczne ograniczenia w działaniu właściwych organów administracji publicznej ze względu na nieadekwatność posiadanych sił i środków” (Ustawa o zarządzaniu kryzysowym z dnia 26 kwietnia 2007 roku, Dz. U. 2023.122).

Kryzys to z kolei kulminacyjny punkt sytuacji kryzysowej. Można wyróżnić różne rodzaje kryzysów: społeczny (polityczno-społeczny, moralny), ekologiczny, migracyjny czy ten, o którym traktuje rozdział, czyli kryzys epidemiologiczny. Podsumowując okres epidemii COVID-19, nie można jej inaczej określić, przyjmując, że spełniała podręcznikowe wręcz wytyczne dotyczące sytuacji kryzysowej. Po eskalacji zagrożenia (dotarcie wirusa do Polski), nastąpiła utrata kontroli nad wydarzeniami (pomimo wdrożonych natychmiast obowiązujących procedur wirus

---

2 Ministerstwo Zdrowia, Pierwszy przypadek koronawirusa w Polsce. <https://www.gov.pl/web/zdrowie/pierwszy-przypadek-koronawirusa-w-polsce>, [dostęp: 02.09.2026]

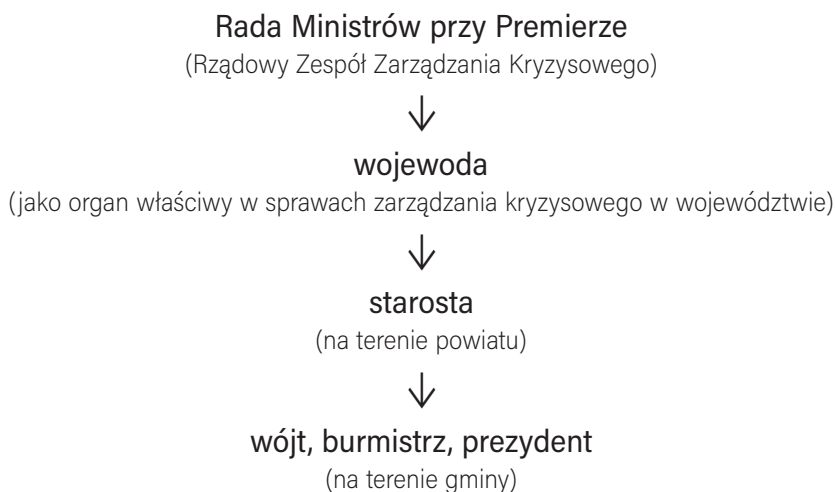
rozprzestrzeniał się błyskawicznie po kraju). W efekcie doszło do zachwiania równowagi funkcjonowania systemu (szybko okazało się, że zapisane w wojewódzkich planach zarządzania kryzysowego zabezpieczenie łóżek w szpitalach zakaźnych jest niewystarczające, stąd pojawiła się potrzeba wypracowania zupełnie nowych reguł działania do walki z wirusem SARS-CoV-2). Podjęto działania prowadzące do eliminacji zagrożenia: wprowadzenie stanu podwyższonej gotowości w szpitalach, a następnie ogłoszenie epidemii zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Zdrowia z dnia 20 marca 2020 r. w sprawie ogłoszenia na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej stanu epidemii (Dz. U. z 2020 r., poz. 491). Na koniec podjęto szczególne czynności oraz zastosowano dodatkowe siły i środki (powstała „specustawa covidowa”, czyli ogłoszona 7 marca Ustawa z dnia 2 marca 2020 r. o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2020 r., poz. 374, ze zm.).

W procesie rozwiązywania sytuacji kryzysowej nieodzowne jest odpowiednie zarządzanie, poprzez które rozumie się podjęcie działań mających na celu efektywne wykorzystanie posiadanych zasobów w celu osiągnięcia sformułowanych wcześniej założeń (Rysz, 2016, s. 43). Z punktu widzenia ustawy, „zarządzanie kryzysowe to działalność organów administracji publicznej będąca elementem kierowania bezpieczeństwem narodowym, która polega na zapobieganiu sytuacjom kryzysowym, przygotowaniu do przejmowania nad nimi kontroli w drodze zaplanowanych działań, reagowaniu w przypadku wystąpienia sytuacji kryzysowych, usuwaniu ich skutków oraz odtwarzaniu zasobów i infrastruktury krytycznej” (Ustawa z dnia 26 kwietnia 2007 r. o zarządzaniu kryzysowym, Dz.U.2023.122). Ta sama ustawa określa strukturę funkcjonowania tychże organów administracji publicznej na odpowiednich szczeblach:

- na szczeblu krajowym jest to Rada Ministrów przy Prezesie Rady Ministrów, a organem opiniodawczo-doradczym jest Rządowy Zespół Zarządzania Kryzysowego;
- na szczeblu wojewódzkim – wojewoda jako organ właściwy w sprawach zarządzania kryzysowego na terenie województwa i szef Wojewódzkiego Zespołu Zarządzania Kryzysowego;
- na szczeblu powiatowym – starosta (z Powiatowym Centrum Zarządzania Kryzysowego jako organem opiniodawczo-doradczym);
- oraz na szczeblu gminnym – wójt, burmistrz, prezydent (z Gminnym Zespołem Zarządzania Kryzysowego),

co ilustruje rysunek 1.

Rysunek 1. Struktura funkcjonowania administracji publicznej

Źródło: wykonanie własne na podstawie Ustawy z dnia 26 kwietnia 2007 r. o zarządzaniu kryzysowym (Dz.U.2023.122).

Powyższa struktura jest niezwykle istotna w procesie komunikacji kryzysowej. W tym miejscu należałoby się pochylić nad samymi terminami *komunikacja* i *komunikowanie*. Uniwersalną definicję podała jedna z polskich badaczek nauki o komunikowaniu, Bogusława Dobek-Ostrowska: „Komunikowanie jest procesem porozumiewania się jednostek, grup lub instytucji. Jego celem jest wymiana myśli, dzielenie się wiedzą, informacjami i ideami. Proces ten odbywa się na różnych poziomach, przy użyciu zróżnicowanych środków i wywołuje określone skutki” (Dobek-Ostrowska, 2004, s. 11). Szczególnym rodzajem komunikowania jest komunikacja kryzysowa, która charakteryzuje się przede wszystkim tym, iż uwarunkowana jest nagłą sytuacją. Nasuwa się też od razu określenie „niespodziewaną” sytuacją, ale zgodnie z wytycznymi *public relations* każda instytucja, organizacja czy firma powinny mieć opracowany plan komunikacji na wypadek wszelkich możliwych zagrożeń, zebrany w *crisis manual* (instrukcję zarządzania sytuacją kryzysową).

Taką strategią komunikacji nie tylko zewnętrznej, ale przede wszystkim wewnętrznej, pomiędzy zaangażowanymi w zarządzanie kryzysowe instytucjami i służbami publicznymi, jest Krajowy Plan Zarządzania Kryzysowego (KPZK), który jest „narzędziem wspomagającym system zarządzania kryzysowego, mającym na celu zapobieganie powstaniu sytuacji kryzysowej lub w przypadku jej wystąpienia podjęcie zaplanowanych działań, które nie dopuściłyby do jej rozwoju i zminimalizowałyby skutki zdarzenia” (Wstęp w KPZK, 2017). Na szczeblu wojewódzkim podobne zadanie ma Wojewódzki Plan Zarządzania Kryzysowego (WPZK); oba dokumenty opracowywane są na podstawie Ustawy o zarządzaniu kryzysowym.

Jednym z podstawowych elementów KPZK oraz WPZK są zasady informowania ludności o zagrożeniach i sposobach postępowania na wypadek zagrożeń. Za koordynację komunikacji ze społeczeństwem odpowiada rzecznik prasowy lub kierownik komórki organizacyjnej odpowiedzialny za komunikację społeczną w tzw. instytucji wiodącej. Jej rzecznik jest więc „koordynatorem polityki informacyjnej” oraz „przygotowuje, we współpracy z rzecznikiem instytucji będącej głównym wykonawcą, założenia dotyczące komunikacji społecznej w danej sytuacji kryzysowej (w tym określa główne przekazy, ich częstotliwość, narzędzia i osoby komunikujące) i po uzyskaniu akceptacji przełożonego – realizuje je poprzez rzecznika głównego wykonawcy” (KPZK, 2017).

Na szczelbu wojewódzkim zadania koordynatora polityki informacyjnej przejmuje rzecznik prasowy Wojewody, będący też członkiem Wojewódzkiego Zespołu Zarządzania Kryzysowego, który – zgodnie z Ustawą o zarządzaniu kryzysowym – działa przy Wojewodzie. Wojewódzki Plan Zarządzania Kryzysowego definiuje także jego zadania, bowiem prócz utrzymywania stałego kontaktu z Wojewodą, rzecznik uczestniczy w posiedzeniach WZZK, koordynuje politykę informacyjną podmiotów zaangażowanych w rozwiązywanie sytuacji kryzysowej, jeśli sytuacja tego wymaga ze względu na skalę wydarzenia – informuje Centrum Prasowe Rządu i Rządowe Centrum Bezpieczeństwa, zapewnia całodobową obsługę mediów społecznościowych, organizuje Mobilne Centrum Prasowe (jeżeli jest taka konieczność), przygotowuje komunikaty, ustala prowadzenie polityki informacyjnej, monitoruje media, jest w stałym kontakcie z mediami itd. (WPZK, 2019, s. 60–74).

Ten krótki zarys teoretyczny jest niezbędny, by wyjaśnić działania, które odbywały się w Śląskim Urzędzie Wojewódzkim w Katowicach jeszcze przed pojawieniem się pierwszego przypadku zachorowania na COVID-19 w Polsce. Już kilka tygodni wcześniej odbywały się wspomniane zespoły (zwane też sztabami) zarządzania kryzysowego, na których podjęto decyzję m.in. o wprowadzeniu stanu podwyższonej gotowości w niektórych szpitalach na terenie województwa śląskiego. To już wprowadziło pewien niepokój społeczny, czego dowodem są chociażby ówczesne nagłówki medialne: „Epidemia koronawirusa: Śląskie: 35 szpitali w stanie podwyższonej gotowości i puste półki w niektórych sklepach!”.

„Epidemia strachu”, czyli pierwsza fala zakażeń

W początkowej fazie pandemii prace WZZK w Katowicach trwały nawet 20 godzin na dobę. Komunikacja ze społeczeństwem była bardzo ostrożna i można było mówić nawet o pewnym deficycie informacji. Wynikało to w głównej mierze z faktu, iż nie mieliśmy jeszcze wówczas pełnej wiedzy na temat samego wirusa SARS-CoV-2, a wiadomości przekazywane społeczeństwu musiały być jak najbardziej sprawdzone i wiarygodne. Warte podkreślenia jest w tym miejscu to, iż proces komunikacji rzeczników prasowych Wojewodów w sytuacjach kryzysowych był ściśle

uzgadniany bądź z rzecznikiem Rządu, bądź z rzecznikiem danego ministerstwa. W przypadku omawianego okresu pandemii COVID-19 rzecznikami wiodącymi na szczeblu krajowym byli rzecznicy: Ministerstwa Zdrowia oraz Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji. Proces komunikacji, jako że zagrożenie objęło cały kraj, odbywał się na początku epidemii w ten sam sposób we wszystkich 16 województwach:

- Minister Zdrowia, jako instytucja wiodąca, podczas konferencji prasowej informuje o wykryciu pierwszego przypadku zakażenia w Polsce i przedstawia proces działania poszczególnych służb, zwłaszcza sanitarno-epidemiologicznych (<https://www.gov.pl/web/zdrowie/pierwszy-przypadek-koronawirusa-w-polsce>);
- rzecznik Wojewody informuje rzecznika Ministra Zdrowia o wystąpieniu pierwszego przypadku zakażenia w danym województwie;
- rzecznik Ministra Zdrowia przekazuje tę informację mediom na konferencji prasowej;
- rzecznik Wojewody, w uzgodnieniu z rzecznikiem MZ, przygotowuje szczegółowy komunikat i przejmuje komunikację medialną w województwie.

Ten wypracowany schemat informowania społeczeństwa był istotny, gdyż „w procesie komunikowania, zwłaszcza w sytuacji kryzysowej konieczne jest, aby informacja wychodząca ze wszystkich organów zaangażowanych w rozwiązywanie sytuacji kryzysowej była spójna” (*Zasady informowania ludności o zagrożeniach i sposobach postępowania na wypadek zagrożeń*, Krajowy Plan Zarządzania Kryzysowego, 2017, s. 170). Spójność i zgodność w komunikowaniu niezbędne były także z tego względu, iż rzecznik Wojewody przejął komunikację administracji ze-spólonej (służb sanitarnych na szczeblu wojewódzkim i powiatowym, policji, straży pożarnej) oraz szpitali – w tym szpitali tymczasowych.

Charakterystyka przekazu masowego

W konstrukcji samych komunikatów, które przygotowywałam na początku pandemii, nacisk kładziony był na uspokojenie społeczeństwa i pozbawienie treści zbędnego ładunku emocjonalnego. Było to niezwykle ważne, bowiem samo zagrożenie, jakim było zakażenie wirusem, budziło wśród ludzi wysoki, paniczny wręcz poziom strachu – stąd w pierwszej fali można mówić o „pandemii strachu”. Sytuację pogarszały wprowadzane kolejne obostrzenia: odwołanie wszystkich imprez masowych, zamknięcie placówek oświatowych na okres dwóch tygodni (12–25 marca 2020), zamknięcie granic Polski dla ruchu lotniczego oraz kolejowego, czy wprowadzenie kontroli paszportowych na wszystkich granicach lądowych, a do kraju pozwolono wjeżdżać tylko obywatelom Polski (zaś po przekroczeniu granicy konieczna była 14-dniowa kwarantanna). Wszystko to wywoływało stan niepewności, strachu i zdezorientowania wśród społeczeństwa. Dlatego niezwykle wagę należało

przykładać do przekazu; w tym przypadku mówimy bowiem o przekazie masowym. Jak wskazuje Urszula Bobkowska, „proces masowego komunikowania jest szczególnym przypadkiem komunikacji społecznej”, a „odbiorców środków masowego komunikowania charakteryzowano często według cech przypisywanych społeczeństwu masowemu; mówiono o tzw. masowym odbiorcy” (Bobkowska, 1985, s. 31 i 36).

Mając świadomość pełnej odpowiedzialności za każde słowo, ówczesny wojewoda śląski na zwołanym briefingu prasowym poinformował o pierwszym „przypadku” zakażenia w województwie śląskim – był to mężczyzna, który jechał w autokarze pełnym turystów wracających z nart z Włoch³.

„W dobrym stanie jest mężczyzna, mieszkaniec Rybnika, który obecnie przebywa na oddziale zakaźnym szpitala w Raciborzu. To pierwszy przypadek zarażenia koronawirusem w naszym województwie – mówi wojewoda śląski Jarosław Wieczorek.

Trwa ustalanie, czy mężczyzna mógł zarazić inne osoby. Wiadomo, że podczas powrotu z Włoch autokarem towarzyszyły mu 3 osoby z załogi i 33 pasażerów.

- Do wszystkich w ciągu zaledwie kilku godzin dotarli powiatowi inspektorzy sanitarni. 23 mieszkańców naszego województwa trafiło do kwarantanny domowej pod ścisłym nadzorem sanitarnym powiatowych inspektorów z: Gliwic, Rybnika, Tychów, Jaworzna, Chorzowa, Bytomia i Cieszyna. Pozostali również przebywają w kwarantannie w swoich miejscach zamieszkania, a chodzi o województwa: mazowieckie, dolnośląskie, lubelskie i opolskie. Żaden z tych pasażerów nie wykazuje symptomów chorobowych – przekazała wojewódzka inspektor sanitarna Urszula Mendera-Bożek”.

Komunikat był krótki, ale bardzo treściwy i wyczerpujący wszystkie możliwe do przekazania społeczeństwu wiadomości. Podkreślono przede wszystkim, iż stan mężczyzny jest dobry, że natychmiast został otoczony profesjonalną opieką, a wszystkie służby są postawione w stan najwyższej gotowości na wypadek kolejnych zachorowań. Ta informacja została również przekazana na profilu społecznościowym wojewody śląskiego, który wraz z profilem Śląskiego Urzędu Wojewódzkiego stał się wraz z rozwojem pandemii głównym kanałem informacyjnym ze strony urzędu wojewódzkiego.

Ten rodzaj ukształtowania oficjalnego przekazu medialnego był niezwykle istotny. Po pierwsze, zaspokajał głód informacji społeczeństwa, które pragnęło wiedzieć wszystko, z najdrobniejszymi szczegółami, o pierwszych zachorowaniach. Dochodziło nawet do takich sytuacji, że do biura prasowego urzędu wojewódzkiego telefonowali mieszkańcy miejscowości, w których pojawiały się pierwsze

---

3 Super Express, Koronawirus na Śląsku, co wiemy o zakażonych z Raciborza? <https://www.se.pl/slask/koronawirus-na-slasku-co-wiemy-na-temat-zakazonych-z-raciborza-aa-VpYP-uCtT-yVYt.html>, [dostęp: 02.09.2026]

przypadki zakażeń, domagając się informacji, gdzie te osoby mieszkają. Pamiętam telefon od mężczyzny, który żądał, aby wojewoda stworzył mapę zachorowań, na której zaznaczane miały być nie tylko miasta, ale także ulice, przy których mieszkają zakażeni, po to, aby mógł omijać zagrożone jego zdaniem rejony. Oczywiście podobne pomysły były niezgodne z wszelkimi przepisami, ale pokazują, co działo się wówczas w społeczeństwie.

Po drugie, położenie nacisku w komunikacji na stan zdrowia zakażonych miało na celu uspokojenie opinii publicznej, która epatowana była przez media przerażającymi obrazkami z Wuhan w Chinach.

W tym miejscu chcę wrócić do sposobu przekazania opisanej wyżej informacji, co również ma niebagatelne znaczenie w procesie komunikacji: najwyższy przedstawiciel władzy rządowej w województwie, a więc wojewoda, na briefingu prasowym zwołanym w siedzibie urzędu wojewódzkiego poinformował o wykryciu pierwszego w województwie przypadku zachorowania na COVID-19. „Wsparciem” merytorycznym wojewody byli przedstawiciele służb zaangażowanych w działania, czyli wojewódzki inspektor sanitarny, wojewódzki konsultant ds. chorób zakaźnych oraz merytoryczni urzędnicy, którzy odpowiadali w zakresie swoich kompetencji na pytania tłumnie zebranych dziennikarzy. Uczestnictwo ekspertów jest nieodłącznym elementem w każdej komunikacji kryzysowej.

Briefingi odbywały się systematycznie wraz z pojawianiem się kolejnych zachorowań, a gdy przypadków były już dziesiątki, briefingi zostały zastąpione – głównie ze względu na zasady sanitarne – komunikatami rzecznika prasowego Wojewody wysyłanymi newsletterem (pocztą elektroniczną) dwa razy dziennie: rano i po południu. Ta systematyczność spowodowała, że dziennikarze mogli liczyć na bieżące informacje, które natychmiast przekazywali opinii publicznej. Codzienne raporty stały się swoistym *feature release* – stałą rubryką w codziennych przekazach medialnych, którą czytelnicy pilnie śledzili. Systematyczna pora przekazu była istotna tym bardziej, że z czasem mieszkańcy musieli pozostać w domach, a głównymi źródłami informacji stały się dla nich przekazy medialne oraz – jak się okazało – media społecznościowe władarzy ich miast, co również miało znaczenie.

Na początku epidemii w Śląskim Urzędzie Wojewódzkim odbyło się spotkanie wojewody z wszystkimi władzami gmin w województwie, podczas którego, prócz działań związanych z zarządzaniem kryzysowym, ustalono także jeden z jego składowych, czyli proces komunikacji kryzysowej. Do wspomnianego na początku tej rozprawy schematu przekazywania informacji (od Ministra Zdrowia do rzecznika Wojewody) dołączyć należałoby także prezydentów, burmistrzów i wójtów. Ustalono bowiem, iż w razie pojawienia się przypadku zakażenia na terenie danej jednostki samorządu terytorialnego, wojewoda będzie informował o tym jej władz. Ten z kolei, po ukazaniu się oficjalnych komunikatów rzecznika Ministra Zdrowia oraz rzecznika Wojewody, będzie przekazywał wiadomość swoim mieszkańcom.

Zwykle informacja ukazywała się na profilu społecznościowym prezydenta, burmistrza, wójta czy starosty i była rozszerzeniem komunikatu wojewody o zapewnienie, że dany władarz czuwa nad bezpieczeństwem mieszkańców oraz jest w stałym kontakcie z wojewodą i jego służbami. Zdarzały się jednak sytuacje, gdy potęga informacji i działania na emocjach brały górę. Pamiętam jednego z prezydentów, który w iście tabloidowy sposób powiadomił swoich mieszkańców o pierwszym zakażonym w gminie: „PILNE!!! Pierwszy przypadek koronawirusa w mieście!!! Przed chwilą otrzymaliśmy wiadomość o pierwszym pozytywnym wyniku badania u mieszkańca”.

Oczywiście komunikat spowodował lawinę panicznych komentarzy mieszkańców, dlatego ów prezydent musiał opublikować na swoim profilu społecznościowym kolejny, tym razem już wyważony post, z szerszymi wyjaśnieniami oraz apelem o stosowanie się do zaleceń epidemiologów, przedstawicieli rządu i władz miasta.

Jest jeszcze jeden element, o którym nie można zapominać w komunikacji kryzysowej: *fake news*, czyli nieprawdziwe, fałszywe informacje. Stały monitoring mediów jest w kryzysach konieczny, bowiem pozwala szybko wyłapać z ogromu informacji te, które rozprzestrzeniają się w świecie mediów i komunikatorów w sposób tzw. wirusowy, i które na pierwszy rzut oka wydawać się mogą realne, jednak z rzeczywistością mają mało wspólnego, a ich celem jest przede wszystkim wywołanie paniki i dezorientacji odbiorców. Tak było z przekazywanym z telefonu komórkowego na telefony esemesem o treści: „Wojewoda Śląski informuje, że dzisiaj w nocy od 23.00 do 5.00 będzie przeprowadzona dezynfekcja ze śmigłowca. W tym czasie proszę o zamknięcie okien i drzwi”. Oczywiście natychmiast został wydany komunikat informujący, że jest to *fake news*, nieprawdziwa informacja, i że każda wątpliwa informacja wymaga zweryfikowania, najlepiej u źródła. Podkreśliliśmy również, iż właśnie strona internetowa Śląskiego Urzędu Wojewódzkiego, media społecznościowe Wojewody i ŚUW są najbardziej wiarygodnym źródłem informacji, z którego w pierwszej kolejności należy korzystać⁴.

Zakończenie

W drugiej i trzeciej fali epidemii, gdy zakażenia w województwie można było liczyć w tysiącach, skupiliśmy się na komunikacji w mediach społecznościowych, gdzie umieszczaliśmy dane dotyczące ujęte graficznie w piktogramach i tabelkach. Nacisk położony był na czytelność, przejrzystość, spójność i ukierunkowany na identyfikację wizualną (*branding*) oraz stałe godziny publikacji. Grafiki pomagały dziennikarzom w tworzeniu komunikatów dotyczących aktualnej sytuacji epidemiologicznej,

---

4 Radio 90, Kłamstwa, fake newsy, plotki. Kolejne fałszywe informacje. https://www.radio90.pl/klamstwa-fake-newsy-plotki-kolejne-falszywe-informacje.html#google_vi&gsc.tab=0, [dostęp: 02.09.2026]

a jednocześnie informowały także mieszkańców, jak wirus zmienia życie w naszym województwie.

Bibliografia

- Bobkowska, U. (1985). Proces komunikowania masowego i jego elementy. W: W. Dudek (red.), *Zarys teorii procesów i środków komunikowania masowego*. Uniwersytet Śląski.
- Dobek-Ostrowska, B. (2004). *Podstawy komunikowania społecznego*. Wydawnictwo Astrum.
- Dudek, W. (Red.). (1985). *Zarys teorii procesów i środków komunikowania masowego*. Uniwersytet Śląski.
- Radio 90, Kłamstwa, fake newsy, plotki. Kolejne fałszywe informacje. https://www.radio90.pl/klamstwa-fake-newsy-plotki-kolejne-falszywe-informacje.html#google_vi&gsc.tab=0, [dostęp: 02.09.2026]
- Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 20 marca 2020 r. w sprawie ogłoszenia na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej stanu epidemii (Dz. U. z 2020 r., poz. 491).
- Rysz, S. J. (2016). *Zarządzanie kryzysowe zintegrowane*. Wydawnictwo Difin.
- Ustawa o zarządzaniu kryzysowym z dnia 26 kwietnia 2007 roku (Dz. U. 2023, poz. 122).
- Ustawa z dnia 2 marca 2020 r. o szczególnych rozwiązaniach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19, innych chorób zakaźnych oraz wywołanych nimi sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2020 r., poz. 374, ze zm.).
- WPZK. (2019). Moduł zadaniowy nr 6 „Zorganizowanie procesu komunikacji społecznej (zgodnie z SPO-3 KPZK, s. 60–74).
- Wstęp w KPZK, 2017. <https://www.gov.pl/web/rcb/krajowy-plan-zarzadzania-kryzysowego>.
- Zasady informowania ludności o zagrożeniach i sposobach postępowania na wypadek zagrożeń. *Krajowy Plan Zarządzania Kryzysowego*, 2017.

COVID-19: potyczki z demonami?

Abstrakt

Przełom drugiej i trzeciej dekady XXI wieku zostanie zapisany na kartach historii jako czas pandemii COVID-19, który pochłonął kilka milionów ludzkich istnień. W przeszłości ludzkość wielokrotnie mierzyła się z różnymi pandemiemi, co szeroko opisuje literatura, ale to pandemia COVID-19 wywołana koronawirusem SARS-CoV-2 zatrzymała świat w cywilizacyjnym pędzie, uświadamiając równocześnie, że wciąż nie jesteśmy bezpieczni. Pandemia z XXI wieku dotknęła ludzi mieszkających w każdym zakątku globu, zmieniając przede wszystkim dwie sfery ich życia: rodzinną i rynku pracy.

Słowa kluczowe: pandemia, COVID-19, cywilizacja, rodzina, rynek pracy

COVID-19: skirmishes with demons?

Abstract

The turn of the 21st century was recorded in the pages of history as the time of the COVID-19 threat, which claimed several million human lives. In the past there were pandemics that occurred with the device, which was widely published in the literature, but until the COVID-19 pandemic caused by the SARS-CoV-2 coronavirus, which was caused by the world in the rush of civilization, it was recorded that the events were not safe. The 21st century pandemic affected people living in every corner of the globe primarily in two spheres of their lives: family and the labor market.

Keywords: pandemic, COVID-19, civilization, family, labor market

1 prof. dr hab. Marek S. Szczepański, Akademia WSB w Dąbrowie Górniczej, 1956-2023

2 prof. dr hab. Anna Śliz, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

Od epidemii do pandemii

„Ludzkosc znajduje się w niebezpiecznych rękach – własnych” – tak zdefiniował współczesny świat Ryszard Kapuściński (Kapuściński 2000, s. 130). Słowa polskiego reportażysty można przyjąć jako ważne także w kontekście szalejącej wciąż na świecie pandemii koronawirusa SARS-CoV-2. Rozprzestrzeniająca się choroba zakaźna COVID-19, wywołana wspomnianym koronawirusem, została uznana przez Światową Organizację Zdrowia za pandemię (z greckiego *pan* – „wszyscy” i *demos* – „lud”). To określenie epidemii o szczególnie dużych rozmiarach, obejmujących znaczący obszar – kraj, kontynent, a nawet świat. Mówiąc prościej, pandemia to wielokrotniona epidemia, która oznacza pojawienie się w tym samym czasie dużej liczby zachorowań na tę samą chorobę wśród ludności określonego terenu³.

W XX i XXI wieku świat zmagał się z kilkoma epidemiami i pandemiemi, z których najbardziej znana to pandemia grypy hiszpanki, która szalała w latach 1918-1919 i zabrała 50-100 mln istnień ludzkich. W drugiej połowie XX wieku (1957) pojawiła się grypa azjatycka, która spowodowała śmierć około 1 mln mieszkańców globu. Podobne dane odnoszą się do grypy hongkońskiej (1968). Pandemia grypy A/H1N1, która rozprzestrzeniała się w świecie, pozbawiła życia około 150-180 tys. ludzi. Trzeba także wspomnieć o AIDS, chorobie zakaźnej, która szczególnie silnie zaatakowała mieszkańców Afryki i do dzisiaj pozostaje jedną z bardziej groźnych i zabójczych chorób „Czarnego Kontynentu”.

Od grudnia 2019 roku świat zmagą się z pandemią koronawirusa SARS-CoV-2 i wywoływaną przez niego chorobą zakaźną COVID-19. W pierwszej dekadzie września 2021 roku 225 mln ludzi na świecie zostało zakażonych wirusem, ponad 4,6 mln zmarło. Są to dane oficjalne, podawane przez Światową Organizację Zdrowia, która równocześnie zastrzega, że prawdziwe dane dotyczące SARS-CoV-2 mogą być dwukrotnie bądź trzykrotnie wyższe. To właśnie pandemia SARS-CoV-2 z perspektywy współczesności jest zasadniczym punktem zainteresowania w niniejszym rozdziale. Pragniemy pokazać przypuszczalne źródła pochodzenia wirusa, rozprzestrzenianie się po wszystkich zakątkach świata oraz wielopłaszczyznowy wpływ pandemii na współczesny świat, z przemyśleniami co do jego przyszłości popandemicznej. Zaczniemy od kilku literackich obrazów interesującej nas problematyki.

Albert Camus i inni – motywy pandemiczne w literaturze światowej

W 1947 roku w Paryżu została opublikowana jedna z bardziej znanych książek pierwszej połowy XX wieku – *Dżuma* Alberta Camusa⁴. Akcja powieści rozgry-

---

3 Słownik poprawnej polszczyzny. Opr. Lidia Drabik, Elżbieta Sobol, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2010, s. 190.

4 W Polsce powieść ukazała się w 1957 roku, w tłumaczeniu Joanny Guze.

wa się w latach czterdziestych XX wieku w Oranie. Pewnego dnia doktor Bernard Rieux, wychodząc z gabinetu, potknął się o martwego szczura. Nie wzbudziło to w nim wielkiego niepokoju, gdyż Oran był miastem brudnym i cuchnącym. Każdego następnego dnia szczurów w mieście pokazywało się coraz więcej, co stało się początkiem pandemii dżumy roznoszonej przez gryzonie – groźnej i śmiertelnej wówczas choroby. To zwrócenie uwagi na sedno *Dżumy* może nasuwać proste skojarzenia z pierwszymi doniesieniami o źródle pojawienia się koronawirusa SARS-CoV-2. Wówczas wskazywano na odzwierzęce pochodzenie wirusa, który rzekomo przeniosły na człowieka na rynku w chińskim mieście Wuhan nietoperze. Do kwestii tej powrócimy później, tutaj ją tylko sygnalizujemy.

Drugą pozycją literatury światowej, która nawiązuje bardziej do rozprzestrzeniania się epidemii niż do jej źródła, jest *Pachnidło. Historia pewnego mordercy* (tytuł oryginału: *Das Parfum. Die Geschichte eines Mörders*) Patricka Süskinda, którego pierwsze wydanie ukazało się w roku 1985⁵. To historia życia Jana Baptysty Grenouille, który przyszedł na świat w XVIII wieku, w najbardziej cuchnącej i odrażającej dzielnicy Paryża, nazywanej Cmentarzem Niemowląt. I to właśnie obraz wspomnianej dzielnicy, ale i ówczesnej stolicy Francji – dzięki ekranizacji powieści w 2006 roku⁶ – uświadamia czytelnikom, jak prosto i szybko rozprzestrzeniały się wówczas choroby. Ludzie codziennie mieli styczność z wszelkimi nieczystościami, także ludzkimi, które płynęły ulicznymi rynsztokami, zanieczyszczwały rzeki, z których ludzie czerpali wodę. Pojawienie się jakiegokolwiek choroby zakaźnej stawało się sytuacją nie do opanowania, biorąc pod uwagę bardzo złe warunki higieniczne i sanitarne, w jakich żyli ówczesni mieszkańcy globu. Taką sytuację potęgował bardzo niski stopień rozwoju medycyny. Kiedy o tym piszemy, pojawia się myśl, że dzisiaj te problemy w większości świata zniknęły. Skąd więc pandemia, która wymyka się współczesności?

Literatura w dużo szerszym zakresie opisuje różne epidemie, z których jedne były faktami, inne autorską fikcją, zawsze jednak niosącą ważne przesłanie. Przykładem jest *Miasto ślepców* José Saramago, laureata Literackiej Nagrody Nobla (Saramago, 2009). Opisuje w niej miasto, którego mieszkańcy stopniowo ślepną: „Dlaczego oślepiłmy? Nie mam pojęcia, być może kiedyś się dowiemy. Chcesz wiedzieć, co ja o tym myślę. Oczywiście. Uważam, że my nie oślepiłmy, lecz jesteśmy ślepi. Jesteśmy ślepcami, którzy widzą. Ślepcami, którzy patrzą i nie widzą” (Saramago, 2009, s. 344–345). To przesłanie do ludzi, aby nie byli ślepi i obojętni wobec otaczającej ich rzeczywistości.

Byłoby wielkim błędem, gdybyśmy w tym miejscu nie nawiązali do Biblii, w której odnajdujemy wiele katastrof, jakie dotknęły ludzkość, ale to potop i arka Noego

5 W Polsce jest kilka wydań książki, ale my odwołujemy się do wydania z 2018 roku: P. Süskind, *Pachnidło. Historia pewnego mordercy*. Tłum. M. Łukasiewicz. Świat Książki, Warszawa.

6 W 2006 roku powstał film francusko-hispańsko-niemiecki, będący ekranizacją książki, w reżyserii Toma Tykwera. W roli głównej wystąpił Ben Whishaw.

stały się symbolem zagłady ludzkości. W Pierwszej Księdze Mojżeszowej czytamy: „I padały deszcze na ziemię przez czterdzieści dni i czterdzieści nocy. (...) Wody zaś wzbierały coraz bardziej nad ziemią, tak że zostały zakryte wszystkie wysokie góry, które były pod niebem. (...) I wyginęło wszelkie ciało poruszające się na ziemi (...) Tak zgładził Bóg wszystkie istoty, które były na powierzchni ziemi, począwszy od człowieka aż do bydła, aż do płazów i ptactwa niebios; to wszystko zostało zgładzone z ziemi. Pozostał tylko Noe i to, co z nim było w arce. A wody wzbierały nad ziemią sto pięćdziesiąt dni”⁷. To najbardziej znana katastrofa, która dotknęła i zniszczyła ludzkość. Nawiązanie do wybranych pozycji z literatury i Biblii wprowadza nas w socjologiczne rozważania odnośnie epidemii, która wywiera istotny wpływ na nasze życie od końca 2019 roku.

Teoria katastrof a socjologia Covidu

Perspektywa katastrof jest obecna w literaturze socjologicznej, która wiąże je najczęściej z galopującym rozwojem społecznym – rozwojem cywilizacji. Już Jan Jakub Rousseau dostrzegał zły wpływ cywilizacji na człowieka, który został wyrwany ze świata naturalnego i wrzucony w sztucznie stworzony świat społeczny, z którego nie było odwrotu (Rousseau, 2002). Ten przedstawiciel francuskiego oświecenia w cechach kulturowych cywilizacji europejskiej upatrywał upadku świata ludzkiego. Z wielu negatywnych cech, które przypisywał ówczesnej cywilizacji, uwagę zwraca twierdzenie, iż wytwory tejże cywilizacji powstają wskutek występków – niesprawiedliwości, próżności, agresji – i przyczyniają się do kolejnych występków – zbytku, rozprężenia, zniewolenia. Negatywne cechy cywilizacji to również służebność wobec władzy czy wypaczenie cnoty człowieka i postępowanie zgodnie z cechami nabytymi, a nie wrodzonymi (Golka, 2012, s. 397-398). Według osiemnastowiecznego myśliciela to właśnie cywilizacja, niosąca ze sobą wymienione cechy, zmierzała do zagłady świata. W kolejnych wiekach i latach ukazywały się książki, które opierając się na perspektywie historycznej rozwoju (cywilizacji), przedstawiały mniej lub bardziej prawdopodobne wizje zagłady ludzkości. Trudno tutaj przywołać wiele nazwisk, ale wypada wspomnieć Oswalda Spenglera, autora dwutomowej pracy *Zmierzch Zachodu* (Spengler, 2001). Spengler dążył do uchwycenia całości dziejów świata, w efekcie stał się propagatorem cykliczności zmiany dziejowej. Każda kultura charakteryzuje się taką samą trajektorią, czyli przechodzi etapy od narodzin do śmierci (upadku). Równocześnie dostrzegał, że kultura jest czymś naturalnym, a jej przeciwstawieniem jest cywilizacja – twór sztuczny. Według Spenglera kultura może przeobrazić się w cywilizację, co miało miejsce w przypadku kultury zachodnioeuropejskiej, i która w związku z tym znalazła się w stanie

---

7 Pierwsza Księga Mojżeszowa, 7. W: *Biblia to jest Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu*. Brytyjskie i Zagraniczne Towarzystwo Biblijne, Warszawa 1975, s. 12-13.

zaniku. Cywilizacja to najbardziej zewnętrzny i sztuczny stan, co sam autor ujął m.in. w słowa: „Tragedią naszych czasów jest to, że pozbawione więzów myślenie ludzkie nie jest już w stanie ogarnąć swych własnych konsekwencji” (Spengler, 1981, s. 289). W innym miejscu o upadającej cywilizacji pisał, że straciła ona cel istnienia i zatrzymała się w postępie. Nawiązując w tym miejscu do pandemii SARS-CoV-2, wydaje się, że ona uświadomiła światu, jak łatwo można go sparaliżować i zniszczyć, ale z drugiej strony – że współczesna cywilizacja, szczególnie rozwój medycyny, pozwoliła na bardzo szybkie opracowanie szczepionki, która, miejmy nadzieję, zahamuje dalszą eskalację wirusa. Zbliżony scenariusz współczesności, stawiający w centrum rozwoju badania medyczne, ukazali Alvin i Heidi Tofflerowie w artykule „Nadciągą Czwarła Fala” (Tofflerowie, 1999). Przeciwnie niż Spengler, patrzą oni na rozwój optymistycznie, uważając, że o ile ludziom nie zabraknie inteligencji i szczęścia, to postęp ludzkości nie ma końca: „badania naukowe pozwalają wyhodować narządy zastępcze – wątrobę, nerki, płuca – z naszych własnych komórek”. Są także przypuszczenia, że wirus SARS-CoV-2 został wyprodukowany w chińskim laboratorium, skąd został „wyniesiony” przez pracujących w nim naukowców. O tym, że są to zdarzenia prawdopodobne, pisali właśnie Tofflerowie: „Na badania naukowe i rozwój techniki wpływ wywierają czynniki takie jak popyt ze strony wojska i rynku, naciski ekologiczne, lobbing, dostępność funduszy, a także, i to może w stopniu jeszcze głębszym, kulturowe i epistemologiczne aksjomaty epoki” (Tofflerowie, 1999). Do kwestii ustaleń związanych z pochodzeniem wirusa SARS-CoV-2 jeszcze wrócimy. Literatura socjologiczna, którą można zaliczyć do katastroficznej, posiada wspólną cechę – w niekontrolowanym rozwoju cywilizacji upatruje zagładę ludzkości. Trudno o bardziej oczywisty przykład tak brzmiącej konstatacji, niż współczesna katastrofa klimatyczna, której nie tylko jesteśmy świadkami, ale bezpośrednio jej doświadczamy. Jedną z kluczowych pozycji w literaturze przedmiotu jest książka Ulricha Becka *Spółczesność ryzyka*, w której pisze m.in.: „Przy tym wszystkim uderza szczególna dysproporcja pomiędzy naturą i społeczeństwem, która powoduje, iż wszystko, co mogłoby stawiać opór niebezpieczeństwu, jest lekceważone” (Beck, 2002, s. 13).

Do opisu badań społecznych próbowano zastosować teorię katastrof, która miała szczególne miejsce w dziale matematyki zajmującej się systemami dynamicznymi. Twórcą teorii katastrof jest René Thom (*Stabilité structurelle et morphogénèse*, 1972), a wybitnym propagatorem Erik Christopher Zeeman. Teoria katastrof zajmuje się systemami dynamicznymi, a w szczególności sytuacjami, gdy ciągła zmiana parametru kontrolnego prowadzi do jakościowych zmian zachowania systemu⁸. Przywołujemy w tym miejscu tę mało znaną w socjologii teorię, aby pomogła nam chociaż w ogólnym zarysie przedstawić obraz zmian, które już dokonały się

8 Wikipedia, Teoria katastrof. https://pl.wikipedia.org/wiki/Teoria_katastrof, [dostęp: 02.09.2026]

w systemie społeczno-kulturowym, oraz pewne przewidywania dalszych konsekwencji pandemii, która w trzeciej dekadzie XXI wieku wprawiła w zdumienie i przerażenie niemal każdego mieszkańca globu. Pandemia wyraźnie przerwała czy zahamowała marsz cywilizacyjny ludzkości, wywołując wśród społeczeństw zdziwienie, konsternację, a przede wszystkim uzmysłowiła niedostatek wiedzy, która mogłaby pomóc zatrzymać rozprzestrzenianie się wirusa SARS-CoV-2. Wirus dotarł w zasadzie do każdego zakątka globu, chociaż państwa takie jak Nowa Zelandia, ze względu na położenie i radykalną izolację, najszybciej i najskuteczniej poradziły sobie z pandemią.

Nietoperze, targi mięsne i laboratoria – kilka słów o głównych podejrzanach

Od ponad dwóch lat świat żyje i zмага się z pandemią, a równocześnie wciąż zagadką pozostaje jej źródło. Pierwsze „dziwne zapalenie płuc” u człowieka, które nazwano COVID-19, odnotowano w stolicy chińskiej prowincji Hubei – Wuhan pod koniec 2019 roku. Wówczas za źródło pochodzenia wirusa uznano miejscowy *wet market* – miejsce, gdzie można kupić owoce morza, mięso, w tym nietoperzy, które uznano za pierwotne źródło wirusa. Najnowsze badania kolca wirusa SARS-CoV-2 sugerują jednak, że jest on lepiej dopasowany do ludzkiego receptora ACE-2 niż do receptorów zwierząt. Brytyjscy naukowcy powiadają tymczasem, że sekwencje aminokwasów w białku kolca mogą wskazywać na interwencję w wirusa (Partyla, 2021). Takie ustalenia mogą świadczyć, że wirus nie pochodzi od zwierząt, ale został wyhodowany przez człowieka. W takim kierunku idą ustalenia naukowców z Australii, którzy zaobserwowali największe powinowactwo białka wirusa z ludzkim receptorem. Chociaż mniejsze powinowactwo u zwierząt nie przesądza o laboratoryjnej proveniencji patogenu, to jednak znacząco tę tezę uprawdopodabnia. Należy jednak zauważyć, że manipulowaniu strukturą wirusa w taki sposób, aby zwiększyć transmisyjność wśród ludzi, mogą towarzyszyć szczytne przesłanki, na przykład pogłębienie wiedzy na temat mechanizmu zakażenia. Takie badania – zakazane m.in. w USA – są prowadzone właśnie w laboratorium wirusologicznym w Wuhan. Badania prof. Angus Dalglish i dr Birger Sørensen wskazują na modyfikację wirusa. Chińscy naukowcy mogli zmodyfikować koronawirusa występującego u jaskiniowych nietoperzy, tworząc SARS-CoV-2. To hipoteza świadcząca o sztucznym pochodzeniu wirusa, a chińskie władze są w związku z tym oskarżane o świadome niszczenie, ukrywanie i zniekształcanie danych. To odkrycie było wielokrotnie kwestionowane przez innych naukowców badających wirusa SARS-CoV-2 oraz źródła jego pochodzenia (Partyla, 2021). Pomimo tych wszystkich badań i ustaleń wciąż nie obalono tezy, że SARS-CoV-2 nie jest tworem sztucznym, lecz powstał naturalnie. Jak powiadają naukowcy, istnieją

dowody na to, że wirus pochodzi od nietoperzy podkowcowatych, u których odkryto patogen podobny do SARS-CoV-2, a które były zamrożone kilka lat temu i odnalezione w Kambodży i Japonii. Badania potwierdzają także, że wirusy blisko spokrewnione z SARS-CoV-2 są stosunkowo powszechne właśnie u nietoperzy.

Światowa Organizacja Zdrowia także wysłała do Chin ekspertów, których zadaniem jest wskazanie źródła pochodzenia wirusa. Raport WHO z marca 2021 roku w zasadzie wyklucza tezę o wycieku wirusa z chińskiego laboratorium i formułuje tezę o odzwierzęcym pochodzeniu SARS-CoV-2. Raport mówi o przeniesieniu wirusa z nietoperza na człowieka przez pośrednika, jakim mógł być chociażby kot. Inną opcją jest bezpośrednie przeniesienie koronawirusa z nietoperza na człowieka. Równocześnie w raporcie jako bardzo mało prawdopodobne uważa się wydostanie wirusa z laboratorium w Wuhan⁹. Tymczasem laboratoria rządowe Stanów Zjednoczonych Ameryki wysnuły hipotezę – jej podstawą są tajne dokumenty sporządzone za prezydentury Donalda Trumpa – że wirus wyciekł z chińskiego laboratorium w Wuhan, a trop ten jest prawdopodobny i zasługuje na dalsze dochodzenie. Amerykańskie agencje wywiadowcze rozważają dwa prawdopodobne scenariusze: a) wirus przeniknął w wyniku wypadku laboratoryjnego, b) pojawił się w wyniku kontaktu człowieka z zakażonym zwierzęciem. Żadna z tych hipotez nie uzyskała jednoznacznego potwierdzenia, chociaż tajne dokumenty amerykańskie prawdopodobnie wskazują, że trzej badacze z chińskiego Instytutu Wirusologii w Wuhan zachorowali w wyniku zarażenia koronawirusem już w listopadzie 2019 roku, czyli kilka tygodni przed przyjmowanym przez Chiny początkiem epidemii (Makarewicz, 2021).

We wrześniu 2021 roku wciąż aktualne pozostają dwie hipotezy pochodzenia SARS-CoV-2 – jako wirus odzwierzęcy oraz wirus wyhodowany w chińskim laboratorium, który został z niego wyniesiony. Nie ma żadnych jednoznacznych ustaleń w tym zakresie, a świat nadal zmaga się z pandemią, chociaż dzisiaj dysponujemy skuteczną „bronią” przeciwko niemu – szczepionkami. Problem w tym, że współczesny system światowy (Wallerstein, 2007) jednych w niezawiniony sposób wyklucza z dostępu do szczepionek, a drudzy odmawiają szczepienia. Taka sytuacja nie pozwala optymistycznie patrzeć w przyszłość, a wręcz sprzyja mutacji wirusa, który staje się coraz bardziej niebezpieczny i odporny na szczepienia oraz inne środki medyczne.

Covid i jego ekspansja – Wuhan na początek

Jak już wspomnieliśmy, pierwsze przypadki zakażenia koronawirusem SARS-CoV-2 i choroby COVID-19 odnotowano w chińskim mieście Wuhan w grudniu 2019 roku. Do chwili tej państwom rozwiniętym towarzyszyło poczucie ciągłego rozwoju, a na początku 2020 roku –powiemy może nieco górnolotnie – świat stanął,

9 Raport WHO o pochodzeniu koronawirusa: „Wszystkie teorie są na stole”, www.medonet.pl [dostęp: 07.09.2021]

a rozwój został zahamowany. W styczniu 2020 roku w Wuhan odnotowano 400 przypadków COVID-19, ale już wówczas podjęto decyzję o budowie pierwszego szpitala polowego wyłącznie dla chorych zakażonych SARS-CoV-2. Pojawiły się pierwsze obostrzenia dla mieszkańców Wuhan i prowincji Hubei – m.in. ograniczanie przemieszczania się czy zamykanie ludzi siłą w domach. W tym samym czasie WHO podała informację o nowym koronawirusie, która obiegła świat. Poczynione przez władze Chin obostrzenia, które miały na celu zahamowanie rozprzestrzeniania się wirusa, nie odniosły skutku. Już 5 marca 2020 wirus był obecny w 84 państwach świata, a 11 marca WHO ogłosiła stan pandemii. Poza kontynentem azjatyckim wirus ujawnił się najszybciej w państwach Europy Zachodniej, a we Włoszech, Hiszpanii i Francji szybko wymknął się spod kontroli. Najważniejszą przyczyną migracji wirusa było przemieszczanie się ludzi, którzy wskutek pierwszych informacji o możliwej epidemii chcieli wrócić do własnych domów. Jakże były skutki takich decyzji to pamiętamy, przypominając sobie przerażające zdjęcia z włoskiej Lombardii, gdzie wirus zebrał największe żniwo w początkowym stanie pandemii. Kolejno wirus został przeniesiony na kontynent Ameryki Północnej, gdzie zaatakował przede wszystkim mieszkańców Stanów Zjednoczonych (Nowy Jork), a później przez wiele miesięcy najbardziej z powodu koronawirusa cierpieli mieszkańcy Ameryki Południowej. Najmniej informacji mamy o COVID-19 w Afryce, a równocześnie wiemy, że najszybciej kontrola nad wirusem wróciła w Nowej Zelandii (Duszyński i in., 2020).

W Polsce pierwszy przypadek zakażenia SARS-CoV-2 odnotowano 4 marca 2020 roku u mężczyzny, który wrócił z Niemiec. Pierwszą śmierć spowodowaną chorobą COVID-19 odnotowano 12 marca 2020 roku. Dla zobrazowania sytuacji podajmy, że 8 września 2021 liczba zakażonych w Polsce wynosiła łącznie 2 891 602, a zgonów spowodowanych COVID-19 – 75 403 i z dnia na dzień liczby te rosną.

Pierwszą falę koronawirusa w Polsce możemy określić jako umiarkowaną (wiosna 2020). Można wskazać kilka zasadniczych zdarzeń, które za to odpowiadają. Przede wszystkim zostaliśmy wszyscy – poza nielicznymi wyjątkami – zamknięci w domach, z jasnym zakazem przemieszczania się. Przerażeni i z poczuciem wysokiego lęku przed tym, co nieznane, poddaliśmy się izolacji. Chyba każdy z nas pamięta puste i przerażające w atmosferze przygnębienia polskie ulice. Praktycznie nie można było spotkać nikogo, z wyjątkiem zdążających do apteki bądź sklepu z żywnością. Poczucie lęku potęgowały przejeżdżające samochody policyjne i rozlegający się z ich megafonów głos, informujący o pandemii i grożącym nam w związku z tym niebezpieczeństwem. To był początek i niemal wszyscy poddaliśmy się narzuconym rygorom. Byliśmy wycofani, zamknięci w domach, skupieni na sobie. Wzięliśmy odpowiedzialność za siebie i bliskich, która w największym stopniu wynikała z niewiedzy związanej z nową „zarazą”. Polacy byli tak przerażeni, że ze zrozumieniem przyjmowali kolejne zakazy, niekiedy wręcz absurdalne, jak zakaz

wchodzenia do lasów czy parków. Równocześnie mogliśmy obserwować zryw do broczynności, który przejawiał się m.in. w szyciu maseczek (w pierwszych tygodniach pandemii zupełnie nie było środków ochronnych, jak maseczki czy płyny do dezynfekcji; ich ceny, gdy się pojawiły, osiągały astronomiczną wysokość), robieniu seniorom zakupów, wyprowadzaniu sąsiadowi psa czy dowożeniu obiadów medykom, którzy w zasadzie byli uwięzieni w szpitalach. Był to autentyczny zryw społeczny, który jednak okazał się krótkotrwały. Liczyliśmy, że powróci normalność, a kiedy nie powracała – przyzwyczailiśmy się do życia w pandemii. Zrywy dla większości okazały się zbędne, skoro oswoiliśmy pandemię¹⁰. W maju 2020 roku rząd polski rozpoczął luzowanie obostrzeń – o przyczynach takich decyzji postanowiliśmy w tym momencie nie rozmawiać. Ludzie zaczęli się zachowywać, jakby pandemia się skończyła. Wystarczyło spojrzeć na nadbałtyckie plaże, aby przekonać się, jak bardzo potrzebna była namiastka normalności. Z drugiej strony, szybko zapomnieliśmy o odpowiedzialności za siebie i innych, porzucając podstawowe zasady ograniczające emisję wirusa, jak zachowanie dystansu społecznego, noszenie maseczek, czy mycie i dezynfekcja rąk. Na efekty takiego rozluźnienia nie musieliśmy długo czekać. Druga, a kolejno trzecia fala epidemii uderzyła w Polskę i Polaków ze zwielokrotnioną siłą jesienią 2020 i wiosną 2021 roku. Czego możemy się spodziewać po rozluźnieniu epidemicznym w okresie wakacji 2021? Odpowiedź przyniosą nam najbliższe tygodnie.

Socjologia życia codziennego w czasach pandemii

Podjmując się wskazania konsekwencji społecznych i kulturowych pandemii – przede wszystkim z perspektywy socjologicznej – należy zwrócić uwagę na dwie ich przestrzenie: rodzinną oraz rynek pracy (ogólnie mówiąc). W zasadzie pandemia odcisnęła piętno na każdej sferze naszego życia, ale życie rodzinne wysuwa się na pierwszą linię. Jedną z ważniejszych zmian w czasie pandemii było przejście znaczącej liczby osób na pracę zdalną, a studentów i uczniów do nauki online. Wiele rodzin po raz pierwszy zostało zmuszonych do wspólnego przebywania przez całą dobę, kiedy rodzice pracowali zdalnie, a dzieci uczyły się online i wielokrotnie wymagały pomocy rodziców, którzy wykonywali własne obowiązki domowe. Trudno o lepsze pole do rodzinnych konfliktów. Dodatkowo nie można było liczyć na pomoc bliskich, gdyż zakazane były odwiedziny. Dzieci nie mogły wyjść nawet na spacer, ponieważ konieczna była opieka dorosłej osoby, co prosto prowadziło do zakłóceń w procesie socjalizacji młodego pokolenia. Skutkiem są problemy psychiczne i psychiatryczne dzieci, o czym niemal każdego dnia informują nas media. Ale pozostawanie rodzin w izolacji wpłynęło na sferę psychiczną wszystkich członków rodziny. Pojawił się stres, depresja, drażliwość

10 „Raport o obojętnieniu. Nie odwracaj się”, www.szlachetnapaczka.pl [dostęp: 09.09.2021]

czy bezsenność. Kiedy dołączymy życie w przedłużającym się stanie lęku i niepewności oraz niemożność skorzystania z pomocy specjalistów, to dochodzimy do momentu, kiedy wiele osób sięgnęło po różne używki, aby chociaż na chwilę wyrwać się z zamkniętego kręgu, w który wpadły. Stąd też dane pokazujące wzrost zażywania leków uspokajających, a przede wszystkim rozszerzające się nadużywanie alkoholu, a także narkotyków (Ambroziak, 2021). Sięganie po używki wiąże się z kolejnym problemem, który ze zdwojoną siłą został obnażony w czasie pandemii. Chodzi o przemoc w rodzinie, która wyraźnie wzrosła. Jako przyczyny takiego stanu wskazywane są najczęściej: zamknięcie i izolacja ofiar ze sprawcami i wspólne przebywanie 24 godziny na dobę, nadmierne stosowanie używek, problemy ekonomiczne, np. utrata pracy czy części zarobków, eskalacja problemów sprzed pandemii, życie w przewlekłym stresie i niepewności, nadmiar obowiązków wynikających m.in. z nauki zdalnej dzieci, a także wszelkie zaburzenia i choroby nieleczone ze względu na brak dostępu do opieki medycznej (Ambroziak, 2021, s. 22). Radykalnej zmianie uległ utrwalony w rodzinach rytuał czy wzorzec życia codziennego. W związku z powyższym możemy wskazać zarówno negatywne (tych jest więcej), jak i pozytywne konsekwencje wpływu pandemii na życie rodzinne. Negatywne konsekwencje to przede wszystkim obniżenie standardu życia, eskalacja przemocy i konfliktów, wyczerpanie i przepracowanie rodziców i opiekunów, brak dostępu do instytucji wsparcia, rozluźnienie więzi z dziadkami i rodziną spoza wspólnego gospodarstwa domowego, izolacja osób w placówkach opiekuńczych, niemożność odwiedzin w szpitalach, nasilanie się problemów psychicznych, problemy edukacyjne i socjalizacyjne, utrudniony start dla młodych, strata najbliższych – najczęściej umierali w samotności, co potęgowało rozpacz, rozwód, a niekiedy targnięcie się na własne życie. Konsekwencje pozytywne to wspólne spędzanie czasu (zakładając umiejętność dobrego współżycia rodziny i organizacji pracy oraz wypoczynku), przewartościowanie priorytetów, ograniczenie konsumpcjonizmu (Ambroziak, 2021, s. 23–24). W tym kontekście możemy mówić o kolejnych dwóch zjawiskach związanych z rodziną. To prokreacja i rozwody kształtowane pod wpływem życia rodziny w pandemii. Dzisiaj trudno oszacować zmiany w ramach wskazanych problemów, chociaż wstępne analizy mówią o spadku narodzin, za co odpowiedzialna jest przede wszystkim pogarszająca się sytuacja ekonomiczna rodzin, jak i wzrost liczby rozwodów, co już pokazują dane z innych państw europejskich – Portugalii czy Hiszpanii¹¹. Na koniec omawianego wątku chcemy zwrócić uwagę na specyficzną sytuację w pandemii rodzin medyków – ogólnie mówiąc. Były one szczególnie narażone na niebezpieczeństwo, a ich życie w największym stopniu odczuło czas pandemii. W jej

---

11 „Chcę rozwodu! – czyli o tym, jak koronawirus wyrzucił do góry nogami życie Polaków”, www.businesswomanlife.pl [dostęp: 10.09.2021]

początkach wielu pracowników ochrony zdrowia nie wracało do domu nawet przez kilka tygodni, aby nie narażać na zakażenie najbliższych. Pewnemu załamaniu uległy więc więzi rodzinne, a wszelkie obowiązki rodzinne spoczęły na jednej osobie. Taka sytuacja radykalnie wpłynęła na stan psychiczny pracowników medycznych, którzy odczuwają zespół stresu pourazowego, a wielu z nich narażonych było i jest na akty samobójcze. Ich trud w pierwszych tygodniach pandemii był wysoko doceniany przez społeczeństwo, ale później byli narażeni na liczne hejty.

Drugą, najważniejszą płaszczyzną wpływu pandemii był i wciąż pozostaje rynek pracy, bądź ogólniej – gospodarka. Początkowe zamknięcie całych branż, takich jak kultura, turystyka, gastronomia, sport, a w późniejszym czasie niemal całej gospodarki, spowodowało kryzysy finansowe wielu Polaków, co prowadziło wielokrotnie do konfliktów rodzinnych czy nawet rozstań. Taki stan sprzyjał wpadaniu w stan depresji wielu Polaków. Ludzie tracili pracę, obniżano im zarobki, żyli w ciągłej niepewności o własną i rodziny przyszłość. Wiele biznesów zbankrutowało – najwięcej małych, rodzinnych firm, co tylko pogłębiało rodzinne dramaty. Tymczasem przejście na pracę zdalną – w sektorach, w których było to możliwe – wpłynęło na zmianę roli pracownika i przeobrażenia funkcjonalne rodzimego (choć nie wyłącznie) rynku pracy. Wiele firm uświadomiło sobie zalety pracy zdalnej, jak zmniejszenie powierzchni biurowej, zmniejszenie liczby potrzebnych do osiągnięcia zakładanych celów pracowników. A w wyniku pandemicznej recesji jedne sfery gospodarki traciły, inne mocno się rozwinęły. Mamy na myśli całe gałęzie gospodarki związane z produkcją i dystrybucją sprzętu elektronicznego, na który zapotrzebowanie wzrosło wraz z przejściem na pracę i naukę zdalną.

Yuval Noah Harari na zakończenie

W wywiadzie opublikowanym w Internecie: „Yuval Noah Harari: czeka nas jeszcze gorszy kryzys”, izraelski historyk zwraca uwagę na dwie ważne kwestie dzisiejszej pandemii. Mówi przede wszystkim o konieczności współpracy między państwami w zwalczaniu COVID-19 i konieczności zaufania do nauki oraz ekspertów. Jak powiada, wirusy z Polski i Chin nie dogadają się ze sobą, ale naukowcy tych państw winni współpracować, aby rozprzestrzenianie się wirusa zahamować. Druga kwestia, na którą zwrócił uwagę Harari, to wolne media, gdyż tylko one mogą kontrolować decyzje rządzących i ujawniać ich błędy. Jeśli tak się nie dzieje, to władza ukrywa przed społeczeństwem fakty, co może doprowadzić do kryzysu. Jak powiada historyk, gdyby media w Chinach nie były zależne od władz i od początku mówiły prawdę o wirusie, to może udałoby się nie dopuścić do globalnego rozlania się epidemii. Te dwa założenia mogą pomóc zbudować globalną sieć bezpieczeństwa, która może zapobiec lub zniwelować tragiczne skutki kolejnych katastrof globalnych, gdyż to, że one wystąpią, jest w zasadzie pewne.

Bibliografia

- Beck, U. (2002). *Spółeczeństwo ryzyka. W drodze do innej nowoczesności*. Tłum. S. Cieśla. Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Drabik, L., Sobol, E. (oprac.). (2010). *Słownik poprawnej polszczyzny*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Golka, M. (2012). *Cywilizacja współczesna i globalne problemy*. Oficyna Naukowa.
- Kapuściński, R. (2000). *Lapidarium IV*. Czytelnik.
- Pierwsza Księga Mojżeszowa, 7, (1975). W: *Biblia to jest Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu*. Brytyjskie i Zagraniczne Towarzystwo Biblijne.
- Rousseau, J. J. (2002). *Umowa społeczna*. Tłum. A. Peretiatkowicz. Wydawnictwo ANTYK.
- Saramago, J. (2009). *Miasto ślepców*. Tłum. Z. Stanisławska. Dom Wydawniczy Rebis.
- Spengler, O. (1981). *Wybór pism*. Tłum. A. Kołakowski. W: A. Kołakowski, *Spengler*. Wiedza Powszechna.
- Spengler, O. (2001). *Zmierzch Zachodu. Zarys morfologii uniwersalnej*. Tłum. J. Marzecki. Wyd. KR.
- Süskind, P. (2018). *Pachnidło. Historia pewnego mordercy*. Tłum. M. Łukasiewicz. Świat Książki.
- Tofflerowie, A. i H. (1999). *Nadciągą Czwarta Fala*, „Polityka”, 25 grudnia.
- Wallerstein, I. (2007). *Analiza systemów-światów. Wprowadzenie*. Tłum. K. Gawlicz i M. Star-nawski. Wydawnictwo Akademickie DIALOG.

Netografia

- Ambroziak, E. (2021). *Wpływ pandemii COVID-19 na funkcjonowanie rodziny*. www.wuplodz.praca.gov.pl [dostęp: 09.09.2021]
- Duszyński, J. i in. (2020). *Zrozumieć COVID-19. Opracowanie zespołu ds. COVID-19 przy Prezesie Polskiej Akademii Nauk*. Polska Akademia Nauk, Warszawa, www.informacje.pan.pl [dostęp: 08.09.2021]
- Makarewicz, N. (oprac.). (2021). *Pochodzenie SARS-CoV-2. „WSJ” o niejawnym dokumencie*, www.rm24.pl [dostęp: 08.09.2021]
- Partyla, M. (oprac.) (2021). *Skąd pochodzi SARS-CoV-2? Najnowsze ustalenia naukowców*, www.rm24.pl [dostęp: 08.09.2021]
- „Chcę rozwodu! – czyli o tym, jak koronawirus wywrócił do góry nogami życie Polaków”, www.businesswomanlife.pl [dostęp: 10.09.2021]
- „Raport o obojętnieniu. Nie odwracaj się”, www.szlachetnapaczka.pl [dostęp: 09.09.2021]
- Raport WHO o pochodzeniu koronawirusa. „Wszystkie teorie są na stole”, www.medonet.pl [dostęp: 07.09.2021]
- „Teoria katastrof”, www.wikipedia.org/wiki/Teoria_katastrof [dostęp: 03.09.2021]

Globalizacja – pandemia – higiena psychiczna

Abstrakt

Prezentowana problematyka stara się odpowiedzieć na pytania: Jak globalizacja w dobie zagrożenia pandemią COVID-19 zmieniła charakter kształcenia i wychowania dzieci, form i metod edukacji szkolnej, opieki i terapii, które stają się procesem dotyczącym wszystkich, tak dzieci, jak i dorosłych? Co stało się z higieną psychiczną? Czy z niej zrezygnowano, czy ją osłabiono jako konieczne ogniwo socjalizacji człowieka bez względu na to, w jakim kraju i czasie żyje?

Słowa kluczowe: globalizacja, pandemia, higiena psychiczna

Globalization – Pandemic – Mental Hygiene

Abstract

The presented issues seek to answer questions such as: How has globalization, in the era of the COVID-19 pandemic, changed the nature of children's education and upbringing, the forms and methods of school education, care, and therapy, which are becoming a process affecting everyone, both children and adults? What happened to the abandonment or weakening of mental hygiene as a necessary link in human socialization, regardless of the country or time in which one lives?

Keywords: globalization, pandemic, mental hygiene

---

¹ prof. dr hab. Bogusław Śliwerski, Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie, ORCID: 0000-0002-3875-8154

Wprowadzenie

Globalizacja w dobie pandemii COVID-19 tylko częściowo zmienia charakter kształcenia i wychowania dzieci, form i metod edukacji szkolnej, opieki i terapii, które stają się procesem dotykającym wszystkich osób, tak dzieci, jak i dorosłych. Uświadamia nam to, że w każdej fazie życia musimy zajmować się nie tylko przeszłością, ale i teraźniejszością oraz perspektywnym myśleniem o przyszłości. Okres epidemicznego zagrożenia sprawia, że ludzkie życie staje się nagle syntezą doświadczeń wielu pokoleń. Z tego punktu widzenia dzieciństwo nigdy nie będzie stanem, z którego można wyjść, gdyż zawsze będzie się odbywać w każdej osobie. Doświadczenie przez nią przenikania różnych okresów życia staje się swoistego rodzaju „globalizacją wychowania” (Demorgon, 1999).

Nie jest zatem uzasadniona szczególna koncentracja pedagogów na problemach egzystencjalnych, społecznych i zdrowotnych uczniów tylko dlatego, że od 2020 roku doświadczają oni wraz z całym społeczeństwem zagrożeń w życiu osobistym oraz w toku szkolnej edukacji. Wytwarza się w ten sposób przekonanie, a może i mit, jakoby pandemia COVID-19 miała w tym względzie jakieś wyjątkowe znaczenie. Z chorobami, śmiercią osób bliskich i nam nieznanych spotykamy się przecież na co dzień, gdyż media niczym innym nie żyją, jak głównie ludzkimi dramatami, tragediami, nagłymi lub będącymi wynikiem chorób terminalnymi chorobami i zgonami. Pandemia wywołała wprawdzie potężny wstrząs we wszystkich dziedzinach funkcjonowania państw i społeczeństw, w codziennym życiu ich obywateli, w tym także dzieci i młodzieży, ale młode pokolenie w naszym kraju żyje we względnie bezpiecznych warunkach.

Kraj nie jest dotknięty militarną wojną, jakiej doświadczały poprzednie generacje Polaków, tymczasem to ona jest znacznie groźniejszym stanem destrukcji ludzkiego życia aniżeli pandemia. Konieczność poddawania się szczepieniom, kwarantannie, rozstawania się z osobami bliskimi jest pochodną różnego rodzaju chorób lub zdarzeń losowych, wypadków czy katastrof. Socjalizacja pierwotna i wtórna powinny służyć temu, by niedojrzałe do w pełni samodzielnego życia osoby mogły przygotować się także na powyższego rodzaju zdarzenia. Wychowanie i kształcenie w szkołach mają spełniać dla rodziców dzieci i młodzieży rolę pomocniczą, by profesjonalnie wzbogacić je o środki i sposoby radzenia sobie w sytuacjach trudnych. Być może pokolenia, które przyszyły na świat już po upadku reżimu sowieckiego były objęte zbyt silną opiekuńczością, hipertrofią serc ich rodziców czy opiekunów, ale nikt przecież nikomu nie obiecywał ani też nie wyrokował, że życie człowieka jest jedynie „usłane różami”. Nie rozumiem zatem, jak można było zrezygnować czy osłabić higienę psychiczną jako konieczne ogniwo socjalizacji człowieka, bez względu na to, w jakim kraju i czasie żyje.

Uczeni nauk społecznych prowadzili badania i publikowali ich wyniki, które wskazywały na intensywną dynamikę rozwoju społeczeństw ryzyka, pojawiających

się w nich nowych trendów społeczno-politycznych i ekonomicznych, które będą zagrażać poczuciu stabilności i pewności życia jednostek.

Globalny wymiar krytycznych doznań

Globalizacja jest wytworem rewolucji cyfrowej, a ta następstwem rewolucji naukowej, która w przestrzeni edukacyjnej wchodzi już w kolejną fazę swojego rozwoju. W ponowoczesnym świecie jest ona zjawiskiem zarówno gospodarczym, jak i społecznym, które przyjmuje różnorodne formy internacjonalizacji w wyniku współpracy między regionami i państwami, ale także jednostkami ludzkimi. Mamy tu do czynienia z zespołem megatrendów czy procesów w skali makro, w wyniku których ludzkość świata jest włączana w jedno, globalne społeczeństwo. U podstaw powstania tego procesu tkwi rozwój nowych mediów telekomunikacji, możliwość szybkiego przemieszczania się oraz ekspansja międzynarodowych rynków. Proces globalizacji cechuje liberalizm gospodarczy, elastyczność rynku pracy, swoboda wszelkiego rodzaju transferów, wyborów i kreatywności, za sprawą których zanika pojęcie terytorium, jurysdykcji czy lokalnych monopolii. Dzięki globalizacji możemy z większą ostrością dostrzec ambiwalencję zachodzących w świecie zjawisk i różnorodnych procesów o przeciwnych wektorach, a mianowicie:

- globalizację, czyli pęd ku globalności, ale i partykularności;
- fragtegrację, czyli jednoczesne integrowanie i rozpadanie się świata;
- chaorder, czyli chaos i porządek „w jednym” (Krzysztofek, 2000).

Nie jest to zjawisko nowe, gdyż zdaniem francuskiego antropologa kultury Jean-Loupa Amselle „już imperia rzymskie czy chińskie dały początek swoistej globalizacji, choćby poprzez rozpowszechnianie uniwersalistycznych religii. Dziś w «zglobalizowanej» przestrzeni każda grupa tworzy swoją własną, lokalną tożsamość, w odniesieniu do globalnego wspólnego mianownika. Na przykład kenijskie plemię Luo używa coca-coli jako napoju rytualnego podczas obrzędu inicjacji” (*Wszyscy jesteście mieszkańcami*, 2001, s. 14). Znacznie wcześniej zwracał na to zjawisko uwagę Oswald Spengler, już w 1917 roku wyrażając pogląd, że każda cywilizacja „przechodzi przez trzy cyklicznie powtarzające się fazy: narodzin, rozwoju i śmierci. Jedyną możliwą relacją między nimi jest walka – bez miłości i bez dialogu” (Juvin, 2012, s. 9).

W praktyce politycznej globalizacja staje się przeciwieństwem państw narodowych czy interesów regionalnych, a jej uniwersalistyczne zasady, do których się odwołuje, jak np. prawa człowieka czy demokratyzacja, są trudne do pogodzenia z partykularyzmem państwa narodowego czy z fundamentalizmem religijnym. Niesie zatem z sobą dla tych państw wyzwania, którym pojedyncze państwa narodowe nie są w stanie sprostać. Zdaniem Otfrieda Höffe’a do globalnych problemów i sposobów ich rozwiązywania w obszarze gospodarczym i politycznym dochodzą trzy wymiary światowej wspólnoty, a mianowicie:

- „**wspólnota przemocy**”, czyli krytyczna pamięć o dotychczasowych wojnach światowych grożących globalnym zasięgiem oraz świadomość transgranicznych szkód ekologicznych;
- „**wspólnota współpracy**” – to globalizowanie się filozofii i nauk ścisłych, medycyny, techniki, oświaty, kultury młodzieżowej, mediów, filmu, teatru, architektury i muzyki; to także międzynarodowa współpraca organizacji rządowych i pozarządowych w zakresie ochrony praw człowieka czy budowania demokracji;
- „**wspólnota losu**” to doświadczenie lub jego świadomość, które wynikają z katastrof naturalnych, głodu, biedy, migracji oraz analfabetyzmu (Höffe, 2001, s. 9).

Z jednej zatem strony dzięki globalizacji łatwiej jest wyrazić niektórym lokalnym społecznościom swoje potrzeby, licząc na zrozumienie ze strony wspólnot bogatszych czy bardziej doświadczonych w ich zaspokajaniu, z drugiej zaś globalizacja sprzyja niekontrolowanym procesom transnarodowym o charakterze patologicznym (jak np. transfer broni, handel narkotykami, korupcja, prostytutka, przenikanie poza granice państw narodowych zorganizowanej przestępczości), niesie z sobą zagrożenia strategiczne i ekologiczne, których nie da się już rozwiązywać w obrębie państw narodowych. Proces ten nie dokonuje się wyłącznie na rynkach gospodarczych czy finansowych, ale bardzo głęboko przenika do sfery kultury czy życia codziennego ludzi. „Nigdy dawniej nie istniało jedno tak potężne centrum wpływające na losy całej planety i nie było narzędzi komunikacji, które pozwalałyby człowiekowi, znajdującemu się w jakimś punkcie globu, połączyć się w sekundę z innym człowiekiem, przebywającym na drugim końcu naszej planety. Wkraczamy więc w nową jakość świata, którą ledwie próbujemy przeniknąć i zrozumieć” (Kapuściński, 2000, s. D7).

Globalizacja nie tylko wytwarza, ale i odsłania złożone aspekty nędzy, przerażliwie warunki mieszkaniowe, choroby, analfabetyzm, agresję, rozpad rodzin, osłabienie więzów rodzinnych i społecznych, brak przyszłości i bezproduktywność. Pojawia się nowe zjawisko nierówności społecznej, określane mianem nierówności digitalnej, które dotyczy osób będących analfabetami informacyjnymi. „Bogaci są «globalni», nędza – lokalna; między nimi nie istnieje jednak związek, przynajmniej nie w spektaklu o karmieniu głodnych” (Bauman, 2000, s. 89). W istocie bowiem na globalizacji korzystają nieliczni, okreśłani mianem „*global players*”, czyli ludzie dysponujący ogromnym wkładem ekonomicznym i dostępem do nowych technologii oraz do informacji, dzięki którym mogą dominować na rynkach światowych i sprawować nad nimi kontrolę. Dla nich nie ma granic, narodowych ograniczeń czy społecznych zobowiązań.

Globalizacja sprzyja obniżaniu poziomu ubóstwa w wielu krajach rozwijających się, stwarzając ich mieszkańcom szansę na dołączenie do krajów wysoko rozwiniętych. Trzeba jednak zaznaczyć, że globalne bogactwo nie wyklucza lokalnego

ubóstwa, ale też samo w sobie nie powoduje biedy. Warto zastanowić się, co z tego wynika dla ludzi, co wnoszą do rozwoju dzieci i młodzieży globalne procesy? Jesteśmy świadkami końca geografii, gdyż odległości przestają już mieć znaczenie. Świat skurczył się dla wszystkich, choć nie dla wszystkich jest w zasięgu ręki. Jednych globalizacja dzieli, a innych w czymś jednoczy. Pedagodzy stawiają sobie pytanie: w jakim stopniu proces ten uruchamia w odniesieniu do dzieci dodatkowe czynniki ich marginalizacji, a w jakim zakresie sprzyja ich rozwojowi? W jakim stopniu globalizacja rzutuje na sytuację dzieci w świecie? Czy można w niej dostrzec tak negatywne, jak i pozytywne strony?

Coraz częściej doświadczamy tego, jak bardzo potrzebny jest globalny punkt odniesienia, by móc określić czyjaś tożsamość w skali lokalnej. „Cały świat staje się w ten sposób zuniformizowanym, zestandaryzowanym zespołem praktyk politycznych, gospodarczych i kulturowych, emanujących z Zachodu w stronę odległych peryferii globu. To zjawisko w sposób oczywisty łączy się z dominacją zachodnich technologii, zwłaszcza mediów przenoszenia informacji, środków szybkiego przemieszczania się ludzi i idei, co umożliwia realizowanie transakcji gospodarczych, przemysłowych czy kulturowych na odległość” (Misztal, 2000, s. D6). Tożsamość zawsze powstaje w odniesieniu do czegoś innego, toteż wymiana między kulturami, zakładająca istnienie dwóch różnych, nieprzystających do siebie światów, przyczynia się do utrzymania tych różnic. Zdaniem współczesnych antropologów kultury, zamiast kłaść nacisk na różnice między kulturami, należy uwzględniać to, co je łączy.

Nie da się w ponowoczesnym świecie uciec od uwarunkowań globalnych systemów kształcenia i wychowania, które jednoznacznie odsłaniają toczące się od wieków wojny między cywilizacjami Wschodu i Zachodu, Północy i Południa, ustrojów totalitarnych z demokratycznymi, wyznaniowych ze świeckimi. „Znajdujemy się w erze, w której wszystkie dotychczasowe elementy naszego życia wchodzą w kryzys, stają się niestabilne i tracą własne sprawstwo. Ani w Kościele, rodzinie, ideologiach, polityce, relacjach międzypłciowych, ani w konsumenckim stylu życia, sztuce, kształceniu nie znajdziemy chociaż jednej z tych dziedzin, która nie wymykałaby się systematycznemu rozkładowi narodowej jedności i stracie jasnej orientacji. Zanikają granice między «my» a «oni», między wojną a pokojem, bliskimi a dalekimi” (Bauman, 2000, s. 15). Globalizacja jest typem kultury „trzeciego typu”, ponadnarodową hiperkulturą, która nie jest już znakiem jakiejś duchowej nadbudowy, gdyż wszystkie produkty świata mody, środowiska życia, reklamy stają się kulturą o estetycznym i semiotycznym zabarwieniu.

Globalizacja rzutuje na edukację orientującą swoje cele kształcenia i wychowania na wyposażenie młodego pokolenia w „globalną świadomość”. Służyć temu mają:

- „- przekazywanie przekonania, że ludzi na całym świecie łączy wspólny «status» biologiczny, historia, potrzeby psychologiczne oraz problemy egzystencjalne (stąd zadaniem nauczycieli jest uczenie rozpoznawania uniwersalnych elementów kultury);
- kształtowanie postrzegania siebie samego i całej ludzkości jako części ekosystemu ziemskiego;
- rozwijanie umiejętności rozpatrywania siebie samego oraz własnej grupy społecznej jako uczestników życia międzynarodowego;
- wykształcenie zdolności ujmowania cywilizacji w perspektywie «globalnego banku kultury» – jako wytworu całego gatunku ludzkiego;
- uświadomienie, iż ludzie żyjący w różnych kulturach odbierają i wartościują problemy światowe, opierając się na różnych założeniach” (Melosik, 1993, s. 22).

Tak pojmowana edukacja uświadamia istniejące w świecie między narodami, kulturami, wyznaniem różnice, przy równoczesnym unikaniu ich wartościowania, by możliwe było podejmowanie współpracy z ludźmi o odmiennych kodach kulturowych. Spotkania z obcą kulturą nie są już tylko następstwem podróży, ale także oddziaływania mediów. Człowiek potrzebuje w tej sytuacji pomocy w lepszym orientowaniu się w istniejących i konfrontowanych z nim innych kulturach. Wychowanie powinno zatem pomagać w radzeniu sobie z pluralizmem ludzkich kultur, rozumieniem ich oraz przełamywaniem poczucia niepewności.

Konieczność powrotu do higieny psychicznej

Konieczność powrotu do higieny psychicznej nie powinna wynikać tylko z epidemicznych zagrożeń, ale z troski pedagogów o to, by młode pokolenie było socjalizowane i wychowywane w sposób zrównoważony, integralnie. Każdy jest podmiotem, a więc i (współ)sprawcą własnych sukcesów i porażek, zaś swoją tożsamość odkrywa w wyniku podejmowanych decyzji, dokonywanych wyborów, wypróbowywania rzeczy, poznawania świata w działaniu tego, co niesie z sobą świat. Każdy nowy wybór wnosi coś nowego do naszego doświadczenia, kształtując naszą tożsamość. Takie podejście do edukacji ma także ogromne znaczenie w kształceniu przyszłych pedagogów, gdyż i im powinno się stworzyć warunki do dokonywania wyborów i suwerennego kontrolowania własnego procesu uczenia się. Powinno się ich nauczyć tego wszystkiego, co już dawno uległo w ich własnym życiu zapomnieniu, a mianowicie zabawy, ciekawości, fantazji, entuzjazmu, energii, zaufania, nadziei i radości (Holt, 1999). Żyjemy bowiem w społeczeństwie, które w coraz mniejszym stopniu pozwala ludziom zrozumieć swoje środowisko życia, poddawać je własnej kontroli czy kształtować na własną rękę. Równocześnie jednak człowiek coraz bardziej pragnie poszerzenia zakresu swoich doświadczeń i świadomości. Uczenie się zachodzi w nierozzerwalnym związku z doświadczeniem, w toku prawdziwych,

autentycznych spotkań międzyludzkich, w których nikt nie odgrywa ról, nie zakłada kolejnych masek.

Zderzenie każdej osoby z jednostkowymi i społecznymi kryzysami, patologiami i osiągnięciami ludzkiego życia w wyniku globalizacji, której przejawem jest m.in. natychmiastowy dostęp do wszelkich informacji, tak o pozytywnych, jak i negatywnych sytuacjach, sprawia, że od kilkudziesięciu lat jesteśmy z nimi coraz bardziej oswajani, ale też manipulowani przez multimedialne przekazy. Człowiek nie ma zredukowanych doświadczeń i doznań w wyniku życia i aktywności w mikrospołeczności lokalnej, instytucjonalnej, gdyż większość członków społeczeństwa ma możliwość bycia tak „tu i teraz”, jak i „tam i kiedyś”. Globalizacja warunkuje rozwój ponadnarodowej hiperedukacji, edukacji „trzeciego typu”, która wprawdzie nie jest, a w każdym razie nie powinna być dla narodowych systemów oświatowych żadną ideą, czy nawet nadrzędną strukturą, ale niewątpliwie tworzy ona nowy kontekst uczenia się i wyzwala przenikanie procesów kształcenia, wiedzy, najnowszych osiągnięć naukowych czy doświadczeń, które wymykają się kontroli władz poszczególnych państw i społeczeństw. To właśnie ten proces wprowadza do naszej świadomości dezorganizację, dysonans, nawet chaos, ale i świadomość różnic czy brak koniecznych rozwiązań we własnym środowisku.

Sytuacja w Polsce staje się szczególnie trudna w trzeciej dekadzie XXI wieku, bowiem wdrażana od 2019 roku reforma szkolna oraz stłumienie przez rząd wiosną 2020 roku strajków nauczycielskich skutkuje negatywnymi postawami nauczycieli wobec władz oświatowych, a tym samym stwarza sytuację ukrytego i jawnego oporu wobec wszelkich dyrektyw, zaleceń i projektowanych rozwiązań. Nie można tego nie dostrzegać, jeśli chce się zrozumieć wyjątkowość sytuacji, w których to władze Ministerstwa Edukacji Narodowej musiały zwrócić się do środowisk nauczycielskich z prośbą o zaangażowanie w realizację podstaw programowych kształcenia ogólnego w zupełnie nowych warunkach, bo związanych z lockdownem. Narodowa kwarantanna spowodowała konieczność przeniesienia edukacji szkolnej do warunków domowych, które w niewielkim tylko stopniu sprzyjają realizacji procesu kształcenia.

W naukach społecznych rozwijana jest od kilkudziesięciu już lat wiedza na temat przyczyn naruszenia zdrowia psychicznego u osób bez względu na ich wiek. Są to zagadnienia z pogranicza pedagogiki, socjologii, psychologii i medycyny, o których zapomniano na skutek zwiększającego się także w Polsce poziomu dobrobytu materialnego, ale uzyskiwanego kosztem zdrowia. Tymczasem osiągnięcia ruchu higieny psychicznej na świecie, do których przyczyniły się badania i rozprawy m.in. jego polskiego twórcy Kazimierza Dąbrowskiego, zwracały uwagę na konieczność diagnozowania zaburzeń w zachowaniach dzieci i młodzieży w sposób integralny. „Każde zaburzenie rozpatrywane jako całość ma na pewno podłoże fizyczne, ale ma także charakter psychiczny. (...) Chodzi tu o psychodynamiczną całość, której stałymi

składnikami są środowisko społeczne i warunki materialne” (Dąbrowski, 1964, s. 9). Lekceważenie tych związków musiało rzutować także na nowy rodzaj zaburzeń w zachowaniach nie tylko uczniów, ale i ich rodziców oraz nauczycieli, którzy byli zobowiązani do realizacji procesu kształcenia w formie zdalnej. Doskonale oddają te zależności raporty z sondaży diagnostycznych, które prowadzone były na świecie, w tym także w Polsce, odsłaniając istotę problemów sterowanego zewnątrznie i na odległość uczenia się przez dzieci i młodzież w środowisku domowym lub w placówce opiekuńczo-wychowawczej w związku z ogólnokrajowym czy regionalnym lockdownem (Całek, 2020; Charycka, Gumkowska, 2021; Makaruk, Włodarczyk, Szredzińska, 2020; Plebańska, Szyller, Sieńczewska, 2021; Pyżalski, 2020; Śliwerski, 2020, 2021; Wąski, Reda, Kowal, Lipińska, 2021; Witkowski, 2021).

Psycholog Libor Miček wskazuje w swoim studium z psychohigieny na dwa znaczenia pojęcia *zdrowie psychiczne*:

- w wąskim znaczeniu utożsamia się zdrowie psychiczne z brakiem występowania symptomów choroby psychicznej, brakiem zakłóceń równowagi i adaptacji;
- w szerokim znaczeniu za zdrową psychicznie uznaje się jednostkę zdolną do adekwatnej adaptacji. Chodzi tu o adaptację mikro- i makrospołeczną, tj. obejmującą stosunki międzyludzkie i postawy osób wobec całego społeczeństwa, jak i o ich adaptację intrapsychiczną, która warunkuje zdolność do samopoznania i autoregulacji (samowychowania, samokształcenia). Zdrowie psychiczne nie oznacza zatem tylko zdolności do przeciwdziałania frustracjom i stresom czy mniej pasywnego przystosowywania się (akomodowania) do złożonych, trudnych zadań życiowych. Oznacza ono aktywną, asymilacyjną stronę procesu adaptacji, tj. umiejętności aktywnego przystosowywania się w pewnej mierze do środowiska życia, ale z dużym stopniem subiektywnego zadowolenia i obiektywne, pozytywnie dających się oszacować rezultaty własnej aktywności. Zdrowie psychiczne obejmuje zatem psychiczną dojrzałość jednostki stosownie do jej wieku, która przejawia się w adekwatnym rozwoju procesów poznawczych, emocjonalnych i wolicjonalnych, a także stosownym rozwojem socjalizacyjnych mechanizmów i cech osobowościowych jednostki (Miček, 1976, s. 7-8).

Zdrowie psychiczne w wąskim znaczeniu jest przedmiotem zainteresowania relatywnie wąskiego grona specjalistów, podczas gdy szersze jego pojmowanie interesuje znacznie szersze kręgi pracowników, bowiem nie tylko lekarzy, psychologów czy pracowników socjalnych, ale także pedagogów, pracowników kultury i wychowania fizycznego, funkcjonariuszy organizacji masowych, kryminologów, defektologów i wielu innych. Tymczasem powinno być przedmiotem zainteresowania całego społeczeństwa, które potrzebuje zdrowych, odpornych psychicznie i fizycznie obywateli. Ma ono ogromne znaczenie nie tylko dla zdrowia fizycznego. Wiele chorób, o których zazwyczaj domyślaliśmy się, że mają wyłącznie podłoże somatyczne, zaczyna się pierwotnym zaburzeniem psychicznej równowagi. Na

międzynarodowym zjeździe lekarzy w Dreźnie w 1957 roku stwierdzono, że jedna trzecia wszystkich chorób należy do tej kategorii (tamże). Znakomity przegląd badań w różnych krajach świata, których przedmiotem był eksperymentalnie weryfikowany wpływ zaburzonych rodziców na dzieci już od pierwszego roku życia, przedstawiają pedagodzy społeczni Josef Langmeier i Zdeněk Matějček (2011).

Zdrowie psychiczne jest zatem niesłychanie ważne ze społecznego punktu widzenia. Rodzic czy nauczyciel, który nie jest w pełni zdrowy psychicznie, a zatem ma nawet niski poziom niezrównoważenia, neurotyzmu, już stwarza określone ryzyko dla rozwoju harmonijnych stosunków społecznych w swoim otoczeniu. Neurotyczny sposób reagowania jest przy tym społecznie bardzo zaraźliwy. Im dziecko jest młodsze, tym bardziej jest wrażliwe i zależne od niezrównoważonych osobowości innych osób (rodziców, nauczycieli, katechetów itp.). Oznacza to, że nauczy się ono reagować na sytuacje trudne, konfliktowe w niestosowny sposób. Już E. Vančurova stwierdziła w 1966 roku, że niezrównoważona psychicznie wychowawczyni aż pięciokrotnie zwiększa swym oddziaływaniem na uczniów w ciągu jednego dnia pojawianie się nieprzystosowanych reakcji dzieci. Są to u nich najczęściej przejawy agresji, płaczliwości itp. U starszych dzieci, 10–11-letnich stwierdziła, że wpływ niezrównoważenia ich nauczycieli przejawiają przez około dwa–trzy miesiące (Miček, 1976, s. 8). Dlaczego nie reagujemy w polskim systemie szkolnym na porażające wyniki badań psychospołecznych, które odsłaniają niezwykle wysokie, bo wynoszący ponad 50 proc. poziom wypalenia zawodowego wśród nauczycieli (Bilska, 2010; Golińska, Świętochowski, 1998; Kawka, 1998; Kropiwnicki, 1999; Nałaskowski, 1997; Pyżalski, 2006a, 2006b; Sęk, 1996, 2000; Szafran, Gałęzowska, 2016; Tucholska, 2003)?

Czy zatem mogli oni w sposób adekwatny do konieczności kształcenia na odległość reagować adekwatnie do pojawiających się problemów natury nie tylko technicznej, ale i psychospołecznej? Czy uwzględniamy w diagnozach zaburzenia zdrowia psychicznego rodziców uczniów, którzy zostali niejako sytuacyjnie zmuszeni do częściowego wejścia w nauczycielskie role (Dąbrowska, 2005)?

Wyzwania dla niewłaściwie prowadzonej polityki oświatowej III RP

Powinniśmy kształcić dzieci i młodzież do życia w społeczeństwie i sytuacjach ryzyka, niepewności, a nie pewności i niezawodności. W codziennym świecie naszego życia nic nie jest tylko białe lub czarne, dlatego „zmienne logiki rozmytej nie zawierają wartości «prawdziwych» lub «fałszywych», ale rzeczywistą wartość od 0 do 1, gdzie «1» oznacza wartość prawdziwą, a «0» fałszywą” (Belda, 2015, s. 87). Tymczasem wciąż kształcimy dzieci i młodzież liniowo, tradycyjnie, w systemie wystandardyzowanego i proceduralnego – a ukrytego – ich selekcjonowania oraz wykluczania z szans na osiągnięcie życiowego sukcesu. Nadal jako obywatele pozwalamy rządzącym na nieprzystający do zmian i osiągnięć nauki centralizm oświatowy

oraz ideologiczny etatyzm szkolnictwa rzekomo publicznego (Śliwerski, 2009, 2013, 2015; Nowakowska-Siuta, Śliwerski, 2015; Śliwerski, Paluch, 2021).

Władze oświatowe wciąż tkwią w paradygmacie kształcenia jako wyłącznie transmisji wiedzy, jednokierunkowego formatowania osobowości dzieci i młodzieży w dobie, w której nasi podopieczni już tylko muszą, chociaż wcale częściowo nie chcą, podporządkowywać się temu. Tak więc jedni udają, że jeszcze nauczają, a obiekty-przedmioty ich wpływów udają, że się temu podporządkowują. Nadal zatem obowiązuje „bankowa koncepcja edukacji”, „lejkowa”, w ramach której zasadniczym zadaniem nauczycieli jest „wlewanie przez lejek” gotowej i nieproblematicznej „wiedzy do pustych krypt umysłów słuchaczy oraz odzwierciedlanie w ich świadomości obrazu świata, w którym przyjdzie (i przyszło) im żyć i pracować. Obraz ten jest prezentowany jako system naturalnie istniejących instytucji, ról społecznych, norm moralnych oraz procedur postępowania i najlepszych, bo uświęconych tradycją, praktyk społecznych” (Malewski, 2010, s. 24).

Co gorsza, politycy partii władzy wolą uporczywie trwać przy swoich złych decyzjach, aniżeli przyznać się do błędu, wycofać i zadośćuczynić podmiotom doświadczającym strat. Mimo iż jest to postępowanie irracjonalne, to jednak spojrzenie nań z perspektywy kurczowo trzymających się władzy osób znajduje uzasadnienie już tylko u nich samych, byle tylko mogli przetrwać. Sprawcy wykorzystają wszelkie formy szeroko pojmowanej przemocy, by odsunąć od siebie gorycz możliwej porażki i utraty wiarygodności, a następnie władzy. Dyskontowanie przyszłości przez polityków oświatowych sprawia, że zaczynają odwracać uwagę społeczeństwa w teraźniejszości od pojawiających się problemów, a nawet przedeterminują zdarzenia tak, by to, co do tej pory było spostrzegane jako anomalia, tym razem okazało się oczekiwaną normą. Polityka oświatowa sprawujących władzę w państwie o silnie zantagonizowanej scenie politycznej jest z zasady dogmatyczna, bo ze względu na lęk przed opozycją i jej krytyką odrzuca się merytoryczną krytykę, racjonalne, naukowe argumenty, by tym samym nie okazać swojej słabości. Być może właśnie dlatego kolejni ministrowie edukacji niczego nie doskonalą, nie korygują, nie poszukują jak najlepszych rozwiązań z pomocą nauki, tylko chcą koniecznie wymyślać szkołę na nowo, bez poczucia jakiegokolwiek zobowiązania do doskonalenia rozwiązań swoich poprzedników, a politycznych oponentów. „Przełomowe innowacje nie powstają dzięki dobrym diagnozom kryzysu i analizom jego przyczyn, lecz dzięki nowym wizjom rzeczywistości i koncepcjom działań” (Leggewie, Welzer, 2012, s. 131).

Naukowcy Polskiej Akademii Nauk określili w *Raporcie Polska 2050* trzy scenariusze możliwego rozwoju Polski na tle światowych megatrendów i rozwijających się a niekontrolowanych i niekanalizowanych czynników endemicznych. Obok scenariusza realistycznego i optymistycznego wskazali na trzeci scenariusz, który określili jako zagrożenia. Wpisuje się weń możliwość rozwoju ruchów protestów

społecznych czy terrorystycznego anarchizmu rewolucyjnego, które będą sprzyjać pojawieniu się kierunków neototalitarnych czy neofaszystowskich. „Pozbawiona szans pracy młodzież bardzo łatwo nabrać na hasła typu «stać nas na więcej, tylko zarezerwujmy Polskę dla prawdziwych Polaków»” (*Raport Polska 2050*, s. 72). Jeżeli państwo chce być współkreатorem postępu cywilizacyjnego, a powinno taką rolę spełniać, to musi zadbać o zwiększenie spójności społecznej, wzrost zaufania do instytucji czy organów władzy oraz sprzyjać maksymalnej i długotrwałej stabilności funkcjonowania poszczególnych instytucji. Społeczeństwo zaś musi mieć możliwość recenzowania poczynań władzy w zakresie zarówno niesprzeczności rozwiązań prawnych, jak i współpracy między władzą centralną a regionalną.

Państwo powinno zmienić stosunek instytucji publicznych do społeczeństwa nie tylko pod kątem okazywania mu większej życzliwości, ale i bycia bardziej otwartym na współpracę, przestrzeganie prawa i walkę z istniejącymi czy pojawiającymi się patologiami. Społeczeństwo zaś powinno nie tylko szanować i przestrzegać prawa, ale i włączać się aktywnie w jego stanowienie, konsultowanie, podejmowanie inicjatyw społecznych i działania w dialogu z władzą, a zatem i stosowania rozwiązań kompromisowych. Dla pedagogów powinny być istotnym ostrzeżeniem zawarte w tym raporcie uwagi o wielowymiarowych i niejednoznacznych zagrożeniach techniczno-edukacyjnych, które wynikają z dynamicznego wzrostu postępu technicznego, chaotycznego wzrostu dużej liczby zmiennych jako skutków procesów globalizacyjnych, kryzysów finansowych w różnych regionach świata, oligopolizacji gospodarki światowej, w tym rozwoju gospodarki wirtualnej.

Wśród nowych zagrożeń nie przewidywano wówczas pandemii, natomiast pojawiły się takie, jak imitacyjność innowacji technicznych, instytucjonalnych i organizacyjnych, która niszczy lokalne tradycje i narodowe rozwiązania twórcze. Coraz więcej jest także w polskiej oświacie procesów aplikacyjnych rozwiązań brytyjskich czy amerykańskich, które w dużej mierze nie są zbieżne z polską kulturą, dominującym w społeczeństwie systemem wartości. Preferują bowiem nadmierną komercjalizację wiedzy, w tym zawłaszczanie jej przez ponadnarodowe korporacje, utrudniając powszechny do niej dostęp.

Polityki oświatowe konfrontowane są przez dwujędnię procesów pozornie sobie przeciwstawnych: rynek światowy vs oświata w hierarchii ekonomii; suwerenność polityczna resortu edukacji vs jej umiędzynarodowienie, globalizacja; heterarchiczne praktyki międzynarodowe w edukacji vs hierarchiczne praktyki oświatowe w kraju; globalne współzarządzanie vs współzarządzanie korporacyjne; partnerstwo publiczno-prywatne vs etatyzm oświatowy; udział w edukacji społeczeństwa obywatelskiego vs hegemonia władz państwowych itp. W społeczeństwach otwartych, pluralistycznych, demokratycznych nie ma wyłącznie centrowego rządzenia szkolnictwem, nawet wówczas, jeśli system szkolny jest skonstruowany hierarchicznie i podporządkowany władzy państwowej. Pojawia się w nim bowiem

kilka ośrodków władzy, które wchodzą ze sobą w relacje, usieciowienie, sprzężenia, w zależności od podzielanych lub rozbieżnych interesów. Ministerstwo Edukacji Narodowej nie posiada autonomii operacyjnej, gdyż działania jego kierownictwa są z jednej strony podporządkowane programowi wyborczemu rządzącej partii politycznej, a z drugiej strony ministrowi finansów, od którego zależy dostęp do środków budżetowych w państwie.

Zakończenie

Nie jest łatwo zmieniać system szkolny i proces kształcenia jedynie w obrębie granic państwa, skoro w wyniku globalizacji polityki oświatowej państw narodowych utraciły swoją zewnętrznie względną suwerenność w wymiarze głównie ekonomicznym, gospodarczym. Poddawane są zatem „splątany hierarchiom”, równoległym sieciom władzy lub innym formom „kompleksowej współzależności na różnych poziomach rządu i różnych funkcjonalnych obszarach jego aktywności” (Jessop, 2016, s. 19). Czynniki makropolityczne są w naszym kraju pochodną rozpadu bloku komunistycznego w Europie Środkowo-Wschodniej, który nastąpił w 1989 roku. W ciągu minionych trzech dekad i dominującej współzależności także polityk publicznych w wysokorozwiniętych krajach świata powstały wspólnoty polityczne i biznesowo-gospodarcze, międzypodmiotowe sieci zainteresowane edukacją. Generują one i starają się koordynować w skali globalnej współzależność działań, np. badania osiągnięć szkolnych piętnastolatków (PISA). To stosunki międzynarodowe „odkryły «reżimy międzynarodowe», m.in. formy współpracy międzynarodowej, umożliwiające uniknięcie międzynarodowej anarchii, a jednocześnie omijające państwo narodowe – co opisano jako «współzarządzanie bez rządu»” (tamże, s. 14).

Od jakości wykształcenia młodych pokoleń będzie zależeć przyszłość także tych, którzy teraz są u władzy, a niszczą swoimi nieodpowiedzialnymi decyzjami jakość życia wszystkich mieszkańców kraju – dzieci, młodzieży, dorosłych i osób wchodzących w okres „złotej” lub „czarnej” jesieni swojego życia. Dopóki w Polsce będzie postępować destrukcja systemu powszechnej edukacji, wszelkie działania oparte na dyscyplinowaniu, karaniu, zastraszaniu, wywieraniu presji, szykanowaniu, marginalizowaniu, lekceważeniu, ośmieszaniu, indoktrynowaniu, manipulowaniu czy nadmiernym sterowaniu zachowaniami uczniów i nauczycieli nie będą stanowiły rzeczywistej odpowiedzi na problemy polskiej edukacji. Jeśli EDUKACJA NIE STANIE SIĘ DOBREM OGÓLNONARODOWYM, ale nadal będzie zawłaszczana przez partię władzy do realizacji własnych interesów, będziemy zmierzać ku powiększaniu patologii i dysfunkcji, oporu i kontestacji, cynicznej gry o władzę i powiększania sfery korupcji (politycznej, prawnej, ekonomicznej, społecznej itp.).

Bibliografia

- Bauman, Z. (2000). *Globalizacja*. Przeł. E. Klekot. PIW.
- Belda, I. (2015). *Umysł, maszyny i matematyka. Sztuczna inteligencja i wyzwania, które przed nią stoją*. Przeł. Anna Szybiak-Głowaty. RBA.
- Bilska, E. (Red.). (2010). *Wypalenie zawodowe pracowników placówek resocjalizacyjnych – zjawisko, zagrożenia, wsparcie*. Pedagogium.
- Całek, G. (2020). Rodzice o koronaedukacji – wnioski z ankiety, *Szkoła. Miesięcznik Dyrektora*, vol. 8 (także: Platforma MM | miejsce dla nauczycieli i dyrektorów szkół, przedszkoli, DPS. oficynamm.pl; odczyt: 15.06.2021).
- Charycka, B., Gumkowska, M. (2021). *Rok w pandemii. Raport z organizacji pozarządowych*. Fundacja Klon/Jawor.
- Dąbrowski, K. (1964). *Spółeczno-wychowawcza psychiatria dziecięca*. PZWS.
- Dąbrowski, K. (Red.). (1979). *Zdrowie psychiczne*. PWN.
- Dąbrowska, M. (2005). *Zjawisko wypalenia wśród matek dzieci niepełnosprawnych*. Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Demorgon, J. (1999). Erziehung und Globalisierung, Für eine Kultur der Kulturen. *Jahrbuch für Bildungs- und Erziehungsphilosophie*, vol. 2.
- Godawa, G., Kutek-Sładek, K. (2020). Zdalne nauczanie w sytuacji pandemii COVID-19 w opinii rodziców uczniów szkół podstawowych. *Roczniki Pedagogiczne*, tom 12(48), nr 4, 121-130.
- Golińska, L., Świętochowski, W. (1998). Temperamentalne i osobowościowe determinanty wypalenia zawodowego u nauczycieli. *Psychologia Wychowawcza*, vol. 8.
- Grzelak, S., Siellawa-Kolbowska, E., Łuczka, M., Trafny, M., Grzelak, A. (2020). *Młodzież w czasie epidemii. Komu jest najtrudniej?* Instytut Profilaktyki Zintegrowanej. https://www.ipzin.org/images/dokumenty/Mlodziez_w_czasie_epidemii_Komu_jest_najtrudniej_Raport_IPZIN_skrot.pdf, [dostęp: 18.05.2020]
- Höffe, O. (2011). Narodowa wioska globalna, *Tygodnik Powszechny*, nr 11.
- Holt, J. (1999). *Kinder lernen selbstständig oder gar nicht(s)*. Weinheim und Basel: Beltz Verlag.
- Jessop, B. (2016). Wstęp. Narodziny współzarządzania i ryzyka jego zawodności: przypadek rozwoju gospodarczego. [W]: J. Hausner, B. Jessop, S. Mazur (red.), *Governance. Wybór tekstów klasycznych*. Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR.
- Juvin, H., Lipovetsky, G. (2012). *Globalizovaný Západ. Polemika o planetární kultuře*. Přeložil M. Pokorný. Prostor.
- Kapuściński, R. (2000). Globalny świat w każdej wiosce. *Rzeczpospolita, Plus Minus*, nr 49.
- Kawka, Z. (1998). *Miedzy misją a frustracją. Społeczna rola nauczyciela*. Wydawnictwo UŁ.
- Kropiwnicki, J. (Red.). (1999). *Szkoła a wypalenie zawodowe*. Wydawnictwo Nauczycielskie.

- Krzysztofek, K. (2000). „Glokalizacja”, „fragtegracja”, „chaorder”... *Tygodnik Powszechny*, nr 18.
- Langmeier, J., Matějček, Z. (2011). *Psychická deprivace v dětství*. KAROLINUM, także https://books.google.pl/books?id=0xlyBgAAQBAJ&pg=PA130&lpg=PA130&dq=E.+Van%2D-C4%8Durova&source=bl&ots=EySuXHUv7I&sig=ACfU3U0RNRyyoWEuCCaDM_J1AZ1EU05ciw&hl=pl&sa=X&ved=2ahUKEwj5oYXy9pD1AhVvposKHRrXC68Q-6AF6BAGPEAM#v=onepage&q&f=false [dostęp: 12.06.2021]
- Leggewie, C., Welzer, H. (2012). Koniec świata, jaki znamy. *Klimat, przyszłość i szanse demokracji*. Przeł. P. Buras. Wydawnictwo Krytyki Politycznej.
- Makaruk, K., Włodarczyk, J., Szredzińska, R. (2020). *Negatywne doświadczenia młodzieży w trakcie pandemii. Raport z badań ilościowych*. Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę.
- Malewski, M. (2010). *Od nauczania do uczenia się. O paradygmatycznej zmianie w andragogice*. WN DSW.
- Melosik, Z. (1993). Edukacja globalna. *Forum Oświatowe*, nr 8-9.
- Miček, L. (1976). *Sebevýchova a duševní zdraví*. SPN.
- Misztal, B. (2000). Widmo krąży po świecie – widmo globalizacji. *Rzeczpospolita, Plus Minus*, nr 90.
- Nalaskowski, A. (1997). *Nauczyciele z prowincji u progu reformy edukacji*. Wydawnictwo A. Marszałek.
- Nowakowska-Siuta, R., Śliwerski, B. (2015). *Racjonalność procesu kształcenia. Studium z polityki oświatowej i pedagogiki porównawczej*. Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Plebańska, M., Szyller, A., Sieńczewska, M. (2021). *Co zmieniło się w edukacji zdalnej podczas trwania pandemii?* Wydział Pedagogiczny UW.
- Pyżalski, J. (2006a). Sytuacje trudne związane z relacjami interpersonalnymi w środowisku pracy pedagoga. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, Sectio D, Medicina*, vol. LX, suppl. XVI, nr 6, 244-448.
- Pyżalski, J. (2006b). Temperament a stan zdrowia i zachowania zdrowotne pedagogów młodzieżowych ośrodków wychowawczych i placówek ogólnodostępnych. *Przegląd Badań Edukacyjnych*, 2(3), 43-59.
- Pyżalski, J. (Red.). (2020). *Edukacja w czasach pandemii wirusa COVID-19. Z dystansem o tym, co robimy obecnie jako nauczyciele*. EduAkcja, <https://zdalnie.edu-akcja.pl/> [dostęp: 23.10.2021]
- Raport Polska 2050* (2011). PAN Komitet Prognoz „Polska 2000 Plus”.
- Sęk, H. (1996). *Wypalenie zawodowe: psychologiczne mechanizmy i uwarunkowania*. Zakład. Wydawniczy K. Domke.
- Sęk, H. (Red.). (2000). *Wypalenie zawodowe. Przyczyny. Mechanizmy. Zapobieganie*. WN PWN.

- Szafran, J., Gałęzowska, A. (2016). *Szkoła w ogniu. Refleksje o wypaleniu zawodowym nauczycieli*. Wydawnictwo Nauka i Innowacje.
- Śliwerski, B. (2009). *Problemy współczesnej edukacji. Dekonstrukcja polityki oświatowej III RP*. WAiP.
- Śliwerski, B. (2013). *Diagnoza społeczeństwa publicznego szkolnictwa III RP w gorsecie centralizmu*. Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Śliwerski, B. (2015). *Edukacja (w) polityce. Polityka (w) edukacji*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Śliwerski, B. (2020). Na dystans. Międzynarodowy barometr edukacji po pierwszej fali COVID-19. *Refleksje*, nr 6, 34–39.
- Śliwerski, B. (2021). Edukacja w dobie COVID-19 w świetle międzynarodowych i krajowych raportów badawczych. W: J. Szempruch, J. Smyła, M. Kwaśniewska (red.), *Edukacja wobec wyzwań zmieniającego się świata. Diagnozy i projekcje rozwiązań* (s. 95–110). Kieleckie Towarzystwo Naukowe, UJK.
- Śliwerski, B., Paluch, M. (2021). *Uwolnić szkołę publiczną od systemu klasowo-lekcyjnego*. Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Tucholska, S. (2003). *Wypalenie zawodowe nauczycieli*. Wydawnictwo KUL.
- Wąski, J., Reda, M., Kowal, D., Lipińska, Z. (Red.). (2021). *Szkoła 2.0. Raport o stanie zdrowia psychicznego uczennic i uczniów*. <https://www.szkoła20.com/wp-content/uploads/2021/03/Raport-o-stanie-zdrowia-psychicznego-dzieci-i-mlodziezy-w-zwiazku-ze-zdalnym-nauczaniem.pdf> [dostęp: 12.04.2021]
- Witkowski, J. (Red.). (2021). *Szkoła ponownie czy szkoła od nowa? Jak wygląda powrót do stacjonarnej edukacji?* CEO.
- Wszyscy jesteśmy mieszkańcami (2001). Z Jean-Loup Amselle rozmawiał Marco Aime. *Forum*, nr 32.

Realizacja zdalnego nauczania w dobie pandemii COVID-19 w uczelni. Korzyści, zagrożenia, perspektywa

Abstrakt

Rozdział dotyczy problematyki związanej z realizacją zdalnego nauczania w dobie pandemii COVID-19 w uczelni. Autorka dokonuje charakterystyki organizacji i realizacji w praktyce zdalnego nauczania w uczelni w czasie pandemii COVID-19. Przedstawia atuty zdalnego nauczania oraz korzyści wynikające z tej formy kształcenia, opisuje zagrożenia związane z nauką w tej formie oraz prezentuje perspektywę zdalnego nauczania w uczelni w przyszłości. Zaprezentowane wyniki badań przeprowadzone wśród pracowników Akademii WSB obrazują realizację zdalnego nauczania w uczelni w praktyce w czasie pandemii, a wnioski z przeprowadzonych badań umożliwiają przedstawienie rekomendacji do zmian w obszarze zdalnego nauczania w uczelni.

Słowa kluczowe: uczelnia, zdalne nauczanie, edukacja, pandemia COVID-19

The Implementation of Remote Teaching during the COVID-19 Pandemic at a Higher Education Institution: Benefits, Risks, and Perspectives

Abstract

This article addresses issues related to the implementation of remote learning at universities during the COVID-19 pandemic. The author characterizes the organization and practical implementation of remote learning at universities during the COVID-19 pandemic. She presents

1 dr Karolina Walancik, Akademia WSB, ORCID: 0000-0002-9988-0145

the advantages and benefits of remote learning, describes the risks associated with this form of learning, and presents the future prospects for remote learning at universities. The presented research results, conducted among WSB University staff, illustrate the implementation of remote learning at universities during the pandemic, and the conclusions from the research allow for the presentation of recommendations for changes in the area of remote learning at universities.

Keywords: university, distance learning, education, COVID-19 pandemic

Wprowadzenie

Pod koniec drugiej dekady XXI wieku nic jednoznacznie nie wskazywało na globalne zagrożenie ludzkości, jakiego nie było od początku „naszej ery” (MacKenzie, 2021, s. 9). Przyjmuje się, że 17 listopada 2019 w mieście Wuhan, w prowincji Hubei, w środkowych Chinach rozpoczęła się epidemia wywoływana przez koronawirusa SARS-CoV-2. 30 stycznia 2020 roku Światowa Organizacja Zdrowia (WHO) ogłosiła stan zagrożenia dla zdrowia o zasięgu międzynarodowym (Sumliński, Budzyński, 2020, s. 282–283). 11 marca 2020 epidemia została uznana przez WHO za pandemię COVID-19². Można przyjąć, że dla większości społeczeństw pandemia nie są zjawiskiem powszechnym. W latach 2009–2019 WHO ogłaszała zagrożenia pięć razy. Były to: wirus H1N1 (świńskiej grypy), polio, wirus ebola (dwukrotnie) oraz wirus Zika. Światowa Organizacja Zdrowia pandemię ogłosiła ostatnio w 2009 roku, biorąc zawsze pod uwagę liczbę zachorowań i zasięg geograficzny – wówczas na świecie doszło do rozprzestrzeniania się świńskiej grypy, która uśmierciła prawie 13 tysięcy osób. Skutkiem większości pandemii była śmierć milionów osób. Pandemie znane w historii świata to:

- **dżuma Justyniana** – miała miejsce w VI wieku, dotarła z Bizancjum do północnej Afryki, a także do Azji i Europy, była przyczyną śmierci aż 60% żyjących wówczas ludzi;
- **czarna śmierć** – spowodowały ją pałeczki dżumy w XIV wieku, rozpoczęła się w Azji, a następnie ogarnęła kolejne kontynenty, uśmiercając łącznie 200 milionów ludzi;
- **ospa prawdziwa** – występowała w XVI wieku na terenie Ameryki Północnej i Południowej, uśmierciła głównie Azteków i Inków;
- **dżuma** – choroba rozprzestrzeniła się w XIX wieku, rozpoczęła się w Chinach, a następnie przeniosła się na kolejne kontynenty, spowodowała jedną z największych pandemii w dziejach świata;
- **cholera** – miała miejsce w XIX wieku, na początku występowała w Indiach, gdzie uśmierciła 40 milionów ludzi, potem pojawiła się również w Europie i Ameryce;

---

2 Puls Medycyny, WHO ogłosiło pandemię COVID-19. Co to oznacza? <https://pulsmedycyny.pl/medycyna/choroby-zakazne/who-oglosilo-pandemie-covid-19-co-to-oznacza/>, [dostęp: 02.09.2026]

– **grypa hiszpanka** – występowała w latach 1918–1919, największa pandemia grypy w historii, rozprzestrzeniła się na całym globie, uśmiercając 50 milionów ludzi³.

Koronawirus zabił w 2021 roku 3,45 miliona ludzi na całym świecie. W wielu krajach po raz kolejny dramatycznie rosły zakażenia; był to efekt nowego wariantu Omikron. Jak powiedział szef Światowej Organizacji Zdrowia Tedros Adhanom Ghebreyesus, „Jeśli chcemy zakończyć pandemię w nadchodzącym roku, musimy skończyć z nierównością związaną ze szczepieniami i zrobić wszystko, żeby do połowy 2022 roku zaszczepić 70 procent populacji w każdym kraju”⁴.

Skutki pandemii COVID-19 dotknęły całą społeczność oraz jej funkcjonowanie we wszystkich obszarach życia. W bardzo znaczący sposób objęły system edukacji. Na znaczny okres edukacja w bezpośrednim kontakcie w szkołach podstawowych, ponadpodstawowych i wyższych została zaprzestana. Do okresu pandemii zaawansowanie wirtualnej edukacji było zróżnicowane. Maria Amata Garito w 2004 roku pisała: „Uniwersytet oparty na współpracy najlepszych tradycyjnych uniwersytetów europejskich z pewnością wygra wyścig i stanie się absolutnym protagonistą na nowym froncie e-Gospodarki i nowego rynku wiedzy. Dzisiaj uniwersytety wirtualne mogą odpowiedzieć na zapotrzebowanie nowego rynku edukacyjnego – wyeksponować swój znak jakości, dać użytkownikowi gwarancję, pomóc przekształcić tradycyjne uniwersytety z odizolowanego, monotonnego systemu podzielonego na klasy i przedmioty, nastawionego na przekazywanie wiedzy, w otwarty system, mogący się aktualizować i integrować wszystkie informacje dostępne w Internecie oraz mający możliwość tworzenia obszarów wymiany wiedzy” (Garito, 2004). Stwierdzić należy, że pandemia przyspieszyła i wymusiła zarówno w wymiarze indywidualnym, jak i instytucjonalnym zmianę podejścia i zaangażowania szkół, ośrodków akademickich, instytucji zajmujących się edukacją zarówno na poziomie podstawowym, ponadpodstawowym, wyższym dokształcającym, w proces kształcenia zdalnego, hybrydowego. Celem zaprezentowanego materiału jest częściowa prezentacja analizy wyników badań odnoszącej się do zdalnego nauczania, wdrożonego w uczelni w czasie pandemii w kontekście korzyści, zagrożeń.

Edukacja i uczelnie wobec globalnej sytuacji kryzysowej COVID-19

Zapewne po czasie, nawet krótkim, łatwiej konstatować, że można było przewidzieć dynamikę rozwoju sytuacji związanej z rozprzestrzenianiem się koronawirusa SARS-CoV-2. Z upływem każdej godziny sytuacja rozwijała się dynamicznie. W związku z wybuchem pandemii w 177 państwach na poziomie krajowym

3 Hello Zdrowie, Koronawirus. WHO ogłosiło pandemię wirusa COVID-19. Czym jest pandemia? Kiedy jest ogłaszana? <https://www.hellozdrowie.pl/pandemia-co-to-jest-kiedy-jest-oglaszana-czy-mamy-pandemie-koronawirusa/>, [dostęp: 02.09.2026]

4 Business Insider, Koronawirus w Polsce. Najnowsze dane z Ministerstwa Zdrowia, <https://businessinsider.com.pl/wiadomosci/koronawirus-w-polsce-liczba-zakazen-zgony-dane-mz-z-21-grudnia-2021/bqcry21>, [dostęp: 02.09.2026]

lub lokalnym zostały zamknięte szkoły i uniwersytety, co w wymiarze globalnym w szczycie dotknęło blisko 1,27 miliarda uczniów i studentów (72,4%)⁵.

W eksplorowanym i opisywanym przypadku Akademii WSB już 10 marca 2020 rektor Uczelni powołała Zespół ds. Zarządzania Kryzysowego, którego celem było monitorowanie sytuacji związanej z rozprzestrzenianiem się koronawirusa SARS-CoV-2 oraz podejmowanie działań w celu zapewnienia bezpieczeństwa pracowników, studentów i innych interesariuszy Uczelni. Zespół, we współpracy z właściwymi organami i instytucjami państwowymi oraz regionalnymi, podejmował działania zmierzające do zapobiegania rozprzestrzenianiu się koronawirusa na terenie Uczelni. Pracownicy i studenci Uczelni byli zobowiązani do współpracy z Zespołem⁶.

Organizując proces edukacji w dobie pandemii, uwzględniono Rekomendacje Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w sprawie kształcenia prowadzonego z wykorzystaniem metod i technik kształcenia na odległość, w tym:

- organizacji procesu kształcenia na odległość;
- zasady przygotowania i udostępniania materiałów dydaktycznych studentom;
- praw i obowiązków studentów;
- praw i obowiązków nauczycieli akademickich;
- rozliczania obciążenia dydaktycznego dla nauczycieli akademickich prowadzących kształcenie na odległość;
- oceny i walidacji (uznawania) efektów uczenia się zdobywanych na drodze formalnej w trybie uczenia się na odległość;
- oceny progresywnej (formującej) efektów uczenia się zdobywanych na odległość;
- oceny podsumowującej (sumatywnej) efektów uczenia się zdobywanych na odległość;
- procesu dyplomowania, przeprowadzonego w wykorzystaniem metod i technik kształcenia na odległość⁷.

Zdecydowanie powyższemu procesowi sprzyjała polityka jakości kształcenia w Uczelni, w szczególności w zakresie e-learningu. Obejmowała ona i obejmuje elementy jakości, takie jak: wsparcie instytucjonalne, rozwój kursu, nauczanie i uczenie się, strukturę kursu, wsparcie dla studentów, wsparcie wydziału ze szkoleniem e-learningowym dla wszystkich pracowników, bieżące dla nowych pracowników, infrastrukturę technologiczną, ocenę (uwierzytelnianie uczącego się, autorstwo

---

5 Koronawirus – historia, Niepubliczny Zakład Opieki Zdrowotnej „Z. Mieszka”. <https://www.nzoznamieszka.pl/koronawirus-historia/index> [dostęp: 02.09.2026].

6 Akademia WSB, Zarządzenie Rektora nr 43/2019/2020 z dnia 10 marca 2020 roku w sprawie powołania Zespołu ds. Zarządzania Kryzysowego. <https://www.e-bip.org.pl/upload/00530/22762/0288103-68526474.pdf> [dostęp: 02.09.2026].

7 Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego, Rekomendacje MNiSW dotyczące kształcenia zdalnego, Studia.gov.pl, 13.03.2020. <https://studia.gov.pl/studia/aktualnosci/rekomendacje-mnsw-dotyczace-ksztalcenia-zdalnego/> [dostęp: 02.09.2026].

pracy i bezpieczeństwo egzaminów) oraz certyfikację elektronicznych środków bezpieczeństwa. Biorąc pod uwagę rekomendacje Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego, rektor Uczelni określiła działania w dobie epidemii. W specjalnym Zarządzeniu poinformowała o formach zajęć prowadzonych w Uczelni:

- ustalono zasady organizacji zajęć dydaktycznych;
- formy zajęć dydaktycznych;
- zajęć dydaktycznych w formie stacjonarnej;
- zajęć dydaktycznych w formie zdalnej;
- rodzaje i formy zajęć dydaktycznych;
- weryfikację efektów uczenia się;
- praktyki studenckie i praktyki na studiach podyplomowych;
- egzaminy dyplomowe i doktorskie;
- konferencje, inicjatywy popularnonaukowe;
- obowiązki uczestników zajęć prowadzonych w Akademii WSB;
- obowiązki nauczyciela akademickiego;
- obowiązki i zasady obowiązujące wszystkich pracowników Akademii AWSB;
- obowiązki i zasady obowiązujące pracowników Akademii WSB odbywających pracę w formie zdalnej⁸.

Uczelnia w zakresie organizacyjnym ograniczającym skutki pandemii we współpracy z Centrum Medycznym Zdrowi-Med. Sp. z o.o. przeprowadziła szczepienia dla chętnych pracowników, osób współpracujących, doktorantów i studentów Uczelni, którzy ukończyli 18 lat, a także ich rodzin.

Jak pisze Renata Marciniak, „Instytucje edukacyjne na całym świecie, aby wyjść (...) z kryzysu, musiały przystosować się do tej zmiany (...). Wiele uniwersytetów (...) wdrożyło kursy e-learningowe do swojej oferty celem jej unowocześnienia i zaspokojenia coraz bardziej rosnących potrzeb na edukację” (Marciniak, 2022, s. 15).

Rektor Uczelni poinformowała studentów, że z uwagi na obecną, wciąż poważną sytuację pandemiczną w Polsce i na świecie kształcenie w Uczelni dla studentów studiów licencjackich, inżynierskich i magisterskich, a także słuchaczy studiów podyplomowych, seminarium doktorskiego i szkoły doktorskiej prowadzone będzie komplementarnie – łącząc różne formy nauczania:

- tradycyjne – stacjonarne spotkania wykładowców i studentów na ćwiczeniach i laboratoriach w salach wykładowych Uczelni;
- zdalne (synchroniczne – w czasie rzeczywistym) – udział w wykładach, lektoratach, ćwiczeniach za pomocą MS Teams, zgodnie z określonym planem zajęć, z dowolnego miejsca i urządzenia z dostępem do Internetu;

---

⁸ Akademia WSB, Zarządzenie Rektora nr 89/2019/2020 w sprawie organizacji procesu kształcenia w roku akademickim 2020/2021. https://wsb.edu.pl/files//pages/2023/zarzadzenie_nr_89_2019_2020_w_sp_organizacji_procesu_ksztalcenia_w_rak_20_21.pdf [dostęp: 02.09.2026].

- zdalne (asynchroniczne – w czasie rzeczywistym) – wykorzystując oprogramowanie dostępne przez wirtualne laboratoria;
- e-learningowe – w dogodnym miejscu, czasie, z dowolnego urządzenia (komputera, laptopa, smartfona z dostępem do Internetu), biorąc udział w e-kursach na platformie OnlineWSB, oglądając e-wykłady, czytając udostępnione przez wykładowców materiały, artykuły, prezentacje, notatki, wykonując i przysyłając zadania, projekty i prace zaliczeniowe i korzystając z uzupełniających się systemów wspierających studenta;
- MS Office 365 – gdzie można korzystać z poczty e-mail i dostępu do pakietu MS Office 365: Worda Excela, PowerPointa i innych aplikacji;
- Wirtualnej Uczelni – gdzie znajduje się między innymi plan zajęć i gdzie można sprawdzić oceny z zaliczeń i egzaminów;
- aplikacji MS Teams oraz ZOOM – gdzie po zalogowaniu się w terminie zgodnym z planem zajęć do wykładów i ćwiczeń, będzie można spotkać się z wykładowcą i innymi studentami;
- platformy OnlineWSB – gdzie 24 godziny na dobę są dostępne kursy kierunkowe i przedmiotowe, lektoraty, kursy ogólnouczelniane, m.in.: narzędzia cyfrowej gospodarki, zarządzanie procesem uczenia się, MOOC matematyki, MOOC statystyki, budowanie kwestionariuszy ankiet w badaniach ilościowych;
- wirtualnych laboratoriów – gdzie znajduje się specjalistyczne oprogramowanie, bez konieczności jego zakupu czy instalowania go na własnym komputerze;
- systemu zdalnego egzaminowania Inspera Assessment – gdzie będą się odbywać pisemne egzaminy cyfrowe;
- elektronicznego katalogu bibliotecznego i konta bibliotecznego – gdzie można wyszukać publikacje dostępne w uczelnianej bibliotece, zamówić je, wypożyczyć i prolongować książki, czasopisma, filmy, płyty CD, słowniki językowe, audiobooki.

Założenie metodologiczne

Zaprezentowany rozdział został przygotowany w oparciu o badania na podstawie grantu badawczego nr 3/NB/2021/IK „Szkolnictwo (nie tylko) służb mundurowych w dobie pandemii koronawirusa SARS-CoV-2 wywołującego chorobę COVID-19. Studia nad zapewnieniem ciągłości kształcenia i bezpieczeństwa podmiotom środowiska uczelni lub szkoły. Formy i rodzaje re(konstrukcji) środowiska kształcenia, będącego następstwem sytuacji pandemicznej”. Akademia WSB wchodziła w skład konsorcjum projektowego, w skład którego wchodziły: Wyższa Szkoła Policji w Szczytnie oraz 15 uczelni wyższych polskich i zagranicznych policyjnych i innych (Klonowska, Kuczyńska, Gawroński, 2023, s. 20). Celem badania było zbadanie i opis (Babbie, 2004, s. 110-112) funkcjonowania Uczelni w pandemii COVID-19 w zakresie utrzymania ciągłości kształcenia i zapewnienia bezpieczeństwa podmiotom środowiska Uczelni. Problem badawczy (Sztumski, 2010, s. 38) sformułowano w postaci pytania:

Jakie są dostrzegalne korzyści i zagrożenia wynikające z przyjętego w uczelni modelu zdalnego nauczania w dobie pandemii SARS-CoV-2? W badaniu zastosowano metodę sondażu (Nowak, 2012, s. 47), technikę ankiety, a jako narzędzie został wykorzystany kwestionariusz ankiety. Określono zmienne niezależne, takie jak: wykształcenie, charakter wykonywanych zadań, staż służby/pracy, stanowisko, kontakt bezpośredni ze słuchaczami/studentami, staż pracy dydaktycznej, oraz zmienną zależną – funkcjonowanie. Badania zasadnicze, poprzedzone pilotażem, zrealizowano w Akademii WSB w okresie pandemii w miesiącach grudzień–styczeń 2021–2022 online. W badaniu wykorzystano podstawowe statystyki opisowe – średnią arytmetyczną (M), medianę (Me), odchylenie standardowe (SD), współczynnik skośności (S) i kurtozę (K). Porównując podpopulacje wyróżnione na podstawie kryterium stanowiska (kierownicze/niekierownicze), faktu posiadania doświadczenia dydaktycznego oraz bezpośredniego kontaktu ze studentami, wykorzystano odpowiednie testy statystyczne.

Badaniem objęto 170 pracowników Akademii WSB w Dąbrowie Górniczej. Prawie wszyscy badani posiadali wykształcenie wyższe. Co piąta osoba posiadała staż do 5 lat, podobny odsetek – od 21 do 30 lat, a 30% – od 11 do 20 lat. 13–14% pracowało od 6 do 10 lat lub ponad 30 lat. Co czwarty badany zajmował stanowisko kierownicze (25,3%), blisko połowa wykonywała zadania dydaktyczne (47,1%), a 2/3 badanych deklaroowało staż na stanowisku dydaktycznym. Spośród 102 osób, które podały swój staż dydaktyczny, blisko 40% wskazało na 11–20 lat, ok. 30% pracowało w tym obszarze maksymalnie 10 lat, a również ok. 30% – ponad 20 lat. 82% badanych deklaroowało, że w trakcie pandemii mieli bezpośredni kontakt ze studentami. Badania przeprowadzono zgodnie z zasadami etyki.

Korzyści i zagrożenia z realizacji zdalnego nauczania w dobie pandemii COVID-19 w Uczelni

W Uczelni w semestrze letnim w roku akademickim 2019/2020 jako podstawową do prowadzenia zajęć stosowano platformę Moodle. Platforma ta służyła do kontaktu asynchronicznego, prowadzenia webinarów w czasie rzeczywistym, do komunikacji ze studentami. Pandemia wymusiła przejście na kształcenie zdalne i korzystanie z wielu narzędzi. Studenci otrzymywali materiały za pośrednictwem bardzo wielu kanałów, takich jak: Clicmeeting, Zoom. Korzystano także z platform: Skype, Webex, MS Teams, Messenger, WhatsApp, Google Meets, Discord, Google Hangouts. Powyższe działania spowodowały powstanie potrzeby poznania wielu narzędzi informatycznych zarówno przez studentów, jak i nauczycieli. Działania te wprowadzały jednak pewien chaos organizacyjny i komunikacyjny, utrudniając możliwość kontroli tego procesu. Jednakże doświadczenie zdobywane każdego dnia, podczas każdego z zajęć czy podejmowanych działań, pozwoliło w bardzo krótkim czasie uporządkować i monitorować ten proces. Dodatkowo w trakcie trwania semestru, dzięki wykorzystywaniu

specjalistycznych oprogramowań informatycznych, uruchomiono wirtualne laboratoria, co umożliwiło studentom uzyskanie dostępu do zajęć z domu w czasie dogodnym dla siebie. Istotne z punktu widzenia procesu badawczego było poznanie korzyści zauważanych przez pracowników Akademii, wynikających z przyjętego w Uczelni modelu zdalnego nauczania w dobie pandemii SARS-CoV-2. Dane zawiera tabela 1.

Tabela 1. Korzyści zauważane przez pracowników z tytułu przyjętego w Uczelni modelu zdalnego nauczania w dobie pandemii SARS-CoV-2 – ogółem i według stanowisk

Wyszczególnienie	Ogółem (<i>p</i> = 170)		Kierownicze (<i>n</i> = 43)		Niekierownicze (<i>n</i> = 127)		<i>p</i>	<i>V</i>
	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%	<i>n</i>	%		
Możliwość organizowania konferencji i innych przedsięwzięć o zasięgu zagranicznym z wielokrotnie większą liczbą uczestników	115	67,6	31	72,1	84	66,1	0,471	0,055
Możliwość kierowania oferty edukacyjnej do zagranicznego potencjalnego studenta	103	60,6	26	60,5	77	60,6	0,985	0,001
Mniejsze koszty funkcjonowania Uczelni	102	60,0	24	55,8	78	61,4	0,517	0,050
Możliwość zwoływania organów statutowych Uczelni w krótszej jednostce czasu i przy niższych kosztach	76	44,7	24	55,8	52	40,9	0,090*	0,130
Mniejsze koszty studiowania ponoszone przez studenta	67	39,4	17	39,5	50	39,4	0,985	0,001
Możliwość organizowania częstszych spotkań bilateralnych między uczelniami w ramach współpracy	62	36,5	24	55,8	38	29,9	0,002**	0,234
Możliwość urzeczywistniania realnej współpracy z innymi uczelniami w obszarze naukowym i edukacyjnym	55	32,4	19	44,2	36	28,3	0,055*	0,147
Możliwość odbywania staży naukowych na uczelniach bez obowiązku przemieszczania się	35	20,6	9	20,9	26	20,5	0,949	0,005

p – prawdopodobieństwo w teście niezależności chi-kwadrat lub dokładnym teście Fishera, różnice istotne statystycznie dla * $\alpha = 0,01$, ** $\alpha = 0,05$, *V* – współczynnik V-Cramera

Źródło: badania własne.

Możliwość zwoływania organów statutowych Uczelni w krótszej jednostce czasu i przy niższych kosztach była dostrzegana przez znaczącą część

pracowników. Istotnie wyższe odsetki wskazań uzyskano przy tym dla osób na stanowiskach kierowniczych (56% vs 41%, $p = 0,090$), mających staż dydaktyczny (54% vs 24%, $p < 0,001$). 40% pracowników WSB było zdania, że pandemia wiąże się z niższymi kosztami studiowania dla studentów i nie ma w tym względzie znaczenia stanowisko, doświadczenie dydaktyczne, natomiast lepsze opinie w tym zakresie miały osoby niemające bezpośredniego kontaktu ze studentami (56% vs 36%, $p = 0,059$). Możliwość organizowania częstszych spotkań bilateralnych między uczelniami w ramach współpracy oraz urzeczywistniania realnej współpracy z innymi uczelniami w obszarze naukowym i edukacyjnym dostrzegana była przez co trzecią osobę, i w obu kwestiach znaczenie miało stanowisko pracy – lepiej oceniali je osoby na stanowisku kierowniczym, zaś odnośnie pierwszej z nich – również doświadczenie dydaktyczne (osoby z takim doświadczeniem dwukrotnie częściej wskazywały na korzyści związane ze spotkaniami bilateralnymi).

Opinie w tym zakresie różniły się istotnie ($p = 0,033$, $V = 0,288$) według typu zajmowanego stanowiska. Osoby na stanowiskach kierowniczych były bardziej skłonne niż pozostali utrzymać hybrydowy model kształcenia i zdalne prowadzenie niektórych zajęć (po 14% wobec, odpowiednio, 7% i 3% dla pozostałych osób), a także zdalne organizowanie spotkań organów statutowych uczelni (30% vs 21%). Z kolei osoby na stanowiskach niekierowniczych znacznie częściej niż zarządzający Uczelnią wyrażały chęć utrzymania hybrydowego modelu pracy dydaktycznej (28% vs 12%) i elektronicznego obiegu dokumentów (21% vs 16%).

Zapytano także badanych o zagrożenia charakteryzujące model zdalnego nauczania wdrożony w Uczelni w czasie pandemii. Dane zawiera tabela 2.

Tabela 2. Zagrożenia charakteryzujące model zdalnego nauczania wdrożony w Uczelni w opinii pracowników – ogółem i według bezpośredniego kontaktu ze studentami

Wyszczególnienie	Osoby niemające bezpośredniego kontaktu ze studentami ($n = 25$)		Osoby mające bezpośredni kontakt ze studentami ($n = 139$)		p	V
	n	%	n	%		
Brak możliwości pełnego nadzoru nad aktywnością studenta/słuchacza	9	36,0	66	47,5	0,289	0,083
Kształtuje warunki umożliwiające nieuczciwość studentów, np. w przypadku składania egzaminu, kolokwium	8	32,0	48	34,5	0,806	0,019

Wyszczególnienie	Osoby niemające bezpośredniego kontaktu ze studentami (n = 25)		Osoby mające bezpośredni kontakt ze studentami (n = 139)		p	V
	n	%	n	%		
Trudności w procesie formowania się lidera/liderów podgrup i zajmowania przez nich stanowisk w imieniu grupy	10	40,0	43	30,9	0,372	0,070
Niedostateczny poziom wiedzy o osobowościach członkach grupy, która jest niezbędna do przygotowania optymalnego podziału grupy	8	32,0	40	28,8	0,744	0,025
Brak naturalnych warunków do formowania się naturalnych podgrup pracy dydaktycznej	7	28,0	34	24,5	0,707	0,029
Nieoptymalny przebieg procesów grupowych	4	16,0	31	22,3	0,479	0,055
Zauważa się brak naturalnej rywalizacji (konkurencyjności) między studentami/słuchaczami	6	24,0	30	21,6	0,788	0,021
Nieoptymalny poziom możliwości aplikacji w zakresie stosowania technik pracy grupowej	4	16,0	32	23,0	0,435	0,061
Zauważa się warunki do rozwoju ukrytych niepowodzeń dydaktycznych i ograniczone możliwości ich kompensacji	4	16,0	24	17,3	0,877	0,012
Inne	1	4,0	3	2,2	0,487	0,043

p – prawdopodobieństwo w teście niezależności chi-kwadrat lub dokładnym teście Fishera, różnice istotne statystycznie dla * $\alpha = 0,01$, ** $\alpha = 0,05$, V – współczynnik V-Cramera

Źródło: badania własne.

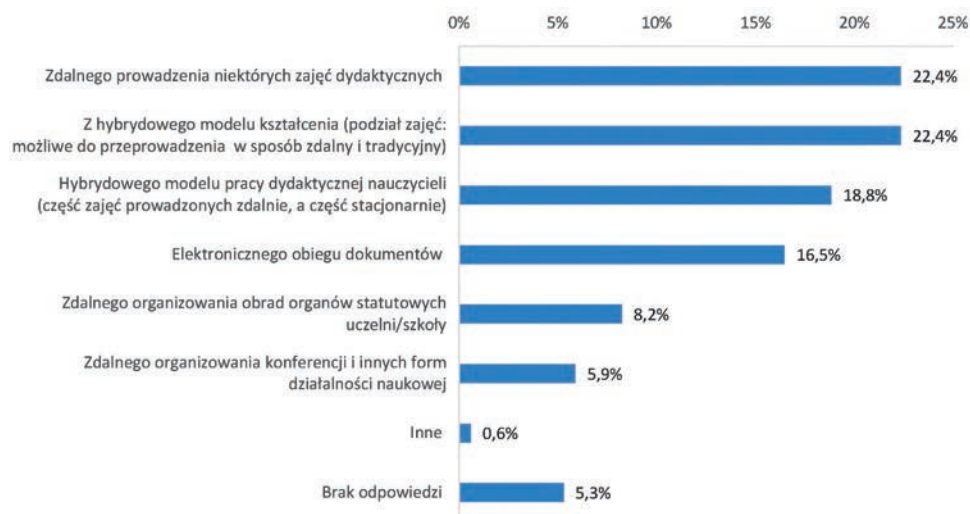
Można przyjąć, że co trzeci pracownik Uczelni w związku ze zdalnym modelem kształcenia dostrzegał zagrożenia dotyczące nieuczuciwości studentów (np. w trakcie egzaminów) i/lub trudności w procesie formowania się lidera/liderów podgrup i zajmowania przez nich stanowisk w imieniu grupy. Pierwszy z aspektów był częściej podkreślany przez osoby na stanowiskach wykonawczych niż kierowniczych (choć różnice nie są statystycznie istotne – $p = 0,241 > 0,05$), podczas gdy drugi – przez kierowników (różnice istotne

statystycznie – $p = 0,033$). Stanowisko pracy istotnie różnicowało także ocenę nieoptymalnego poziomu możliwości aplikacji w zakresie stosowania technik pracy grupowej ($p = 0,011$) – osoby na stanowiskach kierowniczych silniej dostrzegają ten problem niż pozostali pracownicy (odsetek wskazań sięga 35% wobec 17%). Poza ww. kwestiami z udziałem wskazań ponad 30%, pozostałe zagrożenia wskazywała mniej więcej co czwarta–piąta osoba. Relatywnie najmniej badani obawiali się tego, że pojawią się warunki do rozwoju ukrytych niepowodzeń dydaktycznych i ograniczone możliwości ich kompensacji (17%, przy czym nieco częściej wskazywali na nie kierownicy). Zauważyć można, że doświadczenie dydaktyczne, jak i praca związana z bezpośrednim kontaktem ze studentami nie stanowiły czynników różnicujących istotnie opinie w tym zakresie. Pojedyncze osoby wskazywały także na rozpad wspólnotowości wśród studentów oraz to, że ograniczony kontakt bezpośredni może utrudniać tworzenie się silniejszych więzi między studentami, bliższych relacji, jak i relacji na linii student–wykładowca, wskazywali na utrudnioną identyfikację z Uczelnią.

Stopień, w jakim przyjęte (wdrożone) rozwiązania prawne, organizacyjne, dydaktyczne i inne umożliwiły realizację zadań Uczelni w dobie pandemii SARS-CoV-2 został oceniony przez większość pracowników (75%) jako optymalny – utrzymano ciągłość i sprawność wykonywanych zadań. Ok. 17% badanych uznało go jednak jako „tylko” dostateczny – utrzymano ciągłość i sprawność wszystkich zadań, ale niektóre doświadczyły chwilowego spadku jakości. Jedna z badanych osób uznała je za niedostateczne. Opinia w tym zakresie była podobna wśród osób na stanowiskach kierowniczych i niekierowniczych ($p = 0,733$, $V = 0,070$), mających/lub nie doświadczenie dydaktyczne ($V = 0,488$, $V = 0,111$), jak i mających/lub nie bezpośredni kontakt ze studentami ($V = 0,324$, $V = 0,117$). Nie była też powiązana ze stażem pracy ($p = 0,266$, $\rho = -0,090$), ani długością stażu dydaktycznego ($p = 0,715$, $\rho = 0,038$).

Każda sytuacja kryzysowa, w wymiarze indywidualnym i ogólnospołecznym, ze względu na skutki może być dramatyczna, taka była też sytuacja związana z pandemią COVID-19. Każda sytuacja kryzysowa ma swój etap odbudowy. Zapytano badanych: Z jakich rozwiązań wdrożonych w dobie pandemii ich zdaniem uczelnia/szkoła nie powinna rezygnować po jej zakończeniu? Dane ilustruje wykres 1.

Wykres. 1. Rozwiązania wdrożone w dobie pandemii, z których uczelnie/szkoła nie powinna rezygnować po jej zakończeniu (w %, $n = 170$)

Źródło: badania własne.

Niektóre osoby wskazywały, że tak naprawdę wszystkie z tych rozwiązań, w różnych proporcjach, są warte utrzymania. Dodatkowo wskazywano na utrzymanie w ofercie studiów (zwłaszcza podyplomowych, ale również dla studentów obcokrajowców) w formie zdalnej możliwości pracy hybrydowej pracowników administracyjnych. Po raz kolejny podkreślono, czego powinno się unikać: organizowania obron prac licencjackich, magisterskich i doktorskich w formie zdalnej, a przynajmniej niektóre seminaria powinny odbywać się w formie stacjonarnej (w przeciwnym razie promotor może nie spotkać przez dwa lata studenta, nawet w czasie obrony pracy dyplomowej).

Opinie w tym zakresie różniły się istotnie ($p = 0,033$, $V = 0,288$) według typu zajmowanego stanowiska. Osoby na stanowiskach kierowniczych były bardziej skłonne niż pozostali utrzymać hybrydowy model kształcenia i zdalne prowadzenie niektórych zajęć (po 14% wobec, odpowiednio, 7% i 3% dla pozostałych osób), a także zdalne organizowanie spotkań organów statutowych uczelni (30% vs 21%). Z kolei osoby na stanowiskach niekierowniczych znacznie częściej niż zarządzający Uczelnią wyrażały chęć utrzymania hybrydowego modelu pracy dydaktycznej (28% vs 12%) i elektronicznego obiegu dokumentów (21% vs 16%).

Dyskusja

Czas pandemii był sytuacją do przetestowania różnych sposobów zdalnego przeprowadzania sesji zaliczeniowo-egzaminacyjnych. Akademia WSB wykorzystywała dwa narzędzia do testowania – platformę e-learningową Online WSB oraz system

dedykowany do elektronicznego egzaminowania. „Inspera, dzięki swoim zabezpieczeniom, zapewnia wszystkim studentom sprawiedliwe i rzetelne egzaminowanie. Inspera została bardzo wysoko oceniona zarówno przez nauczycieli, jak i przez studentów. To, co jest też istotną zaletą, to fakt automatycznego oceniania prac – oznacza to, że student nie musi czekać na ocenienie pracy egzaminacyjnej przez nauczyciela, tylko widzi swoje wyniki w krótkim czasie po skończeniu egzaminu. W kolejnym roku akademickim Akademia WSB zaplanowała i podjęła działania edukacyjne (warsztaty dla kadry dydaktycznej), aby w jak największym stopniu wykorzystywać system Inspera do prowadzenia egzaminów, bez względu czy będą one odbywać się zdalnie, czy też stacjonarnie na terenie Uczelni. Platforma Online WSB jest i będzie wykorzystywana do bieżącego sprawdzania wiedzy przez studentów, wykonywania selftestów pozwalających bardziej efektywnie uczyć się, ale też przygotowywać do finalnych egzaminów”⁹.

W dobie epidemii nawet tak ważne spotkanie, jakim jest posiedzenie Senatu Uczelni, przeniosło się do sieci. Głosowanie uchwał w istotnych sprawach Uczelni również odbywało się za pośrednictwem odpowiednich e-platform do głosowania. Obrady dotyczyły m.in. strategicznych decyzji w zakresie funkcjonowania Uczelni w sytuacji kryzysu wywołanego pandemią koronawirusa.

Zdaniem Jacka Pyżalskiego, „Edukacja zdalna (a nawet szersze wykorzystanie technologii informacyjno-komunikacyjnych), będąca jeszcze kilka tygodni temu tylko opcją, z której jako nauczyciele mogliśmy korzystać w wybranym przez nas zakresie, stała się koniecznością. Obecnie jest ona jedynym dostępnym dla nas sposobem prowadzenia działań edukacyjnych” (Pyżalski, 2020, s. 2).

Od 21 lutego 2022 wszyscy uczniowie w szkołach wrócili do nauki stacjonarnej¹⁰. Aktualnie Akademia WSB bardzo dobrze radzi sobie w nowej, wirtualnej rzeczywistości, a nauka online to tylko jedno z wielu działań, jakie prowadzi w sieci. 932 przedmioty realizowane za pośrednictwem platform, materiały wysyłane drogą mailową do 303 grup, 517 nagrań, praktyki zawodowe dla 106 grup – to tylko niektóre liczby obrazujące wykorzystanie możliwości pracy zdalnej i kształcenia bez bezpośredniego udziału nauczycieli akademickich i studentów, doktorantów oraz słuchaczy w Akademii WSB. Uczelnia korzysta z nowoczesnych platform do tworzenia webinarów (m.in. ClikMeeting), platform edukacyjnych, e-learningowych oraz ogólnodostępnych narzędzi, takich jak Skype czy Messenger. Wszystko po to, aby zapewnić studentom studiów I i II stopnia, doktorantom i słuchaczom studiów MBA i podyplomowych kontynuacji kształcenia w najbardziej komfortowych warunkach.

9 Akademia WSB, List Rektora Akademii WSB w sprawie organizacji procesu kształcenia w roku akademickim 2021/2022, 11.08.2021. <https://wsb.edu.pl/uczelnia/aktualnosci/list-rektora-akademii-wsb-w-sprawie-organizacji-procesu-ksztalcenia-w-roku-akademickim-20212022.html> [dostęp: 02.09.2026].

10 Ministerstwo Edukacji Narodowej, Informacje dla uczniów – Koronawirus: informacje i zalecenia, Portal Gov. pl. <https://www.gov.pl/web/koronawirus/informacje-dla-uczniow> [dostęp: 02.09.2026].

Chociaż jeszcze jakiś czas temu wydawałoby się to mało prawdopodobne, Uczelnia wprowadziła również zdalne obrony prac dyplomowych. Pierwsza w historii Akademii WSB, a zarazem w Polsce pełna „wideobrona” odbyła się w marcu 2020 roku, przy użyciu systemu wideokonferencji. Mimo że doktorant był przy swoim komputerze w domu, a egzaminatorzy w pustej sali – nie obyło się bez gratulacji i braw. Uczelnia w trwającej jeszcze sesji wprowadziła w całości system obrony prac dyplomowych zdalnie, przyjmuje prace w wersji elektronicznej, stwarzając możliwość ukończenia nauki kolejnym studentom.

Zakończenie

Podsumowując, stwierdzić należy, że pandemia COVID-19 niewątpliwie była determinantą przyspieszenia wprowadzenia i rozwoju zdalnej edukacji w uczelniach. Ta forma edukacji posiada wiele atutów i korzyści, które zostały wskazane w niniejszej publikacji. Nie należy jednak w tym miejscu zapominać o zagrożeniach związanych z rozwojem tej formy edukacji, takich jak chociażby brak nawiązania relacji zarówno na poziomie wykładowca/mentor–student, jak i między społecznością studencką.

Konkludując, jak wynika z przedstawionych badań, Akademia WSB bardzo sprawnie poradziła sobie z organizacją procesu kształcenia w formule zdalnej. Wprowadzone rozwiązania postrzegane są jako korzystne i użyteczne w działalności Uczelni również po pandemii. Można przyjąć, iż edukacja na odległość po zostanie już jako stała forma kształcenia w znacznej części na wszystkich poziomach (Dacko-Pikiewicz, Wódz, Walancik-Ryba, Pikiewicz, 2021, s. 124).

Zdaniem rektor Akademii WSB Zdzisławy Dacko-Pikiewicz nie możemy postrzegać pandemii tylko w kategoriach kryzysu. Dziś mamy szansę na przetestowanie zarówno nowych narzędzi w obszarze nowoczesnych technologii, jak i naszych kompetencji. „W Akademii WSB rozumiemy, jak olbrzymie znaczenie ma niekonwencjonalne podejście do zarządzania wiedzą oraz kształcenie studentów, słuchaczy studiów podyplomowych i doktorantów. W ciągu zaledwie dwóch dni od decyzji o zawieszeniu zajęć odbywających się z bezpośrednim udziałem studentów z powodu zagrożenia zachorowaniami na COVID-19, wprowadziliśmy nauczanie online oraz pracę zdalną dla pracowników” (Dacko-Pikiewicz, 2020, s. 64).

Warto nadmienić, że w trakcie badań wskazywano również na takie korzyści nauczania zdalnego, jak:

- elastyczność miejsca i czasu nauki;
- oszczędność czasu oraz kosztów związanych z dojazdami;
- łatwiejszy dostęp do materiałów dydaktycznych w formie elektronicznej;
- rozwój kompetencji cyfrowych studentów i wykładowców;
- możliwość nagrywania zajęć i wielokrotnego odtwarzania materiałów;
- większa dostępność edukacji dla osób z niepełnosprawnościami lub mieszkających daleko od uczelni.

Wielu studentom nauczanie online pozwalało lepiej organizować własny czas oraz łączyć naukę z pracą zawodową.

Pomimo licznych zalet nauczanie zdalne ujawniło również wiele problemów. Jednym z najczęściej wskazywanych była ograniczona interakcja między studentami a wykładowcami. Brak bezpośrednich kontaktów utrudniał budowanie relacji, prowadzenie dyskusji oraz pracę zespołową.

Do najważniejszych zagrożeń należały:

- obniżenie motywacji do nauki;
- poczucie izolacji społecznej;
- trudności z koncentracją podczas długotrwałej pracy przed komputerem;
- problemy techniczne (słabe łącze internetowe, awarie sprzętu);
- nierówny dostęp do nowoczesnych technologii;
- większe ryzyko nieuczciwości podczas egzaminów online;
- zmęczenie psychiczne wynikające z wielogodzinnego korzystania z komputera (tzw. *Zoom fatigue*).

Szczególnie trudne okazało się prowadzenie zajęć praktycznych, laboratoryjnych czy klinicznych, których nie dało się w pełni zastąpić nauczaniem online.

Powinniśmy zaakceptować kształcenie na odległość jako charakterystyczną metodę dydaktyczną, ale również jako jeden z elementów wyposażania studentów, pracowników w nowe kompetencje, pozwalające im się realizować w nowym porządku społecznym, w świecie wirtualnym cyfrowym, w świecie kultury globalnej, techniki i technologii (Walancik-Ryba, 2020, s. 14125–14127). Warto jednak systematycznie analizować wprowadzone metody, techniki do procesu dydaktyki, organizacji funkcjonowania Uczelni, aby je modelować lub z nich rezygnować.

Bibliografia

- Babbie, E. (2004). *Badania społeczne w praktyce*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Dacko-Pikiewicz, Z., Wódz, J., Walancik-Ryba, K., Pikiewicz, W. (2021). Remote Education during the COVID-19 Pandemic. *European Research Studies Journal*, vol. XXIV, Special Issue 4.
- Dacko-Pikiewicz, Z. (2020). Kształcenie „wirusoodporne”. Studiuj mimo pandemii. *Euro-perspektywy*, 3(141), 64. <https://wsb.edu.pl/uczelnia/media-o-nas/kompetencje-i-wiedza-odporne-na-wirusy.html> [dostęp: 22.04.2023].
- Garito, M. A. (2004). Zmierzając ku wirtualnej edukacji. *E-mentor*, nr 1, s. 9. <https://businessinsider.com.pl/wiadomosci/koronawirus-w-polsce-liczba-zakazen-zgony-dane-mz-z-21-grudnia-2021/bqcry21> [dostęp: 26.12.2021]
- <https://dabrowagornicza.naszemisto.pl/akademia-wsb-w-dabrowie-gorniczej-os-miesiaca-prowadzi/ar/c1-7659607> [dostęp: 16.02.2022]
- <https://www.e-mentor.edu.pl/artukul/index/numer/3/id/37> [dostęp: 10.02.2023]

- Hello zdrowie*. Koronawirus. WHO ogłosiło pandemię wirusa COVID-19. Czym jest pandemia? Kiedy jest ogłaszana? <https://www.hellozdrowie.pl/pandemia-co-to-jest-kiedy-jest-oglaszana-czy-mamy-pandemie-koronowirusa> [dostęp: 10.02.2023]
- Klonowska, I., Kuczyńska, E., Gawroński, P. (Red.). (2023). *COVID-19 a funkcjonowanie uczelni wyższych i szkół o profilu policyjnym. Dokąd zmierzamy?* Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Koronawirus: informacje i zalecenia. Informacje dla uczniów. <https://www.gov.pl/web/koronawirus/informacje-dla-uczniow> [dostęp: 15.02.2023]
- Koronawirus historia - Historia COVID-19. <https://www.nzoznamieszka.pl/koronawirus-historia/index> [dostęp: 10.02.2023]
- List Rektora Akademii WSB w sprawie organizacji procesu kształcenia w roku akademickim 2021/2022, <https://wsb.edu.pl/uczelnia/aktualnosci/list-rektora-akademii-wsb-w-sprawie-organizacji-procesu-ksztalcenia-w-roku-akademickim-20212022.html> [dostęp: 15.02.2022]
- MacKenzie, D. (2021). *COVID-19. Pandemia, która nie powinna była się zdarzyć i jak nie dopuścić do następnej*. Wydawnictwo Zysk i S-ka.
- Marciniak, R. (2022). *E-learning – projektowanie, realizowanie i ocena. Metody, narzędzia i dobre praktyki*. Wolters Kluwer Polska.
- Nowak, S. (2012). *Metodologia badań społecznych*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Puls Medycyny. (2020). WHO ogłosiło pandemię COVID-19. Co to oznacza? <https://pulsmedycyny.pl/medycyna/choroby-zakazne/who-oglosilo-pandemie-covid-19-co-to-oznacza> [dostęp: 25.02.2023]
- Pyżalski, J. (Red.). (2020). *Edukacja w czasach pandemii wirusa COVID-19. Z dystansem o tym, co robimy obecnie jako nauczyciele*. EduAkcja.
- Rekomendacje MNiSW dotyczące kształcenia zdalnego. <https://studia.gov.pl/studia/aktualnosci/rekomendacje-mnisw-dotyczace-ksztalcenia-zdalnego/> [dostęp: 18.02.2023]
- Sztumski, J. (2010). *Wstęp do metod i technik badań społecznych*. „Śląsk” Wydawnictwo Naukowe.
- Sumliński, W., Budzyński, T. (2020). *Zapis zarazy*. Wojciech Sumliński Reporter.
- Walancik-Ryba, K. (2020). *An Innovative Method in Lifelong Learning–E-learning Platform*. 36th IBIMA International Business Information Management, 4-5 November Granada, Spain, 14125-14127. <https://u.pcloud.link/publink/show?code=SlortakK>
- Zarządzenie Rektora Akademii WSB nr 43/2019/2020 z dnia 10 marca 2020 roku w sprawie powołania Zespołu ds. Zarządzania Kryzysowego mającego na celu monitorowanie sytuacji w rozprzestrzenianiu się koronawirusa SARS-CoV-2 oraz podejmowania działań w celu zapewnienia bezpieczeństwa pracowników, studentów i innych interesariuszy Akademii WSB. <https://www.e-bip.org.pl/upload/00530/22762/0288103-68526474.pdf> [dostęp: 15.07.2023]

Zarządzenie Rektora WSB Akademii WSB nr 89/2019/2020 z dnia 11.09.2020 roku w sprawie organizacji zajęć dydaktycznych w Akademii WSB w semestrze zimowym roku akademickiego 2020/2021 w warunkach związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19. https://wsb.edu.pl/files//pages/2023/zarzadzenie_nr_89_2019_2020_w_sp_organizacji_procesu_ksztalcenia_w_rak_20_21.pdf [dostęp: 15.02.2023]

Szkolne nauczanie religii wobec pandemii COVID-19

Abstrakt

Lockdown, związany z rozprzestrzenianiem się wirusa SARS-CoV-2, stawia szkołę, a z nią także nauczycieli religii przed nowym (post)pandemicznym priorytetem, którym jest nie tylko ogólnie rozumiany rozwój rezyliencji u uczniów w obliczu zagrożenia życia i zdrowia, ale także wzmocnienie jej „religijnego” wymiaru. Ważną rolę może odegrać w tym względzie szkolne nauczanie religii, którego siła tkwi w zdolności oferowania ludziom bogatego spektrum sposobów radzenia sobie w rozmaitych sytuacjach życiowych czy też przeciwnościach losu. Celem niniejszego rozdziału jest omówienie wyników ankiety ewaluacyjnej dotyczącej zdalnego nauczania religii w czasie pandemii oraz prezentacja wybranych narzędzi technologii informacyjno-komunikacyjnej, wspierających realizację zadań nauczyciela religii w szkole.

Słowa kluczowe: nauczanie religii, pandemia, technologia informacyjno-komunikacyjna

Teaching religion at school in the face of COVID-19 pandemic

Abstract

Lockdown related to SARS-CoV-2 virus confronts school, together with religion teachers, with a new (post)pandemic priority, which is not only broadly understood development of resilience among students in the face of hazards to the life and health, but also strengthening its “religious” dimension. An important role in this respect might be played by teaching religion at school, the power of which lies in the ability to offer a broad spectrum of ways to deal with various situations and adversity. The purpose of this article is to analyse an evaluation questionnaire on remote religion classes during the pandemic and a presentation of chosen information and communication tools that support achievement of religion teachers’ objectives at school.

Keywords: religion teaching, pandemic, information and communication technology

1 ks. dr Michał Borda, dyrektor Wydziału Katechetycznego Diecezji Sosnowieckiej odpowiedzialny za proces nadzoru merytorycznego nauczania religii w szkole, Akademia WSB, ORCID: 0000-0002-6284-6445

Wprowadzenie

Lockdown związany z rozprzestrzenianiem się wirusa SARS-CoV-2 stawia szkołę, a z nią także nauczycieli religii, przed nowym (post)pandemicznym priorytetem, którym jest nie tylko ogólnie rozumiany rozwój rezyliencji u uczniów w obliczu zagrożenia życia i zdrowia, ale także wzmocnienie jej „religijnego” wymiaru. Ważną rolę może odegrać w tym względzie szkolne nauczanie religii, którego siłą tkwi w zdolności oferowania ludziom bogatego spektrum sposobów radzenia sobie w rozmaitych sytuacjach życiowych czy też przeciwnościach losu (Chrostowski, 2021, s. 133). Wprowadzone ograniczenia miały wymierne przełożenie na sposób realizacji zadań szkolnego nauczania. Obserwacja aktualnej sytuacji epidemiologicznej w Polsce prowadzi do uprawnionego wniosku, że również w trudnej do precyzyjnego określenia czekającej nas „przyszłości” wszelkie działania katechetyczne podejmowane będą z uwzględnieniem obowiązujących norm sanitarnych. Celem niniejszego opracowania jest omówienie wyników ankiety ewaluacyjnej dotyczącej zdalnego nauczania religii w czasie pandemii oraz prezentacja wybranych narzędzi technologii informacyjno-komunikacyjnej, wspierających realizację zadań nauczyciela religii w szkole.

Metodologia badań

Zaistniała niemal z dnia na dzień konieczność organizacji i prowadzenia nauczania na odległość postawiła nauczycieli religii wobec zupełnie nowych wyzwań. Niespodziewana pandemia COVID-19 sparaliżowała świat niemal we wszystkich płaszczyznach życia społecznego, stawiając odpowiedzialnych za jego funkcjonowanie wobec realnych zagrożeń i wynikających z nich nowych problemów oraz zadań, z którymi do tej pory nie trzeba było się mierzyć. Wprowadzone ograniczenia nie ominęły też nauczania religii w polskiej szkole.

Mając na względzie zaistniałą sytuację, po zakończeniu roku szkolnego 2019/2020 w miesiącach wakacyjnych przeprowadzona została wśród nauczycieli religii ankieta ewaluacyjna, mająca na celu podsumowanie i zweryfikowanie organizacji zdalnego nauczania religii w diecezjach położonych na terenie województwa śląskiego. O podzielenie się doświadczeniami z pracy dydaktycznej prowadzonej w trakcie ostatnich – niełatwych – miesięcy poproszeni zostali nauczyciele religii posługujący w diecezjach: bielsko-żywieckiej, częstochowskiej, gliwickiej, katowickiej i sosnowieckiej. Celem badania była próba podsumowania indywidualnych zmagania katechetów w prowadzeniu zajęć. Przy współpracy wydziałów katechetycznych poszczególnych diecezji, a także autora rozdziału, przesłano nauczycielom religii link do formularza kwestionariusza ankiety, zawierającej dziewięć pytań wyboru (jednokrotnego lub wielokrotnego) oraz jedno pytanie otwarte, z prośbą o przedstawienie osobistych uwag i spostrzeżeń dotyczących badanych zagadnień.

Charakterystyka badanej grupy

Na zaproszenie organizatorów do twórczego udziału w anonimowych badaniach pozytywnie odpowiedziało 417 osób (Buchta, Kaczmarek, Mandrysz, 2020, s. 135). Wśród nich 45,95% to katechetki świeckie, 32,68% to osoby duchowne (księża i ojcowie zakonni), natomiast 16,95% to katecheci świeccy. Najmniejszą grupę ankietowanych stanowiły osoby konsekrowane (siostry zakonne) – 4,42%. Uzyskane wyniki mają charakter sondażowy i mogą zostać potraktowane jako inspiracja do dalszych badań naukowych. Zebrane dane potwierdziły umacniającą się od lat w wielu diecezjach tendencję, że najliczniejszą grupę pośród pracujących w szkole nauczycieli religii stanowią katecheci świeccy.

Wyniki dotyczące wieku osób uczestniczących w badaniu również pozostają w pełni zgodne z informacjami posiadanymi przez wydziały katechetyczne w diecezjach. Najliczniejszą grupę (33,8%) stanowią osoby w przedziale wiekowym od 36 do 45 roku życia. Katecheci w wieku do 35 lat stanowią 23,8% badanych. W wieku od 46 do 55 lat – 28,9%. Najmniejszą grupą, która wzięła udział w ankiecie, są nauczyciele religii w wieku powyżej 55 lat – 13,5%.

Warto spojrzeć na zebrane dane również z punktu widzenia miejscowości, gdzie pracują nauczyciele religii. Najwięcej, bo 68,3%, katechizuje w środowisku miejskim. Środowisko małomiasteczkowe reprezentuje 16,7% badanych. Nieco mniej (15%) uczy religii w szkołach wiejskich. Uwzględniając znaczny stopień zurbanizowania województwa śląskiego oraz liczbę ludności zamieszkującej w miastach, uzyskane wyniki uznać należy jako reprezentatywne dla badanego obszaru. Pewne zdziwienie budzi natomiast fakt, że w grupie 417 osób biorących udział w ankiecie, jedynie 26,7% stanowili nauczyciele pracujący w szkołach ponadpodstawowych, natomiast aż 73,3% wskazało jako miejsce pracy szkołę podstawową. Być może jednym z powodów mniejszego zaangażowania nauczycieli szkół ponadpodstawowych w wypełnianie ankiety było doświadczane przez nich poczucie znużenia i rozczarowania minionym okresem, o czym świadczyć mogą zebrane opinie: „Uczniowie w zdecydowanej większości pomijali zajęcia katechetyczne z uwagi na konieczność pracy z przedmiotami maturalnymi”; „Patrząc całościowo, nauczanie religii nie sprawdza się w klasach szkół średnich. Ogólne zaangażowanie (logowanie do dziennika, wykonywanie poleceń etc.) jest na poziomie dramatycznym”; „Z wieloma uczniami nie było kontaktu, zaś w sytuacji kontaktowania się z wychowawcą i kilku prób nawiązania bezpośredniej komunikacji z uczniami, ci wypisywali się z religii”; „Starsi uczniowie nie wykazywali zainteresowania lekcją. Nie mam pewności, czy całą lekcję byli autentycznie przed komputerem”.

Organizacja zdalnego nauczania religii – wyniki badań własnych

Co najmniej bezprecedensowym i niekonwencjonalnym doświadczeniem w życiu dzieci i młodzieży była (i nadal taką pozostaje) wprowadzona 25 marca 2020 roku edukacja zdalna. Od tego właśnie momentu, kiedy to szkoły

i placówki oświatowe były zobligowane do transferowania procesu kształcenia z formy offline do trybu online, uległy weryfikacji nie tylko cyfrowe, multimedialne umiejętności i kompetencje nauczycieli, ale także samych uczniów i ich rodziców. Dlatego ankietowani katecheci zostali zapytani o najczęściej stosowaną formę prowadzenia lekcji religii. Uzyskane wyniki wskazują, że najczęstszym sposobem komunikacji było przysyłanie zadań, linków i treści do indywidualnego przerobienia ich przez uczniów (37,7%). Łączenie się z uczniami poprzez komunikatory w czasie rzeczywistym jako przeważającą formę nauczania wskazało 25,7% ankietowanych. Znaczna grupa nauczycieli religii (36%) przygotowuje i udostępnia materiały do wykorzystania w dowolnym czasie. Jak stwierdzali nauczyciele, w praktyce starali się w miarę równomiernie łączyć różne sposoby prowadzenia lekcji. Wynikało to zarówno z posiadanych możliwości technicznych, jak również z troski o urozmaicenie sposobu nauczania i zachęcenie uczniów i rodziców do współpracy. Wskazują na to wypowiedzi ankietowanych: „Zajęcia w naszej szkole były prowadzone w wymiarze jednej godziny online i drugiej godziny jako materiały wysyłane uczniom na Classromie. Większość nauczycieli w klasach 7-8 narzekała na małą liczbę uczniów, którzy chcieli udostępnić kamerę online, przez co lekcje (w tym i katechezy) były prowadzone do «awatarów». Uczniowie sami przyznawali się, że nie sprzyjało to skupieniu i słuchaniu nauczyciela. Robili często inne rzeczy”; „Niewielka grupa uczniów aktywnie angażowała się w nauczanie zdalne, które w moim przypadku było realizowane dwutorowo (lekcje online dla uczniów mogących w pełni korzystać z Internetu i wysyłanie materiałów do pracy samodzielnej ze względu na skrócony czas lekcji online i brak możliwości sprzętowych u niektórych uczniów). Lekcje online nie były dialogiem, jak w czasie nauczania stacjonarnego, ze względu na różne blokady rodzące się w uczniach. Praca samodzielna często była lekceważona, bo uczniowie byli zmęczeni natłokiem materiału, który samodzielnie trzeba było przeczytać lub obejrzeć z wielu innych przedmiotów”.

Dla zobrazowania organizacji zdalnego nauczania religii w województwie śląskim zbadano również narzędzia wykorzystywane w pracy online. Pytanie o narzędzia stosowane w zdalnym nauczaniu było pytaniem wielokrotnego wyboru. Większość katechetów wykorzystywała: materiały własne (65,85%), platformy multimedialne (59,27%), podręczniki (57,32%) oraz komunikatory internetowe (51,22%). Stosowano również platformy wspierające edukację (43,41%) oraz media społecznościowe (25,85%). Uzyskane odpowiedzi potwierdzają troskę nauczycieli o uatrakcyjnienie form prowadzonego nauczania.

Wybuch pandemii postawił całe środowisko szkolne nie tylko przed trudnościami technicznymi, lecz także – i przede wszystkim – przed wyzwaniem o charakterze edukacyjno-wychowawczym. Zastanawia zatem wpływ zdalnego nauczania

na zaangażowanie uczniów oraz efektywność podejmowanych działań przez katechizujących. Jak wynika z przeprowadzonych badań, 64,9% respondentów wskazało na zróżnicowane wyniki. Wybór tej opcji wydaje się potwierdzać duży stopień trudności, czy wręcz niemożliwość dokonania jednoznacznej oceny zaistniałej sytuacji. Na znaczną poprawę zaangażowania uczniów i efektywności pracy nauczyciela wskazało zaledwie 2,2% badanych. Na delikatną poprawę – 13,6%. W ocenie 11,6% nauczycieli zdalne nauczanie pogorszyło efekty pracy edukacyjno-wychowawczej. Warto oddać głos katechetom: „Niektórzy uczniowie, którzy wykazywali na lekcjach małą aktywność, przy nauczaniu zdalnym okazali się bardziej zaangażowani. Część uczniów była gotowa do pracy, ale byli też tacy, którzy mimo wielu różnych wysiłków ze strony katechety i prób kontaktu, nie podejmowali żadnej aktywności”; „Wielu uczniów pozytywnie zaskoczyło mnie swoim zaangażowaniem i szybkością reakcji na wysyłane i publikowane materiały. Niestety, zdarzały się również osoby, które nie korzystały z oferty przygotowywanej przeze mnie”; „Bardzo się cieszę, że podczas zdalnego nauczania nie spadła aktywność uczniów w konkursach szkolnych, które udało mi się przeprowadzić z okazji 100. rocznicy urodzin św. Jana Pawła II (połowa uczniów szkoły wzięła w nich udział: był i konkurs plastyczny, jak i test z wiedzy). Można było również zauważyć spadek motywacji i systematycznej pracy u uczniów «dobrych i bardzo dobrych», natomiast byli uczniowie «słabsi», którzy świetnie radzili sobie z zadaniami i na bieżąco przysyłać opracowania”; „Uczniowie mniej zdolni w nauczaniu zdalnym znacznie się polepszyli w nauce, wielu uczniów wykonywało zadania nieobowiązkowe, co też wpłynęło na lepszą ocenę ich pracy”.

Zalety i wady zdalnego nauczania religii

Uporanie się z konsekwencjami zmian, które wywołała pandemia COVID-19 w obrębie sytuacji egzystencjalnej i edukacyjnej uczniów, wymaga od osób odpowiedzialnych za procesy kształcenia i wychowania religijnego w polskich szkołach przemyślanych i zorientowanych na przyszłość strategii działania. W ich sprecyzowaniu mogą pomóc przemyślenia ankietowanych katechetów, których poproszono również o określenie zalet i wad zdalnego nauczania religii.

Wśród zalet zdalnego nauczania katecheci w największym procencie podkreślili: poszerzenie wiedzy i zdolności katechizującego (68%) oraz wzrost kreatywności katechizującego odnośnie do przygotowania lekcji (67%). Tak wysoki odsetek odpowiedzi potwierdza deklarowane wcześniej przez ankietowanych wykorzystanie w pracy dydaktycznej tzw. narzędzi własnych, co bez wątpienia wpłynęło na rozwój osobisty nauczycieli religii. Prawie połowa badanych (49,6%) wskazała na większe zainteresowanie rodziców nauczaniem religii dzieci i młodzieży. Więcej niż 30% katechetów wśród zalet zdalnego nauczania religii akcentuje: powstanie nowych inicjatyw duszpasterskich, nawiązanie ściślejszej współpracy z rodzinami

oraz bardziej indywidualny kontakt z uczniem. Należy odnotować, że wśród odpowiedzi ankietowanych podkreślających zalety takiej formy pracy znalazła się również bardziej intensywna praca uczniów (13,9%). Żadnych zalet zdalnego nauczania religii nie dostrzegło tylko 2,8% badanych.

Ostatnie z pytań ankiety miało na celu zebranie opinii nauczycieli na temat wad zdalnego nauczania religii. Przytoczmy zatem wybrane opinie: „Moja praca w normalnych warunkach jest zdecydowanie efektywniejsza. Mimo że bardzo się starałam (stwierdzone przez lekarza odciski na dłoni z pracy na komputerze i komórce o czymś świadczą). Praca w szkole specjalnej niesie z sobą dodatkowe trudności i jest bardzo zróżnicowana. Tu pracuje się z dzieckiem i z rodzicem, dla których muszę być jednocześnie terapeutą niosącym nadzieję”; „Ogromnym problemem jest oczekiwanie pracodawcy na to, że nauczyciel sam ma posiadać odpowiedni sprzęt do prowadzenia zajęć. W przypadku mojego domu okazało się, że 5 osób ma pracować w jednym czasie w trybie online, czyli musimy mieć 5 komputerów i odpowiednie łącze internetowe”.

Z przeprowadzonych badań wynika, że zdecydowana większość odpowiadających jako najpoważniejszy problem wskazała zmęczenie z powodu nadmiernej ilości czasu spędzonego przed komputerem (70,5%). Pośród innych trudności jako najczęściej doświadczane wskazywano: konieczność poświęcenia znacznie większej ilości czasu na przygotowanie zajęć niż ma to miejsce w nauczaniu tradycyjnym (64,1%), osłabienie relacji nauczyciel – uczeń (56,3%), odczuwalną przez uczniów samotność (52,6%) oraz trudności uczniów z dostępem do narzędzi umożliwiających zdalne nauczanie (51,4%). Ankietowani zwrócili uwagę również na: konieczność zaangażowania ponad miarę rodziców (34,9%), trudności uczniów w opanowaniu oprogramowania umożliwiającego zdalne nauczanie (24,3%), brak materiałów do pracy zdalnej lub trudności w ich zdobyciu (19,7%), trudności w odpowiednim doborze i zastosowaniu właściwych metod nauczania (14,3%), trudności katechizujących w opanowaniu oprogramowań umożliwiających zdalne nauczanie (13,5%) oraz marginalizację nauczania religii przez dyrekcję (9,1%).

Zaprezentowane opinie ankietowanych na temat wad i zalet zdalnego nauczania religii wskazują, jak wyjątkowo istotne w czasie pandemii jest z jednej strony efektywne zapoznanie uczniów z określonym materiałem edukacyjnym, jak i wyposażenie ich w powiązane z nim kompetencje. Z drugiej natomiast uświadamiają, jak ważną rolę odgrywa poszukiwanie naglających rozwiązań na płaszczyźnie pielęgnacji posiadanych relacji międzyludzkich, jak na przykład: relacje pomiędzy rówieśnikami, relacje pomiędzy uczniem a nauczycielem, relacje pomiędzy rodziną ucznia a nauczycielem. Należy podkreślić, że środowisko szkolne w swojej tradycyjnej formie posiada wciąż kluczowe znaczenie dla rozwoju społecznego ucznia (między innymi chodzi tu o poczucie bezpieczeństwa i wsparcie emocjonalne), a także pozytywnie oddziałuje na motywację do uczenia się (Kosek, Wolska, 2021, s. 17).

Wybrane narzędzia technologii informacyjno-komunikacyjnej wspierające realizację zadań nauczania religii w szkole

Zdalne nauczanie w szkołach w czasie pandemii pozwoliło odkryć bogactwo narzędzi technologii informacyjno-komunikacyjnej, których wykorzystanie było niezbędne w celu prowadzenia również nauczania religii. Poniżej zostaną przedstawione wybrane cyfrowe narzędzia, które umożliwiają ciekawe przekazanie uczniom treści szkolnego nauczania religii w nauczaniu na odległość. Zaprezentowane będą również linki do niektórych blogów i stron, zawierających konkretne materiały przydatne w katechezie (scenariusze lekcji, grafiki do wydrukowania, pomysły na przeprowadzenie katechezy, filmy itp.). Warto z nich korzystać, by owocnie realizować misję kanoniczną Kościoła, nauczając religii w szkołach.

Do podstawowych kanałów komunikacji z uczniami można wykorzystać: pocztę elektroniczną, dziennik elektroniczny, Chmurę – np. Dropbox, Google Dysk, Microsoft One Drive, komunikatory – np. Google Hangouts, Skype, Microsoft Teams, Google Meet, Zoom oraz media społecznościowe – np. Messenger czy WhatsApp. Wskazane kanały dają możliwość komunikacji z uczniami i rodzicami. Pozwalają zadać pracę domową, wysyłać linki oraz materiały edukacyjne, prowadzić telekonferencje, a nawet dzielić się zawartością ekranu. Na czas epidemii np. Google Hangouts udostępniony jest w wersji Premium.

Bardzo ważną rolę w zdalnym nauczaniu odgrywają narzędzia pozwalające opracować i przekazać treści szkolnego nauczania religii. Należą do nich: Wordwall, Ekreda, LearningApps, Scholaris, Ninatka, Quizizz, Educandy, Kahoot, Padlet, Canva, PowToon, Emaze, Specjalni.pl, Qr-online.pl, Flippity.net oraz Genially. Ostatnie z narzędzi to popularna platforma do tworzenia wizualnych i interaktywnych treści. Nie tylko jest niezwykle efektowna, ale samo tworzenie kreatywnych materiałów sprawia nauczycielom wiele radości. Tworzą oni prezentacje, infografiki, interaktywne obrazki, gry i quizy dla uczniów. Wyjątkową cechą tego narzędzia jest możliwość uporządkowania wszystkich treści potrzebnych do przeprowadzenia lekcji: filmów, tekstów, poleceń dla uczniów, dokumentów, nagrań audio, linków do zewnętrznych zasobów, innych prezentacji na jednym slajdzie. Dzięki funkcjom umożliwiającym dodawanie interaktywności do dowolnych elementów prezentacji oraz dużych możliwościach uatrakcyjniania treści poprzez opcje ich animowania, Genially pozwala na utworzenie kompletnego zasobu, umożliwiającego przeprowadzenie lekcji każdego przedmiotu. Nie bez znaczenia jest też to, że Genially zapewnia integrację z Google dla Edukacji i Microsoft Office 365. Szczególnie istotne jest to teraz, gdy wiele szkół korzysta z platform edukacyjnych Google'a i Microsoftu.

Nauczyciele religii w procesie zdalnego nauczania, co już podkreślono, tworzą również własne zasoby. Najważniejsze narzędzie to smartfon z podstawowym, dostarczonym przez producenta, zestawem aplikacji. Jest to potężny środek

komunikacji z wykorzystaniem możliwości, jakie daje platforma Google lub Apple. Wśród najważniejszych programów do wykorzystania przez katechetów są: Adobe Scan, Prezi, Audacity oraz Windows 10 zdjęcia.

Istotnym elementem zdalnego nauczania jest publikacja i udostępnianie uczniom przygotowanych materiałów. Oprócz możliwości, które dają platformy stosowane w poszczególnych szkołach, można również posłużyć się następującymi narzędziami: Issue, gdy publikuje się duże pliki PDF; Youtube, gdy trzeba udostępnić materiał wideo; SlideShare, gdy chce się udostępnić przygotowaną w PowerPointcie prezentację; SoundCloud, gdy publikowane są nagrania audio oraz DropBox, gdy dzielimy się plikami, znajdującymi się na twardym dysku.

Zdalne nauczanie religii może wykorzystywać również strony internetowe zawierające pomoce dydaktyczne dla katechetów. Najbardziej znany portal z pomocami dla katechetów to „Biblioteka Natana” – <http://biblioteka.natan.pl>. Jest tu prawie wszystko, poczynając od scenariuszy katechez, przez gazetki, konkursy, prezentacje, sprawdziany, a skończywszy na rekolekcjach. Wśród innych do wykorzystania należy wymienić: Katecheza.papierolot.com (<http://www.katecheza.papierolot.com>), Portal katechetyczny (<https://portalkatechetyczny.pl>), Bibliadladzieci.com (<http://bibliadladzieci.com>), eKatecheza (<http://www.ekatecheza.pl>), Centrum Edukacji Katechetycznej (<https://www.katechizmy.com.pl>), KULkat (<https://kulkat.pl>), Katecheza Lublin (<http://www.katecheza.lublin.pl/katecheza>), Strefa katechety Święty Wojciech (<https://www.swietywojciech.pl/Strefa-katechety>), Strefa katechety JEDNOŚĆ (<https://www.jednosc.com.pl/strefakatechety>), Wydawnictwo Katechetyczne (<https://wydawnictwokatechetyczne.pl>) oraz Serwis katechetyczny Wydawnictwa WAM (<https://www.katechizmy.pl>).

Ważną rolę w zdalnym nauczaniu religii mogą odegrać również blogi. Najpopularniejsze wykorzystywane przez katechetów to: Blog Natana (<http://katecheza-natana.pl/kategorie/blog>), Studniakatechety.blogspot.com (<http://studniakatechety.blogspot.com>), Katechezawizualna.pl (<http://katechezawizualna.pl>), Maluchynareligii.blogspot.com (<http://maluchynareligii.blogspot.com>) oraz Alanapustyni.blogspot.com (<http://alanapustyni.blogspot.com>).

Oprócz stron internetowych i blogów istnieje grupa na Facebooku Katecheza z pomysłem (https://www.facebook.com/groups/katechezazpomyslem/?ref=nm_target&fref=nm). Jest to grupa dla wszystkich katechetów, którzy szukają inspiracji oraz dla tych, którzy chcą się podzielić z innymi swoimi pomysłami dotyczącymi prowadzenia katechez. Często katecheci prezentują zdjęcia, przedstawiające wyniki ich prac, co niesamowicie inspiruje. Istnieje również baza plików do pobrania. Grupa istnieje również po to, by udzielać sobie wsparcia i odpowiadać na nurtujące pytania.

Ogromnym wsparciem dla katechetów mogą być również programy telewizyjne i materiały filmowe, które można wykorzystać w zdalnym nauczaniu religii.

Na uwagę z treściami dla młodzieży szczególnie zasługują: „Katecheza bez granic” – projekt Koła Naukowego Katechetyków UKSW, „Bliżej świętego”, „Dziennik dobrych wiadomości”, 3MC – Trzyminutowy katechizm, Niecodzienny Vlog O. Adama Szustaka oraz „Mocni w duchu” – Jezuici TV. Dla dzieci godne polecenia są: „Mocni w duchu” – Jezuicka TV live, Katechezy ks. biskupa Antoniego Długosza: „Kropelka radości”, Seria „Kubuś i Tereska” – ul. Szkolna 12 oraz Biblijne filmy rysunkowe.

Narzędzi technologii informacyjno-komunikacyjnej jest tak wiele, że często nie wiadomo, które wybrać. Najlepsze to te, które są proste i praktyczne – dla nauczyciela i dla uczniów. Przygotowując zdalne lekcje religii, warto pamiętać, żeby koncentrować się na człowieku i jego relacji z Bogiem, a nie tylko na technologii i ilości przekazywanego materiału. Istotna była, jest, w całym procesie nauczania, a w szczególności zagrożenia, osamotnienia komunikacja, zarówno ta z prowadzącymi nauczanie religii, ale również z rodzicami, z dziećmi (Walancik, 2023). To ona jest gwarantem poczucia bezpieczeństwa dla dzieci i rodziców, opiekunów, katechetów, nauczycieli.

Podsumowanie

Jak wynika z przeprowadzonych badań, na lekcje religii w województwie śląskim w roku szkolnym 2020/2021 uczęszczało 546 210 dzieci i młodzieży, co stanowi 85,2% wszystkich uczniów. Indywidualno-społeczne skutki pandemii COVID-19 ze spotęgowaną siłą wskazują na potrzebę kształtowania pozytywnych relacji osobowych, towarzyszenia uczniom i wspierania ich w ramach edukacji religijnej (Wierzbicki, 2021, s. 164). Ważną rolę w tym dziele odgrywają osoby nauczające religii, które tylko wówczas będą wiarygodne w swojej misji, o ile będą się rzeczywiście interesowały codziennością ucznia. Takie działania nie są oderwane od misji Kościoła, lecz zupełnie i całkowicie wpisują się w jego zbawczy program wobec ludzi oraz jednocześnie przyczyniają się do promowania rezyliencji, pozwalając na stworzenie relacji zaufania i wsparcia w obliczu wyzwań związanych z rozprzestrzenianiem się wirusa SARS-CoV-2. Podkreślił to papież Franciszek, pisząc: „Cierpienie, niepewność, strach i świadomość naszych własnych ograniczeń, które wzbudziła pandemia, wzywają do ponownego przemyślenia naszego stylu życia, naszych relacji, organizacji naszych społeczeństw, a przede wszystkim sensu naszego życia” (Franciszek, 2020, s. 33).

Zastanawiając się nad tym, jak zmieni się świat po pandemii COVID-19, należy na nowo odkryć przesłanie św. Pawła, który prosił Tymoteusza, aby głosząc Dobrą Nowinę nastawał „w porę i nie w porę” (2 Tm 4, 2). Niniejszy rozdział stanowi próbę podsumowania inicjatyw, jakie zostały podjęte na gruncie nauczania religii w szkołach. Autor żywi nadzieję, że publikacja stanie się pomocna w dziele religijnego wychowania dzieci i młodzieży.

Bibliografia

- Buchta, R., Kaczmarek, R., Mandrysz, S. (2020). Szkolne nauczanie religii i katecheza wobec COVID-19. W: J. Bartoszek, R. Chromy, K. Piechaczek (red.), *Zeszyt specjalny do programu duszpasterskiego Kościoła katolickiego w Polsce na rok 2020/2021. Duszpasterstwo w czasie pandemii* (s. 133-164). Instytut Gość Media.
- Chrostowski, M. (2021). Między „szokiem lockdownu” a (post)pandemicznym priorytetem, czyli o rozwijaniu rezyliencji u uczniów w toku edukacji religijnej. *Poznańskie Studia Teologiczne*, 40, 131-152.
- Kosek, A., Wolska, A. (2021). Budowanie relacji interpersonalnych w klasach I-III w warunkach nauczania zdalnego. *Pedagogika Przedszkolna i Wczesnoszkolna*, 17, 15-28.
- Ojciec Święty Franciszek. (2020). *Encyklika Fratelli Tutti. O braterstwie i przyjaźni społecznej*. Wydawnictwo M.
- Walancik, K. (2023). Communication in emergency situations – the COVID-19 pandemic in foster families. Organization and principles of operation. *Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University*, 10(3), 190-200.
- Wierzbicki, M. S. (2021). Nauczanie religii w Europie w okresie COVID-19 (sprawozdanie z konferencji naukowej online, 9.04.2021). *Seminare. Poszukiwania Naukowe*, 2(42), 159-164.

Doświadczenie *mysterium tremendum* w czasie pandemii

Abstrakt

Tekst prezentuje analizę przeżywania przez Polaków w okresie pandemii koronawirusa w latach 2020–2021 życia religijnego i duchowego. Wskazuje on na szczególny wymiar poczucia zagrożenia życia i zdrowia, który był spowodowany pandemią i wzmacniany przekazami medialnymi, a który zarazem w istotny sposób przekładał się na przeżywanie wiary w społeczeństwie polskim. W analizie i wyjaśnianiu tych procesów autor odwołuje się do koncepcji Rudolfa Otto doświadczania religijnego człowieka wyrażonej pojęciami *mysterium tremendum* i *mysterium fascinans*, wskazując, że był to szczególny czas doświadczania tego pierwszego wymiaru. W tej perspektywie podejmuje on problem różnych reakcji ludzi, w tym odchodzenia ludzi od praktyk religijnych – rozważając, na ile te zmiany są i mogą być trwałe, a na ile możliwe jest ich zatrzymanie czy odwrócenie. Autor wskazuje również na potrzebę bardziej osobistej odpowiedzi wobec wyznawanej wiary, ale też znaczenie Kościoła instytucjonalnego w tym okresie.

Słowa kluczowe: *mysterium tremendum*, Rudolf Otto, pandemia, „duchowość zagrożenia”, przewartościowanie, rzeczy ostateczne

Experience *mysterium tremendum* during a pandemic

Abstract

The text presents an analysis of how Poles experience religious and spiritual life during the coronavirus pandemic in 2020–21. It indicates a special dimension of the sense of life and health being threatened, which was caused by the pandemic and reinforced by media messages, and which at the same time significantly translated into the experience of faith in Polish society. In analyzing and explaining these processes, the author refers to Rudolf Otto's concept of experiencing a religious man expressed in terms of *mysterium tremendum* and *mysterium fascinans*, pointing out that it was a special time of experiencing the first dimension. In this perspective, he takes up the problem of various people's reactions, including people's departure from religious practices, considering to what extent these changes are and

1 ks. Artur Wysocki, dr hab., prof. UKSW, Instytut Nauk Socjologicznych

can be permanent, and to what extent it is possible to stop or reverse them. The author also points to the need for a more personal response to the professed faith, but also the importance of the institutional Church in this period.

Keywords: *mysterium tremendum*, Rudolf Otto, pandemic, “spirituality of danger”, re-evaluation, final things

Wprowadzenie

Okres trwającej pandemii wytworzył nową globalną sytuację zagrożenia i zatrwożenia. Wpływ na to miał sam fakt szybkiego rozprzestrzeniania się nieznanego do tychczas wirusa, mimo dość radykalnych prób powstrzymania tego procesu, ale także nieustanne przekazy medialne informujące o stanie rozprzestrzeniania się, chorych, ofiarach śmiertelnych w każdym zakątku świata. Nawet w okresie braku bezpośredniego zagrożenia, czy niewielkiego zagrożenia, przekazy medialne (w każdym współcześnie dostępnym medium), poza potrzebą przekazu informacji, przyczyniały się do obciążenia psychicznego ludzi. Nieznany „agresor” prowokował wiele domysłów i obaw, które często powodowały bardzo zdecydowane działania poszczególnych władz państwowych (choć były pewne różnice). Sytuacja taka potęgowała poczucie zagrożenia, które oddziałuje na codzienne życie ludzi, w tym również na ich życie duchowe i religijne. Działania władz państwowych wymuszały silne ograniczenia publicznych praktyk religijnych czy zmiany ich formy.

W tym kontekście interesujące jest prześledzenie reakcji ludzi na to nowe zjawisko, z uwzględnieniem zmian, które zachodzą w ich życiu duchowym i religijnym. Badaniem życia religijnego i duchowego zajmuję się zarówno z perspektywy naukowej (socjologicznej), jak i z racji zaangażowania duszpasterskiego, które pozwala również na ważne, wręcz bezcenne obserwacje w tym względzie. Czynię to zatem jako obserwator uczestniczący w całym procesie, ale także jako osoba rozmawiająca z wieloma ludźmi na tematy duchowe i religijne. Ponadto przy refleksji wykorzystywałem wiele danych i informacji z mediów, artykuły w prasie i Internecie, świadectwa osób przeżywających ten okres. Pomocne w tym były oczywiście również badania przeprowadzone między innymi przez zespół badawczy Instytutu Nauk Socjologicznych UKSW w Warszawie (Zaręba, Sroczyńska, Klimski, 2020) czy raport Wydziału Psychologii UW (Gambin et al., 2021). Ze względu na podstawowe źródła refleksji, rozważania będą dotyczyły przede wszystkim sytuacji polskiego katolicyzmu.

***Mysterium tremendum* jako sposób wyjaśnienia religijności i przeżywania religii**

Sytuacja zagrożenia, nieznanostwo naturalnych procesów zachodzących w przyrodzie, brak wiedzy co do przyczyn chorób i sposobów ich leczenia były według osiemnastowiecznych racjonalistów, zwłaszcza encyklopedystów, głównymi

powodami rozwoju i utrzymywania się wiary religijnej. Światło rozumu miało rozproszyc ciemności obskurnej wiary i religijności, którą uznawano za wytwór ludzkiej wyobraźni, a której szczytowy wyraz miał mieć miejsce w wiekach średnich – w „ciemnym średniowieczu”.

Pod tym względem podobne spojrzenie na wiarę i religijność prezentował materializm marksistowski, jak i jego rozwinięcie, jakiego dokonał Lenin, głoszący ateizm „naukowy”. Była to próba materialistycznego wyjaśnienia całej rzeczywistości, pokazania, że za ideą Boga nic nie ma, a jest to tylko strach wobec nieznanego i „nieopanowanego” w pełni świata. W tej perspektywie Bóg jest wytworem ludzkiej wyobraźni, stymulowanej z jednej strony pragnieniami człowieka, a z drugiej – jego lękami i obawami.

Człowiek pragnący i dążący do szczęścia, którego nie może osiągnąć, tworzy Boga, który daje mu pocieszenie, że może po śmierci będzie lepiej. Dla biednych staje się łagodzącym cierpienie opium (Marks), słabym – daje poczucie siły i nadziei rewanżu na silnych (Nietzsche). Człowiek tworzy również ideę Boga, obawiając się nieznanego i przerażających zjawisk natury: niejako amplifikując swoje możliwości i tworząc Boga na swój obraz (Feuerbach – antropomorfizm).

Człowiek przeżywał zatem poczucie zależności do świata i jego sił, z których potrzebował się wyzwolić, ale potrzebował wyzwolić się również, jak pisał Marks, ze swoich „urojeń”: „Nędza religijna jest jednocześnie wyrazem rzeczywistej nędzy i protestem przeciw nędzy rzeczywistej. Religia jest westchnieniem uciśnionego stworzenia, sercem nieczulego świata, jest duszą bezdusznych stosunków. Religia jest opium ludu. Prawdziwe szczęście ludu wymaga zniesienia religii jako urojonego szczęścia ludu” (Marks, 1962, s. 29). Lenin już bez ogródek wielokrotnie formułował postulaty walki z religią na polu ideologicznym, ale również, gdy zajdzie potrzeba – walki bezpośredniej: „Powinniśmy walczyć z religią. (...) w tym zaś celu trzeba materialistycznie wyjaśnić źródła wiary i religii wśród mas” (za: Pikus, 2002, s. 28).

W takim ujęciu to człowiek stawał się bogiem, ewentualnie cała społeczność, jak w ujęciu socjologizmu Emila Durkheima. Tymczasem po tylu osiągnięciach i pracy „Rozumu” całej ludzkości przez długi czas, człowiek nadal doświadcza swojej kruchości, pod pewnymi względami może nawet w większym stopniu. Pandemia, która nastąpiła po okresie tak dynamicznego rozwoju społeczno-gospodarczego i postępu naukowego, pokazuje słabość człowieka w stosunku do otaczającej go rzeczywistości.

Inną perspektywę wobec przeżywanej przez człowieka słabości i lęku wobec nieznanego sił ukazał myśliciel przełomu XIX i XX wieku – Rudolf Otto. Wskazywał na fakt, że nie wszystko jest możliwe do zracjonalizowania przez człowieka, gdyż doświadczenie religijne otwiera go i kieruje go na rzeczywistość transcendentną, która go przekracza, nie jest w pełni możliwa do wyrażenia, pokazuje tajemnicę Boga transcendentnego, co też wyraża druga część tytułu jego dzieła w tłumaczeniu

polskim: *Świętość: elementy irracjonalne w pojęciu bóstwa i ich stosunek do elementów racjonalnych* (Otto, 1999).

Jemu zawdzięczamy zwrot (przynajmniej jeśli chodzi o szerzej opisany koncept i jego upowszechnienie) *mysterium tremendum*, którym określał jeden z dwóch głównych aspektów doświadczenia religijnego człowieka (drugi – *mysterium fascinans*). W tym doświadczeniu zatrwożenia podkreślał przeżycie grozy, mocy, majestatu i tajemniczości Boga, w pełni Świętego. Wobec Niego człowiek ma poczucie przerastającej siły i braku zrozumienia, a w konsekwencji może doświadczać pewnego zagrożenia. Otto wskazywał zarazem, że czasami nieuzasadnione lęki człowieka i jego niewiedza nie zaprzeczają faktowi realnego istnienia *numinosum* – w tym wypadku samego Boga. Jego rozumienie bóstwa wskazuje na konieczność połączenia elementów irracjonalnych z racjonalnymi: w innym przypadku bóstwo-świętość staje się wytworem jedynie ludzkich pojęć, a zatem staje się irracjonalne. Z kolei elementy irracjonalne w takim doświadczeniu są dla niego czymś w pełni racjonalnym, inaczej nie można by mówić o Bogu, który całkowicie przekracza ludzkie rozumienie (Otto, 1999, s. 6–7).

Rodzaj doświadczenia opisany przez niemieckiego myśliciela może posłużyć do naświetlenia przeżycia wierzących w okresie pandemii. Nie ulega wątpliwości, że wierząc w Boga, który jest wszechmocny, wszechwiedzący i który zarazem jest najwyższą miłością, musi pojawić się niezrozumienie i pytanie; „Dlaczego tak się dzieje?”, „Skąd to zło?”. Jeśli chcemy zachować wiarę, to jak postrzegamy Boga? Czy nie jest wszechmocny, a może nie jest samą miłością? (zob. Archer, Collier, Porpora, 2004, s. 100–102). A może po prostu nie jesteśmy w stanie w pełni zrozumieć Jego działania. Rodzi to bez wątpienia wiele dylematów dla wierzących, co w związku z pandemią nabiera charakteru powszechnego. W perspektywie indywidualnej to doświadczenie jest obecne na przykład w trakcie ciężkiej choroby, własnej lub kogoś bliskiego.

Innym dylematem, który można podjąć w związku z religijnym stosunkiem do pandemii, jest fakt, że chrześcijaństwo naucza o potrzebie miłowania całego stworzenia, co jest współcześnie ważne w kontekście silnie rozwijających się ruchów ekologicznych, które nierzadko odwołują się do różnych panteistycznych wersji religii. Skoro mamy troszczyć się o gryzonie, robaki, to czy nie mamy również troszczyć się o wirusy i kochać je? Czy mamy prawo je wyniszczać? Są one przecież częścią ożywionej przyrody. Może takie pytania niektórym wydają się bezsensowne czy prowokacyjne, ale w obliczu wielu współczesnych działań należy o to zapytać. Z tym łączy się też perspektywa chrześcijańska miłowania całego stworzenia. A może nawet trzeba kochać wirusy?

Wbrew wydawałoby się absurdalności takiego dylematu, kwestia ta była już rozważana przez wielu myślicieli, zaliczanych nie tylko do tzw. ekologizmu czy ekologii głębokiej i postulujących równą wartość wszystkich stworzeń. Pandemia spowodowana wirusem, która niesie z sobą tyle zła i cierpienia, wydaje się dawać wyraźną

odpowiedź w tym względzie. Jednakże problem kochania wszystkiego, w tym wirusów, także wymaga odpowiedniego rozważenia. Dokładnie taki dylemat rozważali autorzy książki *Transcendencja. Realizm krytyczny i Bóg* z 2004 roku². Ich odpowiedź wskazuje na potrzebę wypracowania odpowiedniego porządku wartości, który pozwala na rozstrzygnięcie sytuacji konfliktu wartości. Przyznanie każdemu stworzeniu takiej samej wartości nie pozwala bowiem na rozstrzygnięcie takiego problemu (Archer i in., 2004, s. 104–106).

Czy pandemia przyspieszy trwałe odejście od praktyk publicznych?

Czas trwającej pandemii charakteryzuje się różnego rodzaju restrykcjami czy obostrzeniami dotyczącymi funkcjonowania poszczególnych społeczeństw. Wielokrotnie dochodziło również do tzw. lockdownów, to znaczy całkowitego zatrzymania możliwości realizacji zwykłych relacji międzyludzkich poza tym, co niezbędne dla życia i przetrwania. Restrykcje i ich zasięg były zróżnicowane w zależności od decyzji rządów krajowych, niemniej dotyczyły również życia religijnego i praktyk religijnych ludzi. W wielu krajach, zwłaszcza Europy Zachodniej, restrykcje w stosunku do praktyk religijnych były o wiele dłuższe i poważniejsze niż w stosunku do działalności handlowej, usługowej, w tym nawet rozrywkowej. Czasami kościoły były zamknięte całkowicie przez wiele miesięcy, a po otwarciu limitowano bardzo mocno możliwość uczestnictwa w różnych nabożeństwach. Po zażaleniach sprawy te rozstrzygane były nawet przez najwyższe organy sądownicze niektórych krajów (np. Bronk, 2020).

Sytuacja ta spowodowała radykalne zahamowanie praktyk religijnych w wielu krajach. Proces sekularyzacji, obecny zwłaszcza w krajach Zachodu (Mariański, 2020, s. 39–46), wydaje się w ten sposób sięgać swego apogeum. Jednakże nie musi to oznaczać całkowitego odejścia od wiary, gdyż to gwałtowne zahamowanie praktyk miało charakter wymuszony. Rodzi się oczywiście pytanie, jak wpłynie to na wiarę ludzi i ilu z nich powróci do praktyk sprzed czasu pandemii, czy w jak wielu przypadkach nastąpi zmiana zewnętrznego wyrazu religijności (Mariański, 2020, s. 64–79)? Uogólniając, można stwierdzić, że w Europie Zachodniej nie ma już masowych publicznych praktyk religijnych, jednakże te osoby, które praktykują, wykazują dużą determinację do ich kontynuowania, czego wyrazem jest silna presja na rządy w walce o prawo do publicznego wyznawania wiary.

W Polsce, mimo pewnych spadków odsetka osób praktykujących w ostatnich 20 latach, utrzymuje się nadal dość wysoki jego poziom. Badania socjologiczne pokazują (ISKK, CBOS), że nadal pewna część osób czuje się związana z Kościołem katolickim, zwłaszcza ze względu na tradycję rodzinną. Dość duże ataki medialne na Kościół, związane między innymi z kwestią pedofilii, już spowodowały pewien

---

2 Tytuł oryginału *Transcendence. Critical realism and God*. Tłumaczenie książki na język polski ukazało się w 2021 roku.

„odsiew” liczby praktykujących czy w ogóle przyznających się do wiary. Wymuszone zahamowanie praktyk w okresie pandemii może jednak spowodować, że część osób, niezwiązana osobistą wiarą z Kościołem, może uznać, że nie ma już potrzeby ich kontynuowania w dotychczasowy sposób. Częste dyspensy, powiązane z restrykcjami państwowymi, mogą dla niektórych oznaczać, że tak naprawdę wystarczy obejrzeć Mszę świętą w telewizji, a może nawet i to nie jest konieczne, aby wierzyć.

Z drugiej strony, sięgając chociażby do wyników badań z okresu pandemii, można zauważyć, że część osób, mimo że nie mogła praktykować wiary w kościele, odczuła większą potrzebę osobistej modlitwy (Zaręba, Sroczyńska, Klimski, 2020). Choć nie dotyczyło to większości osób, to jednak odnotowany wzrost o około 20% jest znaczący³. Ponadto z obserwacji poczynionych w parafiach warto zwrócić uwagę, że zwłaszcza w początkowym okresie w kościołach pojawiały się „nowe” osoby, czy raczej dawno w nich niewidziane, które uczestniczyły w nabożeństwach, ale i wchodziły na osobistą modlitwę do kościoła. Oba te fakty można odczytywać jako efekt *mysterium tremendum*, obaw o siebie i o bliskich, które powodują ponowne i wzmocnione zwrócenie się do Boga, który jest wszechmocny i od którego wszystko zależy.

Inną grupą są ci, którzy czują się związani z Kościołem i wyrażali chęć uczęszczania do kościoła, nawet mimo dużych restrykcji i możliwości korzystania z dyspensy. Nie chodzi tu o grupy negujące istnienie pandemii, ale o tych, dla których możliwość przyjęcia sakramentu oraz wspólnotowego praktykowania wiary stawiana jest ponad ewentualne zagrożenie. Zarówno „nowi” przychodzący do kościołów, jak i ci, którzy przychodzą, choć nie muszą, nawet nie do końca ściśle respektując przepisy sanitarne, są świadectwem znaczenia religijności instytucjonalnej i kwestionują twierdzenia o nieuchronnym jej odrzuceniu. Wydaje się, że właśnie w czasie dużego niepokoju, zamieszania, braku punktów odniesienia, Kościół jako instytucja stanowi pewne oparcie, daje umocnienie, a niektórym pozwala odnaleźć swoją tożsamość.

Z kolei część wiernych dotychczas regularnie praktykujących z obawy o swoje zdrowie i/czy dostosowując się ściśle do zaleceń państwowych, przez długi czas nie uczęszczała do kościołów. Lęk przed nieznanym zagrożeniem wydaje się dominować ich postawy. Respektowanie przepisów państwowych stanowi dla nich raczej dodatkowy argument w zaprzestaniu praktyk. Ich postawy można również wpisać w szeroko rozumiane *mysterium tremendum*, choć w tym przypadku ma oczywiście inny charakter, niż jego wymiary wskazane powyżej.

W tym kontekście można mówić o pewnych rysach specyficznych religijności i duchowości związanej z przeżywaniem zagrożenia, z doświadczaniem *mysterium tremendum*, czymś, co można nazwać „duchowością zagrożenia”. Łączy się ona

---

3 Uzupełniające dane prezentowane na konferencji naukowej na UKSW 01.12.2021.

z poczuciem kruchości życia, słabością własną i brakiem wsparcia od innych, realną perspektywą bliskiej śmierci, rozważaniem kwestii ostatecznych, szukaniem oparcia, sensu życia. Oznacza to powrót do fundamentalnych zagadnień dotyczących człowieka i jego losu, co może również wskazywać na pewien ich brak w nauczaniu Kościoła w ostatnim czasie.

Osoby, które odeszły od praktyk, jeśli mają wrócić, muszą dokonać osobistego przewartościowania swoich postaw, swojej relacji wobec Boga i Kościoła. Utrata pewnego „nawyku” (zależy też od długości absencji), coraz mniejszy kulturowy nacisk otoczenia, związany z rozwojem tendencji sekularyzacyjnych, sprawia, że osoba będzie musiała zapytać się o sens i znaczenie swojego uczestnictwa w praktykach religijnych. Brak głębszego doświadczenia wiary, konsumpcjonistyczny styl życia i modne idee stojące w opozycji do nauczania Kościoła będą sprzyjały pozostaniu poza praktykowaniem wiary. Doświadczenie pandemii i kruchości wszelkich ludzkich zabezpieczeń i komfortu życia może jednak dla części osób być pomocne w podjęciu osobistej pozytywnej odpowiedzi wobec potrzeby praktykowania wiary.

Wyzwanie, przed którym stają ludzie wierzący, czy to powracając po dłuższym okresie do praktyki, czy jedynie po okresie „zamknięcia pandemicznego”, wiąże się z potrzebą osobistej refleksji, dokonania pewnego przewartościowania swojej postawy (Archer, 2013). W przypadku osób związanych z Kościołem jedynie przez tradycję może to być pierwszy bardziej świadomy wybór włączenia się w życie Kościoła, co niekiedy może przypominać decyzje zmiany swego życia przez wiernych przystępujących do mniejszych ruchów i wspólnot, gdzie osoba odpowiada wprost o wiarę w Jezusa Chrystusa, o osobiste oddanie Mu życia, o rodzaj posługi, sposób ewangelizowania w Kościele itd.

Różne rodzaje odpowiedzi ludzi na pandemię w perspektywie religijnej

Pandemia, której skutkiem było istotne ograniczenie publicznych praktyk religijnych i która wymusza ponowne ustosunkowanie się do wspólnoty wierzących oraz kwestii przynależności do niej, spowodowała również inne zmiany w religijności czy postawach duchowych. Wiele z tych zmian oznacza wzmocnienie pewnych tendencji duchowych istniejących wcześniej. Zasadniczo należy powiedzieć o bardzo dużym zróżnicowaniu postaw ludzkich, wynikającym po prostu ze zróżnicowania osobowości. Z tych względów nie jest możliwe wymienienie ich wszystkich, ale można, w perspektywie duchowo-religijnej, podać kilka ważniejszych sposobów reakcji czy odpowiedzi na obecną sytuację zagrożenia. Wraz z rozwojem pandemii, większą wiedzą o niej, działaniami mającymi ją ograniczyć, następują oczywiście również pewne przesunięcia akcentów w postawach ludzi.

Najpierw kilka zdań na temat biernej reakcji na sytuację zagrożenia, która prowadzi do różnego typu wycofania się z „nurtu” życia, uznania swej porażki życiowej,

utraty sensu życia, co z kolei często przechodzi w depresję. Choć wydaje się, że nie jest to wprost związane z religijnością czy duchowością, to wiele badań pokazuje istotny związek między brakiem wiary a skłonnością do depresji czy trudniejszym z niej wychodzeniem (Azab, 2019; Popcak, 2020). Wiara chrześcijańska daje poczucie sensu także w cierpieniu, daje wsparcie w relacji z Bogiem i wspólnotą wierzących, niesie nadzieję na przemianę tego, co trudne. Może to sprawiać, że napięcia, które rodzi obecna sytuacja, są łagodniejsze, czy próg wytrzymałości emocjonalnej jest wyższy niż u niewierzących. Nie oznacza to oczywiście, że wierzący nie chorują na depresję. Dodatkowe obciążenie psychiczne związane z pandemią (zagrożenie chorobą, dylematy związane z relacjami z innymi w perspektywie obostrzeń, natłok informacji dotyczących chorych, zmarłych, powikłań itd.) dotyka wszystkich, także wierzących. Potwierdzają to chociażby badania grupy psychologów z Uniwersytetu Warszawskiego (Gambin, 2021), jak i inne (Kompala, 2021; Stasiak, 2021).

Depresja oznacza pewien kryzys związany z „rozpadem świata” takiego, w którym człowiek czuje się bezpiecznie i ma szansę się rozwijać. Wskazuje na zniszczenie pewnego porządku, przynajmniej z perspektywy danej osoby. Pandemia niesie z sobą zasadnicze podważenie dotychczasowego porządku społecznego, co przekłada się na doświadczenie poszczególnych osób. Dotyczy to zarówno podważenia tradycyjnej religijności, która dla niektórych okazała się „nieskuteczna”, ale także zakwestionowania dotychczasowych osiągnięć rozumu ludzkiego, nauki, medycyny, które również pokazały swoją słabość wobec „małego” wirusa. Daje to szczególną przestrzeń do rozwoju i wzmocnienia nurtów, które można określić jako alternatywne, będących zasadniczo na uboczu głównych nurtów religijnych, jak i naukowych.

Jedną z tendencji, która została wzmocniona, jest zainteresowanie medycyną niekonwencjonalną, która bywa łączona z różnymi praktykami religijnymi, między innymi odwołując się do wypartych w dużym stopniu z kręgu kultury zachodniej praktyk szamańskich, czy do szeroko rozumianych religii Wschodu (Rokicka-Żuk, 2020). Zwrot ku tym metodom łączy się zatem często z pewną postawą duchową, która kwestionuje dotychczasowe osiągnięcia ducha i rozumu ludzkiego.

Z tym nurtem często powiązany jest ezoteryzm, a także praktyki okultystyczne. W USA w czasie pandemii liczba osób konsultujących się z wróżbitami wzrosła dziesięciokrotnie (*W pandemii*, 2021). Pokazuje to wyraźny wzrost obaw dotyczących przyszłości. Tak szybki wzrost tych praktyk jest możliwy zwłaszcza dzięki Internetowi. Popularne stają się zamieszczane wywiady z osobami przepowiadającymi przeszłość, które posługują się różnymi metodami: od kart do tarota, przez astrologię, do mediów kontaktujących się z duchami.

Spirytyzm, odwoływanie się do układów gwiazd, czy przypisywanie sobie zdolności jasnowidzenia to praktyki (Makówka, 2021; Waleczek, 2021), które w tym okresie zyskują na popularności, choć wydawało się, że ich apogeum (jak i w ogóle ezoteryzmu i okultyzmu) już przeminęło po silnym rozwoju w ramach tego, co

zostało określone jako ruch *New Age* (szczyt rozwoju w latach 70. i 80. na Zachodzie oraz 80. i 90. XX wieku w Polsce). Ponadto propozycja duchowości, życia duchowego bez oparcia w żadnej z głównych religii zdobywa stale w ostatnich dziesięcioleciach coraz więcej zwolenników. W powiązaniu z tą duchowością zachęca się do alternatywnych stylów życia, często nastawionych silnie antykonsumpcjonistycznie i odwołujących się czasami do dość naiwnego ekologizmu.

Inny charakter ma postawa, którą można określić jako duchowość eschatologiczno-apokaliptyczna, mająca stałe miejsce w chrześcijaństwie i nie tylko, choć zmienia się jej charakter i zakres. Stanowi ona jednak również pewne zakwestionowanie głównego nurtu chrześcijaństwa i katolicyzmu. Katastroficzne wizje końca świata, poprzedzające powrót Chrystusa, przedstawiane są na podstawie różnych objawień prywatnych, czasami się wykluczających. Choć niektórzy odnajdują w nich odpowiedź na obecne wydarzenia, dla wielu, nawet wierzących, są one szczególnie trudne do zaakceptowania, gdyż nie tylko nie dają im nadziei powrotu do spokoju życia sprzed pandemii, ale zapowiadają jeszcze trudniejsze wydarzenia i ostateczny – niepewny dla nich koniec wszystkiego, co znane. Z jednej strony jest to pewna weryfikacja wiary w rzeczy ostateczne oraz zaufania do Pana Boga. Z drugiej, chrześcijańskie wizje apokaliptyczne są jednak czasami mieszane z nurtem ezoteryczno-okultystycznym i to zarówno przez wierzących, jak i osoby posługujące się czysto instrumentalnie tymi przepowiedniami (Kicior, 2020).

Podsumowanie

Wymienione rodzaje postaw dotyczące religii i duchowości w okresie pandemii wskazują na zachodzące zmiany, choć trudno jeszcze jednoznacznie określić jeden główny kierunek i trwałość zmian. Nie ulega wątpliwości, że stanowią one realne wyzwanie dla Kościołów chrześcijańskich, jak i innych religii.

Ostateczny kierunek zmian, czy kierunki, będą zależeć od dalszego przebiegu pandemii, ale również od podjętych działań przez przedstawicieli Kościołów na rzecz powrotu wiernych do praktyki wiary, a także na rzecz pozyskania nowych wiernych. Pandemia jest momentem poruszenia, który może zachwiać dotychczasowymi trendami. Nadzwyczajna sytuacja spowodowana nią wymaga również pewnych dodatkowych działań, aby pomóc wiernym odnowić czy odnaleźć wiarę.

Szczególny problem stanowi potrzeba stawiania czoła obawom i lękom, niezależnie od tego, czy i na ile są one wyolbrzymione. Istotna jest umiejętność ukazania miejsca *mysterium tremendum* w życiu wierzącego tak, aby nie przesłaniało ono podstawowego przesłania wiary, ale też aby uniknąć ignorowania tego zagadnienia w perspektywie wiary i chowania głowy w piasek. Jeśli wiara ma integrować całe życie człowieka, to nie może unikać odpowiedzi na podstawowe dylematy człowieka. Wydaje się, że ten czas stanowi przypomnienie o potrzebie odpowiedniego przekazu dotyczącego spraw ostatecznych (nie tylko przy okazji pogrzebu). Jeśli Kościół

nie będzie dawał satysfakcjonującej odpowiedzi, ludzie będą szukali sami, błędząc wśród wielu nieracjonalnych czy hochsztaplerskich propozycji.

Trzeba dodać, że stawianie czoła nowym lękom wymaga wiary i jej nieustannego wzrostu. W takim czasie Kościół, właśnie jako trwała instytucja, powstała nie z ludzkiego ustanowienia, może okazać się ważny. Potrzebna jest jednak umiejętność dotarcia z jasnym przekazem ewangelicznym do ludzi poszukujących pomocy w zrozumieniu nowej sytuacji w perspektywie wiary.

Bibliografia

- Archer, M. S. (2013). *Człowieczeństwo. Problem sprawstwa*. Nomos.
- Archer, M. S., Collier, A., Porpora, D. (2021). *Transcendencja. Realizm krytyczny i Bóg*. Wstęp i tłum. A. Wysocki. UKSW.
- Gambin, M. et al. (2021). *Nasilenie i uwarunkowania objawów depresji i lęku uogólnionego wśród dorosłych Polaków w trakcie pandemii COVID19. Raport z badań podłużnych*. Wydział Psychologii UW. <http://psych.uw.edu.pl/2021/01/21/nasilenia-i-uwarunkowania-objawow-depresji-i-leku-uogolnionego-wsrod-doroslych-polakow-w-trakcie-pandemii-raport-z-badan-podluznych/> [dostęp: 14.10.2021]
- Mariański, J. (2020). *Deseularyzacja we współczesnym świecie. Mit czy rzeczywistość?* Płocki Instytut Wydawniczy.
- Marks, K. (1962). Przyczynek do krytyki heglowskiej filozofii prawa. Wstęp. W: K. Marks, F. Engels, *O religii*. Książka i Wiedza.
- Otto, R. (1999). *Świętość: elementy irracjonalne w pojęciu bóstwa i ich stosunek do elementów racjonalnych*. Wydawnictwo KR.
- Pikus, T. (2002). *O religii*. Archidiecezja Warszawska.
- Zagórska, W. (2011). Doświadczenie *tremendum* i *fascinans* w ujęciu psychologii poznawczej. *Wrocławski Przegląd Teologiczny*, 19(2), 149–163.
- Zaręba, S. H., Sroczyńska, M., Klimski, W. (2020). *Wolność wyboru czy przymus zwyczaju?*, t. 2. *Młodzież akademicka w dobie pandemii o religii, duchowości i moralności*. Wydawnictwo RYS.

Netografia

- Ansay, P. (2020). *Variations philosophiques sur une pandémie*, 28.09.2020. <https://www.revue-politique.be/variations-philosophiques-sur-une-pandemie/> [dostęp: 04.10.2021]
- Azab, M. (2019). *Can Religion Help with Depression? Valuing religion may trigger brain changes that reduce the risk for depression*, April 5, 2019. <https://www.psychologytoday.com/us/blog/neuroscience-in-everyday-life/201904/can-religion-help-depression> [dostęp: 05.12.2021]
- Bronk, K. (2020). *Genewa: Trybunał Konstytucyjny uchylił zakaz liturgii*, 05.12.2020. <https://www.vaticannews.va/pl/kosciol/news/2020-12/genewa-trybunal-konstytucyjny-uchylil-zakaz-liturgii.html> [dostęp: 06.12.2020]

- Kicior, B. (2020). *Koronapokalipsa 2020: Przepowiednie, według których koronawirus to zwiastun zagłady*, 05.05.2020. <https://geekweek.interia.pl/styl-zycia/ciekawostki/news-koronapokalipsa-2020-przepowiednie-wedlug-ktorych-koronawiru>, nId,4478570 [dostęp: 14.10.2021]
- Kompała, M. (2021). „*Pandemia zaburzeń psychicznych*”. *Coraz więcej osób zмага się z nasilonym lękiem*, 21.08.2021. <https://www.euractiv.pl/section/zdrowie/news/zdrowie-psychiczne-polacy-samotnosc-pandemia-koronawirus-unia-europejska-stany-zjednoczone/> [dostęp: 14.10.2021]
- Makówka, R. (2021). *Rosyjska astrolog, która przewidziała COVID-19, miała wizję o 2022 roku. Przepowiednia przeraża*, 24.11.2021. <https://www.antyradio.pl/News/Rosyjska-astrolog-ktora-przewidziala-COVID-19-miala-wizje-o-2022-roku-Przepowiednia-przeraza-49186> [dostęp: 02.12.2021]
- Popcak, G. (2020). *Depression and faith: How they go together*, January 24, 2020. <https://www.osvnews.com/2020/01/24/depression-and-faith-do-they-go-together/> [dostęp: 05.12.2021]
- Rokicka-Żuk, A. (2020). *Tradycyjna Medycyna Chińska w walce z koronawirusem*, 02.12.2020. <https://stronazdrowia.pl/tradycyjna-medycyna-chinska-w-walce-z-koronawirusem-ziolowe-receptury-tcm-skutecznie-wspomagaja-leczenie-covid19-i-prewencje/ar/c14-14880077> [dostęp: 07.12.2021]
- Stasiak, J. (2021). *Polska w depresji. Chorujemy coraz częściej, a pandemia tylko to pogłębia*, 23.02.2021. <https://www.money.pl/gospodarka/polska-w-depresji-chorujemy-coraz-czesciej-a-pandemia-tylko-to-poglebia-6611224356789088a.html> [dostęp: 14.12.2021]
- Waleczek, A. (2021). *Kiedy będzie koniec świata: Przepowiednie i prorocтва. Jak skończy się świat?* <https://wydarzenia.interia.pl/ciekawostki/news-kiedy-bedzie-koniec-swiata-przepowiednie-i-prorocтва-jak-sko>, nId,5696694 [dostęp: 14.12.2021]
- W pandemii wzrasta zainteresowanie ezoteryzmem* (2021). <https://www.vaticannews.va/pl/swiat/news/2021-09/w-pandemii-wzrasta-zainteresowanie-ezoteryzmem.html> [dostęp: 29.09.2021]

Nowa szkoła pocovidowa: dlaczego porażkę należy przekuć w sukces

Abstrakt

Pandemia, oprócz negatywnych skutków ubocznych, takich jak izolacja społeczna, poczucie lęku, niepewność o przyszłość, paradoksalnie pokazała rzeczywisty obraz polskiej szkoły, która powieliła ponaddwustuletnie metody nauczania. Przeniesienie metod realnej nauki w szkole na grunt lekcji zdalnych okazało się pod bardzo wieloma względami edukacją pozorowaną. Począwszy od efektywności uczenia się, a skończywszy na rzetelności pomiaru zdobytej wiedzy. To właściwy czas i powód, by wreszcie sprawy warunków uczenia się w polskiej szkole rozwiązać na miarę możliwości i potrzeb XXI wieku. Faktem jest, że „ludzie boją się zmian, nawet na lepsze...” (J. I. Kraszewski), ale w polskiej szkole zmiany są potrzebne od zaraz. Polskiej szkole potrzeba tego, czego potrzeba współczesnemu człowiekowi i społeczeństwu – urzeczywistnienia możliwości zastosowania wiedzy, której wcześniej nie było, a dziś jest dostępna. Dotyczy to między innymi kształcenia umiejętności stosowania wspierającej komunikacji personalnej oraz wiedzy o efektywnych metodach uczenia się. Wiedzy, która nie tylko argumentuje potrzebę zmian, ale daje narzędzia, by skutecznie i efektywnie korzystać z nich w szkole i stosować w życiu. Nie jest to łatwe zadanie, ale uważam, że ucząc innych, nie można nie uczyć się samemu.

Słowa kluczowe: nowa szkoła pocovidowa, sukces, edukacja

The New Post-Covid School: Why Failure Should Be Turned into Success

Abstract

The pandemic, in addition to negative side effects such as social isolation, a sense of fear, uncertainty about the future, paradoxically showed the real image of the Polish school, which replicates over two hundred years of teaching methods. Transferring real learning methods

1 Anna Szulc, nauczycielka matematyki w Liceum Ogólnokształcącym im. Kazimierza Wielkiego w Zduńskiej Woli

at school to remote lessons turned out to be a sham education in many respects. Starting from the effectiveness of learning and ending with the reliability of measuring the acquired knowledge. This is the right time and reason to finally solve the issues of learning conditions in Polish schools to the extent of the possibilities and needs of the 21st century. The fact is "that people are afraid of change, even for the better..." (Józef Ignacy Kraszewski), but changes are needed in Polish schools immediately. Polish schools need what modern people and society need. The need to realize the possibility of applying knowledge that did not exist before, and is available today. This includes developing skills in using supportive personal communication and knowledge about effective learning methods. Knowledge that not only argues for the need for change, but provides tools to use them effectively and efficiently at school and in life. This is not an easy task, but I believe that when teaching others, one cannot not learn oneself.

Keywords: new post-covid school, success, education

Powiedzenie: *Stare dobre są wino i skrzypce* bardzo trafnie odnosi się do stanu ponadstuletniej polskiej edukacji. Edukacji tak bardzo odrealnionej od potrzeb współczesnego świata, że aż trudno to zobaczyć. Jeszcze trudniej zrozumieć i coś z tym zrobić. A jeśli, na domiar złego, sprawa dotyczy dzieci i młodzieży, to istnieje możliwość korzystania przez dorosłych, nauczycieli i rodziców, z przywileju władzy. Daje to możliwość zachowania bezpiecznej strefy komfortu, pozwala na łamanie prawa oświatowego, które określa dobre zasady edukacji wspierającej, zamiast hydraulicznej, opresyjnej i szkodzącej.

Aby rozumieć, dlaczego system edukacji obowiązujący w Polsce jest szkodliwy, najlepiej cofnąć się do jego początków. Napisała o tym między innymi Magdalena Boćko-Mysiorska w artykule *Skąd się wzięła tradycyjna polska szkoła?*². Natomiast uzupełnił tę wiedzę o skutki współczesnej gospodarki Aleksander Piński w artykule *Pruski model edukacji fatalnie odbija się na gospodarce*³. Przymus chodzenia do szkoły został wprowadzony w Prusach, w najbardziej despotycznie rządzonym państwie dziewiętnastowiecznej Europy. Był to concept Fryderyka Wilhelma III po przegranej z Napoleonem w roku 1806 bitwie pod Jeną. Poniesiona klęska wzbudziła w ówczesnie panującym królu potrzebę zbudowania niepokonanego państwa. Szansy powodzenia król upatrywał w bezwzględny posłuszeństwie obywateli – na początku żołnierzy i urzędników. Drogą do osiągnięcia celu miała być edukacja, w której z góry określone zasady, oparte na hierarchii i posłuszeństwie, miały wykształcić w społeczeństwie oczekiwane zachowania.

Wiedzę z historii edukacji dopełnia artykuł *Edukacji Demokratycznej – szkoły bez przymusu* – odpowiadając na pytanie *Jak i w jakim celu powstał pruski model*

2 Skąd się wzięła tradycyjna polska szkoła, Natuli – dzieci są ważne. <https://dziecisawazne.pl/skad-sie-wziela-tradycyjna-polska-szkola> [dostęp: 02.09.2026]

3 Pruski model edukacji fatalnie odbija się na gospodarce, Obserwator Finansowy. <https://www.obserwatorfinansowy.pl/bez-kategorii/rotator/pruski-model-edukacji-fatalnie-odbija-sie-na-gospodarce> [dostęp: 02.09.2026]

edukacji?⁴. Zasadniczą formą kształcenia wymyślonego modelu był pruski dryl. Warunkował on posłuszeństwo i podporządkowanie się formalnemu autorytetowi, poleceniom przełożonych. Początkowo, w okresie transformacji gospodarki feudalnej na przemysłową, służył edukowaniu żołnierzy i urzędników. Po czterech latach (1810 r.) sprawdzone już metody zastosowano w szkole powszechnej. Od tego czasu wszystkie szkoły w Prusach przeszły pod kontrolę Ministerstwa Spraw Wewnętrznych. Każdy nauczyciel był certyfikowany przez państwo. Wprowadzono czterdziestopięciminutowe lekcje oraz dzwonki, na których sygnał uczniowie, jak na rozkaz, musieli zaprzestać zajmowania się tym, czym aktualnie się zajmowali. Stworzono zatwierdzone przez państwo listy lektur, by uczniowie sami nie poszukiwali treści, które byłyby nieodpowiednie i mogłyby zagrozić osiągnięciu zamierzonego celu. Położono nacisk na pracę indywidualną i sukces jednostki – ludzie, którzy nie potrafią współpracować, nigdy nie będą w stanie zbuntować się przeciwko władzy. Pruski, centralnie sterowany przez państwo system edukacji powszechnej szkoły za pośrednictwem emigrantów z Niemiec został wprowadzony w USA i przejęty przez inne kraje w Europie. Efektem wprowadzenia pruskich metod do szkół było to, że zaczęły funkcjonować (właściwie jest tak nadal) jak produkcyjne linie fabryk.

Ułatwieniem natomiast była łatwość ich wprowadzenia. Uczniowie podporządkowywali się warunkom w nowej instytucji darmowej nauki. Wcześniej nie wszyscy mogli uczęszczać do szkoły. Oczywistym powodem były koszty kształcenia dziecka w nie-powszechnej szkole. Innym – praca na roli z użyciem prostych narzędzi, gdzie każda para rąk była na wagę złota. Certyfikowani i opłacani przez państwo nauczyciele stali się formalnym autorytetem w prestiżowym zawodzie, od którego nie oczekiwano kreatywności. Należało wykonywać zadania określone przez państwo, które opracowało programy nauczania, określało formy i sposoby mierzenia zdobytej przez uczniów wiedzy oraz sposoby kontroli efektów stosowania się do wytycznych. Aby wszystko szło zgodnie z planem i nie wymknęło się spod kontroli – powołano instytucje nadzoru.

Takie zasady funkcjonowania szkół – pod bardzo wieloma względami nie zmieniły się one do dziś – z założenia są przedłużeniem władzy państwa, wsparciem w partyjnym działaniu, czyli obszarem społecznym, w którym raczej nie chodzi o ucznia. Kiedy celem kształcenia nie jest uczeń, ale narzędzia pomiaru, których wyniki łatwo się interpretuje, łatwo się nimi manipuluje.

Tak wymyślona szkoła miała też dobre strony. Powszechność edukacji przyczyniła się do rozwoju społecznego i postępu gospodarczego, który niewątpliwie był jej konsekwencją. Metody kształcenia ułatwiły ludziom, którzy wcześniej utrzymywali się głównie z pracy na roli, naukę obsługi maszyn, zdobycie umiejętności wykonywania prac biurowych na przełomie XIX i XX wieku, kiedy nastał czas przemian

4 Skąd się wzięła szkoła pruska w Polsce. https://server330316.nazwa.pl/wordpress/wpn_ED/dolacz/skad-sie-wziela-szkola-pruska-w-polsce [dostęp: 02.09.2026]

gospodarczych i rozwój przemysłu. Przekazywanie wiedzy przez nauczyciela i zaliczanie jej przez ucznia ułatwiało wyuczenie się nowego zawodu, bezpiecznego obsługiwanie mechanicznych maszyn i urządzeń. To było bardzo ważne. Nieuwaga, brak wiedzy czy niesubordynacja mogły kosztować zdrowie lub życie pracownika, być powodem kosztów zniszczenia lub naprawy uszkodzonej maszyny właściciela.

Polska, po odzyskaniu niepodległości, wzorem innych krajów Europy w lutym 1919 roku również zastosowała wymyślone ponad sto lat wcześniej zasady do stworzenia szkoły powszechnej. Gotowy „wzór” do wykorzystania na edukację pod kuratelą państwa przez prawie sto lat pod wieloma względami spełniał swoją rolę w rozwoju ludzi i społeczeństw. Miał wpływ na likwidację analfabetyzmu, ale przede wszystkim przyczynił się do postępu cywilizacyjnego, którego szczyt nastąpił właśnie na przełomie XX i XXI wieku. Od tego czasu zmieniły się i zmieniają nadal na lepsze warunki mieszkania i pracy, podróżowania, możliwości komunikowania na odległość. Jest bardzo dużo ułatwień w zakresie nawet prozaicznych czynności życiowych, jak chociażby pranie, sprząatanie, czy przemieszczanie się. Nie sposób wymienić wszystkie sfery życia ludzi, których postęp dotyczy. Jedyna, której postęp nie dotyczy, to warunki uczenia się w szkole. Poza gadżetami szkoła jest taka, jak ponad dwieście lat temu, mimo że od bardzo wielu lat pojawiali się wizjonerzy, którzy dopatrywali się konieczności dostosowywania warunków nauki w szkole do zmieniającego się świata. Jednak były to przypadki nie tak częste i powszechne, by wpłynęły na decyzje ogólnie zarządzanej szkolnej edukacji.

Przeszkodą na pewno były też wojny, szczególnie druga wojna światowa. Zasięg działań wojennych, ich okrucieństwo i skutki nie pozwalały na realne myślenie o szkole. Efektem było powszechne stosowanie coraz bardziej niewspierających zasad pracy z uczniem, a z czasem utrwalenie ich w stereotypach i przyzwyczajeniach, powielanych do dzisiaj.

Jak bardzo niewspierająca edukacja pruskiego szablonu zadomowiła się w USA, napisała w swojej książce Pernilla Ripp, podając przepis na „koszmarny rok szkolny” i przyznając, że z punktu widzenia bezsilnego ucznia była ekspertką w narzucaniu autorytetu i form kontroli (Ripp, 2017, s. 111-114).

Niewspierająca edukacja pruskiego szablonu zadomowiła się nie tylko w USA. Lata szkolne uczniów w bardzo wielu krajach są koszmarnie. Dotyczy to również Polski. Zapewne sam Fryderyk Wilhelm III byłby zadziwiony, że jego pomysł na nauczanie uczniów będzie nie tylko aktualny przez dziesięciolecia, ale będzie „ulepszany”, prowadząc pod bardzo wieloma względami do absurdów.

Co za dużo, to niezdrowo

To delikatne określenie efektów niepodjętych w porę działań w kierunku dostosowania warunków uczenia się uczniów w szkole. Przez dziesięciolecia pojawiali się prekursorzy przyjaznej szkoły. Wskazywali mankamenty zasad pruskiej nauki, pokazywali sposoby

na poprawę tej sytuacji, dzielili się doświadczeniem, ale to nie przyniosło prawie żadnych zmian. Natomiast zmiany, których dokonywano i dokonuje się odgórnie, jeszcze bardziej utrwalały i utrwalają niewspierające warunki uczenia się. Tak jest, gdy podłożem działań w edukacji są racje polityczne, gdy zmiany dotyczą odnoszenia się do wyników, do ich interpretacji, a nie do ułatwienia uczniom uczenia się polegającego na zdobywaniu wiedzy i kompetencji niezbędnych we współczesnym świecie.

Jest bardzo wiele powodów, by zasady pruskiej edukacji na zawsze opuściły mury polskich, i nie tylko polskich, szkół. Świadczą o tym współcześnie nie tylko oczywiste fakty; wyniki badań świadczą o kosztach, jakie ponoszą uczniowie, a w konsekwencji – społeczeństwo. Dziś dysponujemy też wieloma dowodami naukowymi, które uzasadniają szkodliwość stosowanego w szkołach modelu pruskiej edukacji, tym bardziej we współczesnym świecie.

Jednym z dowodów są wyniki przeprowadzonego w latach 1961–1962 przez Stanleya Milgrama (powtórzonego w roku 2016 w Polsce i potwierdzającego poprzednie badanie) eksperymentu naukowego *Posłuszeństwo wobec formalnych autorytetów*. 90% uczestników eksperymentu wykonało polecenia o najwyższym poziomie, mimo że były one wysoce nieetyczne, wręcz okrutne. Szkoła oparta na hierarchii i posłuszeństwie spełnia warunki do wypracowania posłuszeństwa wobec formalnych autorytetów. Czym to skutkuje? Skutkuje tym, że większość uczniów pruskiej szkoły jest zewnątrzsterowna, pozwala sobą manipulować. Uczniowie nie mają umiejętności samodzielnego uczenia się, nie potrafią efektywnie współpracować. Nie docenia się, wręcz nie odkrywa talentów uczniów, co jest powodem niskiej samooceny i brakiem poczucia własnej wartości⁵.

Niszczycielski efekt pruskiego modelu edukacyjnego dotyczy też kreatywności, rozumianej jako umiejętność widzenia możliwie wielu różnych rozwiązań problemu. W odniesieniu do amerykańskich dzieci problem opisali George Land i Beth Jarman w książce *Breakpoint and Beyond: Mastering the Future Today*. Wynika z niej, że 98% dzieci w wieku przedszkolnym (3–5 lat) miało tę umiejętność na poziomie geniuszu. Kiedy dzieci te miały 8–10 lat, odsetek „geniuszy kreatywności” spadł do 35%, po kolejnych pięciu latach – do 10%, by wśród dorosłych zatrzymać się na poziomie 2%⁶.

Ludzie boją się zmian, nawet na lepsze... (J. I. Kraszewski)

A w szkole zmiany są potrzebne od zaraz. Polskiej szkole potrzeba tego, czego potrzeba człowiekowi i społeczeństwu – urzeczywistnienia możliwości zastosowania wiedzy, której wcześniej nie było, a dziś jest dostępna. Dotyczy to umiejętności komunikacji personalnej i wiedzy o efektywnych metodach kształcenia. Wiedzy, która

5 Skąd się wzięła szkoła pruska w Polsce. https://server330316.nazwa.pl/wordpress/wpn_ED/dolacz/skad-sie-wziela-szkola-pruska-w-polsce [dostęp: 02.09.2026]

6 Pruski model edukacji fatalnie odbija się na gospodarce, Obserwator Finansowy. <https://www.obserwatorfinansowy.pl/bez-kategorii/rotator/pruski-model-edukacji-fatalnie-odbija-sie-na-gospodarce> [dostęp: 02.09.2026]

nie tylko argumentuje potrzebę zmian, ale daje narzędzia, by je skutecznie i efektywnie wprowadzić, by je stosować w życiu.

O zmianach na lepsze, których potrzebuje edukacja, napisał Gerard Hüther. Odpowiadając w swojej książce na egzystencjalne pytanie: kim jesteśmy i kim moglibyśmy być, gdybyśmy umieli wykorzystać mózg i jego możliwości? – odnosi się do niszczycielskiego sposobu traktowania kondycji społecznej, która jest uwarunkowana kondycją człowieka. Rozwój człowieka jest naturalną potrzebą, a jego stan zależy od warunków, w jakich ten rozwój przebiega. Jednym z kilerów rozwoju jest strach, który działa silniej niż bieda. Hüther odnosi się efektów edukacji, w której rozwiązywanie problemów polega na prześladowaniu innych, na kolektywnym niszczeniu, co jest zaprzepaszczaniem możliwości uczenia się jednych od drugich. Taka edukacja nie pozwala człowiekowi na wzrastanie, raczej jest procesem wzrastania wobec innych. Taka edukacja nie wspiera, ale niszczy człowieka, nie przynosi korzyści społecznym (Hüther, 2015, s. 21).

Wzrastanie w środowisku porównań, rywalizacji, braku uznania różnorodności i możliwości rozwoju według własnych zainteresowań, zdolności, tworzy społeczeństwo żyjące w permanentnym strachu. Nie służy to rozwojowi, ale ułatwia zapewnienie interesów ciemieżcom i utrzymanie władzy niszczycielom. Efektem takiego traktowania edukacji jest uczenie się pod presją czasu, ze strachem o to, co się może zdarzyć. Niepokój dotyczy obawy o wynik, który będzie porównywany, co wiąże się z obawą o swoją przyszłość, która według założeń polskiej szkoły zależy od wyniku na egzaminie, a to jest oszukiwaniem młodych ludzi. Kluczem do szczęścia człowieka nie jest wynik egzaminu z opanowanej pamięciowo wiedzy i nie jest nim, najlepiej wyższy od innych, średni wynik ocen ze wszystkich przedmiotów. Kluczem do szczęścia człowieka jest wiedza przydatna w życiu. To umiejętność dokonywania wyborów i odpowiedzialność za nie. To odkrywanie swoich pasji, talentów i kształcenie ich, zamiast wyrównywania braków. To umiejętność komunikowania i współpracy z innymi, to empatyczne rozumienie i postrzeganie świata.

Zmiany przyjdą na pewno, lecz nie wtedy, kiedy się na nie czeka **(S. Kisielewski)**

Od mniej więcej dwóch lat najczęściej powtarzającym się słowem w odniesieniu do edukacji jest *zmiana*. Praktycznie wszystkie zasady warunków uczenia się w szkole są do zmiany. Chodzi o to, by w szkole uczeń mógł się uczyć, a nie, jak do tej pory, by go nauczano. Ale podstawą tych zmian jest zmiana podejścia do człowieka, ucznia. Ucznia, człowieka, który potrzebuje zrozumienia, wsparcia i docenienia. Potrzebuje traktowania, które go wesprze, a nie zdołuje, potrzebuje możliwości do bycia szczęśliwym. W tym miejscu nie sposób nie odnieść się do słów Janusza Korczaka: „Nie ma dzieci, są ludzie”. Słów, które uświadamiają,

że podmiotem edukacji jest człowiek. Określenie *dziecko* jest w tym przypadku niewłaściwe, kryje w sobie mnóstwo przekonań. Uważa się, że dziecko jest osobą niedojrzałą, że mniej wie, niewiele potrzebuje. A ponad wszystko powinno być posłuszne i znać swoje miejsce wśród szeregów dorosłych.

Jak bardzo ważne jest traktowanie dziecka jak człowieka pisze Dorota Laskowska (2019), która słowa Korczaka odnosi do rzeczywistości, o której dużo się mówi w ostatnich miesiącach: „Słowa Janusza Korczaka zyskują dziś szczególne znaczenie w obliczu takich problemów, jak pedofilia czy przemoc wobec dzieci. Kolejne problemy są produktem represyjnego systemu edukacji, który sprawia, że uczniowie nie są w stanie unieść tego, co przygotował im świat dorosłych”.

O podmiotowym podejściu do ucznia-człowieka jako warunku rzeczywistej zmiany w szkole piszą współautorzy książki *Nurty edukacji alternatywnej w świetle wiedzy o procesach uczenia się* (Żylińska, 2019). Opisane pedagogiki: Marii Montessori, Helen Parkhurst, Friedricha Fröebela, Celestyna Freineta, Rudolfa Steinera i wielu innych dotyczą doświadczeń szkół, które od dziesiątek lat realizują edukację alternatywną, opartą na pomysłach ww. twórców przyjaznej szkoły.

Oprócz dawnych pomysłów na dostosowanie warunków nauki, które są realizowane do dziś, choć ciągle w zbyt małej liczbie szkół, ostatnimi laty pojawiło się wielu nowych wizjonerów zmian. Podejmują oni działania oddolne, wprowadzają zmiany, dzielą się swoją wiedzą i doświadczeniem, by ewolucyjna rewolucja w szkole mogła stać się faktem. Ewolucyjna, bo tym razem pomysłu na wzór pruskiej edukacji nie ma. Ewolucyjna, bo operacja o bardzo szerokim spektrum zmian odbyć się musi w trakcie realizowania nauki przez uczących się aktualnie uczniów. Chodzi o to, by zmiany w edukacji można było zrealizować bez negatywnych konsekwencji dla Bogu ducha winnych uczniów.

Przegląd współczesnych inspiracji, propozycji zmian proponuję zacząć od Johna Holta (1923–1985), który w oparciu o krytykę monopolu systemu szkolnego przez Ivana Illicha (1926–2002) opisuje rolę uczenia się przez działanie (Holt, 2007, s. 35), odnosi się do informacji zwrotnej jako wsparcia procesu uczenia się (tamże, s. 93). Opisuje też rolę nauczyciela jako mentora, będącego źródłem wsparcia dla ucznia i bycia przewodnikiem (tamże, s. 107–110).

Natomiast Jesper Juul w swojej książce na samym jej początku umieszcza odezwę: „Nauczyciele, uczniowie i rodzice powinni razem wyjść na ulicę i zaprotestować przeciwko obecnemu systemowi szkolnemu. Jeśli kiedyś do tego dojdzie, wstań i pójď razem z nimi” (Juul, 2014).

Joachim Bauer w książce *Co z tą szkołą? Siedem perspektyw dla uczniów, nauczycieli i rodziców* podejmuje wiele bardzo ważnych kwestii przyjaznej szkoły. Dotyczą one warunków motywacji uczniów do zdobywania wiedzy, do nauki, gotowości uczniów, nauczycieli i rodziców do współpracy (Bauer 2015a, s. 9). Wskazuje na potrzebę kształcenia cech osobowości, które pomagają radzić sobie

w życiu. Zalicza do nich: entuzjazm, kreatywność, radzenie sobie w różnych sytuacjach, krytyczne myślenie, wytrwałość, uczciwość, pracowitość, nieprzekupność, empatię, ale też umiejętność rozwiązywania konfliktów i dbałość o tężyznę fizyczną (tamże, s. 24).

Pruski model szkoły, którego jednym z filarów jest stawianie na sukces jednostki, oparty jest na systemie egzaminów, których cyfrowe wyniki dają możliwość stosowania porównań, tworzenia rankingów i określania warunków do przyjęcia ucznia na następny etap kształcenia. Taki system rekrutacji jest szkodliwy. O tym, jak bardzo egzaminy w dzisiejszych czasach nie mają sensu i dlaczego czas przeznaczony na przygotowanie uczniów do nich można byłoby przeznaczyć na efektywną naukę pisze Mikołaj Marcela w opublikowanym 29 stycznia 2021 roku na Facebooku artykule: *Dlaczego egzaminy to (zazwyczaj) czysta iluzja*⁷. Marcela kwestionuje zasadność egzaminu jako sprawdzianu chwilowego opanowania wiedzy, po której kilka dni później prawie nic nie zostaje w głowie ucznia. Egzaminy nazywa formą iluzji, która służy głównie nauczycielom i dyrektorom. Można uznać też, że rodzicom. Swoją wypowiedź argumentuje wynikiem eksperymentu przeprowadzonego kilkanaście lat temu w szkole, w Lawrenceville, o którym Ted Dintersmith i Tony Wagner piszą w *Most Likely to Succeed: Preparing Our Kids for the Innovation Era*. Eksperyment polegał na tym, że szkoła po powrocie uczniów z wakacji zaprosiła ich do powtórnego napisania egzaminu końcowego, przeprowadzonego trzy miesiące wcześniej. Egzamin był uproszczony, pozbawiony pytań szczegółowych, na które – z góry wiadomo – uczniowie nie znaliby odpowiedzi. Efekt eksperymentu był spektakularny: w czerwcu uczniowie uzyskali średni wynik 87%, we wrześniu średni wynik niekompletnej wersji egzaminu wyniósł 58%. Wynik eksperymentu posłużył szkole do wprowadzenia zmian. Ograniczono materiał o połowę, zadbano o głębokie przetwarzanie wiedzy u uczniów. Po kilku latach powtórzono eksperyment, a jego wyniki były już dużo lepsze. Kwestię (bez)sensu egzaminów i presji z nich wynikającej podejmuje również Ken Robinson w książce *Kreatywne szkoły, oddolna rewaluacja, która zmienia edukację* (Robinson, Aronica, 2015, s. 100-101).

Opisany przez Marcelę eksperyment daje do myślenia i jest spójny z wiedzą na temat efektywnych metod uczenia się, w której odróżnia się informację od wiedzy. Wiedza jest trwała, jeśli jest przetworzona i zintegrowana. Wiedza to mapa kropek (informacji), która może być przydatna, pozwoli zobaczyć obraz, jaki mogą one tworzyć, jeśli się je połączy. Ale to jest skomplikowany proces, który zachodzi w głowie ucznia; każdego ucznia w innym czasie i innym natężeniu. Zależy to od zainteresowań i warunków, w których ten proces przebiega.

---

7 Mikołaj Marcela, Facebook. <https://m.facebook.com/mikolajmarcela.oficjalna.strona/photos/a.166705547337802/694439397897745/?type=3&source=57> [dostęp: 02.09.2026]

Myśląc o inspiracjach zmian w szkole, nie można pominąć *Granicy bólu* Joachima Bauera (2015b) i *Wypalonych dzieci* Michaela Schulte-Markworta, oraz odnieść się do raportu *Dzieci się liczą 2017*, będącego diagnozą zagrożeń bezpieczeństwa i rozwoju dzieci w Polsce.

Granica bólu to kompendium wiedzy na temat powodów odczuwania bólu i potrzebie rekompensowania go, między innymi agresją. Brak tej wiedzy nie ułatwia życia ani uczniom, ani nauczycielom, którzy nieświadomi takich procesów, agresję odczytują jako brak posłuszeństwa i subordynacji. Takie podejście, zamiast dotarcia do źródeł niezadowolenia i wsparcia ucznia, rodzi problemy, które nierzadko podlegają eskalacji i – bywa, że na zawsze – zamiast mostów buduje mury. Pozostają niezałatwione sprawy, ich konsekwencje, czasem na całe życie, wzajemna uraza i niechęć.

Natomiast książka *Wypalone dzieci* opisuje doświadczenia zjawiska, które do tej pory znane było jako wypalenie zawodowe dorosłych. Przejmujące opisy dają do myślenia, ale też są szansą zrozumienia, jaka jest rola szkoły, jaki jest sens kształcenia. Co jest ważne, by edukacja wspierała i pozwalała na rozwój we własnym tempie, bez porównań, nagród i kar.

Jakie są tak naprawdę skutki niedostosowania edukacji do potrzeb dzieci i młodzieży – trudno dokładnie określić, i jest ich więcej niż myślimy. Niepokojące jest to, że uczniowie wraz z podejmowaniem nauki w następnej klasie coraz mniej lubią szkołę. Bywa, że nienawidzą. Doświadczenia, które mają na to wpływ, niewątpliwie nie wynikają głównie ze złej woli dorosłych. Wynikają z braku wiedzy, braku potrzeby jej uzupełniania przez nauczycieli. Wynikają z postaw rodziców, którzy jak twierdzą bronią znanych sobie metod pracy w szkole. Jakiego są tego skutki? W Polsce rośnie liczba dzieci hospitalizowanych z powodu zaburzeń psychicznych, natomiast liczba zakończonych zgonem prób samobójczych dzieci w wieku 10-19 lat plasuje Polskę na drugim miejscu w Europie (po Niemczech).

Gdyby wielkości liczbowe odnieść do liczby mieszkańców Polski i Niemiec, Polska zajęłaby w tym niechlubnym rankingu pierwsze miejsce w Europie.

Wniosek jest oczywisty: polskie dzieci, polscy uczniowie potrzebują zmian. Zmian podejścia do potrzeb uczniów, zmian oczekiwań wobec dzieci i młodzieży. Nie można tego dokonać inaczej niż poprzez świadomość konieczności ich wprowadzenia i zastosowanie metod, które będą wspierały procesy, a w konsekwencji – młodego człowieka i pracę nauczyciela. Będą pozwalały uczynić świat lepszym.

Ale nie jest łatwo być prorokiem we własnym kraju

Zmiany w szkole mają szansę powodzenia jedynie w działaniu oddolnym. Chociażby z tego powodu, że nie ma wzorca, a problem ma cechę błędnego koła. Metod wspierających uczenie się ucznia nie uczą przyszłych nauczycieli wyższe uczelnie, a nauczyciele wykonujący zawód od kilku czy kilkadziesiąt lat powielają wyuczone

metody pracy sprzed lat dwustu. O tym, że nie ma szans na odgórną zmianę w polskiej szkole, usłyszałam również od organizatorów X Zjazdu Polskiego Towarzystwa Pedagogicznego we wrześniu 2019 roku na Uniwersytecie Warszawskim, gdzie na spotkaniu inauguracyjnym uczniowie mojej szkoły prezentowali autorskie sztuki: *Mury I*⁸ i *Mury II*⁹. Sztuki, które pokazują życie młodych ludzi z ich perspektywy. Pokazują, jak bardzo szkoła i dom bywają niewspierające, wymagające pod bardzo wieloma względami niemożliwego.

Proces oddolnych zmian w Polsce jest faktem. Coraz więcej nauczycielek i nauczycieli podejmuje działania mające na celu dostosowanie warunków uczenia się swoich uczniów do czasów współczesnych. Jestem jedną z nich. Przed siedemnastu laty podjęłam pierwsze kroki opuszczenia strefy komfortu i wbrew wielu przeciwnościom, sukcesywnie, ale skutecznie, dokonałam już bardzo znaczących zmian w swoim warsztacie pracy. Drogę własnej transformacji, drogę zmian i ich efekty opisałam w książce *Nowa szkoła, zmianę edukacji warto zacząć przy tablicy* (Szulc, 2019).

Byciem innowatorem w edukacji to bardzo trudne zadanie. Obarczone krytyką, ale też obawami, stereotypami i przyzwyczajeniami. Zwolennicy utrzymania zasad pruskiej szkoły argumentują, że sami taką kończyliśmy i na ludzi wyszliśmy. Zmian nie wspiera też brak dobrych relacji szkoły z rodzicami uczniów. Ilu ludzi, tyle pomysłów, jak powinna wyglądać współczesna edukacja. Zastanawiające jest, że prawo oświatowe w Polsce jest przychylne zmianom, ale mimo to bardzo wiele stosowanych metod pracy opartych jest na modelu przestarzałej pruskiej szkoły. Dlatego, mimo bardzo wielu sprawdzonych pomysłów zastosowanych przez nauczycieli-innowatorów, ich otwartości na dzielenie się nimi, praktycznie specjalnie nic się nie zmieniło.

Lepiej późno niż wcale, w myśl zasady: nie ma tego złego, co by na dobre nie wyszło

Kiedy doświadczamy przykrych zdarzeń, często zadajemy sobie pytanie: dlaczego mnie to spotkało? Bywają zdarzenia osobiste, ale też grupowe i wtedy też pojawia się pytanie: dlaczego nas to spotkało? Z perspektywy czasu bardzo często okazuje się, że to, co mnie/nas spotkało, było po coś. Że bez tego, co się mnie/nam zdarzyło, nie byłoby tego, co zdarzyło się później. Doświadczeniem, wobec którego wszyscy raczej zadajemy sobie pytanie – *dlaczego...*? jest pandemia i jej skutki. COVID-19 wdarł się w nasze życie, jak podstępny złodziej. Sprawił, że obawiamy się o własne i naszych bliskich zdrowie, życie, że mamy wiele pytań bez odpowiedzi, dużo

---

8 II Konferencja Empatyczna przedstawienie Edukacja Empatyczna Polska w Zduńskiej Woli. <https://www.youtube.com/watch?v=70xMjRWIlg>, [dostęp: 02.09.2026]

9 Mury II. <https://www.youtube.com/watch?v=1z7QnoKgoMY>, [dostęp: 02.09.2026]

lęku i braku wpływu na wiele rzeczy. Ponosimy też koszty: koszty zdrowotne, koszty likwidowanych miejsc pracy, koszty konieczności pozostania w domach w czasie lockdownów. Ale również to doświadczenie w moim przekonaniu jest po coś. I zamiast skupiać się na jego złych stronach, warto spojrzeć na nie, jak na szansę. Szansę, której wcześniej nie było w polskiej szkole. Szansę wyciągnięcia wniosków z tego, co się zdarzyło, ze zdalną edukacją włącznie. Bo właśnie najbardziej nauka zdalna pokazała, jak bardzo polska szkoła nie jest dostosowana do współczesnych czasów. Co prawda my, nauczyciele, daliśmy sobie radę. Stosunkowo szybko nauczyliśmy się obsługi platform i lekcje zdalne się odbywały. Ale czy efekty okresu nauczania na odległość są takie, jakich oczekujemy? Czy raczej, wzorem pruskiej szkoły, zadbaliliśmy o to, by zrealizować podstawę programową, podręcznik, przeprowadzić sprawdziany, klasówki, by uzyskać stosowną liczbę ocen i zapisać wszystkie tematy w dzienniku? Czy w naszych troskach o wywiązanie się z naszych zadań było miejsce na troskę o ucznia? Czy wiemy, jakie były powody niewłączania kamerki, znikania z lekcji, jego milczenia po drugiej stronie ekranu?

Często w odniesieniu do szkoły mówi się o tęsknocie za normalnością, czyli o powrocie do rzeczywistości sprzed pandemii. Tu pojawiają się kolejne pytania: czy uczniowie też chcą takiego powrotu? Czy po okresie zdalnej nauki są tacy, jacy byli jeszcze dwa lata temu?

Im szybciej znajdziemy odpowiedzi na postawione pytania, tym łatwiej zrozumiemy, że szkoła, która była, już nie ma. Im szybciej podejmiemy sensowne działania, tym lepiej, zarówno dla uczniów, jak i nauczycieli. A właściwie dla nas wszystkich. Nie zmarnujmy tej szansy.

Bibliografia

- Bauer, J. (2015a). *Co z tą szkołą? Siedem perspektyw dla uczniów, nauczycieli i rodziców*. Dobra Literatura.
- Bauer, J. (2015b). *Granica bólu. O źródłach agresji i przemocy*. Dobra Literatura.
- Dintersmith, T., & Wagner, T. (2015). *Most Likely to Succeed: Preparing Our Kids for the Innovation Era*. Publisher.
- Holt, J. (2007). *Zamiast edukacji. Warunki do uczenia się przez działanie*. Oficyna Wydawnicza Impuls.
- Hüther, G. (2015). *Kim jesteśmy, a kim moglibyśmy być*. Przeł. W. Grotowicz. Dobra Literatura.
- Illich, I. (1976). *Spółeczeństwo bez szkoły*. Przeł. F. Ciemna. PIW.
- Juul, J. (2014). *Kryzys szkoły. Co możemy zrobić dla uczniów, nauczycieli i rodziców?* Wydawnictwo MiND.
- Land, G., & Jarman, B. (1993). *Breakpoint and Beyond: Mastering the Future-Today*. HarperCollins.

- Ripp, P. (2017). *Uczyć (się) z pasją. Jak sprawić, by uczenie (się) było fascynującą podróżą*. Przeł. E. Monthey i W. Musiał. Grupa Wydawnicza Literatura Inspiruje.
- Robinson, K., Aronica, L. (2015). *Kreatywne szkoły. Oddolna rewolucja, która zmienia edukację* (s. 100-101). Element.
- Schulte-Markwort, M. (2015). *Wypalone dzieci. O presji osiągnięć i pogoni za sukcesem*. Przeł. M. Guzowska-Dąbrowska. Dobra Literatura.
- Szulc, A. (2019). *Nowa szkoła. Zmianę edukacji warto zacząć przy tablicy*. Wydawnictwo Natuli.
- Żylińska, M. (Red.). (2019). *Nurty edukacji alternatywnej w świetle wiedzy o procesach uczenia się*. Edukatorium Marzena Żylińska.

Netografia

- Boćko-Mysiorska, M. *Skąd się wzięła tradycyjna polska szkoła*, <https://dziecisawazne.pl/skad-sie-wziela-tradycyjna-polska-szkola>
- Edukacja demokratyczna. Źródła i skutki pruskiego systemu edukacji w Polsce. https://server330316.nazwa.pl/wordpress/wpn_ED/dolacz/skad-sie-wziela-szkola-pruska-w-polsce
- Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę. *Dzieci się liczą 2017 – raport o zagrożeniach bezpieczeństwa i rozwoju dzieci w Polsce*. <https://fdds.pl/co-robimy/raporty-z-badan/2017/dzieci-sie-licza-2017-raport-o-zagrozeniach-bezpieczenstwa-i-rozwoju-dzieci-w-polsce.html>
- Kraszewski. <https://rosnijwsile.pl/madre-i-inspirujace-cytaty-ktore-warto-przemyslec/>
- Laskowska, D. (2019). *Nie ma dzieci, są ludzie. Czego możemy nauczyć się od Korczaka?* <https://holistic.news/nie-ma-dzieci-sa-ludzie-czego-mozemy-nauczyc-sie-od-korczaka>
- Marcela, M., *Dlaczego egzaminy to (zazwyczaj) czysta iluzja*. <https://m.facebook.com/mikolajmarcela.oficjalna.strona/photos/a.166705547337802/694439397897745/?type=3&source=57>
- Piński, A. (2012). *Pruski model edukacji fatalnie odbija się na gospodarce*. <https://www.obserwatorfinansowy.pl/bez-kategorii/rotator/pruski-model-edukacji-fatalnie-odbija-sie-na-gospodarce>
- Prezentacja sceniczna uczniów I LO w Zduńskiej Woli *Mury I*. <https://www.youtube.com/watch?v=70xMjRWIIjg>
- Prezentacja sceniczna uczniów I LO w Zduńskiej Woli *Mury II*. <https://www.youtube.com/watch?v=1z7QnoKgoMY>

Edukacja ustawiczna w okresie pandemii COVID-19. Między teorią a praktyką

Abstrakt

Pandemia COVID-19 stała się bezprecedensowym wyzwaniem dla systemów edukacyjnych na całym świecie, jednocześnie przyspieszając procesy cyfryzacji i redefiniując znaczenie edukacji ustawicznej. Celem niniejszego rozdziału jest analiza funkcjonowania edukacji ustawicznej w okresie pandemii w perspektywie relacji między założeniami teoretycznymi a praktyką edukacyjną. W części teoretycznej omówiono istotę koncepcji uczenia się przez całe życie, jej cele oraz znaczenie w społeczeństwie wiedzy. Część empiryczna koncentruje się na doświadczeniach instytucji Uczelni – Akademii WSB, wykładowców oraz osób dorosłych uczestniczących w różnych formach kształcenia zdalnego.

Słowa kluczowe: edukacja ustawiczna, COVID-19, pandemia

Continuing Education During the COVID-19 Pandemic: Between Theory and Practice

Abstract

The COVID-19 pandemic has become an unprecedented challenge for education systems worldwide, simultaneously accelerating digitalization processes and redefining the meaning of continuing education. The aim of this article is to analyze the functioning of continuing education during the pandemic, considering the relationship between theoretical assumptions and educational practice. The theoretical section discusses the essence of the concept of lifelong learning, its goals, and its importance in the knowledge society. The empirical section focuses on the experiences of WSB University institutions, lecturers, and adults participating in various forms of remote learning.

Keywords: continuing education, COVID-19, pandemic

1 Dominik Penar, Akademia WSB, ORCID: 0009-0008-8131-55X

Wstęp

Edukacja ustawiczna (ang. *lifelong learning*) to koncepcja zakładająca, że proces uczenia się trwa przez całe życie człowieka – od dzieciństwa, przez dorosłość, aż po późną starość (Jarvis, 2025). Obejmuje ona zarówno edukację formalną (szkoły, uczelnie), jak i pozaformalną oraz nieformalną (kursy, szkolenia, samokształcenie, doświadczenia zawodowe i życiowe). Edukacja ustawiczna, określana także jako uczenie się przez całe życie, stanowi istotny element współczesnych systemów edukacyjnych. Jej celem jest umożliwienie osobom dorosłym stałego rozwoju kompetencji zawodowych, społecznych i osobistych. Pandemia COVID-19 stała się momentem przełomowym dla edukacji ustawicznej, wymuszając gwałtowne przejście z tradycyjnych form nauczania stacjonarnego na kształcenie zdalne. Celem rozdziału jest prezentacja własnych doświadczeń Akademii WSB w organizacji i realizacji edukacji ustawicznej w okresie pandemii COVID-19.

Edukacja ustawiczna, istota, cel a rzeczywistość w sytuacji kryzysu

Edukacja ustawiczna obejmuje formalne, pozaformalne i nieformalne formy uczenia się, podejmowane po zakończeniu edukacji szkolnej. Obejmuje ona m.in. kursy i szkolenia zawodowe, studia podyplomowe, działalność Uniwersytetów Trzeciego Wieku, a także samokształcenie. Jej znaczenie wzrosło szczególnie w warunkach dynamicznych zmian społecznych, technologicznych i gospodarczych. Zatem istota edukacji ustawicznej opiera się na: ciągłości uczenia, wszechstronnym rozwoju człowieka, dostosowaniu do zmian cywilizacyjnych, samodzielności i odpowiedzialności za własną naukę, powszechności i dostępności.

Ciągłość uczenia się wskazuje, że uczenie nie kończy się wraz z ukończeniem szkoły czy studiów. Wiedza i umiejętności są stale aktualizowane i pogłębiane. Wszechstronny rozwój człowieka obejmuje rozwój: intelektualny, zawodowy, społeczny, emocjonalny, kulturowy. Celem wszechstronnego rozwoju jest nie tylko zdobycie zawodu, ale pełniejszy rozwój osobowości. To postępy technologiczny i zmiany na rynku pracy wymagają ciągłego nabywania nowych kompetencji, dostosowania do zmian cywilizacyjnych. Samodzielność i odpowiedzialność za własną naukę charakteryzuje jednostkę, która sama planuje i kształtuje swoją ścieżkę rozwoju. Powszechność i dostępność wskazuje na to, iż edukacja ustawiczna powinna być dostępna dla wszystkich – niezależnie od wieku, płci czy statusu społecznego.

Uniwersytet Trzeciego Wieku Akademii WSB w Dąbrowie Górniczej zaczął funkcjonować w roku akademickim 2008/2009 od października. Jego działanie dało początek sieci uniwersytetów w województwie śląskim, nad którymi nadzór merytoryczny pełni Akademia WSB. W okresie pandemii COVID-19

funkcjonowało 8 UTW. Obecnie to 13 UTW w gminach Zagłębia Dąbrowskiego i Śląska oraz Małopolski (Bieruń, Bobrowniki, Bochnia, Czeladź, Chełm Śląski, Dąbrowa Górnicza, Jaworzno, Łędziny, Ogrodzieniec, Psary, Tąpkowice, Tychy, Wojkowice). Powstanie i rozwój sieci UTW w pewnym sensie jest związany z sytuacją kryzysową, jest odpowiedzią na powstanie sytuacji kryzysowej związanej z zakończeniem aktywności zawodowej. W zasadzie nikt nie przewidywał, że przyjdzie nam realizować kształcenie pozaformalne, pozaszkolne w formule zdalnej, formule hybrydowej, łącznie z takimi formami jak warsztaty, koncerty i inne. Klasyczne ujęcie sytuacji kryzysowej wskazuje, że jest to taka sytuacja, w której w wyniku zaistniałego zdarzenia i jego potencjalnych skutków istnieje zagrożenie dla życia i mienia obywateli, ich praw i swobód oraz zagrożone są podstawowe wartości, interesy, cele instytucji i grup społecznych – przez dłuższy okres, na znacznym obszarze, a posiadane siły i środki nie zapewniają skutecznego działania (Grodzki, 2012). W związku z rozwijającą się pandemią COVID-19 zagrożone zostało poczucie bezpieczeństwa tysięcy, milionów mieszkańców związane z określonymi ich potrzebami (Walancik, 2021), w tym edukacji formalnej i pozaformalnej w ramach UTW.

15 października 2019 roku tradycyjnie zainaugurowany został kolejny rok akademicki 2019/2020 na Uniwersytecie Trzeciego Wieku Akademii WSB w Dąbrowie Górniczej. Uroczystość uświetniło wielu gości i przyjaćiół UTW. Byli z nami: zastępca Prezydenta Miasta Dąbrowa Górnicza Pani Bożena Borowiec, pełnomocnik Prezydenta Miasta ds. polityki senioralnej Natalia Wierzelewska oraz wiceprzewodniczący Rady Miejskiej Kamil Dybich. Wykład inauguracyjny „Symbole w tożsamości Zagłębia” poprowadził dr hab. Marek Walancik, prof. AWSB, a całą uroczystość zakończył koncert Łukasza Szubskiego „Fortepian nie tylko klasycznie”. Na słuchaczy czekała również wystawa Pani Ireny Wiltosińskiej pt.: „Abstrakcja – sztuka wyobraźni” oraz konkurs-niespodzianka. Nic nie zapowiadało, że zaprezentowany obszerny, interesujący program zawierający wykłady, warsztaty, koncerty, wyjazdy, spotkania, olimpiady, konkursy, jubileusze zostanie u progu 2020 roku zakłócony i w zdecydowanej większości przejdzie w formułę zdalnego uczestnictwa.

Zakończenie roku akademickiego 2019/2020 Uniwersytetów Trzeciego Wieku Akademii WSB odbyło się online w wirtualnej sali www.utwtv.pl 18 czerwca 2020. Z tej okazji burmistrzowie i wójtowie nagrali krótki film z gratulacjami i podziękowaniami. Przyłączamy się do tych ciepłych słów. Jesteście wielcy! Daliście radę! Wśród występujących byli: Małgorzata Bednarek – wójt gminy Bobrowniki, Rafał Adamczyk – burmistrz miasta Sławków, Zbigniew Szaleniec – burmistrz miasta Czeladź, Tomasz Sadłoń – wójt gminy Psary, Anna Pilarczyk-Sprycha – burmistrz miasta i gminy Ogrodzieniec, Grzegorz Czapla – wójt gminy Ożarówice, Tomasz

Szczerba – burmistrz miasta Wojkowice². Wśród wielu niespodzianek dla uczestników przygotowano także koncert zespołu Dąbrowa Piano Duo³.

W kolejnym trudnym roku akademickim 2020/2021 z uwagi na warunki covidowe inauguracja roku akademickiego UTW odbyła się 13 października w Dąbrowie Górniczej, z zachowaniem rygorów sanitarnych, w formie hybrydowej. Było wnieśnienie sztandaru Akademii WSB, ślubowanie, wręczenie wyróżnień i podziękowań oraz życzenia dla wszystkich, by ten rok okazał się dobry – mimo wszystko. Był wykład inauguracyjny „Początek nowego roku akademickiego jak początek rejsu” i występ artystyczny. Interesujący program, prowadzący zajęcia zachęcali do uczestnictwa w formule hybrydowej⁴. 22 czerwca 2021 roku odbyło się zakończenie roku akademickiego. Na podsumowanie słowa podziękowań dla wszystkich słuchaczy z 8 UTW AWSB – z Bierunia, Bobrownik, Czeladzi, Dąbrowy Górniczej, Psar, Tąpkowic, Wojkowic i Sławkowa i ich władarzy przekazał osobiście autor wspólnie z wiceprezydent Dąbrowy Górniczej Bożeną Borowiec i koordynatorką Agnieszką Dubiel. Okres wakacyjny to dalsze działania w ramach Letniej Akademii Seniora⁵.

Znaczenie pandemii COVID-19 w kontekście realizacji edukacji ustawicznej

Pandemia COVID-19 doprowadziła do czasowego zawieszenia zajęć stacjonarnych i ograniczenia bezpośrednich kontaktów społecznych. Instytucje realizujące edukację dorosłych zostały zmuszone do szybkiego wdrożenia rozwiązań cyfrowych. Zmiana ta była wyzwaniem organizacyjnym i dydaktycznym, ale jednocześnie przyczyniła się do rozwoju innowacyjnych metod nauczania. Należało zmienić i zmieniły się formy kształcenia edukacji ustawicznej w okresie pandemii. W okresie pandemii dominowały następujące formy kształcenia:

- kształcenie zdalne (online), realizowane za pomocą platform cyfrowych;
- kształcenie synchroniczne, odbywające się w czasie rzeczywistym;
- kształcenie asynchroniczne, oparte na samodzielnej pracy uczestników;
- kształcenie hybrydowe (*blended learning*), łączące elementy nauczania stacjonarnego i zdalnego;
- samokształcenie wspierane cyfrowo, wykorzystujące otwarte zasoby edukacyjne.

---

2 Akademia WSB, Zakończenie Roku Akademickiego 2019/20 UTW AWSB, Facebook. <https://www.facebook.com/wsb.dg/videos/zako%C5%84czenie-roku-akademickiego-20192020-utwawsb/273165847074700/> [dostęp: 18.04.2024]

3 Akademia WSB, Zakończenie Roku Akademickiego 2019/20 UTW AWSB. <https://wsb.edu.pl/uczelnia/universytet-trzeciego-wieku/aktualnosci/zakonczenie-roku-akademickiego-201920-utw-awsb.html> [dostęp: 28.04.2024]

4 Uniwersytet Trzeciego Wieku Akademii WSB, Rejs w 2020/2021 rozpoczął!!! UTW Akademii WSB w Dąbrowie Górniczej rozpoczął kolejny rok akademicki, Facebook. <https://www.facebook.com/utwawsb/posts/rejs-w-2-0202021-rozpocz%C4%99ty-%EF%B8%8F%EF%B8%8Futw-akademii-wsb-w-d%C4%85browie-g%C3%B3rniczej-rozpocz%C4%85%C5%82-kol/1037660980007726/> [dostęp: 12.04.2024]

5 Akademia WSB, Rok ak. 2020/2021 UTW AWSB zakończony!!! <https://wsb.edu.pl/uczelnia/universytet-trzeciego-wieku/aktualnosci/rok-ak-20202021-utw-awsb-zakonczony.html> [dostęp: 22.08.2024]

W czasie pandemii największym zainteresowaniem cieszyły się:

- kursy języków obcych, odpowiadające na potrzeby rynku pracy;
- wykłady i kursy specjalistyczne online, w tym kursy kompetencji cyfrowych;
- edukacja muzyczna i artystyczna, pełniąca funkcję rozwojową i terapeutyczną;
- inne formy edukacji, takie jak kursy rozwoju osobistego, zdrowia psychicznego i edukacja hobbystyczna.

Bardzo przydatne, w zasadzie niezastąpione, stały się platformy edukacyjne (Walancik-Ryba, 2021, s. 9360–9365).

Funkcjonowanie słuchaczy Uniwersytetów Trzeciego Wieku w środowisku cyfrowym

Słuchacze Uniwersytetów Trzeciego Wieku stanowili szczególną grupę uczestników edukacji ustawicznej. Początkowo wielu z nich doświadczało trudności technologicznych, związanych z obsługą sprzętu i platform internetowych. Dzięki wsparciu instytucjonalnemu, szkoleniom wprowadzającym, pomocy wolontariuszy oraz wsparciu rodziny znaczna część seniorów z powodzeniem opanowała podstawowe kompetencje cyfrowe. Uczestnictwo w zajęciach online przeciwdziało izolacji społecznej i wykluczeniu cyfrowemu.

Najczęściej wykorzystywane platformy edukacyjne w edukacji ustawicznej w okresie pandemii to:

- Zoom – popularne narzędzie do wykładów i spotkań online;
- Microsoft Teams – wykorzystywany głównie przez instytucje akademickie;
- Google Meet i Google Classroom – cenione za prostotę obsługi;
- Moodle – stosowany w kształceniu asynchronicznym;
- komunikatory i media społecznościowe, wspierające komunikację organizacyjną (Dacko-Pikiewicz, Wódz, Walancik-Ryba, Pikiewicz, 2021).

Korzyści i wyzwania edukacji ustawicznej w okresie pandemii

Edukacja ustawiczna umożliwiła kontynuowanie rozwoju wiedzy i umiejętności mimo zamknięcia szkół, uczelni i instytucji szkoleniowych. Warto podkreślić takie korzyści edukacji ustawicznej w okresie pandemii, jak: elastyczność czasu i miejsca nauki, większa dostępność oferty edukacyjnej oraz przyspieszony rozwój kompetencji cyfrowych uczestników i kadry dydaktycznej. Warto jednak wskazać na korzyści edukacji ustawicznej w okresie pandemii:

- podtrzymanie ciągłości uczenia się;
- rozwój kompetencji cyfrowych;
- zwiększenie elastyczności kształcenia;
- wsparcie aktywności zawodowej;
- wzmacnianie motywacji i poczucia sensu;

- poszerzenie dostępu do zasobów edukacyjnych;
- rozwój samodzielności w uczeniu się.

Masowe przejście na nauczanie zdalne przyczyniło się do wzrostu umiejętności korzystania z technologii informacyjno-komunikacyjnych, platform e-learningowych i narzędzi komunikacji online. Uczestnicy mogli uczyć się w dowolnym miejscu i czasie, dostosowując tempo nauki do własnych możliwości oraz sytuacji życiowej. Edukacja ustawiczna pomogła osobom zagrożonym utratą pracy w przekwalifikowaniu się oraz zdobywaniu nowych kompetencji, potrzebnych na zmieniającym się rynku pracy. Uczestnictwo w kursach i szkoleniach sprzyjało zachowaniu aktywności intelektualnej, co pozytywnie wpływało na dobrostan psychiczny w czasie izolacji społecznej. Wzrosła liczba bezpłatnych kursów online, webinarów i materiałów cyfrowych, co umożliwiło korzystanie z edukacji szerszym grupom społecznym. Pandemia wzmocniła postawy autoedukacyjne i odpowiedzialność za własny rozwój.

Największą trudność stanowiły jednak bariery technologiczne i cyfrowe. Wiele osób dorosłych, a w szczególności seniorzy, nie dysponowało odpowiednim sprzętem komputerowym, stabilnym dostępem do Internetu ani wystarczającymi umiejętnościami cyfrowymi. Trudności sprawiała obsługa platform edukacyjnych, logowanie się do zajęć online oraz korzystanie z narzędzi komunikacyjnych.

Istotnym wyzwaniem była również obniżona motywacja do nauki, wynikająca z izolacji społecznej, braku bezpośredniego kontaktu z grupą oraz zmęczenia długotrwałym korzystaniem z technologii. Dla części uczestników problemem była także konieczność samodzielnej organizacji nauki i samodyscypliny. Formy kształcenia, platformy, bariery zawiera tabela 1.

Tabela 1. Formy kształcenia, platformy i bariery

Forma kształcenia	Najczęściej używane platformy	Główne bariery dla uczestników	Zalety w czasie pandemii
Kształcenie synchroniczne	Zoom, MS Teams, Google Meet	Brak doświadczenia cyfrowego, problemy z Internetem	Bezpośrednia interakcja, natychmiastowa odpowiedź nauczyciela
Kształcenie asynchroniczne	Moodle, Google Classroom	Samodyscyplina, motywacja	Elastyczny czas nauki, możliwość powtarzania materiałów
Kształcenie hybrydowe	Zoom + zajęcia stacjonarne	Organizacja logistyczna, różnice w poziomie kompetencji cyfrowych	Łączy zalety nauki online i stacjonarnej
Samokształcenie cyfrowe	Platformy MOOC, podcasty, e-booki	Trudności w samodzielnym planowaniu nauki	Duża elastyczność, dostępność zasobów edukacyjnych

Forma kształcenia	Najczęściej używane platformy	Główne bariery dla uczestników	Zalety w czasie pandemii
Edukacja artystyczna	Zoom, YouTube, WhatsApp	Trudności w nauce praktycznej online	Możliwość rozwoju osobistego i relaksu, wspiera dobrostan psychiczny

Źródło: wykonanie własne.

Zakończenie i dyskusja

Uczenie się przez całe życie stanowiło i nadal stanowi problematykę dyskursu i wymiany doświadczeń zarówno w obszarze nauki, jak i praktyki (Usher & Edwards, 2007). W opinii Iwony Klonowskiej organizacja musi planować swoje działania, dostosowywać je do zmieniającej się sytuacji i przewidywać krótko- i długotrwałe skutki. Przyjęte rozwiązania, które były najlepszymi z możliwych w danej sytuacji, mogą po upływie krótkiego czasu wymagać zmiany (Klonowska, 2023, s. 21). Pandemia COVID-19 ujawniła zarówno potencjał, jak i ograniczenia edukacji ustawicznej w warunkach kryzysowych. Gwałtowne przejście na kształcenie zdalne pokazało, że system edukacji dorosłych potrafi adaptować się do nowych warunków, jednak proces ten nie był wolny od trudności. Szczególnie wyraźnie uwidoczniły się nierówności w dostępie do technologii oraz zróżnicowany poziom kompetencji cyfrowych uczestników.

Porównując doświadczenia pandemii z literaturą przedmiotu (Knowles, Holton & Swanson, 2015), widać, że problemy związane z wykluczeniem cyfrowym seniorów były przewidywane, ale tempo i skala adaptacji okazały się większe niż oczekiwano. Badania wskazują, że aktywne wsparcie, szkolenia i mentoring technologiczny znacząco zwiększają szanse uczestnictwa osób starszych w edukacji online, co potwierdzają doświadczenia słuchaczy UTW w Polsce.

Dyskusja wskazuje również na konieczność utrzymania modeli hybrydowych, które łączą naukę zdalną i stacjonarną, aby równoważyć dostępność, efektywność i funkcję społeczną edukacji. Równocześnie pandemia ujawniła znaczenie aspektów psychologicznych, takich jak motywacja, poczucie sprawczości i dobrostan uczestników, które literaturowo uznawane są za kluczowe w andragogice (Knowles et al., 2015).

Wnioski z okresu pandemii mogą być inspiracją dla dalszego rozwoju edukacji ustawicznej, wskazując na potrzebę kompleksowego podejścia: technologicznego, społecznego i pedagogicznego. Systemowe wsparcie, elastyczna oferta edukacyjna oraz szkolenia cyfrowe powinny stać się standardem, aby edukacja dorosłych mogła skutecznie odpowiadać na wyzwania przyszłości.

Wyniki analizy wskazują, że pandemia przyczyniła się do wzrostu dostępności niektórych form edukacji, lecz jednocześnie ujawniła liczne bariery, takie jak

nierówności cyfrowe, ograniczone kompetencje technologiczne czy obniżona motywacja uczących się. Wnioski podkreślają konieczność dalszego rozwoju elastycznych modeli edukacji ustawicznej, łączących rozwiązania tradycyjne i cyfrowe, oraz wzmacniania kompetencji cyfrowych jako kluczowego elementu uczenia się przez całe życie.

Edukacja ustawiczna w okresie pandemii pełniła kluczową rolę w podtrzymaniu rozwoju jednostek i społeczeństw, jednocześnie przyspieszając transformację cyfrową edukacji i kształtując nowe modele uczenia się. Jak wskazuje Karolina Walancik, doświadczenia edukacji pozaformalnej w ramach Uniwersytetów Trzeciego Wieku w Polsce w Akademii WSB są dobrymi praktykami aktywności edukacyjnej/społecznej seniorów (Walancik, 2022), nie tylko w sytuacjach kryzysowych, ale w codziennym funkcjonowaniu. Zapewne do przyjętych i utrwalonych koncepcji kształcenia przez całe życie (Morgan-Klein, 2007) doświadczenia okresu COVID-19 pozwolą na dołożenie tych związanych z kształceniem zdalnym, hybrydowym (Eikeland & Johannesen, 2024). Niewątpliwie edukacja dorosłych wymaga docenienia, uznania, promocji – niezależnie od tego, czy jest realizowana w sytuacjach stabilnych, czy kryzysowych (Billett, Halttunen & Koivisto, 2016). W przedstawionym przypadku realizacja wielu form edukacji ustawicznej była możliwa dzięki posiadaniu przez Akademię profesjonalnego studia telewizyjnego. Zatem wykłady, warsztaty, spotkania z interesującymi osobami można było realizować z pracowni, studia, z miejsc w terenie.

Bibliografia

- Billett, S., Halttunen, T., & Koivisto, M. (2016). *Promoting, Assessing, Recognizing and Certifying Lifelong Learning*. Springer.
- Dacko-Pikiewicz, Z., Wódz, J., Walancik-Ryba, K., Pikiewicz, W. (2021). Remote Education during the COVID-19 Pandemic. *European Research Studies Journal*, Volume XXIV, Special Issue 4, 112–126. <https://www.ersj.eu/issues/24/94>
- Eikeland, O., & Johannesen, H. S. (2024). *Lifelong Learning: Expanding Concepts and Practices*. Peter Lang Verlag.
- Grodzki, R. (2012). *Zarządzanie Kryzysowe. Dobre Praktyki*. Difin.
- Jarvis, P. (2025). *Adult Education and Lifelong Learning: Theory and Practice*. Routledge.
- Klonowska, I. (2023). Wyższa Szkoła Policji w Szczytnie w pandemii COVID-19 – problemy, wyzwania, rozwiązania systemowe. Perspektywa edukacyjna i logistyczna. W: L. Klonowska, E. Kuczyńska, P. Gawroński (red.), *COVID-19 a funkcjonowanie uczelni wyższych i szkół o profilu policyjnym. Dokąd zmierzamy?* Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Knowles, M. S., Holton, E. F., & Swanson, R. A. (2015). *The adult learner: The definitive classic in adult education and human resource development* (8th ed.). Routledge.

- Morgan-Klein, B. (2007). *The Concepts and Practices of Lifelong Learning*. Routledge.
- Usher, R., & Edwards, R. (2007). *Lifelong Learning – Signs, Discourses, Practices*. Springer.
- Walancik, K. (2022), Uniwersytety trzeciego wieku w Polsce jako dobre praktyki aktywności edukacyjnej/społecznej seniorów. W: M. Szyszka (red.), *Socially – edukacja, pomoc i wsparcie w sytuacjach kryzysowych* (s. 135–145). Wydawnictwo Naukowe Akademii WSB w Dąbrowie Górniczej.
- Walancik, M. (2021). *Safety and education for safety in Polish schools*. Wydawnictwo Naukowe Akademii WSB w Dąbrowie Górniczej.
- Walancik-Ryba, K. (2021). *Innovative Forms of Popularizing Learning in Remote Education with the Use of Online Platforms*. 37th IBIMA International Conference, Cordoba, Spain.
- <https://wsb.edu.pl/uczelnia/universytet-trzeciego-wieku/aktualnosci/rok-ak-20202021-utw-awsb-zakonczony.html> [dostęp: 22.04.2024]
- <https://www.facebook.com/utwawsb/posts/rejs-w-20202021-rozpocz%C4%99ty-%EF%B8%8F%EF%B8%8Futw-akademii-wsb-w-d%C4%85browie-g%C3%B3rniczej-rozpocz%C4%85%C5%82-kol/1037660980007726/> [dostęp: 12.04.2024]
- <https://wsb.edu.pl/uczelnia/universytet-trzeciego-wieku/aktualnosci/zakonczenie-roku-akademickiego-201920-utw-awsb.html> [dostęp: 28.04.2024]
- <https://www.facebook.com/wsb.dg/videos/zako%C5%84czenie-roku-akademickiego-20192020-utw-awsb/273165847074700/> [dostęp: 18.04.2024]

Ocena wybranych przykładów współpracy transgranicznej w dziedzinie ochrony zdrowia w aspekcie kryzysu wywołanego pandemią COVID-19

Abstrakt

Pandemia COVID-19 była próbą dla funkcjonujących w Unii Europejskiej mechanizmów solidarności i współpracy w sytuacjach kryzysowych. Jedną z najpoważniejszych konsekwencji stanu pandemii było obniżenie bezpieczeństwa zdrowotnego mieszkańców europejskich pograniczy, do czego przyczyniło się okresowe zamykanie granic oraz ograniczenia w transgranicznych transferach pacjentów i personelu medycznego. Wynikające z pandemii problemy w funkcjonowaniu regionów przygranicznych skłoniły wielu lokalnych interesariuszy do podejmowania działań wykraczających poza obowiązujące ramy prawne i eksperymentowania z pożytecznymi rozwiązaniami, które stały się inspiracją do budowania odporności pograniczy na kryzysy już po ustaniu pandemii. Problem badawczy zawiera się w pytaniu o dobre praktyki z okresu pandemii, które mogą inspirować do projektowania i wdrażania trwałych rozwiązań instytucjonalnych i organizacyjnych, budujących odporność pograniczy na kryzysy i zakłócenia w sferze ochrony zdrowia. Celem pracy jest ocena wybranych przykładów współpracy transgranicznej w dziedzinie ochrony zdrowia w okresie kryzysu wywołanego pandemią COVID-19. W oparciu o wyniki badań jakościowych przeprowadzonych na wytypowanych granicach wewnętrznych UE zidentyfikowano przykłady działań, które odwołują się do lokalnych wyzwań zarządzania sytuacją kryzysową w pandemii na wybranych pograniczach. Sformułowane wnioski z działań mają potencjał do upowszechniania i replikacji na innych granicach w związku z budową odporności społecznej pograniczy na

1 dr hab. Joanna Kurowska-Pysz, prof. AWSB, Instytut Studiów nad Współpracą Terytorialną i Międzyorganizacyjną

kryzysy i zakłócenia. Dotyczą one tworzenia sformalizowanych struktur wieloszczeblowej sieciowej współpracy transgranicznej różnych partnerów oraz mechanizmów koordynacji ich działań. Istotne są także codzienne praktyki współpracy transgranicznej na szczeblu regionalnym i lokalnym, które mogą przyczynić się do poprawy elastyczności, adaptacyjności i komunikacji transgranicznej w sytuacjach kryzysowych.

Słowa kluczowe: pandemia COVID-19, współpraca transgraniczna, ochrona zdrowia, kryzys

Assessment of selected cases of cross-border cooperation in health care in the context of the crisis caused by the COVID-19 pandemic

Abstract

The COVID-19 pandemic has been a test for the EU solidarity and cooperation mechanisms in crisis situations. One of the most serious consequences of the pandemic was the reduced health security of the European borderlands' residents, which was compounded by periodic border closures and restrictions on cross-border transfers of patients and medical personnel. The challenges in the functioning of border regions resulting from the pandemic have prompted many local stakeholders to take action beyond the existing legal framework and experiment with useful solutions, which have become an inspiration for building the resilience of border regions to crises after the pandemic has ended. The research question of this study concerns the good practices from the pandemic period that can inspire the design and implementation of lasting institutional and organisational solutions that build the resilience of border regions to crises and disruptions in healthcare. The aim of this study is to assess selected cases of cross-border cooperation in the field of healthcare during the crisis caused by the COVID-19 pandemic. Based on the results of qualitative research conducted at selected EU internal borders, examples of activities were identified that address the local challenges of crisis management during the pandemic in selected border areas. The study conclusions have the potential to be disseminated and replicated in other borderlands, building their social resilience to crises and disruptions. They concern the creation of formalised structures for multi-level networked cross-border cooperation between various partners and mechanisms for coordinating their activities. Daily practices of cross-border cooperation at the regional and local levels are also crucial, as they can contribute to improved flexibility, adaptability, and cross-border communication in crisis situations.

Keywords: COVID-19 pandemic, cross-border cooperation, health care, crisis

Wprowadzenie

Na początku 2020 roku światem wstrząsnęła pandemia COVID-19. Ta gwałtowna, niekorzystna zmiana o przełomowym znaczeniu wywarła negatywny wpływ na poziom bezpieczeństwa ludzi, ale także spowodowała znaczne ograniczenia w działaniu organów administracji publicznej. Doprowadziło to do uruchomienia istniejących procedur w zakresie zarządzania kryzysowego, ale także ujawniło brak regulacji prawnych w wielu kwestiach, których ta sytuacja dotyczyła.

Stan pandemii to okres próby dla funkcjonujących w Unii Europejskiej mechanizmów solidarności i współpracy w sytuacjach kryzysowych. Jak dowiodła praktyka, w wielu przypadkach instytucje unijne i instytucje publiczne w krajach członkowskich, a także społeczeństwa europejskie nie były odpowiednio przygotowane na radzenie sobie w tej bezprecedensowej sytuacji, a podjęte środki służące zahamowaniu rozprzestrzeniania się epidemii i ograniczeniu jej negatywnego wpływu często okazywały się zawodne. Przenikanie skutków pandemii COVID-19 do praktycznie wszystkich dziedzin życia rodziło nowe wyzwania na styku kompetencji różnych instytucji, wpływało na misje realizowane przez organizacje pozarządowe i media, a także na interesy biznesowe wielu przedsiębiorstw.

Obszarami, które najmocniej doświadczyły wstrząsu pandemicznego były m.in. ochrona zdrowia, dziedzina tradycyjnie pozostająca w gestii państw członkowskich, a także współpraca transgraniczna i swobodny przepływ obywateli – zagadnienia należące do filarów polityki spójności, w której wiodącą rolę odgrywają instytucje Unii Europejskiej. Aby ograniczyć negatywny wpływ pandemii na życie publiczne, społeczne i gospodarcze, posługiwano się nie tylko obowiązkowymi wytycznymi, ale także kreowano rozwiązania doraźne, które wychodziły naprzeciw pojawiającym się problemom, takim jak np. zamknięcie granic. W wielu przypadkach były to działania wykraczające poza obowiązujące przepisy prawa i stosowano je w stanie wyższej konieczności, np. gdy zagrożone było ludzkie życie lub zdrowie. Wspólne unijne działania zaradcze jedynie częściowo złagodziły specyficzne problemy pandemiczne występujące w ochronie zdrowia na pograniczach, przede wszystkim z uwagi na restrykcje w przepływach transgranicznych (Banai, 2020; Ulrich i in., 2020), a w szerszym wymiarze także z uwagi na osłabianie więzów współpracy transgranicznej w różnych wymiarach (Cappellano & Kurowska-Pysz, 2020). Nie budzi wątpliwości, że nawet okresowe czy częściowe zamknięcie granic spowodowało szereg negatywnych konsekwencji w sferze usług zdrowotnych, ale ujawniło także wiele niedomagań instytucjonalnej współpracy transgranicznej, m.in. pomiędzy lokalnymi samorządami czy centrami zarządzania kryzysowego. Chaos informacyjny w zakresie możliwości dostępu do usług medycznych po drugiej stronie granicy, brak odpowiednich regulacji dotyczących współpracy transgranicznej w sferze ochrony zdrowia, a także pomijanie interesariuszy lokalnych w procesie podejmowania rządowych decyzji dotyczących życia na granicy w czasie

pandemii – to tylko wybrane uwarunkowania sytuacji kryzysowej w sferze zdrowia, z jaką borykali się mieszkańcy pograniczy (Siatkowski, Konik, 2019). Najbardziej problematyczna okazała się koordynacja wspólnych transgranicznych działań szpitali i innych obiektów służby zdrowia. Skutkowało to wieloma utrudnieniami administracyjnymi, przede wszystkim jeśli chodzi o leczenie chorych na koronawirusa mieszkańców pogranicza w znajdujących się najbliżej szpitalach po drugiej stronie granicy. W praktyce realizacja takich działań okazała się bardzo trudna pod względem administracyjnym, a często wymagała nawet koordynacji na szczeblu centralnym. W obliczu zdarzeń takich jak pandemia bezpieczeństwo zdrowotne mieszkańców stanowi kluczowy obszar zarządzania kryzysowego. Przytoczone przykłady potwierdzają, niestety, że pandemia znacząco obniżyła bezpieczeństwo zdrowotne mieszkańców europejskich pograniczy.

Jednocześnie podejmowano szereg działań oddolnych, lokalnych, które często wykraczały poza obowiązujący porządek prawny oraz uprawnienia formalne instytucji systemu ochrony zdrowia i ich partnerów, ale przyczyniały się do łagodzenia skutków kryzysu wywołanego pandemią na pograniczach. Choć sektor ochrony zdrowia podlega wielu regulacjom i jest przeważnie scentralizowany, efektywna współpraca transgraniczna i zaangażowanie interesariuszy w wielu przypadkach przyczyniły się znacząco do wspierania społeczności transgranicznych w celu ułatwienia im dostępu do szpitali lub instytucji społecznych odpowiedzialnych za ochronę zdrowia, a także innych instytucji publicznych i ubezpieczycieli. Starano się zapewnić przynajmniej minimalny poziom koordynacji współpracy instytucji i podmiotów w sąsiadujących regionach i miejscowościach przygranicznych, co było niezbędne m.in. w przypadku konieczności wymiany danych medycznych pacjentów, angażowania tłumaczy, czy też informowania pracowników transgranicznych o ich prawach i obowiązkach związanych z codziennym przekraczaniem granicy. Pandemia nie tylko ujawniła intensywność transgranicznych przepływów pacjentów i personelu medycznego oraz silne poczucie tożsamości i solidarność mieszkańców pograniczy, ale także stała się naturalnym polem do eksperymentowania z wieloma pożytecznymi rozwiązaniami, które stały się inspiracją do budowania odporności pograniczy na kryzysy już po ustaniu pandemii.

Problem badawczy pracy można zatem zawrzeć w pytaniu o dobre praktyki z okresu pandemii, które inspirują do projektowania i wdrażania trwałych rozwiązań instytucjonalnych i organizacyjnych budujących odporność pograniczy na kryzysy i zakłócenia w sferze ochrony zdrowia. Aby odpowiedzieć na tak postawione pytanie badawcze, autorka zrealizowała cel pracy, jakim jest ocena wybranych przykładów współpracy transgranicznej w dziedzinie ochrony zdrowia w okresie kryzysu wywołanego pandemią COVID-19. Wnioski z pracy pozwalają zidentyfikować te działania, które mają potencjał do upowszechniania i replikacji na innych granicach w związku z budową odporności społecznej pograniczy na kryzysy i zakłócenia.

Wybrane problemy ochrony zdrowia w kryzysie pandemicznym

Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (Traktat z Maastricht) uwzględnił w ramach czterech swobód wolnego rynku wewnętrznego również opiekę zdrowotną, zakazując ograniczeń w transgranicznym świadczeniu takich usług (Riedel, 2016), m.in. z uwagi na unijną zasadę niedyskryminacji ze względu na narodowość (Böhm & Drápela, 2016). Artykuł 168 Traktatu z Maastricht zachęcał państwa członkowskie do współpracy w zakresie świadczenia opieki zdrowotnej na obszarach przygranicznych, co otworzyło drogę do uchwalania kolejnych aktów prawnych, określających, w jaki sposób obywatele Unii mogą korzystać z prawa dostępu do opieki zdrowotnej i późniejszego zwrotu kosztów w dowolnym państwie członkowskim Unii (Delecosse i in., 2019). Jednym z istotniejszych aktów prawa unijnego w tym zakresie jest rozporządzenie UE nr 883/2004 w sprawie nieplanowanej (nagłej) opieki zdrowotnej. Mimo że wspiera ono transgraniczną opiekę zdrowotną, nadal istnieją w tym zakresie wyzwania, które z pełną mocą ujawniły się w okresie pandemii COVID-19. Dotyczyły one między innymi zróżnicowanego dostępu do usług opieki zdrowotnej dla pracowników transgranicznych i innych mieszkańców regionów przygranicznych, mimo że artykuły 114 i 168 Traktatu wzywają do uwzględnienia ochrony zdrowia i publicznej opieki zdrowotnej we wszystkich politykach unijnych oraz do zapewnienia ich komplementarności z politykami państw członkowskich. To właśnie państwa członkowskie ponoszą odpowiedzialność za organizację opieki zdrowotnej i zdrowia publicznego na swoim terenie i powinny w pełni wdrożyć założenia obowiązującej od 24.04.2011 roku dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady nr 2011/24/UE z 9 marca 2011 w sprawie stosowania praw pacjentów w transgranicznej opiece zdrowotnej (Böhm & Kurowska-Pysz, 2019). Podstawowe cele tej dyrektywy są następujące (Koczur, 2014):

- a. ustanowienie zasad ułatwiających w Unii Europejskiej dostęp do bezpiecznej transgranicznej opieki zdrowotnej o wysokiej jakości;
- b. zapewnienie mobilności pacjentów;
- c. promowanie współpracy w zakresie opieki zdrowotnej między państwami członkowskimi.

Instrumentem unijnej polityki spójności, który wspiera zacieśnienie współpracy transgranicznej w dziedzinie ochrony zdrowia, jest program Interreg. Tradycyjnie najczęstszymi tematami współpracy transgranicznej w ochronie zdrowia w okresie przedpandemicznym (2014–2020) były: wzmocnienie i poprawa współpracy instytucjonalnej oraz zwiększenie innowacyjności usług zdrowotnych, m.in. poprzez takie działania, jak: szkolenia, leczenie i diagnostyka oraz zakupy sprzętu. Beneficjentami tych działań byli przede wszystkim lekarze i specjaliści z dziedziny ochrony zdrowia, a także pacjenci. Środki z tego programu były wykorzystywane również w czasie pandemii, aby łagodzić jej skutki, np. poprzez wymianę informacji i danych oraz lepsze współdziałanie służb ochrony zdrowia na pograniczach.

Pandemia COVID-19 w pełni wypełniła znamiona sytuacji kryzysowej, polegającej na naruszeniu światowej równowagi w wielu obszarach i dziedzinach, czemu towarzyszyły: zaskoczenie, deficyt informacji, spóźnione reakcje, utrata kontroli nad sytuacją, zagrożenie ważnych interesów, wzrost napięcia społecznego, a nawet panika. W stanie pandemii pojawiły się nowe okoliczności zewnętrzne i wewnętrzne, które bardzo istotnie wpłynęły na warunki świadczenia usług opieki zdrowotnej na pograniczach europejskich (Dieminger i in., 2022). Tej zmianie towarzyszyła narastająca destabilizacja, niepewność i napięcia społeczne, stwarzające zagrożenie m.in. dla życia i zdrowia, mienia, środowiska lub infrastruktury krytycznej (Ziarko & Walas-Trębacz, 2010).

W obliczu bezprecedensowego kryzysu pandemicznego nawet realizacja podstawowego pakietu praw pacjentów korzystających z transgranicznej opieki zdrowotnej okazała się trudna (Olszewski, 2029). W tej sytuacji transgraniczne zarządzanie kryzysowe powinno stać się integralną częścią reakcji na pandemię na poziomie rozwoju społecznego i gospodarczego pogranicza (Kosieradzka i in., 2018), z czym jednak nie radzono sobie skutecznie.

W początkowej fazie pandemii, tj. w pierwszej połowie 2020 roku, dominował chaos, a interesy narodowe przeważały nad poczuciem europejskiej solidarności. Poszczególne kraje unijne podejmowały nagle i nieskoordynowane decyzje o zamknięciu granic, nawet wewnątrz strefy Schengen. Sparaliżowało to nie tylko swobodny przepływ osób, ale również sprzętu medycznego, leków i środków ochrony indywidualnej. Wiele państw wprowadziło zakazy eksportu tych dóbr, nie pozwalając na ich wywóz nawet do sąsiednich krajów unijnych. Z ogromnymi problemami mierzyli się nie tylko pracownicy transgraniczni, którym utrudniano bądź nawet uniemożliwiano przekraczanie granicy w celach zarobkowych, ale także całe społeczności funkcjonujące na co dzień w przestrzeni geograficznej sąsiadujących krajów i korzystające z usług publicznych, np. zdrowotnych czy edukacyjnych, a także z wielu usług komercyjnych, np. handlowych, po obu stronach granicy. Wszystkie takie sytuacje dowodziły iluzoryczności dotychczasowej współpracy europejskiej w obliczu realnego zagrożenia. System wczesnego ostrzegania i reagowania, zarządzany przez Europejskie Centrum ds. Zapobiegania i Kontroli Chorób (*European Centre for Disease Prevention and Control*, ECDC), okazał się niewystarczający, a jego rekomendacje były często ignorowane przez państwa członkowskie. Dla pacjentów z regionów przygranicznych, którzy na co dzień korzystali z opieki medycznej po drugiej stronie granicy, sytuacja stała się dramatyczna, odcinając ich od leczenia i specjalistów.

Złudne przeświadczenie, iż zamknięcie granicy chroni przed rozprzestrzenianiem się wirusa, szybko zostało obalone, a nieskuteczność takich działań wymusiła zmianę podejścia. Okres od połowy 2020 do końca 2021 roku można określić jako czas improwizowanej, ale coraz bardziej intensywnej współpracy, którą cechowała

solidarność w działaniu. Odbływały się transfery pacjentów w najcięższym stanie z przepełnionych szpitali we Włoszech, Francji czy Belgii do Niemiec i Austrii, gdzie dostępne były wolne łóżka intensywnej terapii. Uruchomiono unijne mechanizmy, takie jak Instrument Wsparcia w Sytuacjach Nadzwyczajnych (*Emergency Support Instrument*, ESI), aby finansować transporty medyczne i zakup sprzętu. Przełomowym momentem było uruchomienie wspólnego mechanizmu zamówień publicznych na szczepionki. Pomimo początkowych trudności i krytyki związanej z tempem dostaw, strategia ta w długofalowej perspektywie zapewniła wszystkim państwom członkowskim równy dostęp do preparatów i zapobiegła wewnętrznym sporom o szczepionki, co mogłoby zniszczyć jednolity rynek (Cuschieri i in., 2023).

Doświadczenia z lat 2020–2021 przyczyniły się do wzmocnienia instytucjonalizacji unijnej współpracy w sytuacjach kryzysowych, m.in. w dziedzinie ochrony zdrowia (Hippe i in., 2022). W latach 2022–2023 Unia Europejska rozpoczęła systemowe działania mające na celu wzmacnianie odporności instytucjonalnej i społecznej na różnego typu sytuacje kryzysowe, w tym dotyczące zdrowia. Kluczowym elementem tej transformacji był rozwój działalności Europejskiej Unii Zdrowotnej (*European Health Union*, EHU). Unijne cyfrowe zaświadczenie COVID umożliwiło bezpieczne ponowne otwarcie gospodarek i społeczeństw, a instrument SURE pomógł ponad 31 mln pracowników przezwyciężyć skutki gospodarcze. Ponadto znacząco wzmocniono mandaty istniejących agencji. ECDC otrzymało większe uprawnienia do monitorowania sytuacji epidemiologicznej i wydawania wiążących zaleceń, a Europejska Agencja Leków (*European Medicines Agency*, EMA) zyskała nowe narzędzia do monitorowania i łagodzenia niedoborów leków oraz szybszego zatwierdzania terapii w sytuacjach kryzysowych. Powołano również zupełnie nowy organ – Urząd ds. Gotowości i Reagowania na Stany Zagrożenia Zdrowia (*Health Emergency Preparedness and Response Authority*, HERA), którego zadaniem jest przewidywanie zagrożeń, zabezpieczanie łańcuchów dostaw kluczowych produktów medycznych oraz inwestowanie w innowacyjne technologie. Okres 2020–2023 był więc dla współpracy zdrowotnej w Unii Europejskiej trudnym doświadczeniem, które pokazało, iż w obliczu globalnych zagrożeń suwerenność zdrowotna państw członkowskich jest nierozzerwalnie związana z pogłębianą, zinstytucjonalizowaną współpracą na poziomie całej Wspólnoty.

Bez wątpienia przebieg pandemii COVID-19, a także działania hamujące jej rozprzestrzenianie się i przeciwdziałające jej skutkom potwierdziły wystąpienie sytuacji kryzysowej, wpływającej także na stosunki międzynarodowe. Przy braku zdecydowanych działań ze strony instytucji unijnych w pierwszym okresie pandemii, zdrowie publiczne stało się domeną indywidualnych działań państw członkowskich, zaś współdziałanie na poziomie Wspólnoty Europejskiej zeszło na dalszy plan. W zaledwie kilka miesięcy nastąpiło błyskawiczne przewartościowanie polityki wewnętrznej wszystkich państw (Pawłowska i in., 2021). Ochrona zdrowia

stała się kwestią priorytetową dla rządów narodowych, co pociągnęło za sobą skutki dotyczące m.in. współpracy transgranicznej. Została ona wystawiona na próbę, m.in. jeśli chodzi o solidarność sąsiadujących krajów w kwestii radzenia sobie z deficytami dostaw sprzętu medycznego, środków dezynfekujących czy szczepionek. Ostatecznie jednak skala zagrożenia i jego ponadgraniczny charakter, a także słabość reakcji poszczególnych państw sprawiły, że działania te ponownie skoncentrowały się na szczeblu europejskim. Wynikało to z obiektywnych trudności w zakresie budowania odpowiedniej strategii na poziomie państw, ale także z chęci współdzielenia problemu i odpowiedzialności, w tym również porażek (Foster i in., 2021). Reakcja na kryzys w obszarze zdrowia publicznego następowała więc jednocześnie na kilku poziomach. Komisja Europejska, pomimo deklarowanych chęci, nie przejęła władzy nad kryzysem, ale ograniczyła się do koordynacji działań państw i instytucji unijnych, natomiast decyzje dotyczące ograniczeń wewnętrznych (np. dotyczących gospodarki czy praw obywatelskich), jak i zewnętrznych (np. czasowe zamknięcie granic państwowych, kwarantanna dla wjeżdżających itp.) były w rękach państw członkowskich (Marcinkowski, 2021).

Analiza działań instytucji unijnych, krajowych, a także regionalnych i lokalnych w obliczu pandemii COVID-19 wskazuje na przynajmniej kilka charakterystycznych elementów, które rozstrzygnęły o niezadowalającej skuteczności zarządzania kryzysowego w ochronie zdrowia na europejskich pograniczach. Pierwszym z tych elementów był brak koordynacji działań i jednostronne zamykanie granic, co doprowadziło do chaosu w przepływach transgranicznych mieszkańców pograniczy, w tym osób korzystających z opieki zdrowotnej czy nabywających leki w kraju sąsiada albo zatrudnionych w systemie opieki zdrowotnej po drugiej stronie granicy. Wprowadzane przez poszczególne państwa restrykcje w przekraczaniu granicy były często niesynchronizowane z krajami sąsiednimi, co prowadziło do nieporozumień informacyjnych i logistycznych. Uderzały one również w ciągłość opieki zdrowotnej, blokując lub utrudniając przemieszczanie się transgranicznych pacjentów i personelu medycznego dojeżdżającego do pracy po drugiej stronie granicy. Brak wspólnych protokołów i kryteriów dotyczących wprowadzania i znoszenia obostrzeń pogłębiał niepewność i paraliżował współpracę. Zamknięcie granic i wprowadzenie kontroli zaburzyło także transgraniczne łańcuchy dostaw środków ochrony indywidualnej, leków i sprzętu medycznego (Giacometti, 2021). W początkowej fazie pandemii wiele państw przyjęło strategię protekcyjnistyczną, wprowadzając zakazy eksportu kluczowych produktów medycznych. Zatrzymanie tych zasobów w kraju, zamiast ich solidarnego współdzielenia, prowadziło do niedoborów w placówkach medycznych na pograniczach, które często były uzależnione od dostaw z zagranicy np. płynów dezynfekcyjnych, maseczek czy szczepionek.

Kolejnym problemem okazał się brak informacji o przepływach transgranicznych, w szczególności o liczbie pacjentów korzystających z opieki medycznej w kraju

sąsiada oraz o personelu medycznym zatrudnionym w kraju sąsiada. Dotkliwy okazał się nie tylko brak dostępu do dokumentacji medycznej pacjentów, zgromadzonej w systemie ochrony zdrowia w kraju sąsiada, ale także brak zintegrowanych platform do wymiany danych epidemiologicznych w czasie rzeczywistym. Rozbieżne metodologie zbierania danych, różne definicje procedur medycznych i opóźnienia w przekazywaniu informacji utrudniały wspólną ocenę ryzyka i adekwatną, skoordynowaną odpowiedź na dynamicznie rozwijającą się sytuację epidemiczną.

Rzeczywistość pandemiczna ujawniła także liczne problemy administracyjne, takie jak brak procedur awaryjnych dotyczących refundacji świadczeń medycznych udzielanych za granicą, wzajemnego uznawania kwalifikacji personelu medycznego w sytuacjach nadzwyczajnych czy prawnych aspektów transportu pacjentów między państwami. Istniejące przed pandemią ramy prawne dotyczące współpracy transgranicznej w dziedzinie zdrowia okazały się niewystarczające w warunkach kryzysu, a sztywność przepisów krajowych hamowała elastyczne reagowanie i efektywne wykorzystanie zasobów medycznych dostępnych w regionie transgranicznym. Oddziaływanie tych barier potęgowała niewystarczająca i niespójna transgraniczna komunikacja kryzysowa, która często była spóźniona i chaotyczna. Rządy państw członkowskich skupiały się na komunikacji wewnątrz krajowej, ignorując specyficzne potrzeby informacyjne obywateli, których codzienne życie (praca, leczenie, rodzina) toczyło się po obu stronach granicy (Haist & Novotný, 2023). Brak spójnych i łatwo dostępnych komunikatów w językach obu krajów prowadził do dezinformacji, niepewności i podważał zaufanie do instytucji publicznych, co utrudniało egzekwowanie zaleceń zdrowotnych.

Przedstawione wyżej przykłady wyzwań i barier, które utrudniały zapewnienie mieszkańcom pograniczy opieki zdrowotnej dostosowanej do specyfiki obszaru, na którym toczy się ich codzienne życie, w wielu sytuacjach stały się także katalizatorami inicjatyw transgranicznych służących łagodzeniu wpływu skutków pandemii na sektor ochrony zdrowia w regionach przygranicznych. Podejmowano je mimo wielu ograniczeń, wynikających m.in. z obowiązujących procedur zarządzania kryzysowego w stanie epidemii, a także niezależnie od wielu lokalnych problemów, z którymi borykały się instytucje i organizacje odpowiedzialne za rozwój współpracy transgranicznej. Ocenie takich inicjatyw i działań w kontekście uznania ich za dobre praktyki, zasługujące na upowszechnienie i uwzględnienie w procesie budowania społecznej odporności na kryzysy i zakłócenia, poświęcona jest niniejsza praca.

Metodyka badań

Problem badawczy pracy zawiera się w pytaniu o dobre praktyki z okresu pandemii, które powinny zainspirować do projektowania i wdrażania trwałych rozwiązań instytucjonalnych i organizacyjnych budujących odporność pograniczy na kryzysy i zakłócenia w sferze ochrony zdrowia.

Celem pracy jest ocena wybranych przykładów współpracy transgranicznej w dziedzinie ochrony zdrowia podczas kryzysu wywołanego pandemią COVID-19 oraz wskazanie tych działań, które mają potencjał do upowszechniania i replikacji na innych granicach w związku z budową odporności społecznej pograniczy na kryzysy i zakłócenia.

Aby rozwiązać problem badawczy i zrealizować cel pracy, autorka wykorzystała wyniki badań zrealizowanych w ramach projektu „Analysing the state of play of Cross-border cooperation in Healthcare”, prowadzonych z jej udziałem przez międzynarodowy zespół pod kierunkiem prof. F. Leloup z Uniwersytetu Katolickiego w Louvain na zlecenie Parlamentu Europejskiego (Leloup, 2021). W ramach tego projektu zrealizowano badania na następujących granicach: czesko-polsko-słowackiej, francusko-belgijskiej, francusko-hispańskiej, francusko-niemieckiej oraz belgijsko-niemiecko-holenderskiej.

Badania prowadzono w latach 2020–2021, w oparciu o podejście jakościowe, stosując następujące metody:

- analiza *desk research* 135 projektów transgranicznych współfinansowanych z programu Interreg VA związanych ze współpracą transgraniczną w opiece zdrowotnej w okresie pandemii;
- ankieta elektroniczna przeprowadzona techniką CAWI i skierowana do partnerów transgranicznych projektów w dziedzinie ochrony zdrowia współfinansowanych z programu Interreg VA;
- indywidualne wywiady pogłębione online z ekspertami zajmującymi się problemami transgranicznej ochrony zdrowia oraz przedstawicielami instytucji odpowiedzialnych za opiekę medyczną na pograniczach w okresie pandemii;
- metoda mapowania myśli w czasie spotkań online zespołu projektowego, podczas których prowadzono dyskusję w celu zrozumienia relacji między różnymi elementami realizowanych badań, stosując pomocnicze pytania badawcze, a następnie kategoryzując uzyskiwane odpowiedzi w celu formułowania roboczych wniosków z badań.

Ogółem w badaniach prowadzonych techniką wywiadu i ankiety udział wzięło około 100 respondentów z europejskich granic objętych analizą. Dobór próby przeprowadzono metodą kuli śnieżnej lub przy wsparciu wspólnych sekretariatów technicznych programów Interreg.

Z uwagi na prowadzenie badań w okresie intensywnego rozprzestrzeniania się pandemii COVID-19 nie udało się zapewnić reprezentatywności próby ani dotrzeć do wszystkich potencjalnych źródeł informacji o inicjatywach transgranicznych w dziedzinie ochrony zdrowia. Wiedzę tę częściowo autorka pozyskała w oparciu o uzupełniające badania *desk research*, prowadzone na potrzeby opracowania wspomnianego wyżej raportu dla Parlamentu Europejskiego. Tym niemniej za ograniczenie badawcze w przypadku tej pracy uznać należy zawężenie

obszaru prowadzonych analiz do pięciu wybranych granic, gdzie jednak odnotowano wyróżniające się zaangażowanie regionalnych i lokalnych interesariuszy w podejmowanie działań na rzecz umacniania współpracy transgranicznej w dziedzinie ochrony zdrowia.

Omówienie wyników badań

W okresie pandemii COVID-19 sytuacja na poszczególnych granicach przedstawiała się odmiennie i ulegała dynamicznym zmianom. Europejskie pogranicza cechowało zróżnicowane zapotrzebowanie na przekraczanie granic (intensywność przekraczania granic była znacznie wyższa np. w transgranicznych obszarach funkcjonalnych niż na terenach peryferyjnych, charakteryzujących się słabo rozbudowaną siecią transgranicznych połączeń drogowych), jak również zróżnicowane podejście władz do ograniczania przepływów transgranicznych (np. dopuszczanie przekraczania granicy tylko przez wybrane grupy zawodowe, m.in. personelu medycznego zatrudnionego w kraju sąsiada), co często spotykało się ze sprzeciwami pacjentów korzystających z opieki zdrowotnej po drugiej stronie granicy. Bardzo zróżnicowane było także podejście władz krajowych, regionalnych i lokalnych do transgranicznego koordynowania działań związanych np. z wymianą danych o sytuacji epidemiologicznej czy uzgadniania jednolitego stanowiska w kwestii warunków przekraczania wspólnej granicy państwowej, jak również zaangażowanie w te konsultacje lokalnych interesariuszy współpracy transgranicznej i partnerów projektów transgranicznych. Wszystkie te kwestie odzwierciedlały zróżnicowany poziom intensywności współpracy transgranicznej na europejskich granicach, a także odmiennosć i unikalność wielu lokalnych uwarunkowań i czynników mających znaczenie dla kontynuacji współpracy transgranicznej w warunkach kryzysowych. Jednocześnie pandemia COVID-19 stała się na niektórych granicach katalizatorem rozwoju i wzmocnienia transgranicznych mechanizmów solidarności. Przedstawiona poniżej analiza przykładów takich działań z różnych regionów przygranicznych Unii Europejskiej ukazuje szereg inicjatyw, które dowodzą wartości i potencjału współpracy transgranicznej, nawet w warunkach głębokiego kryzysu.

Sytuacja na granicy czesko-polsko-słowackiej to pozytywny przykład solidarności partnerów współpracy transgranicznej w obliczu braku formalnych mechanizmów regulujących tę kwestię pomiędzy trzema sąsiadującymi krajami. Szczegóły zaprezentowano w tabeli 1.

Tabela 1. Solidarność polsko-czesko-słowacka w obliczu kryzysu wywołanego pandemią COVID-19

Partnerzy	Rządy Polski, Czech i Słowacji – koordynacja działań na poziomie centralnym. Szpitala polskie, czeskie i słowackie – koordynacja działań na poziomie lokalnym po każdej stronie granicy w celu zaangażowania służb medycznych i służb porządkowych oraz wojska w działania logistyczne związane z transportem pacjentów. Polscy przedsiębiorcy, euroregiony i mieszkańcy regionów przygranicznych – inicjatywy pomocowe i gesty solidarności.
Działania	W odpowiedzi na informacje z Czech i Słowacji o przeciążeniu systemów opieki zdrowotnej, pacjenci z tych krajów byli przyjmowani do polskich szpitali. Polski rząd koordynował transport i przyjmowanie pacjentów, angażując w to m.in. korpus dyplomatyczny, kontrolę graniczną i systemy ubezpieczeń społecznych. Uruchomiono również Unijny System Wczesnego Ostrzegania i Reagowania (EWRS), który ułatwił koordynację transportu pacjentów między szpitalami czeskimi a polskimi. Polski rząd oddelegował 200 lekarzy do pracy w krajach sąsiednich. Polscy przedsiębiorcy dostarczali do Czech środki dezynfekujące i maseczki. Euroregiony i mieszkańcy pogranicza (Cieszyn i Czeski Cieszyn) organizowali protesty przeciwko ograniczeniom dla pracowników transgranicznych.

Działania opisane w tabeli 1 przyniosły natychmiastowy i wymierny rezultat – w postaci odciążenia systemów opieki zdrowotnej w Czechach i na Słowacji w krytycznych momentach pandemii. Transfery pacjentów i personelu medycznego zapewniły opiekę osobom, które nie mogły jej otrzymać w swoich krajach z powodu przepełnienia szpitali. Pomimo braku wcześniejszych umów o współpracy szpitali w sytuacjach kryzysowych, pandemia ujawniła nowe, wcześniej niewykorzystywane obszary potencjalnej kooperacji. Kryzys uświadomił władzom wszystkich trzech państw, jak ważna jest zdolność do szybkiego reagowania i wzajemnej pomocy. Choć współpraca była sterowana centralnie, pokazała, że bariery administracyjne i logistyczne są możliwe do przewyciężenia, gdy istnieje wola polityczna. Zainicjowało to dyskusję o potrzebie stworzenia bardziej trwałych i sformalizowanych mechanizmów współpracy zdrowotnej na przyszłość, w tym ujednolicenia procedur i lepszej wymiany informacji. Opisana w tabeli 1 współpraca w dużej mierze wynikała z ogólnych decyzji rządowych, a nie z oddolnych, ugruntowanych współpracą transgraniczną mechanizmów, których w sektorze zdrowia w tych trzech regionach granicznych brakowało (Polska – województwo śląskie, Czechy – Morawsko-Śląski Kraj, Słowacja – województwo żylińskie). Wyrazem silnej integracji transgranicznej i niespotykanym wcześniej w tym regionie gestem solidarności

transgranicznej były m.in. wspólne protesty mieszkańców Cieszyna i Czeskiego Cieszyna, domagających się utrzymania ruchu granicznego m.in. dla pracowników transgranicznych, a także zaangażowanie euroregionów w działania na rzecz otwarcia granic (Kurowska-Pysz, 2025).

Przykład granicy francusko-belgijskiej prezentuje wysiłki dotyczące utrzymania transgranicznej służby zdrowia w sytuacji kryzysowej dzięki istniejącym strukturom (tabela 2). W przypadku opisanym w tabeli 2 główną rolę w podtrzymaniu transgranicznego systemu opieki zdrowotnej w okresie pandemii COVID-19 odegrały instytucje lokalne, posiadające duże doświadczenie we współpracy transgranicznej w dziedzinie ochrony zdrowia, a także instytucje wyspecjalizowane w zarządzaniu relacjami transgranicznymi, takie jak EUWT czy instytucje zarządzające programami Interreg. Dzięki elastyczności i istniejącym relacjom, opartym często na wieloletniej współpracy i osobistych kontaktach dyrektorów szpitali, udało się zachować ciągłość opieki medycznej i uniknąć paraliżu w przypadku pacjentów i personelu medycznego związanego z systemem ochrony zdrowia w kraju sąsiada. Pracownicy medyczni mogli nadal docierać do swoich miejsc pracy, a pacjenci w nagłych przypadkach byli leczeni po drugiej stronie granicy. Doświadczenia te pokazały, że historycznie ugruntowana współpraca i zdecentralizowane, oddolne mechanizmy są niezwykle odporne na kryzysy i potrafią działać nawet wtedy, gdy odgórne decyzje państwowe są nieskoordynowane. W tym przypadku, w związku z wystąpieniem sytuacji kryzysowej, rola instytucji takich jak EUWT czy OFBS została wzmocniona, gdyż stały się one niezbędnymi pośrednikami i źródłami wiarygodnych informacji dla mieszkańców i władz. Kryzys uwypuklił jednak potrzebę lepszej harmonizacji przepisów na poziomie europejskim, aby w przyszłości uniknąć chaosu informacyjnego i sprzecznych zarządzeń.

Tabela 2. Podtrzymanie transgranicznego systemu opieki zdrowotnej w okresie pandemii COVID-19

Partnerzy	Partnerzy lokalni z dużym doświadczeniem we współpracy transgranicznej, np. szpitale w Lille i Tourcoing (Francja) oraz Mouscron i Chimay (Belgia). Instytucje formalizujące współpracę transgraniczną, m.in. Zorganizowane Strefy Transgranicznego Dostępu do Opieki Zdrowotnej (<i>Les Zones d'Accès aux Soins Transfrontaliers</i> , ZOAST), Francusko-Belgijskie Obserwatorium Zdrowia (<i>The French-Belgium Health Observatory</i> , OFBS) oraz EUWT (<i>Eurometropolia Lille-Kortrijk-Tournai</i>). Wspólne sekretariaty techniczne programów Interreg.
Działania	Pomimo formalnego zamknięcia granic partnerzy podjęli szereg działań w celu zapewnienia ciągłości funkcjonowania systemów opieki zdrowotnej. Kluczowe było utrzymanie swobodnego przepływu pracowników transgranicznych w ochronie zdrowia. Pracodawcy (szpitale, domy opieki) występowali o specjalne pozwolenia na przekraczanie granicy przez swoich pracowników, a nawet zapewniali im zakwaterowanie, by uniknąć problemów związanych z dojazdami. Utrzymano realizację umów dotyczących wykorzystania francuskich mobilnych służb ratunkowych SMUR w ramach stref ZOAST. W miarę potrzeb transferowano pacjentów z COVID-19 między szpitalami, które od lat ze sobą współpracowały na pograniczu (np. w marcu 2021 roku 17 francuskich pacjentów z regionu Hauts-de-France zostało przeniesionych do szpitali belgijskich). Instytucje takie jak EUWT stały się centrami informującymi o przepisach dotyczących przekraczania granic w regionie i były zaangażowane w działania transgranicznych komitetów zarządzania pandemią.

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań.

Na granicy francusko-hiszpańskiej funkcjonuje transgraniczny szpital Cerdanya, którego modelowa działalność w okresie pandemii COVID-19 stanowi odpowiedź na sytuacje kryzysowe utrudniające utrzymanie transgranicznej służby zdrowia. Opis działalności tego szpitala przedstawiono w tabeli 3.

Tabela 3. Działalność transgranicznego szpitala na granicy francusko-hispańskiej

Partnerzy	Pierwszy transgraniczny szpital w Europie – Cerdanya, zarządzany przez EUWT Hospital of Cerdanya, utworzony jako placówka świadcząca usługi opieki zdrowotnej mieszkańców pogranicza, tj. Cerdanyi (Hiszpania) i Capcir (Francja), zarejestrowany w Katalońskim Rejestrze Ośrodków, Usług i Zakładów Opieki Zdrowotnej oraz we francuskim Krajowym Rejestrze Zakładów Opieki Zdrowotnej i Społecznej.
Działania	W okresie pandemii szpital stał się centrum transferu pacjentów między Francją a Hiszpanią. Gdy katalońskie szpitale były przepełnione, pacjenci wymagający intensywnej terapii byli kierowani przez szpital Cerdanya do szpitali we Francji (np. w Foix). Gdy sytuacja była odwrotna, pacjenci z Francji trafiali przez ten szpital do szpitala w Puigcerda. Szpital wykorzystał asymetrię w przebiegu pandemii do efektywnego zarządzania zasobami. W początkowej fazie lockdownu, gdy w Hiszpanii brakowało środków ochrony osobistej, szpital Cerdanya otrzymywał je z Francji, gdzie szczyt zachorowań nastąpił później, a zapasy w szpitalu w Perpignan były wyczerpujące. Cały personel szpitala, niezależnie od narodowości, został zaszczepiony w jednym czasie (styczeń–luty 2021), korzystając z faktu, że szczepienia dla personelu medycznego rozpoczęły się wcześniej po stronie hispańskiej. Kluczowe było również utrzymanie otwartej drogi dojazdowej do szpitala od strony francuskiej, co wymagało ścisłej współpracy lokalnych władz i policji.

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań.

Przedstawione w tabeli 3 działania szpitala Cerdanya ilustrują potencjał w pełni zintegrowanych, transgranicznych instytucji zdrowotnych, które w takim modelowym ujęciu powinny funkcjonować na każdym pograniczu. Rezultatem działań tego szpitala w okresie pandemii było uniknięcie przeciążenia i zapewnienie nieprzerwanej, wysokiej jakości opieki dla mieszkańców pogranicza. Placówka nie tylko skutecznie zarządzała własnymi zasobami, ale także aktywnie wspierała systemy opieki zdrowotnej Francji i Hiszpanii, działając jako bufor i węzeł sieci szpitali referencyjnych. Kryzys wzmocnił rolę tego szpitala w regionie, udowadniając, że jego transgraniczny model jest nie tylko innowacyjny, ale i wysoce odporny na sytuacje nadzwyczajne. Doświadczenia tego szpitala pokazują, że dla pacjentów, którzy są przede wszystkim obywatelami europejskimi, dostęp do najlepszej możliwej opieki zdrowotnej nie powinien być ograniczany przez granice państwowe czy różnice w systemach krajowych. Ten przypadek dostarcza silnych argumentów za tworzeniem podobnych, zinstytucjonalizowanych form współpracy w innych regionach granicznych.

Doświadczenia pandemiczne z granicy francusko-niemieckiej dowodzą, iż w sytuacjach kryzysowych duże znaczenie ma wielopoziomowa koordynacja i tworzenie wyspecjalizowanych sieci współpracy ponad granicami (tabela 4).

Tabela 4. Wielopoziomowa współpraca na granicy francusko-niemieckiej w okresie pandemii

Partnerzy	Szerokie grono interesariuszy zaangażowanych we współpracę na granicy francusko-niemieckiej, zwłaszcza w regionie Górnego Renu, w tym: przedstawiciele władz regionalnych (np. prefektura francuskiego regionu Grand Est, rządy niemieckich landów Badenii-Wirtembergii, Nadrenii-Palatynatu i Saary), władze lokalne, szpitale (np. SHG-Kliniken Völklingen w Niemczech i Centre Hospitalier InterCommunal UNISANTE+ w Forbach we Francji), wyspecjalizowane instytucje i sieci transgraniczne, takie jak Eurodystrykty (np. SaarMoselle, Strasbourg-Ortenau), sieć informacyjna INFOBEST, trójnarodowe centrum kompetencji w dziedzinie zdrowia TRISAN (Francja-Niemcy-Szwajcaria), założone dzięki wsparciu z programu Interreg oraz stowarzyszenia lokalne działające w regionie Górnego Renu.
Działania	W odpowiedzi na chaos wywołany zamknięciem granic, partnerzy szybko zorganizowali nowe formy koordynacji współpracy. Wiosną 2020 uruchomiono regularne telekonferencje kryzysowe z udziałem przedstawicieli administracji z Francji i Niemiec oraz organizacji transgranicznych, co pozwoliło na bieżąco wymieniać się informacjami i szukać rozwiązań dla problemów pracowników transgranicznych i transportu. Grupa robocza „Polityka zdrowotna” organizowała cykliczne spotkania, poświęcone m.in. śledzeniu kontaktów i strategiom szczepień. Na poziomie praktycznym istniejące umowy o współpracy szpitalnej umożliwiły transfery pacjentów. Niemiecki szpital w Völklingen przyjmował francuskich pacjentów z COVID-19, a także dostarczył francuskiemu szpitalowi w Forbach respiratory. TRISAN i INFOBEST tworzyły materiały informacyjne o zasadach szczepień i testowania w sąsiednim kraju oraz opracowywały protokoły współpracy dla kas chorych. Eurodystrykty pełniły rolę informacyjną i lobbującą, a Eurodystrykt SaarMoselle uruchomił transgraniczne centrum testowe.

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań.

Najważniejszym rezultatem omówionych w tabeli 4 działań była budowa dynamicznego, wielopoziomowego systemu zarządzania kryzysowego, co usprawniło koordynację działań i przepływ informacji. Regularne spotkania i zaangażowanie szerokiego grona interesariuszy pomogło uniknąć ponownego całkowitego zamknięcia granicy podczas kolejnych fal pandemii. Praktyczna współpraca szpitali bezpośrednio ratowała życie, zapewniając opiekę pacjentom w stanie krytycznym. Działania wyspecjalizowanych sieci (TRISAN) zapewniły użyteczne

narzędzia dla mieszkańców i instytucji, zmniejszając chaos i niepewność. Kryzys wzmocnił istniejącą współpracę transgraniczną w ochronie zdrowia i uświadomił znaczenie integracji regionów przygranicznych oraz formalizacji współpracy. Doświadczenia z granicy francusko-niemieckiej pokazują, że połączenie woli politycznej władz regionalnych oraz kompetencji i sprawności organizacji wyspecjalizowanych we współpracy transgranicznej, np. w ochronie zdrowia, jest niezbędne do skutecznego zarządzania kryzysem.

Znaczenie usieciowienia współpracy transgranicznej w procesie koordynacji działań w czasie kryzysów ilustruje przykład z granicy belgijsko-francusko-holenderskiej, przedstawiony w tabeli 5.

Tabela 5. Usieciowienie współpracy transgranicznej na granicy belgijsko-francusko-holenderskiej w okresie pandemii

Partnerzy	Instytucje i sieci transgraniczne w Euregionie Moza-Ren (EMR), w tym: EUWT Moza-Ren (EUWT EMR), transgraniczna sieć służb bezpieczeństwa publicznego EMRIC (Euregio Meuse-Rhine Incident control and Crisis management) oraz Instytut ITEM z Uniwersytetu w Maastricht, specjalizujący się w analizach transgranicznych. Na poziomie politycznym ważnym aktorem była Trójstronna Grupa Zadaniowa ds. Koronawirusa, powołana przez Nadrenię Północną-Westfalię, Holandię i Belgię. Współpraca obejmowała także poszczególne szpitale (w Maastricht, Akwizgranie, Liège) oraz lokalne i regionalne władze publiczne.
Działania	Gdy scentralizowane, narodowe podejścia do walki z pandemią okazały się niewystarczające dla sąsiadujących regionów belgijskich, francuskich i holenderskich, instytucje transgraniczne przejęły inicjatywę. Sieć EMRIC, we współpracy z EUWT EMR oraz instytutem ITEM, stała się centrum koordynacji i informacji kryzysowej. EMRIC regularnie publikował aktualizowane zestawienia porównawcze zmian w przepisach po każdej stronie granicy, co było nieocenioną pomocą dla mieszkańców, firm i władz. Instytucje te stworzyły również specjalne narzędzia online i infolinie (<i>help-desk</i>), gdzie można było w prosty sposób sprawdzić aktualne zasady dotyczące przekraczania granicy. Choć transfery pacjentów były początkowo koordynowane centralnie, to dzięki bezpośrednim kontaktom między rządami Holandii i Nadrenii Północnej-Westfalii oraz lokalnym relacjom pacjenci z Holandii i Belgii byli przyjmowani na oddziałach intensywnej terapii w Niemczech. EUWT EMR aktywnie lobbował u decydentów krajowych, sygnalizując najpilniejsze problemy graniczne i wpływając na korygowanie przepisów, które nie pasowały do realiów życia w euroregionie. Trójstronna Grupa Zadaniowa ds. Koronawirusa stała się platformą wymiany informacji na poziomie politycznym.

Źródło: opracowanie własne na podstawie wyników badań.

Głównym rezultatem sieciowej współpracy opisanej w tabeli 5 było stworzenie alternatywnego, transgranicznego systemu informacyjnego i koordynacyjnego, który wypełnił lukę pozostawioną przez nieskoordynowane działania państw narodowych. Dzięki działaniom EMRIC i EUWT EMR znacznie ograniczono chaos informacyjny, a mieszkańcy i interesariusze mieli dostęp do wiarygodnych, porównywalnych danych. Mimo początkowych trudności, mechanizmy solidarności zadziałały, a pacjenci w ciężkim stanie otrzymali pomoc w sąsiednim kraju, co było możliwe dzięki koordynacji na różnych szczeblach. Kryzys znacząco wzmocnił rolę i znaczenie instytucji transgranicznych, które okazały się niezbędne do zarządzania sytuacjami nadzwyczajnymi w zintegrowanych regionach granicznych. Doświadczenia z Euroregionu Moza-Ren dowodzą, że nawet przy braku formalnych protokołów pandemicznych, istniejące sieci, oparte na zaufaniu i osobistych kontaktach, są w stanie szybko się zorganizować i skutecznie działać. Doświadczenia te zwracają również uwagę na potrzebę stworzenia bardziej zregionalizowanych ocen ryzyka, aby w przyszłości unikać nakładania ogólnokrajowych restrykcji na regiony o odmiennej sytuacji epidemicznej.

Dyskusja i wnioski

W sytuacji kryzysowej, jaką była pandemia COVID-19, znaczenie poszczególnych obszarów tematycznych współpracy transgranicznej uległo przewartościowaniu. Świadczenie transgranicznych usług publicznych, m.in. w zakresie ochrony zdrowia, czy też funkcjonowanie transgranicznych rynków pracy to zagadnienia standardowo rzadziej podejmowane we współpracy transgranicznej, m.in. ze względu na odmiennność uregulowań w poszczególnych krajach członkowskich Unii. W przypadku transgranicznej mobilności pacjentów takie odrębne uregulowania wprowadzane przez państwa członkowskie mają na celu przede wszystkim kontrolę kosztów. Jednocześnie trzeba zaznaczyć, iż bliskość geograficzna i kulturowa napędza transgraniczną opiekę zdrowotną w każdej sytuacji, co jest zauważalne np. w przepływach pacjentów między Polską a Niemcami czy Czechami (Byszek, 2021). Trend ten stymulują również tzw. medyczne pustynie (obszary z niedoborem lekarzy), które motywują mieszkańców do poszukiwania pomocy medycznej po drugiej stronie granicy. Stopniowo incydentalne korzystanie z opieki zdrowotnej w kraju sąsiada może przekształcić się w trwałe rozwiązanie, czego przykładem jest m.in. szpital w Valga na granicy łotewsko-estońskiej (Komisja Europejska, 2017).

W okresie pandemii ochrona zdrowia, mobilność pacjentów oraz służb medycznych, a także dostęp do danych medycznych stały się wręcz krytycznymi obszarami współpracy transgranicznej, wymagającymi od krajów sąsiadujących wspólnych działań, przede wszystkim jeśli chodzi o zarządzanie sytuacją kryzysową. W tych okolicznościach pandemia COVID-19 ujawniła m.in. brak długoterminowej wizji

dla telemedycyny, co negatywnie wpłynęło na ogólny dostęp do opieki zdrowotnej i bezpieczeństwo pacjentów.

Nawet w warunkach standardowych istnieją realne i trwałe bariery, z jakimi borykają się mieszkańcy i instytucje chcące wspólnie rozwiązywać problemy transgraniczne dotyczące m.in. rynku pracy, opieki zdrowotnej czy koordynacji służb ratunkowych na pograniczach, natomiast sytuacja kryzysowa dodatkowo te warunki pogarsza (Medeiros i in., 2021). Dlatego niezbędne jest wykazanie się wyobraźnią co do możliwych scenariuszy rozwoju różnego typu sytuacji kryzysowych na pograniczach, włącznie z zamknięciem granic lub ograniczeniem przepływów transgranicznych oraz wspieranie dialogu i współpracy w celu wypracowania rozwiązań odpornych na takie zakłócenia.

Inne badania dotyczące transgranicznej współpracy w ochronie zdrowia w okresie pandemii (Sommer i in., 2022) pokazują, że kryzys ten w największym stopniu zakłócił i utrudnił współpracę transgraniczną w zakresie ratownictwa medycznego i transportów międzyszpitalnych, gdyż każde państwo wprowadziło własne, scentralizowane procedury, ignorując specyfikę i potrzeby regionu przygranicznego. Zastąpienie bezpośredniej, opartej na osobistych kontaktach współpracy sztywnymi procedurami krajowymi skutkowało absurdalnymi sytuacjami. Chorych pacjentów transportowano do odległych szpitali wewnątrz kraju, zamiast do bliższych placówek po drugiej stronie granicy. Decyzje polityczne podejmowane na poziomie krajowym często nie docierały na poziom operacyjny lub były z nim sprzeczne, co prowadziło do chaosu. W opisanych wyżej przypadkach okazało się, iż zaufanie i wzajemne zrozumienie budowane w ciągu wielu lat współpracy transgranicznej pozwoliło na znajdowanie nieformalnych rozwiązań i utrzymanie pewnego poziomu ciągłości działania. Pokazało to jednak, że współpraca oparta głównie na nieformalnych ustaleniach jest niewystarczająca i niestabilna w czasie kryzysu o dużej skali.

Na granicy polsko-czesko-słowackiej największym wyzwaniem był brak trwałych oddolnych mechanizmów współpracy w sektorze zdrowia i zarządzania kryzysowego. Pandemia obnażyła słabość relacji transgranicznych, a państwa postawiły interes narodowy ponad interesem pogranicza, zamykając granice bez wzajemnych konsultacji. Kluczową przeszkodą była także niekompatybilność systemów opieki zdrowotnej, w tym odmienna podległość administracyjna szpitali i różne procedury zarządzania, co utrudniało jakąkolwiek koordynację. W rezultacie, w sytuacji kryzysowej nie istniały gotowe procedury, a współpraca, która się pojawiła, była sterowana centralnie i miała charakter doraźny, a nie systemowy. Niski stopień zaawansowania współpracy transgranicznej na tym terenie lub brak jej docenienia potwierdza m.in. konieczność koordynacji transgranicznych transferów pacjentów przez jednostki szczebla rządowego. Przykłady dobrej współpracy szpitali polskich, czeskich i słowackich w czasie pandemii wciąż pozostają wyjątkiem, a nie regułą, mimo iż od zakończenia pandemii minęły już ponad trzy lata.

Na granicy francusko-belgijskiej głównym wyzwaniem okazała się asymetria procedur i niespójność decyzji krajowych. Mimo że współpraca na szczeblu operacyjnym (np. ruch personelu medycznego) w dużej mierze funkcjonowała, to odmienne regulacje, dotyczące np. kwarantanny czy zamykania szkół, powodowały chaos i wymagały improwizacji. Pandemia wymogła na tym pograniczu reorganizację wewnętrzną systemów opieki zdrowotnej, co ograniczyło wymianę transgraniczną i osłabiło horyzontalną współpracę na rzecz hierarchicznych, krajowych struktur. Mimo dobrej woli hamowało to głębszą integrację usług, chociaż lokalni partnerzy, m.in. szpitale, starali się podtrzymywać transgraniczny system opieki zdrowotnej.

W przypadku transgranicznego szpitala Cerdanya na granicy francusko-hiszpańskiej wyzwaniem okazała się konieczność jednoczesnego zarządzania dwoma różnymi modelami opieki zdrowotnej i systemami prawnymi. Trudności pojawiały się w sytuacjach, gdy protokoły leczenia pacjentów z COVID-19 różniły się w zależności od tego, do którego szpitala referencyjnego (we Francji czy Hiszpanii) pacjent miał trafić. Problemem była też niespójność informacji i zaleceń płynących od władz obu państw, co wprowadzało chaos. Mimo że dostęp do szpitala był zagwarantowany, samo zamknięcie granicy i ograniczenia w mobilności tworzyły absurdalne sytuacje i utrudniały codzienne życie w tym zintegrowanym regionie. Personel szpitala starał się na bieżąco reagować na dynamiczną sytuację w pandemii i podejmował działania wymuszone okolicznościami, np. pośredniczenie w przekazywaniu pacjentów pomiędzy innymi szpitalami hiszpańskimi i francuskimi.

Na granicy francusko-niemieckiej, która stanowi przykład dobrze rozwiniętego transgranicznego rynku pracy, podstawowym wyzwaniem okazało się przeniesienie procesu decyzyjnego z poziomu regionalnego na krajowy bez konsultacji z lokalnymi partnerami. Nagłe zamknięcie granic i odmienne zasady (np. dotyczące pracy zdalnej) potęgowały codzienne problemy pracowników transgranicznych w zakresie ubezpieczenia zdrowotnego, świadczeń socjalnych i prawa pracy, z którymi istniejące struktury nie były w stanie sobie radzić. Wyzwaniem było również przezwyciężenie początkowego braku koordynacji i stworzenie nowych, regularnych formatów wymiany informacji, aby móc wspólnie reagować na dynamicznie zmieniające się regulacje po obu stronach granicy w ramach wielopoziomowej współpracy różnych instytucji i podmiotów.

Podobne wyzwania w zakresie transgranicznej opieki zdrowotnej odnotowano na granicy belgijsko-niemiecko-holenderskiej. Sąsiadujące państwa scentralizowały działania kryzysowe związane z pandemią, co początkowo całkowicie pominęło istniejące, regionalne struktury solidarności i współpracy transgranicznej. Brakowało wspólnych protokołów pandemicznych, a alokacja pacjentów czy sprzętu odbywała się tylko w granicach jednego państwa. Poważną przeszkodą był brak zharmonizowanych danych o zakażeniach oraz zregionalizowanych ocen ryzyka, co prowadziło do nakładania ogólnokrajowych restrykcji (np. kwarantanny). W tym przypadku

efektywnym, ale doraźnym rozwiązaniem okazała się transgraniczna współpraca sieciowa i zaangażowanie wielu partnerów lokalnych po obu stronach granicy.

Analiza przedstawionych w pracy pozytywnych przykładów współpracy transgranicznej w ochronie zdrowia przeciwstawia się powszechnemu pogładowi, iż istniejące bariery i ograniczenia w zasadzie uniemożliwiają osiągnięcie postępu w tym zakresie, szczególnie w sytuacjach kryzysowych, takich jak pandemia COVID-19. Liczne badania potwierdzają bowiem, iż przynajmniej w niektórych regionach (Giacometti i in., 2021) pandemia stała się katalizatorem zmian oraz impulsem do pokonywania barier we współpracy transgranicznej (Hippe i in., 2022).

Ocena sytuacji na wybranych europejskich granicach skłania do wniosku, iż w reakcjach na sytuacje kryzysowe potrzebne jest podejście dwutorowe, uwzględniające:

- tworzenie sformalizowanych struktur sieciowej współpracy transgranicznej, obejmującej partnerów różnych szczebli oraz mechanizmy koordynacji ich działań, a także jasno określone ramy prawne tych wspólnych działań w sytuacjach kryzysowych wywołanych przez różnego typu czynniki, np. geopolityczne, klimatyczne i środowiskowe czy też pandemiczne;
- rozwój kompetencji aktorów współpracy transgranicznej w zakresie elastyczności, adaptacyjności i komunikacji, co pozwala na dostosowanie reakcji na kryzys do przyczyny, która go wywołała.

Bez wątpienia najskuteczniejsza współpraca transgraniczna opiera się na trwałych, zinstytucjonalizowanych rozwiązaniach, które zapewniają stabilność i legitymizują działania na poziomie lokalnym, regionalnym i krajowym, podejmowane we współpracy z partnerami z sąsiadujących krajów. W oparciu o analizowane przypadki można wskazać następujące rozwiązania:

- a. wypracowywanie dwu- i wielostronnych porozumień, np. podpisywanie umów ramowych między państwami (np. na granicy francusko-belgijskiej czy francusko-niemieckiej), tworzących ogólne ramy prawne, które stabilizują współpracę i pozwalają lokalnym partnerom na negocjowanie szczegółowych porozumień na poziomie regionów przygranicznych;
- b. tworzenie EUWT, które zapewniają sprawną wymianę informacji i koordynację współpracy na poziomie lokalnym, np. pomiędzy partnerami projektów Interreg, a nawet podmiotami zarządzającymi konkretnymi placówkami, czego przykładem jest transgraniczny szpital Cerdanya na granicy francusko-hispańskiej. W czasie pandemii EUWT odgrywały kluczową rolę jako koordynatorzy, punkty kontaktowe i organizatorzy transgranicznych sztabów kryzysowych;
- c. powoływanie ZOAST, w ramach których szpitale i inne placówki medyczne zgadzają się na opiekę nad pacjentami z sąsiadujących regionów przygranicznych. Skutecznie redukuje to bariery administracyjne i finansowe dla pacjentów, a przykładem takich działań są strefy funkcjonujące na granicy francusko-belgijskiej;

- d. tworzenie transgranicznych obserwatoriów zdrowia, które można zakładać m.in. przy wsparciu ze środków programu Interreg. Przykładem takiego rozwiązania jest Francusko-Belgijskie Obserwatorium Zdrowia (OFBS), które zbiera dane, pełni rolę pośrednika między personelem medycznym, pacjentami i władzami, a także realizuje projekty transgraniczne w dziedzinie ochrony zdrowia;
- e. zakładanie transgranicznych centrów kompetencji, takich jak np. centrum TRISAN (Francja-Niemcy-Szwajcaria), które skutecznie koordynują działania partnerów, tworzą synergie między sieciami i pomagają w planowaniu wspólnych przedsięwzięć.

Oprócz zapewnienia formalnych struktur współpracy transgranicznej, niezmiernie ważne są codzienne praktyki dotyczące życia i współdziałania na granicy, co umożliwia lepsze poznanie się partnerów i buduje wzajemne zaufanie. Do działań wspierających poprawę elastyczności, adaptacyjności i komunikacji transgranicznej w sytuacjach kryzysowych zaliczyć można:

- a. upraszczanie i rozpowszechnianie informacji, tj. tworzenie i dystrybucja prostych materiałów informacyjnych, takich jak informatory dla pacjenta transgranicznego, oraz ustanawianie regionalnych transgranicznych punktów kontaktowych wspierających pacjentów i personel w zrozumieniu ich praw i obowiązujących ich procedur;
- b. upowszechnianie wspólnego języka i transgranicznej kultury pracy w zakresie opieki zdrowotnej, w tym kompetencje lingwistyczne oraz wzajemne zrozumienie procedur administracyjnych, medycznych i kulturowych, zaś tam, gdzie to możliwe, tworzenie transgranicznych zespołów pielęgniarских;
- c. rozwój e-medycyny i usług zdalnych poprzez inwestowanie w kompatybilny sprzęt cyfrowy i szkolenia, co pozwala na przekraczanie granic w sposób wirtualny i jest szczególnie ważne w kontekście opieki długoterminowej i konsultacji specjalistycznych;
- d. standaryzacja protokołów ratunkowych, w tym ustanawianie europejskich standardów i organizowanie regularnych spotkań w celu stworzenia zintegrowanych i skutecznych transgranicznych służb ratunkowych;
- e. adaptacja projektów Interreg i elastyczne wykorzystanie tych środków, pozwalające partnerom na szybką reorientację działań i wsparcie transgranicznych usług medycznych w zakresie, który jest potrzebny w danym momencie;
- f. tworzenie doraźnych sztabów kryzysowych, tak jak to miało miejsce np. w Euregio Moza-Ren czy regionie Górnego Renu, gdzie szybko powołano grupy zadaniowe ds. pandemii, które skupiały przedstawicieli władz lokalnych, regionalnych, krajowych oraz instytucji transgranicznych. Zespoły te stały się następnie platformą do wymiany informacji, koordynacji działań i rozwiązywania bieżących problemów;

- g. rozwój nieformalnych sieci poprzez umacnianie transgranicznych relacji i osobistych kontaktów między menedżerami szpitali i urzędnikami, co okazuje się kluczowe dla organizowania spontanicznej pomocy, np. transferów pacjentów czy wymiany sprzętu, często jeszcze przed uruchomieniem oficjalnych, scentralizowanych mechanizmów.

Podsumowanie

Celem pracy była ocena wybranych pozytywnych przykładów współpracy transgranicznej w dziedzinie ochrony zdrowia w okresie kryzysu wywołanego pandemią COVID-19, które zidentyfikowano na pięciu granicach wewnętrznych Unii Europejskiej.

W początkowej fazie pandemii kraje unijne działały chaotycznie, kierując się interesami narodowymi i centralizując proces podejmowania decyzji. Poprzez nieskoordynowane zamykanie granic czy ograniczenie przepływów transgranicznych, np. na rynku pracy czy na rynku usług medycznych, sąsiadujące regiony przygraniczne doświadczyły paraliżu współpracy transgranicznej, którą w zasadzie pomijano w zarządzaniu kryzysowym. Mimo że pierwszy etap pandemii, tj. początek 2020 roku, kojarzy się przede wszystkim z dominacją interesów narodowych ponad solidarnością unijną, to w kolejnych latach w wielu regionach przygranicznych współpraca sąsiedzka się odrodziła, a nawet stała się katalizatorem dla rozwoju innowacyjnych, często oddolnych rozwiązań, mogących stanowić fundament budowy odporności regionów przygranicznych na przyszłe kryzysy. Wdrożono działania umożliwiające adaptację do nowej sytuacji, a nawet wypracowano innowacyjne rozwiązania w postaci oddolnych i elastycznych form współpracy.

Takie potencjalne dobre praktyki ilustrują opisane w niniejszej pracy przypadki, które odwołują się do lokalnych wyzwań zarządzania sytuacją kryzysową w pandemii na wybranych pograniczach oraz prezentują zastosowane rozwiązania. Analiza tych przykładów w szerszym kontekście sytuacji kryzysowej pozwala na sformułowanie bardziej ogólnych wniosków, odnoszących się także do wzmocnienia odporności społecznej współpracy transgranicznej na różnego typu zakłócenia, które mogą wiązać się np. z zamknięciem granic lub ograniczeniem przepływów transgranicznych. Działania tego rodzaju powinny być prowadzone dwutorowo i wzajemnie się uzupełniać. Rekomenduje się, aby objęły one zarówno tworzenie sformalizowanych struktur wieloszczeblowej sieciowej współpracy transgranicznej różnych partnerów, jak też mechanizmy koordynacji ich działań. Istotne jest także wypracowanie ram prawnych do współdziałania w sytuacjach kryzysowych, w czym pomocne mogą być rozwiązania wdrożone w pandemii COVID-19 na granicach opisanych w niniejszej pracy. Ważną rolę mogą także odegrać codzienne praktyki współpracy transgranicznej na szczeblu regionalnym i lokalnym, mogące przyczynić się do poprawy

elastyczności, adaptacyjności i komunikacji transgranicznej w sytuacjach kryzysowych, np. poprzez upraszczanie i rozpowszechnianie informacji, upowszechnianie wspólnego języka i transgranicznej kultury pracy w zakresie opieki zdrowotnej, rozwój e-medycyny i usług zdalnych, standaryzację protokołów ratunkowych, wykorzystanie środków z programu Interreg, tworzenie doraźnych sztabów kryzysowych czy rozwój nieformalnych sieci, poprzez umacnianie transgranicznych relacji i kontaktów osobistych, wzmacniających zaufanie i budujących dobry klimat do współpracy.

Mimo że pandemia COVID-19 była tragicznym doświadczeniem, okazała się również cenną lekcją. Pokazała, że w obliczu globalnych zagrożeń suwerenność zdrowotna państw jest nierozzerwalnie związana z pogłębianą, zinstytucjonalizowaną, ale jednocześnie elastyczną współpracą na poziomie całej Wspólnoty, ze szczególnym uwzględnieniem specyfiki regionów przygranicznych. Bez odbudowy wzajemnego zaufania i przywrócenia wiary w sens współpracy transgranicznej wspólne podejmowanie nowych wyzwań w dziedzinie ochrony zdrowia i zarządzania kryzysowego będzie bardzo trudne.

Bibliografia

- Banai, R. (2020). Pandemic and the planning of resilient cities and regions. *Cities*, 106, 102929.
- Byszek, K. (2021). The Impact of the COVID-19 Pandemic on the Cross-Border Healthcare. *European Research Studies Journal*, Volume XXIV, Special Issue 3.
- Böhm, H., & Kurowska-Pysz, J. (2019). Can Cross-border healthcare be sustainable? an example from the Czech-Austrian borderland. *Sustainability*, 11(24), 6980.
- Böhm, H., & Kurowska-Pysz, J. (2020). *The Czech-Polish Border in the Shadow of the Pandemic*. Blog Des Viadrina Center B/ORDERS IN MOTION.
- Böhm, H., & Drápela, E. (2016). *Governance Forms within the EU. In Central Europe Area in View of Current Geography*. Proceedings of the 23rd Central European Conference, Brno, Czechia, 8 October 2015 (s. 511). Masaryk University.
- Cappellano, F., & Kurowska-Pysz, J. (2020). The mission-oriented approach for (cross-border) regional development. *Sustainability*, 12(12), 5181.
- Cuschieri, S., Cuschieri, A., Farrugia, E., Diacono, E., Balzan, E., Grupetta, M., ... & Grech, E. (2023). A case for cross-border governance? A comparative trend assessment of COVID-19 transmission, vaccination, and outcomes among 35 nations in Europe across 18 months. *Disaster Medicine and Public Health Preparedness*, 17, e196.
- Delecousse, E., Leloupe, F., & Lewalle, H. (2018). *European Cross-Border Cooperation on Health: Theory and Practice*. European Commission. https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/cooperate/

- Dieminger, L., Kamenshchikova, A., Hoebe, C. J. P. A., & Horstman, K. (2022). Perspectives of public health professionals on border control practices for COVID-19 management in Europe. *Public Health*, 210, 83-90.
- European Commission. 2017. Easing legal and administrative obstacles in EU border regions Case Study No. 15 Healthcare Obstacles to the efficiency and effectiveness of health systems (Estonia – Latvia). Written by I. Styczyńska. February 2017.
- Foster, R., Grzymski, J., & Meislová, M. B. (2021). The Limits of European Legitimacy: On Populism and Technocracy. Introduction to the Special Issue. *Journal of Contemporary European Research*, 17(2).
- Giacometti, A., & Wøien Meijer, M. (2021). Closed borders and divided communities: Status report and lessons from COVID-19 in cross-border areas. Nordregio. <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1536649/FULLTEXT01.pdf>
- Haist, J., & Novotný, L. (2023). Moving across Borders: The work life experiences of Czech cross-border workers during the COVID-19 pandemic. *Journal of Common Market Studies*, 61(1), 124-142.
- Hippe, S., Bertram, D., & Chilla, T. (2022). The COVID-19 pandemic as a catalyst of cross-border cooperation? Lessons learnt for border-regional resilience. *Europa*, XXI, 43, 29-50.
- Koczur, W. (2014). Transgraniczna opieka zdrowotna w Unii Europejskiej - wybrane zagadnienia. *Studia Ekonomiczne*, (179), 150-162.
- Kosieradzka, A., Rostek, K., & Zawila-Niedzwiedzki, J. (2018). *Metodyki planowania cywilnego w publicznym zarządzaniu kryzysowym i ratownictwie*. Wydział Zarządzania Politechniki Warszawskiej, Wydawnictwo Naukowe Instytutu Technologii Eksploatacji - PIB, s. 36.
- Kurowska-Pysz, J. (2025). Gesundheitsdienstleistungen im polnisch-tschechischen Grenzraum während der Pandemie: Implikationen für ein grenzüberschreitendes Krisenmanagement. W: P. Ulrich, N. Cyrus, & J. Jańczak (red.), *Grenzüberschreitende Daseinsvorsorge. Stand und Perspektiven in europäischen Verflechtungsräumen*. Springer VS.
- Leloup, F. (2021). *Research for REGI Committee – Cross-Border Cooperation in Healthcare*. Brussels: European Parliament, Policy Department for Structural and Cohesion Policies. <https://bit.ly/2Z9b6Ll>
- Marcinkowski, T. (2021). Polityka antykryzysowa Unii Europejskiej w obliczu pandemii SARS-CoV-2 w obszarze zdrowia publicznego w 2020 roku. W poszukiwaniu rozwiązań funkcjonalnych. *Rocznik Integracji Europejskiej*, (15), 181-194.
- Medeiros, E., Ramírez, M. G., Dellagiacoma, C., & Brustia, G. (2022). Will reducing border barriers via the EU's b-solutions lead towards greater European territorial integration? *Regional Studies*, 56(3), 504-517.
- Olszewski, M. (2020). *Model komunikacji w sytuacjach kryzysowych*. Stowarzyszenie Rozwoju i Współpracy Regionalnej „Olza”.

- Pawłowska, Z., Rösler, J., & Orłowska, J. (2021). European health policy cooperation and competition in the time of the COVID-19 pandemic. In: Fiedler, R., Chul Park, S., & Pohl A., *Cooperation versus rivalry in times of pandemic* (pp. 182-202). Logos Verlag.
- Riedel, R. (2016). Patient's Cross-border Mobility Directive: Application, Performance and Perceptions Two Years after Transposition. *Baltic Journal of European Studies*, 6(2), 58–75.
- Siatkowski, J., & Konik, J. (2020). *Analiza wpływu zamknięcia granicy polsko-czeskiej na różne aspekty życia społeczno-gospodarczego na skutek pandemii COVID-19*. Stowarzyszenie Rozwoju i Współpracy Regionalnej „Olza”/Regionální sdružení územní spolupráce Těšínského Slezska.
- Sommer, A., Rehbock, C., Vos, C., Borgs, C., Chevalier, S., Doreleijers, S., ... & Krafft, T. (2022). Impacts and lessons learned of the first three COVID-19 waves on cross-border collaboration in the field of emergency medical services and Interhospital transports in the Euregio-Meuse-Rhine: a qualitative review of expert opinions. *Frontiers in Public Health*, 10, 841013.
- Ulrich, P., Cyrus, N., & Pilhofer, A. (2020). Grenzen und Ordnungen in Bewegung in Zeiten der Corona-Krise. Analysen zu Region und Gesellschaft. Schwerpunkttheft). Working Paper Series B/ORDERS IN MOTION (8). <https://doi.org/10.11584/b-orders>
- Ziarko, J., & Walas-Trębacz, J. (Red.). (2010). *Podstawy zarządzania kryzysowego, cz. I: Zarządzanie kryzysowe w administracji publicznej*. Oficyna Wydawnicza AFM Krakowskie Towarzystwo Edukacyjne.

Koordynacyjna rola Brygad Obrony Terytorialnej w systemie kierowania bezpieczeństwem narodowym na poziomie regionalnym/lokalnym w trakcie przeciwdziałania pandemii COVID-19. Na przykładzie 13 Śląskiej Brygady OT im. ppłk. Tadeusza Puszczyńskiego ps. Wawelberg

Abstrakt

W związku z wybuchem pandemii COVID-19 w Polsce nie wprowadzono żadnego ze stanów nadzwyczajnych. Na podstawie Rozporządzenia Ministra Zdrowia z dnia 20 marca 2020 r. (Dz. U. 2020, poz. 491) wprowadzono stan epidemii na terenie całego kraju. Ogromną rolę w czasie pandemii odegrały pododdziały sił zbrojnych, w tym Wojsk Obrony Terytorialnej, szczególnie na szczeblu regionalnym/lokalnym.

Słowa kluczowe: pandemia COVID-19, Wojska Obrony Terytorialnej, bezpieczeństwo

---

¹ gen. bryg. Tomasz Białas, dowódca 25 Brygady Kawalerii Powietrznej w Tomaszowie Lubelskim, w okresie 2018-2023 dowódca 13 Śląskiej Brygady OT im. ppłk. Tadeusza Puszczyńskiego ps. Wawelberg w Katowicach, ORCID: 0000-0001-8225-4255

The coordinating role of the Territorial Defense Brigades in the national security management system at the regional/local level during the fight against the COVID-19 pandemic. Lt. Col. Tadeusz Puszczynski ps. Wawelberg

Abstract

Due to the outbreak of the COVID-19 pandemic, no states of emergency have been introduced in Poland. Based on the Regulation of the Minister of Health of 20 March 2020, a state of epidemic was introduced throughout the country. A huge role during the pandemic was played by subdivisions of the armed forces, including the Territorial Defense Forces, especially at the regional/local level, which I present in the text below.

Keywords: pandemic COVID-19, Territorial Defense Forces, security

Wprowadzenie

Po wybuchu pandemii w 2020 roku władze Rzeczypospolitej Polskiej nie zdecydowały się na wprowadzenie żadnego ze stanów nadzwyczajnych. Na podstawie rozporządzenia Ministra Zdrowia 13 marca 2020 roku wprowadzono stan zagrożenia epidemicznego (Dz. U. 2020, poz. 433), co skutkowało wprowadzeniem ograniczeń, a 7 dni później, na podstawie rozporządzenia Ministra Zdrowia z dnia 20 marca 2020 roku (Dz. U. 2020, poz. 491) wprowadzono stan epidemii na terenie całego kraju. Za walkę z pandemią główną odpowiedzialność przejął Minister Zdrowia. Takie rozwiązanie spowodowało znaczne utrudnienia w przypadku konieczności zaangażowania Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej (SZ RP). Opracowane plany dotyczyły sytuacji wystąpienia stanu klęski żywiołowej na ograniczonym lub całkowitym obszarze RP, wydzielone do tych zadań siły w żaden sposób nie odpowiadały zadaniom, jakie mogły być im stawiane w pandemii. Celem rozdziału jest przedstawienie działań pododdziałów Sił Zbrojnych RP, w omawianym przypadku 13 Śląskiej Brygady OT im. ppłk. Tadeusza Puszczynskiego ps. Wawelberg w Katowicach, w czasie pandemii COVID-19, w kontekście systemu kierowania bezpieczeństwem narodowym na poziomie regionalnym/lokalnym. Pandemia COVID-19 sprawiła, iż bezpieczeństwo stało się jedną z najbardziej aktualnych kategorii społecznych poddawanych analizom z różnych perspektyw (Walancik, 2021, s. 7).

Kierowanie bezpieczeństwem narodowym jako specyficzny wyodrębniony przypadek kierowania państwem

System bezpieczeństwa narodowego (SBN) „to celowo wyodrębniony z systemu państwowego, kolektywny zbiór organów władzy i administracji publicznej, innych organów państwowych, sił zbrojnych, przedsiębiorców i innych jednostek organizacyjnych, organizacji społecznych i obywateli wykonujących zadania na rzecz bezpieczeństwa narodowego. System ten jest zbiorem wewnętrznie skoordynowanych i wzajemnie ze sobą powiązanych elementów za pomocą relacji porządkujących, realizujących wspólną misję, którą jest obrona i ochrona państwa jako instytucji politycznej, terytorialnej i społecznej, a także zapewnienie wolnych od zakłóceń warunków bytu i rozwoju jednostek i całego społeczeństwa oraz ochrona życia i zdrowia ludzi, ich dóbr (materialnych i niematerialnych) i środowiska naturalnego we wszystkich stanach funkcjonowania państwa (w tym w czasie normalnym, w czasie kryzysu oraz w stanach nadzwyczajnych)” (Kitler, Wojciszko, Lewandowski, 2023, s. 227).

W systemie bezpieczeństwa narodowego w związku z mnogością funkcji, jakie są przez niego realizowane, można wyodrębnić cztery zasadnicze podsystemy wykonawcze: podsystem obronny, ochronny, społeczny oraz gospodarczy. W układzie tym cała sfera wykonawcza podlega zwierzchnictwu naczelnego systemu kierowania bezpieczeństwem narodowym. W nim odbywa się faktyczne zarządzanie, dotyczące funkcjonowania systemu bezpieczeństwa narodowego, przesądzające o zachowaniach, sposobach i formach działania całej sfery wykonawczej (Kitler i in., 2023, s. 206).

Struktury organizacyjne systemu kierowania bezpieczeństwem narodowym są projektowane i odzwierciedlają rzeczywistą strukturę władzy publicznej. Kierowanie bezpieczeństwem narodowym jest głównym atrybutem administracji publicznej, która ma możliwość:

- realizowania czterech zasadniczych funkcji zarządzania, tj.: planowania (formułowania celów organizacji i sposobów ich osiągnięcia), organizowania (podejmowania czynności organizatorskich), motywowania (zachęcania i przymuszania do określonych zachowań) i kontrolowania (sprawdzania zgodności stanu faktycznego ze stanem zamierzonym);
- bezpośrednio dysponowania zasobami ludzkimi, materialno-energetycznymi i informacyjnymi;
- stosowania przymusu (nacisku) wobec podmiotów podporządkowanych normom obowiązującego systemu prawnego.

Rola i funkcje organów ustawodawczych w dziedzinie kierowania są ograniczone do sprawowania prawa z mocą ustawy, sprawowania nadzoru nad administracją publiczną, a także podejmowania wiążących i ostatecznych decyzji w zakresie funkcjonowania państwa w stanach nadzwyczajnych i stanie wojny (Kitler i in., 2023, s. 186).

Na uwagę zasługuje fakt, że w przypadku bezpieczeństwa narodowego możemy mówić o kierowaniu, myśląc także o zarządzaniu bezpieczeństwem narodowym. Kierowanie jest pojęciem szerszym od zarządzania i może między innymi przybierać formę przewodzenia, dowodzenia, administrowania, zarządzania, rządzenia i sterowania. Należy jednak pamiętać, iż kierowanie bezpieczeństwem narodowym, czy też precyzyjne zarządzanie bezpieczeństwem narodowym, sprawowane będzie przede wszystkim przez organy władzy wykonawczej (Kitler i in., 2023, s. 215).

Przyjmuję za Waldemarem Kitlerem, iż „system zarządzania bezpieczeństwem narodowym należy postrzegać jako uporządkowany zbiór elementów organizacyjnych aparatu zarządzającego (decyzyjnych, opiniodawczo-doradczych i sztabowych), wyróżnionych ze względu na funkcje realizowane w administracji, a także relacje łączące elementy tego zbioru w jego strukturze wewnętrznej wraz z otoczeniem zewnętrznym (politycznym i społeczno-gospodarczym)” (Kitler, i in., 2023, s. 187).

Wspomniane relacje mogą mieć charakter powiązań normatywnych, decyzyjnych, informacyjnych, współdziałania i materialno-energetycznych (Kitler i in., 2023, s. 187). Mając na uwadze przedmiot moich rozważań: „Koordynacyjna rola Brygad Obrony Terytorialnej w systemie kierowania bezpieczeństwem narodowym na poziomie regionalnym/lokalnym”, rozwinę szerzej definicję relacji współdziałania.

Relacje współdziałania to wzajemne oddziaływania względem siebie poszczególnych elementów aparatu zarządzającego, które razem dążą do osiągnięcia wspólnych celów. Współdziałanie może mieć charakter kooperacji pozytywnej i negatywnej. Obie mają miejsce w praktyce działania aparatu zarządzającego, a warunkiem koniecznym działania koordynacyjnego organów zwierzchnich jest uzgadnianie i łączenie działań poszczególnych części w jedną czynność złożoną. W koordynacji współdziałania chodzi o to, by zapewnić wzajemne wspomaganie się współwykonawców, a w najgorszym wypadku – by sobie nawzajem nie przeszkadzały (Kitler i in., 2023, s. 189).

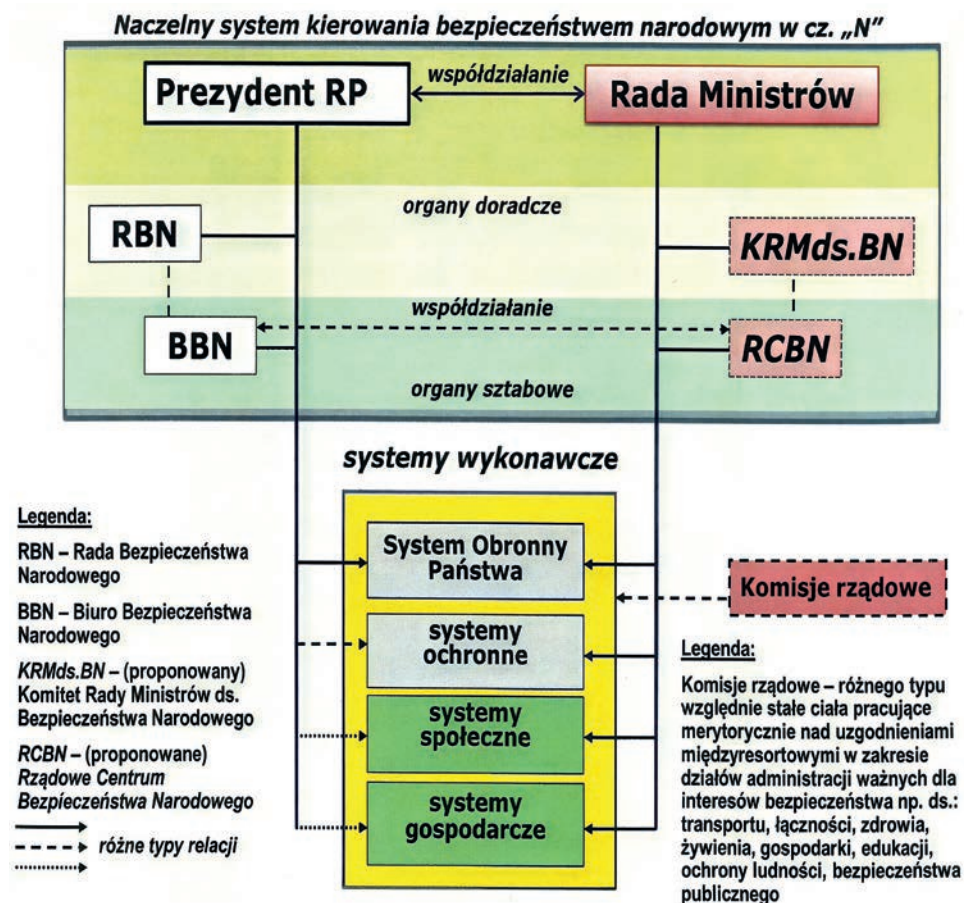
Zatem kierowanie bezpieczeństwem narodowym to specyficzny, wyodrębniony ze względu na jego funkcję i treści przypadek kierowania państwem w ogóle. Aby osiągnąć oczekiwane efekty, uwzględniając złożoność systemu władzy wykonawczej oraz interdyscyplinarny charakter bezpieczeństwa narodowego, obowiązujący w państwie system prawny, konieczne jest określenie wymogów, jakie system ten musi spełniać. Należą do nich: jednoosobowe kierownictwo na każdym szczeblu kierowania, hierarchiczny charakter koordynacji działań w dziedzinie bezpieczeństwa, ciągłość odpowiedzialności organów władzy publicznej we wszystkich stanach i warunkach funkcjonowania państwa, adekwatność szczebla kompetencji w zakresie przeciwdziałania i odpowiedzialności do

charakteru i rozmiaru zagrożenia, jednolity (poza uzasadnionymi wyjątkami) zakres kompetencji organów władzy i administracji we wszystkich stanach i okolicznościach funkcjonowania państwa oraz jednolita organizacja aparatu zarządzającego w dziedzinie bezpieczeństwa na wszystkich szczeblach odpowiedzialności. Newralgiczną funkcją systemu kierowania bezpieczeństwem narodowym jest przede wszystkim zapewnienie ciągłości podejmowania decyzji i koordynacji działań we wszystkich możliwych stanach i okolicznościach funkcjonowania państwa, a więc w czasie stanu normalnego funkcjonowania państwa, zagrożenia i kryzysu (w różnych dziedzinach, w tym przypadku zagrożenia w ochronie zdrowia) oraz wojny (Kitler i in., 2023, s. 191). W ujęciu podmiotowym system kierowania bezpieczeństwem narodowym (SKBN) składa się z organów władzy wykonawczej (rządowej i samorządowej), kierowników różnego typu jednostek organizacyjnych realizujących zadania z zakresu bezpieczeństwa narodowego oraz organów dowodzenia sił zbrojnych z naczelnym dowódcą sił zbrojnych. W ujęciu hierarchicznym SKBN zawiera nadrzędny podsystem kierowania – decyzyjny, z wiodącą rolą Prezydenta i Premiera, wspieranego przez Radę Ministrów. Poszczególne resorty oraz cała terenowa administracja tworzą sferę wykonawczą bezpieczeństwa narodowego, w której występuje centralny, regionalny i lokalny szczebel kierowania, pełniące funkcję podsystemów koordynacyjno-decyzyjnych (Kitler i in., 2023, s. 191).

Naczelny podsystem kierowania bezpieczeństwem narodowym pełni zwierzchnią funkcję wobec całej sfery wykonawczej. W centrum jest członek kierowniczy, co jest charakterystyczne dla sterującej roli tego podsystemu w każdej organizacji (Puchalski, 2008, s. 16). Pośród podsystemów wykonawczych można wyróżnić podsystemy operacyjne (w tym podsystem obronny i podsystemy ochronne), podsystemy społeczne oraz podsystemy gospodarcze (Kitler i in., 2023, s. 199).

Strukturę organizacyjną naczelnego systemu kierowania bezpieczeństwem w okresie normalnego funkcjonowania państwa przedstawia rysunek 1.

Rysunek 1. Struktura organizacyjna naczelnego systemu kierowania bezpieczeństwem w okresie normalnego funkcjonowania państwa

Źródło: W. Kitler, *Organizacja bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej. Aspekty ustrojowe, prawno-administracyjne i systemowe*, Wydawnictwo Adam Marszałek, 2018, s. 279.

Obowiązujący obecnie układ naczelnego systemu kierowania bezpieczeństwem narodowym wymusza niejako dwuwładzę, w której Prezydent i Premier muszą osiągnąć konsensus i porozumienie w zakresie decyzji określającej kolejne kroki w celu przeciwdziałania zaistniałej sytuacji kryzysowej. Ponadto przyjęte i obowiązujące w Rzeczypospolitej Polskiej rozwiązanie, w którym w przypadku wystąpienia stanu nadzwyczajnego (z wyjątkiem stanu wojennego) to minister właściwy do obszaru zagrożenia odpowiada za kierowanie sytuacją, dodatkowo wymusza potrzebę koordynacji wysiłku w przypadku konieczności zaangażowania sił spoza danego ministerstwa.

Pododdziały Obrony Terytorialnej wobec pandemii COVID-19

Jak pisze Marek Walancik, „zapewne to, co odziedziczyliśmy po XX wieku, to problem zapewnienia bezpieczeństwa jednostce, grupom społecznym, społeczeństwom, jednostkom organizacyjnym, państwom, jako jednego z podstawowych celów państw demokratycznego” (Walancik, 2013, s. 77). Kiedy w marcu 2020 roku w Polsce potwierdzono pierwszy przypadek koronawirusa SARS-CoV-2, na terenie każdego województwa, w tym także województw śląskiego i opolskiego, znajdowały się pododdziały OT zdolne do ścisłej współpracy z lokalnymi władzami w celu przeciwdziałania zagrożeniu. Już 9 marca 2020 żołnierze OT wspólnie z Policją oraz Państwową Strażą Pożarną wspierali Straż Graniczną w organizowaniu punktów kontroli sanitarnej, a od 15 marca wspierali Straż Graniczną w ochronie na granicy w województwach śląskim, opolskim, dolnośląskim i lubuskim. Podobnie w marcu wspierano lotniska międzynarodowe w przyjmowaniu powracających transportem lotniczym rodaków. Kolejne zadanie to wspieranie DPS-ów w ewakuacji zakażonych pensjonariuszy oraz bezpośrednie wspieranie personelu w opiece nad pacjentami. W maju żołnierze brali udział w badaniach przesiewowych górników, organizując punkty *drive-thru* dla kilku kopalni o przepustowości do 1300 pobranych próbek na dzień. W kolejnych miesiącach wachlarz zadań się poszerzał i finalnie wyglądał następująco:

1. wsparcie szpitali tymczasowych ratownikami medycznymi i personelem przeszkolonym do opieki nad pacjentem leżącym;
2. transport butli z tlenem na potrzeby szpitali;
3. pobieranie wymazów w ramach wsparcia podmiotów medycznych, ale także organizacja samodzielnych punktów typu *drive-thru*²;
4. wspieranie straży granicznej na lotniskach;
5. wspólne z policją patrole i kontrole kwarantanny;
6. transport żywności w ramach wsparcia ośrodków pomocy społecznej i organizacji pozarządowych;
7. wsparcie DPS-ów w zakresie dekontaminacji pomieszczeń, ale także czasowe przejmowanie opieki nad pacjentami w przypadku braku etatowego personelu;
8. wspieranie stacji sanitarno-epidemiologicznych;
9. wsparcie transportowe Agencji Rezerw Materiałowych (obecnie Rządowa Agencja Rezerw Strategicznych);
10. wspieranie podmiotów medycznych organizujących masowe punkty szczepień (Białas, 2021).

---

2 W przypadku przesiewowego testowania górników w woj. śląskim przepustowość punktu wynosiła 1200 wymazów na dobę.

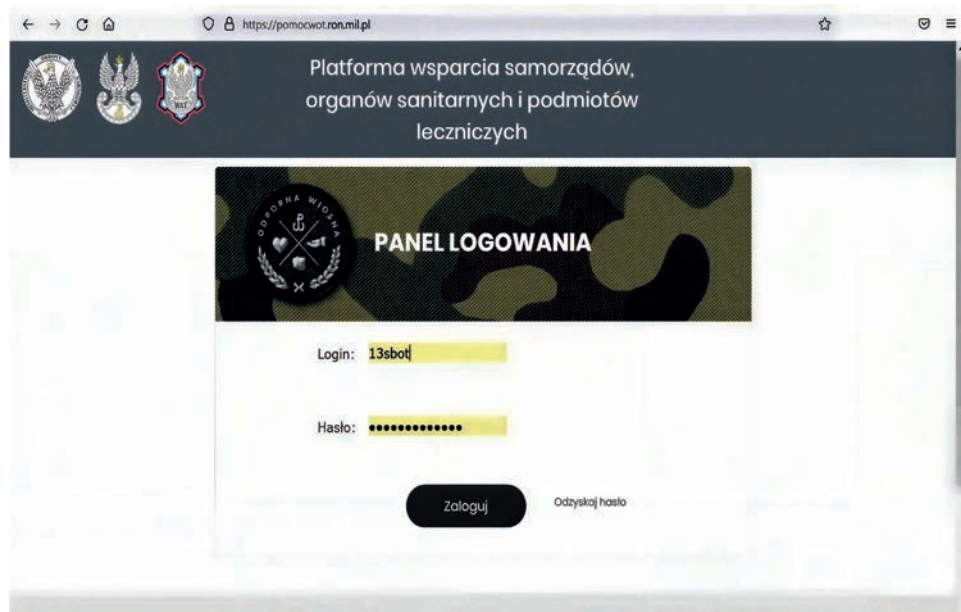
W zadania te zaangażowane były nie tylko Brygady OT, ale także jednostki Wojsk Operacyjnych. Przyjmuję, że Brygady OT, a także jednostki Wojsk Operacyjnych to organizacje z całościowymi złożonymi strukturami (Galata, 2004, s. 20–25). Zgodnie z tezą Petera F. Druckera wszystkie organizacje istnieją po to, aby dawać swoje wyniki na zewnątrz (Drucker, 2002). Współpraca z władzami lokalnymi mogła przebiegać sprawnie i aby wsparcie było dostarczane o czasie, zmianie uległ system występowania przez Wojewodów z wnioskami do Ministra Obrony Narodowej o zaangażowanie Sił Zbrojnych RP w pomoc. Decyzją Ministra Obrony Narodowej rozpoczęto prowadzenie operacji „Odporna Wiosna”, a następnie „Trwała Odporność”, w ramach których za całość przedsięwzięć koordynacyjnych w kierowaniu wojska do wsparcia jednostek samorządu terytorialnego odpowiadał Dowódca Wojsk Obrony Terytorialnej, który funkcję dowodzenia realizował poprzez dowódców brygad w poszczególnych województwach³. Dowódca Generalny wydzielił koordynatorów⁴ do współpracy z dowódcami Brygad OT, którzy wskazywali jednostki wojsk operacyjnych, z których delegowano siły, na podstawie zapotrzebowań składanych przez władze lokalne. Zapotrzebowania były składane przez podmioty wnioskujące poprzez specjalnie opracowane narzędzie informatyczne „Platforma Wsparcia WOT” (rysunek 2). Zatwierdzenie przez Wojewodę złożonego poprzez aplikację webową wniosku było podstawą do skierowania żołnierzy w celu wsparcia wnioskodawcy. Lista podmiotów upoważnionych do zarejestrowania się na platformie była opracowana na podstawie danych przesłanych przez wojewodów i zweryfikowanych pod względem zasadności przez dowódców BOT.

---

3 W związku z brakiem dowództw brygad OT za woj. lubuskie odpowiadał dowódca 12 WBOT a za woj. opolskie dowódca 13 ŚBOT.

4 Koordynatorami byli wybrani dowódcy JW lub Dowództw. Dla 13 ŚBOT był to odpowiednio DKWS w woj. śląskim i 1 psap w woj. opolskim.

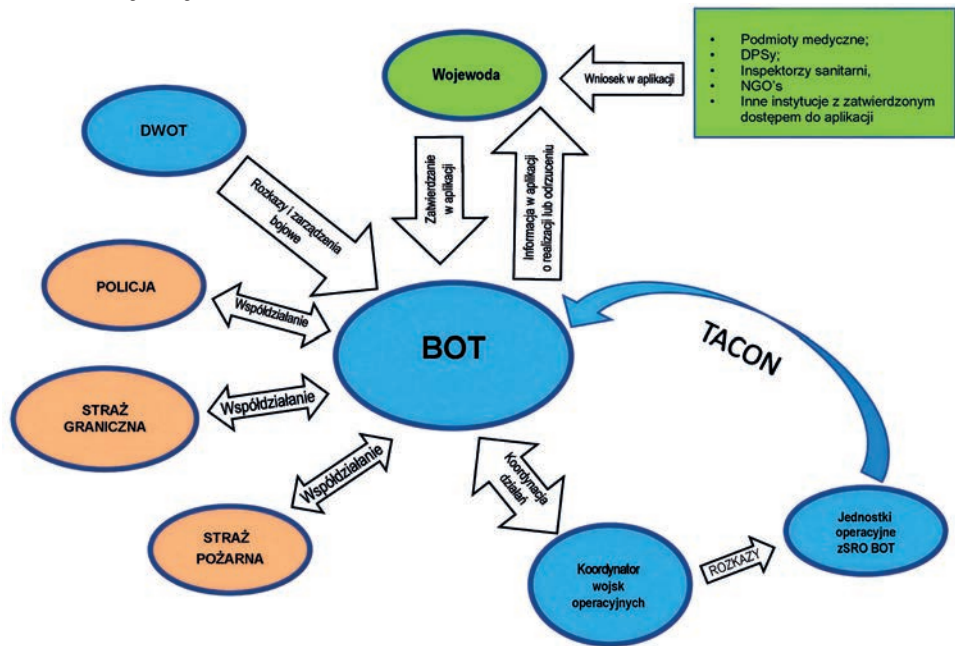
Rysunek 2. Panel logowania Platforma wsparcia samorządów, organów sanitarnych i podmiotów leczniczych

Źródło: wykonanie własne na podstawie <https://pomocwot.ron.mil.pl>.

Przyjęte rozwiązania w sposób zdecydowany ułatwiły współdziałanie pomiędzy stronami zaangażowanymi w zwalczanie pandemii, a głównym koordynatorem były Wojska Obrony Terytorialnej, odpowiednio Dowództwo Wojsk na szczeblu centralnym, a Brygady WOT na szczeblu wojewódzkim, powiatowym i gminnym, co ilustruje rysunek 3.

Rysunek 3. Schemat relacji współdziałania na poziomie wojewódzkim z centralną rolą BOT

Źródło: opracowanie własne.

Zadania i wsparcie realizowane przez 13 Śląską Brygadę OT w pandemii COVID-19

Szczegółowy wykaz zadań realizowanych przez 13 Śląską Brygadę OT w obszarze wspierania placówek medycznych przedstawia tabela 1.

Tabela 1. Zadania 13 Śląskiej Brygady OT w obszarze wspierania placówek medycznych

Zaangażowany personel				Wsparcie szpitali i pozostałych placówek medycznych					
Żołnierze zawodowi	Żołnierze OT	pRON	Razem	Liczba szpitali którym udzielono wsparcia	Liczba placówek medycznych którym udzielono wsparcia	Razem	Liczba szpitali współpracujących w zakresie obsługi baz danych ELC	Liczba odebranych butli tlenowych (szpitalnych)	Liczba przetransportowanych butli tlenowych niebędących na wyposażeniu SZ RP
167	1001	3	1171	100	10	110	67	28	28

Źródło: opracowanie własne.

163

Wsparcie kombatantów oraz systemu Honorowych Dawców Krwi (HDK) realizowane przez 13 Śląską Brygadę OT ilustruje tabela 4.

Tabela 4. Wsparcie kombatantów oraz systemu HDK realizowane przez 13 Śląską Brygadę OT

HDK		Kombatanci		
Donacja	Ilość oddanej krwi (l.)	Liczba kombatantów pod opieką	Zakupy	Inne formy wsparcia (np. transport, lekarz itp.)
1555	700,1	39	Wg potrzeb	14

Źródło: opracowanie własne.

Podsumowanie

Wybuch pandemii COVID-19 był zdarzeniem nagłym i mało przewidywalnym. Sposób jego oddziaływania na społeczeństwo, a w szczególności na poczucie bezpieczeństwa obywateli, na pewno pozostawi wiele negatywnych skutków, nie tylko dla pojedynczego obywatela, ale także dla systemu ochrony zdrowia, edukacji oraz potencjału gospodarczego państwa. Pandemia pokazała także, że przy zagrożeniach o tak dużej skali niezbędne jest uruchomienie sił zbrojnych dla lepszego zarządzania kryzysem. Praktycznie w każdym państwie do wsparcia działań przeciwcovidowych były angażowane siły zbrojne. Jednak w mojej ocenie pandemia była doskonałym poligonem, umożliwiającym przetestowanie obowiązujących rozwiązań. Pomimo tak dużej dynamiki działań szczególnie w pierwszym roku pandemii istotne były w procesie dowodzenia, zarządczym funkcje: planowania, organizowania, decydowania, motywowania i kontroli (Machaczka, 2001, s. 13). W przypadku naszego kraju już w pierwszych dniach zmodyfikowano istniejące rozwiązania, oparte na koordynacyjnej roli Wojewódzkich Sztabów Wojskowych, i zastąpiono je wykorzystaniem nowego rodzaju wojsk, tj. Wojsk Obrony Terytorialnej. O słuszności tej decyzji świadczą osiągnięte efekty, a także niepodważalny wzrost poziomu zaufania społeczeństwa do całych Sił Zbrojnych jako realnej siły, z której obywatele mogą korzystać nie tylko w przypadku wojny. Odnosząc się do sytuacji, kiedy mieliśmy do czynienia z niespotykanym od początku naszej ery zagrożeniem globalnym, można przyjąć, że wśród wielu podstaw funkcjonowania struktury społecznej „najważniejszą podstawą wszystkich państw, tak nowych, jak i starych, są dobre prawa i dobre wojsko”, nie pomniejszając działań innych podmiotów, całego społeczeństwa – zaangażowanych ofiarnie w czasie pandemii COVID-19 (Machiavelli, 1993, s. 20). Zapewnienie bezpieczeństwa człowiekowi, państwu jest procesem skomplikowanym, złożonym, zależnym od wielu czynników zewnętrznych i wewnętrznych, od samego

człowieka (Beck, 2002, s. 11). Istotna w całym okresie działania, współdziałania i niesienia pomocy była komunikacja, podmiotów realizujących zadania, jak i ze społecznością, z jednostkami, z rodzinami (Walancik, 2023).

Bibliografia

- Białas, T. (2021). Fear as a Determining Factor in the Development of Special Forces and the Territorial Defence Forces in Poland in the 21st Century. *Bezpieczeństwo. Teoria i Praktyka*, 3, 179–191.
- Beck, U. (2002). *Społeczeństwo ryzyka. W drodze do innej nowoczesności*. Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR.
- Drucke, P. F. (2002). *Myśli przewodnie Druckera*. Wydawnictwo MT Biznes.
- Galata, M. (2004). *Strategiczne zarządzanie organizacjami*. Wydawnictwo Difin.
- Kitler, W. (2020). *Bezpieczeństwo narodowe – teoria i praktyka*. Towarzystwo Wiedzy Obronnej.
- Kitler, W. (2018). *Organizacja bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej. Aspekty ustrojowe, prawno-administracyjne i systemowe*. Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Kitler, W., Wojciszko, M., Lewandowski, G. (2023). *Funkcjonowanie państwa w warunkach zewnętrznego zagrożenia państwa i w czasie wojny. System bezpieczeństwa narodowego RP w kontekście zagrożeń oraz prawnych aspektów funkcjonowania państwa*. Akademia Sztuki Wojennej.
- Machaczka, J. (2001). *Podstawy zarządzania*. Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Krakowie.
- Machiavelli, N. (1993). *Księżę*. ALFA.
- Puchalski, J. (2008). *Podstawy nauk o organizacji*. Wyższa Szkoła Oficerska Wojsk Lądowych im. Tadeusza Kościuszki.
- Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 13 marca 2020 r. w sprawie ogłoszenia na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej stanu zagrożenia epidemicznego (Dz. U. 2020, poz. 433).
- Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 20 marca 2020 r. w sprawie ogłoszenia na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej stanu epidemii (Dz. U. 2020, poz. 491).
- Walancik, M. (2013). Różne konteksty bezpieczeństwa. W: K. Meszyński, M. Walancik, *Współdziałanie terenowych organów administracji wojskowej i administracji województwa w sytuacjach kryzysowych*. Stowarzyszenie Ruch Wspólnot Obronnych.
- Walancik, M. (2021). *Education for safety. Contexts of threats, crises, and prevention in contemporary schools*. WSB University.
- Walancik, K. (2023). Communication in emergency situations – the COVID-19 pandemic in foster families. Organization and principles of operation. *Journal of Vasyl Stefanyk Precarpathian National University*, 10(3), 190–200.

Działania śląskiej Policji w czasie pandemii COVID-19

Abstrakt

W 2020 roku zetknęliśmy się po raz pierwszy z kryzysem globalnym. Jego dynamika, zakres, skala, czas trwania, skutki okazały się znaczniejsze, niż można było sobie wyobrazić na etapie planowania, to jest zapobiegania kryzysom i przygotowania się do nich. W niniejszym rozdziale zaprezentowano działania jednostek Policji garnizonu śląskiego w pierwszym roku pandemii COVID-19.

Słowa kluczowe: COVID-19, bezpieczeństwo, pomoc, Policja, pandemia

Activities of the Silesian Police during the COVID-19 pandemic

Abstract

In 2020, we faced the global crisis for the first time. Its dynamics, scope, scale, duration, effects turned out to be more significant than could be imagined at the planning stage, i.e. the prevention and preparation of crises. This chapter presents the activities of the Police units of the silesian garrison during their operation in the first year of the COVID-19 pandemic.

Keywords: COVID-19, security, help, Police, pandemic

---

¹ nadinspektor Roman Rabsztyn, komendant wojewódzki Policji w Katowicach w okresie od 2021 do 2024, od 2015 do 2021 roku I zastępca komendanta wojewódzkiego Policji w Katowicach

Wprowadzenie

4 marca 2020 roku zdiagnozowano w Polsce pierwszy przypadek zachorowania na ostrą zakaźną chorobę układu oddechowego COVID-19, wywołaną przez koronawirusa SARS-CoV-2. Pociągnęło to za sobą wprowadzenie w okresie od 14 do 20 marca 2020 roku stanu zagrożenia epidemicznego (Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 13 marca 2020 r. w sprawie ogłoszenia na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej stanu zagrożenia epidemicznego – Dz. U. 2020, poz. 433). Od 15 marca na granicach Polski wprowadzono kordon sanitarny, znacząco ograniczający ruch graniczny. Warto w tym miejscu wspomnieć, iż kordon sanitarny w Polsce wprowadzony został po raz drugi. W związku ze stanem epidemii ospy prawdziwej ogłoszonym 17 lipca, a odwołanym 19 września w 1963 roku, Wrocław został odcięty od reszty kraju kordonem sanitarnym². W marcu 2020 roku stanęliśmy w obliczu kryzysu. Na początku nikt zapewne nie zakładał, że będzie on miał wymiar globalny, a jego skutki będą tak wielopłaszczyznowe. Zatem mieliśmy do czynienia z kryzysem, który jest momentem przełomu, kulminacyjnym punktem sytuacji kryzysowej (Grodzki, 2012). W ujęciu Richarda K. Jamesa i Burla E. Gillilanda kryzys jest odczuwaniem lub doświadczaniem wydarzenia bądź sytuacji jako trudności nie do zniesienia, wyczerpującej zasoby wytrzymałości i naruszającej mechanizmy radzenia sobie z trudnościami. Jeżeli osoba będąca w kryzysie nie otrzyma wsparcia, może się on stać przyczyną poważnych zaburzeń afektywnych, behawioralnych i poznawczych (James, Gilliland, 2007, s. 26). Natomiast sytuacją kryzysową nazywamy taką sytuację, w której w wyniku zaistniałego zdarzenia i jego potencjalnych skutków istnieje zagrożenie dla życia i mienia obywateli, ich praw i swobód oraz zagrożone są podstawowe wartości, interesy, cele instytucji i grup społecznych – przez dłuższy okres, na znacznym obszarze, a posiadane siły i środki nie zapewniają skutecznego działania (Grodzki, 2012). W związku z rozwijającą się pandemią COVID-19 zagrożone zostało poczucie bezpieczeństwa tysięcy, milionów mieszkańców związane z określonymi ich potrzebami (Walancik, 2021). Znaleźliśmy się w nowej rzeczywistości, pojawiły się nowe powinności różnych służb, w tym Policji, instytucji, organizacji, całego społeczeństwa. W związku z powyższym musiały nastąpić korekty, zmiany w zarządzaniu kryzysowym (Sienkiewicz-Małyjurek, 2015, s. 10–11), w tym również w Policji.

Policja wobec nowej sytuacji kryzysowej związanej z COVID-19

Jak pisze Iwona Klonowska, „Organizacja musi planować swoje działania, dostosowywać je do zmieniającej się sytuacji i przewidywać krótko- i długotrwałe skutki. Przyjęte rozwiązania w danej sytuacji, które były najlepszymi z możliwych, mogą po upływie krótkiego czasu wymagać zmiany” (Klonowska, 2023, s. 21). W związku z sytuacją kryzysową związaną z pandemią COVID-19 należało wprowadzić

---

2 Kordon sanitarny, Wikipedia, wolna encyklopedia. https://pl.wikipedia.org/wiki/Kordon_sanitarny [dostęp: 02.09.2026].

w jednostkach Policji garnizonu śląskiego procedury dostosowujące ich funkcjonowanie do sytuacji kryzysowej.

Zgodnie z tymi procedurami wprowadzono m.in.:

- środki ochrony indywidualnej dla funkcjonariuszy realizujących czynności służbowe, przy ujawnieniu podejrzenia COVID-19;
- sposób postępowania funkcjonariuszy Policji realizujących czynności służbowe przy ujawnieniu podejrzenia COVID-19;
- dezynfekcję pojazdu służbowego, którym przewożone były osoby z podejrzeniem lub potwierdzeniem zarażenia SARS-CoV-2;
- tryb postępowania ze zużytymi przedmiotami stanowiącymi środki ochrony indywidualnej policjantów i pracowników Policji, mających kontakt z osobami podejrzanymi o zakażenie bądź zarażonymi wirusem SARS-CoV-2;
- dezynfekcję pomieszczenia, w którym przebywała osoba z podejrzeniem bądź potwierdzeniem zarażenia SARS-CoV-2.

Udzielano również instruktażu funkcjonariuszom Policji garnizonu śląskiego, pełniącym służbę m.in. w pomieszczeniach dla osób zatrzymanych i w policyjnych izbach dziecka w zakresie:

- postępowania przy przyjęciu osoby zatrzymanej do wyznaczonego pomieszczenia dla osób zatrzymanych lub doprowadzonych w celu wytrzeźwienia, podejrzanego o zakażenie SARS-CoV-2;
- podejrzenia zakażeniem SARS-CoV-2 u nieletniego przyjmowanego lub przebywającego w policyjnej izbie dziecka.

Informowano pracowników oraz funkcjonariuszy Policji garnizonu śląskiego o ustanowionych ograniczeniach, zakazach i nakazach w związku z utrzymującą się pandemią, w tym o konieczności stosowania:

- asortymentu do zakrywania ust i nosa;
- środków do dezynfekcji rąk;
- środków do dezynfekcji powierzchni;
- rękawiczek jednorazowych;
- zachowania dystansu społecznego,

a także doposażano jednostki Policji garnizonu śląskiego w środki ochrony osobistej, tj. indywidualne zestawy ochrony biologicznej.

Realizacja szkoleń prowadzona była w ramach samokształcenia, a w przypadku konieczności szkoleń stacjonarnych odbywały się one przy zachowaniu niezbędnego reżimu sanitarnego, tj.:

- dezynfekcji powierzchni sal szkoleniowych (m.in. krzeseł i stołów);
- dezynfekcji rąk;
- zachowania odpowiednich odległości pomiędzy uczestnikami szkolenia;
- konieczności stosowania asortymentu do zakrywania ust i nosa do momentu zajęcia wyznaczonego miejsca.

Ponadto stosowano wyłączanie z użytkowania pomieszczenia (wyposażonego w niezbędne środki ochrony osobistej) w przypadku zaistnienia konieczności odizolowania osoby z objawami SARS-CoV-2.

W celu ograniczania transmisji wirusa i zapewnienia ciągłości służby/pracy wprowadzono:

- nowy system pracy zmianowej dostosowany do specyfiki służby/pracy;
- system służby/pracy zdalnej;
- system umawiania obsługi interesantów na konkretny dzień i godzinę.

Realizacja podstawowych zadań w aspekcie obostrzeń sanitarnych i zachorowań funkcjonariuszy

Liczba zrealizowanych w 2020 roku ośmiogodzinnych służb o charakterze patrolowym i obchodowym (bez służb ruchu drogowego) – 671 462. W 2019 roku służb takich zrealizowano 633 384. Powyższe wynikało m.in. z realizacji zadań patrolowych w ramach kontroli przestrzegania obostrzeń przez policjantów komórek prewencyjnych, na co dzień realizujących inne niż służba patrolowa bądź obchodowa zadania. Do osiągnięcia ww. poziomu liczby służb przyczyniła się właściwa ich organizacja, w tym szereg przedsięwzięć profilaktycznych, zmierzających do ograniczenia rozprzestrzeniania się koronawirusa wśród funkcjonariuszy, minimalizując tym samym poziom absencji.

Zwiększenie efektywności działań Policji na rzecz wzmocnienia współpracy ze społeczeństwem, wyrażone udziałem obchodu dzielnicowych w całokształcie realizowanych przez nich zadań na poziomie 76,83%. W 2019 roku udział ten kształtował się na poziomie 75,47%. Realizując zadania obchodowe, m.in. w ramach kontroli przestrzegania obostrzeń, pomimo znacznego zwiększenia tego rodzaju zadań, dzięki właściwej organizacji służby dzielnicowi w głównej mierze kierowani byli do swoich rejonów służbowych, co pozytywnie przełożyło się na ww. wskaźnik.

W kategorii przestępstw kryminalnych na terenie woj. śląskiego w okresie od stycznia do grudnia 2020 roku odnotowano nieznaczny spadek przestępstw stwierdzonych, tj. 64 553 w stosunku do 70 441 w analogicznym okresie roku 2019 (dynamika 91,7%), utrzymując przy tym wysoki wskaźnik wykrycia, tj. 69,8%, przy średnim krajowym 66,2% (w 2019 r. odpowiednio wskaźnik ten wynosił 70,1% dla Komendy Wojewódzkiej Policji Katowice przy krajowym 66,5%).

Natomiast w okresie od stycznia do maja 2021 roku w kategorii przestępstw kryminalnych na terenie woj. śląskiego odnotowano wzrost przestępstw stwierdzonych, tj. 28 180 w stosunku do 25 274 w analogicznym okresie roku 2019 (dynamika 111,5%), uzyskując przy tym wysoki wskaźnik wykrycia, tj. 78,1%, przy średnim krajowym 74,6% (w 2019 roku odpowiednio wskaźnik ten wynosił 77,3% dla KWP Katowice; przy poziomie krajowym 73,4%).

W zakończonych postępowaniach przygotowawczych w okresie styczeń–maj 2021 roku prowadzonych w kategorii przestępstw kryminalnych ustalono 11 042 podejrzanych (9479 w analogicznym okresie 2020 roku), z czego 2142 zatrzymano na gorącym uczynku (1993 w analogicznym okresie 2020 roku).

Przytoczone dane wskazują, iż kierunki podejmowanych działań przy uwzględnieniu obostrzeń sanitarnych oraz dodatkowych zadań dla poszczególnych pionów związanych z pandemią obrane zostały prawidłowo i przyniosły oczekiwane wyniki.

W celu zapewnienia bezpieczeństwa funkcjonariuszom oraz stronom postępowań przygotowawczych oraz interesantom zorganizowano „bezpieczne pomieszczenia do przesłuchań”, wyposażone w pleksi oddzielające uczestników czynności, wyposażono je we wszelkie niezbędne do realizacji zadań urzędu oraz środki ochrony osobistej i dezynfekcji oraz przygotowano harmonogram korzystania z pomieszczeń.

Powołano Centrum Operacyjne KWP w Katowicach, w ramach którego realizowano zadania, m.in. dotyczące:

- gromadzenia oraz przetwarzania danych w zakresie osób objętych kwarantanną i izolacją, a także wyników sprawdzeń przez Policję obowiązków poddania się kwarantannie i izolacji;
- gromadzenia oraz przetwarzania danych w zakresie przestępstw i wykroczeń związanych z łamaniem wprowadzanych obostrzeń (m.in. przez przedsiębiorców, restauratorów, właścicieli klubów i siłowni) oraz nakazu poddania się kwarantannie i izolacji;
- sprawdzeń osób w systemie Ewidencja Wjazdu do Polski (EWP) pod kątem objęcia kwarantanną oraz izolacją – przed podjęciem czynności policyjnych w innych sprawach.

Od 16 marca 2020 roku w województwie śląskim wyznaczono dwa pomieszczenia dla osób zatrzymanych: w Dąbrowie Górniczej oraz Raciborzu, jako te, w których umieszczane są osoby z podejrzeniem zarażenia wirusem SARS-CoV-2 wywołującym chorobę zakaźną COVID-19, albo miały styczność z takimi osobami.

Wdrożono dyżury konwojowe do przewozu osób do tych pomieszczeń. Do końca 2020 roku zrealizowano czynności z udziałem 39 osób.

W placówkach policyjnych izb dziecka województwa śląskiego wyznaczono pomieszczenia – izolatki sanitarne do ewentualnego przyjęcia ww. osób.

Czas pandemii to silny rozwój w Policji komunikacji zdalnej na rzecz profilaktyki społecznej:

- wewnątrz struktur – to większe wykorzystanie w komunikacji poczty elektronicznej, systemu wideokonferencji oraz platformy Centrum Profilaktyki Społecznej KWP (Forum i poszczególnych działów);
- kontakt bezpośredni zastąpiono edukacją zdalną online, przy wsparciu partnerów zewnętrznych (np. szkół, Regionalnego Ośrodka Metodyczno-Edukacyjnego

„Metis” w Katowicach, Stowarzyszenia pracowników BHP) i dostępnych dla nich platform;

- komunikaty informacyjne to częstsze wykorzystanie mass mediów, w tym stron internetowych, Facebooka czy Twittera – uruchomiliśmy akcję „CPS MMS, DBAJ O BEZPIECZEŃSTWO, PRZEKAŻ DALEJ TRZEM ZNAJOMYM”;
- materiały edukacyjne i promocyjne w postaci ulotek, broszur, odbłasków, długopisów, smyczy, zabawek, koszulek itd., a nawet prezentacje multimedialne dystrybuowaliśmy do odbiorców przez naszych partnerów: szkoły, organizacje pozarządowe, jednostki samorządu terytorialnego czy Uniwersytety Trzeciego Wieku.

W czasie pandemii wprowadzano również rozwiązania ułatwiające kontakt społeczeństwa z Policją z wykorzystaniem e-usług:

- Centralna Książka Telefoniczna w Internecie;
- rozmowa telefoniczna z policjantem;
- rozmowa wideo z policjantem przez Internet;
- jednostki Policji z tłumaczem języka migowego online;
- tłumacz języka migowego online;
- wiadomości SMS „*Child Alert*”.

Dzięki specjalnie zabezpieczonej sieci OST 112 na platformie Cisco Webex Meetings prowadzono podstawowe formy komunikacji, takie jak:

- odprawy;
- szkolenia;
- wideokonferencje.

Ważną rolę w komunikacji wewnętrznej odegrał również portal wewnętrzny śląskiej Policji oraz System Elektronicznej Poczty Policji.

W okresie pandemii COVID-19 na potrzeby wewnętrznej komunikacji zdalnej były wykorzystywane dwa systemy wideokonferencyjne:

- Policyjny System Wideokonferencyjny (PSW) / POLYCOM;
- SZKOST112 (System Zintegrowanej Komunikacji Ogólnopolskiej Sieci Teleinformatycznej 112) – *Cisco Meeting System* (CMS), Webex.

Współpraca Policji z innymi instytucjami w pandemii COVID-19

W trakcie realizacji zadań związanych z pandemią COVID-19 nawiązano współpracę z Wojskiem Polskim, Żandarmerią Wojskową, Wojskami Obrony Terytorialnej oraz Strażą Miejską w zakresie wspólnych kontroli miejsc odbywania kwarantanny i izolacji osób. W dniu 2 kwietnia 2021 roku odnotowano w woj. śląskim największą liczbę osób objętych kwarantanną – 104 138. W miejscu kwarantanny policjanci nie zastali 152 osób, w związku z czym sporządzili stosowną dokumentację, którą przesłali do Stacji Sanitarно-Epidemiologicznej. W tym dniu do kontroli kwarantanny zaangażowanych zostało łącznie 3518 policjantów, 11 żołnierzy,

265 strażników miejskich i gminnych. Funkcjonariusze KWP w Katowicach transportowali do KWP w Krakowie materiały do przesiewowych badań genetycznych w kierunku obecności wirusa SARS-CoV-2, a następnie w punkcie wymiany przekazywali je kurierom Komendy Głównej Policji (KGP) w celu dostarczenia do Centralnego Laboratorium Kryminalistycznego KGP.

Nawiązano współpracę ze Śląskim Oddziałem Straży Granicznej w Raciborzu w zakresie kontroli ruchu granicznego na przejściach z Republiką Czeską oraz Słowacją. Łącznie kontrolą objęto 33 przejścia graniczne, przy średnim zaangażowaniu 50–60 policjantów dziennie.

Nawiązano współpracę z Powiatowymi Stacjami Sanitarno-Epidemiologicznymi w zakresie kontroli przestrzegania zasad sanitarnych i ograniczeń związanych z epidemią w środkach transportu, placówkach handlowych, miejscach organizacji weseł, lokalach gastronomicznych i innych. Liczbę przeprowadzonych kontroli od 19 sierpnia 2020 do 6 czerwca 2021 roku zobrazowano w tabeli 1.

Tabela 1. Liczba kontroli przeprowadzonych od 19.08.2020 do 06.06.2021

Środki transportu		Placówki handlowe		Miejsca organizacji weseł		Inne miejsca	
Liczba kontroli zrealizowanych przez Policję	w tym z PIS	Liczba kontroli zrealizowanych przez Policję	w tym z PIS	Liczba kontroli zrealizowanych przez Policję	w tym z PIS	Liczba kontroli zrealizowanych przez Policję	w tym z PIS
140 515	475	279 672	8612	2852	344	234 703	2472

Źródło: wykonania własne.

W ramach współpracy ze służbą sanitarną w przypadku ujawnienia naruszeń zakazów lub ograniczeń związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19 policjanci kierowali do Państwowego Inspektora Sanitarnego notatki urzędowe (tabela 2).

Tabela 2. Liczba przekazanych notatek od 11.03.2020 do 06.06.2020 do Państwowego Inspektora Sanitarnego

Liczba przekazanych notatek urzędowych do PIS			Liczba wydanych decyzji administracyjnych przez PIS	Suma nałożonych grzywien przez PIS (PLN)
Naruszenia związane z przestrzeganiem kwarantanny	Inne naruszenia sanitarne	Ogółem		
9268	3093	12 361	363	1 738 000

Źródło: wykonania własne.

Podsumowanie

Oprócz zadań zasadniczych w czasie pandemii COVID-19 funkcjonariusze realizowali tzw. działania pomocowe. Należały do nich publikacje materiałów informacyjnych na stronie internetowej i portalach społecznościowych śląskiej Policji:

- strona internetowa: www.slaska.policja.gov.pl;
- Facebook: www.facebook.com/SlaskaKWP/;
- Twitter: twitter.com/PolicjaSlaska.

Na stronach znajdowały się informacje dotyczące:

- działań śląskich policjantów w stanie epidemii;
- zmian przepisów prawa w zakresie COVID-19 (także na wesoło w gwarze śląskiej);
- współpracy służb.

Funkcjonariusze śląskiej Policji w trakcie kontroli osób objętych kwarantanną lub izolacją domową każdorazowo zadawali pytania ww. osobom: czy oczekują jakiegokolwiek pomocy? Jeżeli była taka potrzeba kierowane były stosowne informacje do miejskich ośrodków pomocy społecznej.

Ponadto pomagali chorym, oddając krew i osocze, szyjąc i rozdając maseczki, realizowali zadania na rzecz służb medycznych (np. eskorta cysterny z tlenem do szpitala), a także wspierali seniorów i rodziny w izolacji (poprzez stały kontakt i pomoc, m.in. w zakupach), pacjentów szpitali (m.in. koncertując charytatywnie) oraz dzieci, niosąc im radość na kwarantannie. Wszelkie przedstawione działania funkcjonariuszy spotykały się z akceptacją i poparciem społeczeństwa, co bardzo cieszyło. Do Komendy Wojewódzkiej, poszczególnych komend miejskich, komisariatów napływało wiele podziękowań i słów wdzięczności za okazywaną pomoc. Była to najlepsza nagroda za naszą służbę.

Bibliografia

- Grocki, R. (2012). *Zarządzanie kryzysowe. Dobre praktyki*. Wydawnictwo Difin.
- [https://pl.wikipedia.org/wiki/Kordon_sanitarny_\(epidemiologia\)](https://pl.wikipedia.org/wiki/Kordon_sanitarny_(epidemiologia)) [dostęp: 12.08.2021]
- James, R. K., Gilliland, B. E. (2008). *Strategie interwencji kryzysowej*. Państwowa Agencja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych, Wydawnictwo Edukacyjne.
- Klonowska, I. (2023). Wyższa Szkoła Policji w Szczytnie w pandemii COVID-19 – problemy, wyzwania, rozwiązania systemowe. Perspektywa edukacyjna i logistyczna. W: I. Klonowska, E. Kuczyńska, P. Gawroński (red.), *COVID-19 a funkcjonowanie uczelni wyższych i szkół o profilu policyjnym. Dokąd zmierzamy?* Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Sienkiewicz-Małyjurek, K. (2015). *Skuteczne zarządzanie kryzysowe*. Wydawnictwo Difin.
- Walancik, M. (2021). *Safety and education for safety in Polish schools*. Wydawnictwo Naukowe Akademii WSB w Dąbrowie Górniczej.
- Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 13 marca 2020 r. w sprawie ogłoszenia na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej stanu zagrożenia epidemicznego (Dz. U. 2020, poz. 433).

Wpływ pandemii COVID-19 na funkcjonowanie jednostek Państwowej Straży Pożarnej w województwie śląskim

Abstrakt

Państwowa Straż Pożarna realizuje zadania ustawowe, tj. organizowanie i prowadzenie akcji ratowniczych w trakcie pożarów, klęsk żywiołowych lub likwidacji miejscowych zagrożeń. Ponadto w czasie trwania akcji ratowniczych wykonuje pomocnicze specjalistyczne czynności ratownicze. W artykule zaprezentowano działania podejmowane przez Państwową Straż Pożarną (PSP) na poziomie wojewódzkim (województwo śląskie) w kontekście zagrożeń czynnikiem biologicznym SARS-CoV-2.

Słowa kluczowe: pandemia, gotowość operacyjna, Państwowa Straż Pożarna, krajowy system ratowniczo-gaśniczy, COVID-19, SARS-CoV-2

Impact of the COVID-19 pandemic on the functioning of the State Fire Service units in the Silesian Voivodeship

Abstract

The State Fire Service performs statutory tasks, i.e. organizing and conducting rescue operations during fires, natural disasters or eliminating local threats. In addition, during rescue operations, it performs auxiliary specialist rescue activities. The chapter presents the actions taken by the State Fire Service (PSP) at the provincial level (Silesian Voivodeship) in the context of threats from the biological agent SARS-CoV-2.

Keywords: pandemic, operational readiness, State Fire Service, national rescue and fire-fighting system, COVID-19, SARS-CoV-2

¹ nadbryg. mgr inż. Jacek Kleszczewski, śląski komendant wojewódzki PSP w latach 2016–2024

Wprowadzenie

W grudniu 2019 roku ludność zamieszkująca miasto Wuhan, w prowincji Hubei w środkowych Chinach, zaczęła doświadczać bardzo nietypowych objawów chorobowych, które w efekcie prowadziły do ciężkiej niewydolności oddechowej (Gorbalenya, 2020). Zaledwie trzy miesiące później, tj. w marcu 2020 choroba ta była już odnotowywana w 82 krajach na całym świecie (*Zrozumieć COVID-19*, 2020). Okazało się, że odpowiedzialny za te objawy był wirus SARS-CoV-2 (ang. *Severe Acute Respiratory Syndrome Coronavirus 2*), który obecnie jest uznawany za czynnik wywołujący chorobę COVID-19 (ang. *Coronavirus Disease 2019*).

W Polsce pierwszy przypadek zachorowania na COVID-19 został potwierdzony przez Ministra Zdrowia w dniu 4 marca 2020 r. (www.gov.pl, 2020). Natomiast w woj. śląskim pierwszy przypadek potwierdzonego zarażenia osoby koronawirusem miał miejsce w Raciborzu w dniu 8 marca 2020 r. (www.katowice.wyborcza.pl, 2020). Powyższe spowodowało konieczność podjęcia niezwłocznych działań przez podmioty z obszaru bezpieczeństwa wewnętrznego w Polsce (tj. służby, inspekcje, straż, administrację publiczną, organizacje społeczne itp.) mające na celu przede wszystkim prowadzenie działań w zakresie zdrowia publicznego, przy jednoczesnym zachowaniu optymalnego poziomu realizacji własnych zadań.

Jak zauważa Bogusław Kogut, „Bezpieczeństwo kraju i obywateli jest najbardziej istotnym elementem funkcjonowania państwa. Państwo powinno bezwzględnie zapewniać bezpieczeństwo swoim obywatelom. Niezależnie od występujących zagrożeń, w tym zagrożeń biologicznych, struktury państwa winny być przygotowane na przeciwdziałanie skutkom występujących zagrożeń” (Kogut, 2021, s. 46). Powyższe implikuje udział instytucji państwowych w procesie przeciwdziałania skutkom zagrożenia związanego przede wszystkim z minimalizowaniem skutków pandemii. Z dotychczasowych doświadczeń wynika, iż choroba COVID-19 niejednokrotnie wpłynęła na ciągłość ich działania, wymuszając zmianę podejścia do dotychczasowego funkcjonowania i współdziałania z innymi podmiotami działającymi w obszarze bezpieczeństwa (Gromek, Wojakowska, 2021).

21 marca 2020 r. Minister Zdrowia w drodze rozporządzenia ogłosił na terenie kraju stan epidemii spowodowanej rozprzestrzenianiem się koronawirusa SARS-CoV-2. Spowodowało to szereg działań w zakresie ochrony zdrowia i życia ludności na obszarze kraju przed szerokim spektrum zagrożeń związanych z pandemią. Państwowa Straż Pożarna z uwagi na zadania ustawowe, a także jako główny organizator krajowego systemu ratowniczo-gaśniczego, stała się ich uczestnikiem. W związku z powyższym, mając na uwadze zarówno pierwszy okres walki z zagrożeniami wywołanymi wirusem SARS-CoV-2, a także w jaki sposób wpłynął on na działania podejmowane w tym okresie przez PSP na obszarze województwa śląskiego, pojawiła się potrzeba udzielenia odpowiedzi na następujące pytanie: jaki wpływ miała w początkowym okresie pandemia COVID-19 na działania podejmowane na obszarze województwa

przez PSP oraz jakie pojawiły się doświadczenia z tym związane? Aby tego dokonać, w pierwszej kolejności należy udzielić odpowiedzi na pytania będące uszczegółowieniem pytania głównego, tj.: jakie działania były podejmowane przez Państwową Straż Pożarną na poziomie wojewódzkim w kontekście zagrożeń czynnikiem biologicznym w związku z COVID-19, a także jakie były ich obszary oddziaływania w kontekście utrzymania gotowości operacyjnej podmiotów ksrp na tym obszarze?

Celem rozdziału jest przedstawienie działań podejmowanych przez podmioty ksrp w pierwszych miesiącach obecności zagrożenia związanego z wirusem SARS-CoV-2, tj. od początku jej trwania do końca 2020 roku, które miały miejsce na obszarze województwa śląskiego. Jednocześnie należy zwrócić uwagę, że przedmiot rozdziału, jakim są działania podejmowane na rzecz walki z zagrożeniem epidemicznym, można rozpatrywać dzięki zastosowaniu ekstrapolacji w kontekście ogółu przedsięwzięć realizowanych w tym okresie na obszarze kraju. W badaniu zastosowano metodę studium przypadku, wraz z metodami i technikami badawczymi (tj. przegląd aktów prawnych i literatury, obserwacja, analiza i synteza). W artykule przedstawiono zarys spektrum działań Państwowej Straży Pożarnej w tym okresie związanych z zagrożeniem czynnikiem biologicznym w województwie śląskim. Jednocześnie wskazano ich znaczenie w jej funkcjonowaniu w zakresie gotowości operacyjnej krajowego systemu ratowniczo-gaśniczego. Podjęta tematyka ma za cel przyczynić się do dalszych badań nad sposobami planowania i reagowania na sytuacje kryzysowe w początkowym etapie ich zaistnienia, a tym samym posłużyć do zwiększenia bezpieczeństwa ludności na obszarze kraju.

Zagrożenia czynnikiem biologicznym w kontekście działań Państwowej Straży Pożarnej

Zakres zadań PSP w omawianym kontekście należy rozpocząć od wskazania zadań ustawowych, będących najbardziej widocznymi w funkcjonowaniu PSP – organizowanie i prowadzenie akcji ratowniczych w trakcie pożarów, klęsk żywiołowych lub likwidacji miejscowych zagrożeń, a także wykonywanie w czasie ich trwania pomocniczych specjalistycznych czynności ratowniczych (Ustawa z dnia 24 sierpnia 1991 r. o Państwowej Straży Pożarnej – Dz.U.2021.1940 t.j.). W związku z tym zakażenia koronawirusem można uznać za przykład zagrożenia epidemicznego, które zgodnie ze standardami międzynarodowymi zaliczane jest do kategorii katastrof, a w polskim prawie kwalifikowane jako sytuacja kryzysowa (Ustawa o zarządzaniu kryzysowym). Ponadto pandemię związaną z chorobą COVID-19 można rozpatrywać jako rodzaj klęski żywiołowej. Ma to związek z faktem, że jej skutki zagrażają życiu i zdrowiu dużej liczby osób, a pomoc i ochrona mogą być skutecznie podjęte tylko przy zastosowaniu nadzwyczajnych środków, we współdziałaniu pod jednolitym kierownictwem (Ustawa z dnia 18 kwietnia 2002 r. o stanie klęski żywiołowej – Dz.U.2017.1897 t.j.).

Przed pandemią w praktyce funkcjonowania Krajowego systemu ratowniczo-gaśniczego (ksrg) zadania bezpośrednio powiązane z reagowaniem strażaków na zagrożenia związane z czynnikiem biologicznym wynikały z zasad postępowania jednostek PSP w przypadku wystąpienia podejrzenia zagrożenia chorobami szczególnie zakaźnymi tzw. „BIOHAZARD” (*Zasady postępowania jednostek Państwowej Straży Pożarnej w przypadku wystąpienia podejrzenia chorobami szczególnie niebezpiecznymi i wysoce zakaźnymi*, KG PSP, 2015). W dokumencie tym zawarto rekomendacje KG PSP i GIS MSWiA dotyczące standardu zabezpieczenia ratowników, rodzaje preparatów środków myjących wraz ze sposobami ich prawidłowego stosowania, rodzaje wyposażenia przeznaczonego do dekontaminacji powierzchni (pomieszczeń), przestrzeni otwartych, a także sposoby postępowania z odpadami potencjalnie niebezpiecznymi. Zasady te stały się podstawą do działań operacyjnych podczas zdarzeń z czynnikiem biologicznym wywoływanym koronawirusem SARS-CoV-2.

Warto wspomnieć, iż nie bez wpływu na obecny kształt postępowania w takich przypadkach miały doświadczenia wypracowane w trakcie przygotowań do Światowych Dni Młodzieży w roku 2016, w których zagrożenie tym czynnikiem było brane pod uwagę. W efekcie zrealizowano wiele działań mających na celu przygotowanie się na sytuacje, w których zagrożenie czynnikiem biologicznym może wystąpić. Powyższe znalazło wyraz w ustawie o działaniach antyterrorystycznych (Ustawa z dnia 10 czerwca 2016 r. o działaniach antyterrorystycznych – Dz.U.2021.2234 t.j.), w efekcie której odpowiednie delegacje ustawowe spowodowały uwzględnienie tego rodzaju zagrożeń także w ustawie o ochronie przeciwpożarowej (Ustawa z dnia 24 sierpnia 1991 r. o ochronie przeciwpożarowej – Dz.U.2021.869 t.j.). Powyższe stanowiło ważny impuls do zintensyfikowanych działań mających na celu współpracę PSP z odpowiednimi organami i podmiotami podczas zaistnienia zarówno zdarzeń związanych z czynnikiem biologicznym, jak również z bioterroryzmem. Należy podkreślić, że działania w ramach pandemii polegały na współpracy z innymi podmiotami działającymi na rzecz bezpieczeństwa (Walancik, 2013). Ze względu na swoją specyfikę zagrożenia z tym związane są ogromnym wyzwaniem dla służb ratowniczych, przede wszystkim z uwagi na potrzebę ich jak najwcześniejszego rozpoznania na miejscu zdarzenia, a także fakt, że działania te wymagają współpracy z różnymi podmiotami. Determinuje to potrzebę określonych działań tych podmiotów z zakresu planowania i organizacji, celem wprowadzenia do stosowania odpowiednich zasad i procedur postępowania. Powyższe znalazło wyraz w rozporządzeniu w sprawie szczegółowych zasad organizacji ksrg (Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 17 września 2021 r. w sprawie szczegółowej organizacji krajowego systemu ratowniczo-gaśniczego – Dz. U. 2021, poz. 1737). W przypadku zdarzenia o charakterze zagrożenia terrorystycznego, w którym istnieje prawdopodobieństwo wystąpienia czynnika biologicznego, działania ratownicze realizowane przez PSP będą obejmowały

wstępne sprawdzenie pod kątem wystąpienia zagrożenia biologicznego oraz transport w celu przeprowadzenia ostatecznej weryfikacji. Dotyczy to specjalistycznych czynności ratowniczych, które w głównej mierze spoczywają na członkach Specjalistycznych Grup Ratownictwa Chemicznego i Ekologicznego.

Działania podejmowane w walce z COVID-19 przez PSP na obszarze województwa śląskiego

W województwie śląskim w roku 2020 w ramach krajowego systemu ratowniczo-gaśniczego funkcjonowało m.in. 31 komend powiatowych i miejskich PSP, w strukturach których funkcjonuje 46 jednostek ratowniczo-gaśniczych oraz 3 posterunki interwencyjne. Ponadto jednostka ratowniczo-gaśnicza funkcjonująca w strukturach Centralnej Szkoły PSP w Częstochowie, 387 jednostek Ochotniczej Straży Pożarnej włączonych do ksrp oraz 2 jednostki Wojskowej Straży Pożarnej. Biorąc pod uwagę potencjał operacyjny jednostek PSP w województwie śląskim, należy zwrócić uwagę na te, które są najbardziej przystosowane do reagowania na zagrożenia biologiczne, tj. specjalistyczne grupy ratownictwa chemicznego i ekologicznego, tzw. SGRChem. Na terenie województwa śląskiego funkcjonują 4 SGRChem, które mają swoje siedziby w JRG 1 Bielsko-Biała, JRG 2 Częstochowa, JRG Gliwice-Łabędy oraz JRG 2 Katowice-Piotrowice.

Mając na uwadze pojawienie się zagrożenia związanego z koronawirusem, w marcu 2020 roku wprowadzono w województwie śląskim do stosowania wspomniane *Zasady postępowania mające na celu utrzymanie ciągłości działania jednostek PSP w przypadku ich wyłączenia na skutek zdarzenia związanego z wystąpieniem SARS-CoV-2 oraz COVID-19* (Zasady KW PSP w Katowicach). Zawierały one m.in. zalecenia w zakresie czynności podejmowanych przez SGRChem mające na celu przywrócenie skażonych pomieszczeń do normalnego funkcjonowania. Z uwagi na rolę, jaką w zapewnieniu bezpieczeństwa wewnętrznego ma PSP, a która wymaga zapewnienia ciągłości działania tych jednostek, uznano to za cel priorytetowy. Dokument ten opracowany został na podstawie „wytycznych z KG PSP, GIS, procedury postępowania funkcjonariuszy Policji, Straży Granicznej i PSP w stosunku do osoby podejrzanej o COVID-19 lub z potwierdzonym jej rozpoznaniem z dnia 20 marca 2020” (Wytyczne GIS MSWiA, 2020), a także informacji uzyskanych od KM/P PSP. Zasady te, mające na uwadze ciągłość realizacji zadań ustawowych PSP w województwie, dotyczyły sposobu postępowania komendantów powiatowych/miejskich w sytuacji niezdadności do funkcjonowania zarówno stanowiska kierowania, jednostki ratowniczo-gaśniczej, jak i sprzętu ratowniczego.

Proces związany z utrzymaniem ciągłości działania został podzielony na cztery fazy. Faza pierwsza dotyczyła postępowania w przypadku wystąpienia jakiegokolwiek kryterium, zarówno klinicznego, laboratoryjnego, jak i epidemiologicznego u chociażby jednej z osób korzystających z obiektów i/lub sprzętu PSP powodujących

rozpoczęcie klasyfikacji przypadku zgodnie z wytycznymi GIS MSWiA. Istotny był także aspekt dotyczący konieczności dysponowania przez SKKW PSP SGRChem celem dezynfekcji potencjalnie skażonych obiektów, pomieszczeń bądź sprzętu. Faza druga, o nazwie „uruchomienie zastępowalności”, dotyczyła działań zmierzających do zastąpienia funkcjonalnością wyłączonych elementów systemu ratowniczego na czas niezbędny do odnowy zasobów i powrotu do stanu osiągnięcia pełnej gotowości operacyjnej, np. poprzez skuteczny proces odkażania, zastąpienie osób, danej funkcjonalności, sprzętu, obiektu bądź rzeczy. Powyższe wiązało się z wdrożeniem odpowiedniej procedury uruchomienia SK KM/KP na zapasowym miejscu pracy, ze szczególnym uwzględnieniem występowania zagrożenia epidemiologicznego. Informację o uruchomieniu zastępowalności przez daną jednostkę PSP należało przekazać do wyznaczonej (najbliższej) jednostki OSP w ksrq celem postawienia jej w stan gotowości. W przypadku braku w obszarze administracyjnym OSP w ksrq należało tę informację przekazać do najbliższej jednostki PSP, która na czas uruchomienia zastępowalności miała zabezpieczać obszar operacyjny wyłączonej z funkcjonowania jednostki PSP. W wyznaczonej jednostce OSP miał być utworzony tymczasowy posterunek JRG PSP, którego obsadę mieli stanowić strażacy z dyżuru domowego (co najmniej 6 osób). Faza trzecia dotyczyła realizacji zadań ratowniczych na określonym obszarze w ramach zastępowalności, równoległe z działaniami zmierzającymi do odnowienia wyłączonych z systemu zasobów. Faza czwarta była powrotem do normalnego funkcjonowania jednostki PSP wyłączonej przez COVID-19, tzn. osiągnięcia dla niej normalnej gotowości operacyjnej w jak najkrótszym czasie. Powyższe zasady wdrożono w KM/KP PSP w bardzo wczesnym etapie trwania pandemii, przy założeniu hipotetycznej możliwości takiego zaburzenia systemu ksrq na obszarze województwa, które doprowadziłoby do utraty gotowości operacyjnej, tj. braku możliwości realizacji zadań ratowniczych.

W okresie od początku pandemii do 31 grudnia 2020 r. na terenie województwa śląskiego PSP odnotowała w systemie wspomagania decyzji 8954 zdarzenia związane z COVID-19. Zdarzenia te w pierwszym okresie w głównej mierze dotyczyły wsparcia infrastruktury szpitali, poprzez m.in. rozstawianie namiotów pneumatycznych (wraz z ich obsługą). Ich celem było pomóc w utworzeniu przyszpitalnych punktów przyjęcia chorych na COVID-19. Prowadzono również działania podczas wspomagania Straży Granicznej we wskazanych punktach granicznych związane z pomiarami temperatury u osób przekraczających granicę. Wykonywano także działania związane z ozonowaniem pojazdów innych służb wraz z dezynfekcją obiektów przestrzeni publicznej oraz ze wspomaganiem osób na kwarantannie/izolacji, np. poprzez dostarczanie produktów pierwszej potrzeby. Bardzo istotnym działaniem z perspektywy omawianych zagadnień było udzielanie pomocy osobom chorym na COVID-19 z uwagi na brak dostępnych zasobów Państwowego Ratownictwa Medycznego, a także udział w tzw. izolowanych zdarzeniach ratownictwa medycznego.

Zakres działań związanych z przeciwdziałaniem skutkom COVID-19 w kontekście utrzymania gotowości operacyjnej

Funkcjonowanie krajowego systemu ratowniczo-gaśniczego na obszarze kraju, którego głównym organizatorem jest KG PSP, jest tak ukierunkowane, iż rozwiązania wprowadzone na poziomie centralnym oddziałują na jego pozostałe elementy. Powoduje to, że w krótkim czasie rozwiązania te pojawiają się na pozostałych poziomach tego systemu, tj. wojewódzkich i powiatowych. W celu szybkiego reagowania na sytuacje mogące w efekcie wpływać na utratę bądź obniżenie gotowości operacyjnej, uruchomiono w PSP na poziomie krajowym proces dodatkowego monitorowania krytycznych z punktu widzenia omawianych zagadnień zasobów. Powyższe umożliwiło bieżącą realizację zarówno zadań podmiotów ochrony przeciwpożarowej, jak i możliwość szybkiego reagowania na dynamicznie zmieniające się warunki w zakresie wsparcia innych podmiotów w walce z COVID-19.

W efekcie działania podejmowane przez komendantów wszystkich szczebli w pierwszym okresie pandemii ukierunkowane były na realizację wytycznych GIS MSWiA. Duży nacisk położono na ograniczenia możliwości transmisji wirusa zarówno do obiektów PSP, jak i wewnątrz nich. W początkowym okresie kluczowym działaniem było powszechne stosowanie się funkcjonariuszy i pracowników cywilnych do przestrzegania zasad reżimu sanitarnego, a także wczesne rozpoznawanie ewentualnych objawów chorobowych związanych z zakażeniem koronawirusem. Wiązało się to także ze stosowaniem przez ratowników biorących udział w działaniach ratowniczych dodatkowych środków ochrony indywidualnej (przy kontakcie z osobami na terenie działań), a także konieczność każdorazowej dezynfekcji osobistej i sprzętu używanego podczas działań. W efekcie wprowadzenia reżimu sanitarnego dostęp interesantów do obiektów PSP został znacznie ograniczony. Przy wejściach do tych obiektów ustawiono punkty kontaktowe. Wprowadzono również obowiązek okresowych pomiarów temperatury ciała funkcjonariuszy i pracowników cywilnych. Zapewniono pracownikom dostęp do środków dezynfekcyjnych rąk i przedmiotów. Bardzo istotnym działaniem z punktu widzenia zarówno ciągłości służby, jak i ograniczenia transmisji zakażeń koronawirusem, okazało się zredukowanie liczby personelu niezbędnego do realizacji zadań ustawowych. Jako przykład należy podać wprowadzenie w sytuacjach zwiększonego ryzyka zachorowania na koronawirusa (tzw. szczyt zachorowalności) w jednostkach ratowniczo-gaśniczych i/lub na stanowiskach kierowania systemem czterozmianowego (przy minimalnych stanach osobowych), a pracownicy systemu codziennego wykonywali swoje zadania w miarę możliwości zdalnie. Istotnym elementem tego działania okazało się wyodrębnienie w grupach zadaniowych podziału personelu na mniejsze grupy, wykonujące swoje zadania na zmianę, tj. część stacjonarnie, część zdalnie. Dodatkowo w przypadku zaistnienia konieczności podjęcia działania przez osobę pracującą w danym momencie zdalnie (np. udział w działaniach ratowniczo-gaśniczych jako członek sztabu), grupa osób będąca ze sobą w kontakcie po

zakończonych działaniach pracowała zdalnie przez okres kilku dni. Podsumowując, zapewnienie funkcjonariuszom, pracownikom cywilnym i ochotnikom bezpieczeństwa poprzez m.in. ograniczenie transmisji potencjalnego zakażenia koronawirusem miało przede wszystkim na uwadze utrzymanie akceptowalnego (określonego w Wojewódzkim Planie Ratowniczym dla województwa śląskiego), z punktu widzenia ksrq w województwie, poziomu gotowości operacyjnej; tu rozumianej jako zdolność personelu, sprzętu bądź urządzeń do realizacji zadań ratowniczych. W tym miejscu warto zwrócić uwagę na fakt, że w trakcie trwania epidemii wszystkie działania z nią związane prowadzone były równolegle do głównej działalności podmiotów ochrony przeciwpożarowej, tj. walki z pożarami, klęskami żywiołowymi i innymi miejscowymi zagrożeniami. „Pandemia to sytuacja kryzysowa. Tempo wprowadzanych zmian jest niewątpliwie istotne w sytuacjach kryzysowych dla organizacji... Organizacja musi planować swoje działania, dostosowywać je do zmieniającej się sytuacji i przewidywać krótko- i długotrwałe skutki. Przyjęte rozwiązania w danej sytuacji, które były najlepszymi z możliwych, mogą po upływie krótkiego czasu wymagać zmiany. Dlatego ważnym jest, aby analizować wprowadzone zmiany w perspektywie czasu i badać opinie osób, które je wdrażają” (Klonowska, 2023, s. 21).

Podsumowanie

Podsumowując, główny obszar działań podejmowanych przez PSP w województwie śląskim w związku zagrożeniem zakażeniem wirusem SARS-CoV-2 ukierunkowany był na ciągłość realizacji zadań ustawowych tej formacji, przy jednoczesnym wspieraniu innych kluczowych w walce z pandemią podmiotów. Warto zauważyć, że podczas realizacji zadań w tym obszarze podmioty wspierane przez PSP mogły realizować swoje zadania w sposób ciągły, co z kolei pozwalało na realizację przez te podmioty swoich zadań, które często dotyczyły także obszaru działania ksrq. Zadania te inicjowane były w pierwszej kolejności na poziomie centralnym, przy równoczesnym wprowadzaniu modyfikacji na poszczególnych poziomach – wojewódzkim i powiatowym. Modyfikacje te wynikały, po pierwsze, z konieczności ich dostosowywania do warunków lokalnych (województwa oraz powiatów), a po drugie – z braku w tamtym okresie wyczerpującego zasobu wiedzy co do samego zagrożenia związanego z koronawirusem SARS-CoV-2 i jego dynamiki oddziaływania na populację.

Warto podkreślić, iż wszelkie działania w początkowej fazie trwania pandemii w Polsce były zgodne z priorytetami krajowymi. Mając na uwadze główny cel funkcjonowania ksrq, należy stwierdzić, że w pierwszym okresie trwania pandemii działania ukierunkowane na przestrzeganie zasad reżimu sanitarnego zarówno podczas działań ratowniczych, jak i realizacji pozostałych zadań były kluczowe z punktu widzenia utrzymania gotowości operacyjnej tych podmiotów na obszarze województwa. Jak wykazano powyżej, działaniem priorytetowym była pomoc

udzielana służbie ochrony zdrowia. Przede wszystkim poprzez wsparcie infrastruktury związane z rozstawianiem namiotów pneumatycznych (wraz z ich obsługą) oraz włączanie strażaków PSP posiadających uprawnienia ratownika medycznego w skład zespołów PRM wraz z ich zastępowaniem w przypadku ich braku. W tym miejscu warto jeszcze raz podkreślić wagę monitorowania przez stanowiska kierowania poszczególnych szczebli zasobów ludzkich i sprzętowych krajowego systemu ratowniczo-gaśniczego, niezbędnych do utrzymania gotowości operacyjnej. Było ono podstawą do podejmowania decyzji co do priorytetów realizacji zarówno bieżących zadań podmiotów ochrony przeciwpożarowej, jak i możliwości szybkiego reagowania na zmieniające się warunki w zakresie wsparcia innych podmiotów w walce z koronawirusem SARS-CoV-2. Reasumując, działania podejmowane na obszarze województwa przez PSP były wieloaspektowe i złożone, a przedstawiony w niniejszym rozdziale zarys poszczególnych doświadczeń PSP potwierdza celowość dalszego zgłębiania tematyki związanej z przygotowaniem państwa na reagowanie podczas potencjalnych pandemii w przyszłości.

Bibliografia

COVID-19. W: *Encyklopedia PWN* (online) [dostęp: 19.07.2023]

Gromek, P., Wojakowska, M. (2021). To Menage Societal Security in COVID-19: Operational Continuity of Fire Rescue Service in Disaster Conditions. *European Reserch Studies Journal*, t. XXIV, nr 3.

Gorbalenya, A. E., Baker, S. C., Baric, R. S., de Groot, R. J., Drosten, C., Gulyaeva, A. A. et al. (2020). *Severe acute respiratory syndrome-related coronavirus. The species and its viruses – a statement of the Coronavirus Study Group*. Biorxiv, 2020, DOI: 10.1101/2020.02.07.937862

Klonowska, I. (2023). Wyższa Szkoła Policji w Szczytnie w pandemii COVID-19 – problemy, wyzwania, rozwiązania systemowe. Perspektywa edukacyjna i logistyczna. W: I. Klonowska, E. Kuczyńska, P. Gawroński (red.), *COVID-19 a funkcjonowanie uczelni wyższych i szkół o profilu policyjnym. Dokąd zmierzamy?* Wydawnictwo Adam Marszałek.

Kogut, B. (2021). Działania Państwowej Straży Pożarnej wobec zagrożeń epidemiologicznych. W: B. Wiśniewski, M. Gikiewicz, R. Kochańczyk (red.), *Racjonalizacja zarządzania jednolitymi formacjami umundurowanymi odpowiedzialnymi na bezpieczeństwo wewnętrzne*. Wyd. SGSP.

Ministerstwo Zdrowia. (2020). *Pierwszy przypadek koronawirusa w Polsce*. Pobrane z: <https://www.gov.pl/web/zdrowie/pierwszy-przypadek-koronawirusa-w-polsce>. MZ [dostęp: 16.03.2022]

Naming the coronavirus disease (COVID-19) and the virus that causes it. Światowa Organizacja Zdrowia [dostęp: 16.08.2023]

- Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 17 września 2021 r. w sprawie szczegółowej organizacji krajowego systemu ratowniczo-gaśniczego – Dz.U.2021.1737 z dnia 2021.09.22.
- Ustawa z dnia 24 sierpnia 1991 r. o Państwowej Straży Pożarnej – Dz.U.2021.1940 t.j. z dnia 2021.10.27.
- Ustawa z dnia 24 sierpnia 1991 r. o Ochronie przeciwpożarowej – Dz.U.2021.869 t.j. z dnia 2021.05.07.
- Ustawa z dnia 18 kwietnia 2002 r. o Stanie klęski żywiołowej – Dz.U.2017.1897 t.j. z dnia 2017.10.10.
- Ustawa z dnia 26 kwietnia 2007 r. o Zarządzaniu kryzysowym – Dz.U.2022.261 t.j. z dnia 2022.02.03.
- Ustawa z dnia 10 czerwca 2016 r. o Działaniach antyterrorystycznych – Dz.U.2021.2234 t.j. z dnia 2021.12.03.
- Walancik, M. (2013). Różne konteksty bezpieczeństwa. W: K. Meszyński, M. Walancik, *Współdziałanie terenowych organów administracji wojskowej i administracji województwa w sytuacjach kryzysowych*. Stowarzyszenie Ruch Wspólnot Obronnych.
- Wyborcza.pl. (2020). *Pierwsze przypadki koronawirusa na Górnym Śląsku. 66-letni mężczyzna i kobieta w sile wieku*. <https://katowice.wyborcza.pl/katowice/7,35063,25768938,pierwszy-przypadek-koronawirusa-na-gornym-slasku-zakazony-66-letni.html?disableRedirects=true> [dostęp: 16.03.2022]
- Wytyczne GIS MSWiA z dnia 28 lutego 2020 r. w sprawie postępowania funkcjonariuszy i pracowników mających kontakt z osobami podejrzanymi o zakażenie/zakażonych nowym typem koronawirusa SARS-CoV-2.
- Zasady postępowania jednostek Państwowej Straży Pożarnej w przypadku wystąpienia podejrzenia zagrożenia chorobami szczególnie niebezpiecznymi i wysoce zakaźnymi*. KG PSP, styczeń 2015.
- Zasady postępowania w celu utrzymania ciągłości działania jednostek PSP w przypadku ich wyłączenia na skutek zdarzenia związanego z wystąpieniem SARS-CoV-2 oraz COVID-19*. KW PSP Katowice, marzec 2020.
- Zrozumieć COVID-19*. Opracowanie zespołu ds. COVID-19 przy Prezesie Polskiej Akademii Nauk. PAN, 14 września 2020.

Służba Więzienna w obliczu pandemii COVID-19 na przykładzie okręgu katowickiego

Abstrakt

Pandemia COVID-19 sprawiła, że całe społeczeństwo musiało zmienić swoje funkcjonowanie, w tym również jednostki penitencjarne Służby Więziennej. Służba Więzienna to uzbrojona i apolityczna formacja, która realizuje zadania w zakresie wykonywania kar pozbawienia wolności i tymczasowego aresztowania. Z racji swojej struktury organizacyjnej błyskawicznie wprowadziła rozwiązania systemowe odpowiednie do rozwoju sytuacji pandemicznej w Polsce, zapewniając wszystkim przebywającym w jednostkach penitencjarnych bezpieczeństwo. Bardzo aktywnie włączyła się na rzecz pomocy i wsparcia w działaniach potrzebnych w czasie pandemii wszędzie tam, gdzie pomoc była niezbędna.

Słowa kluczowe: Służba Więzienna, COVID-19, pandemia, OISW Katowice

Prison Service in the Face of the COVID-19 Pandemic on the Example of the Katowice District

Abstract

The COVID-19 coronavirus pandemic has forced the entire society to change its functioning, including the penitentiary units of the Prison Service. The Prison Service is an armed and apolitical formation that carries out tasks in the area of executing sentences of imprisonment and temporary detention. Due to its organizational structure, it quickly introduced systemic solutions appropriate to the development of the pandemic situation in Poland. By ensuring safety for all those staying in penitentiary units, it very actively joined in to help and support in activities needed during the pandemic, wherever help was necessary.

Keywords: Prison Service, COVID-19, pandemic, OISW Katowice

1 płk Łukasz Górny w latach 2020–2023 pełnił funkcję dyrektora okręgowego Służby Więziennej w Katowicach

Wprowadzenie

Pandemia COVID-19 to pierwsze tego typu i na taką skalę zdarzenie w XXI wieku, które spowodowało reorganizację wszystkich obszarów życia publicznego, w tym także środowiska pracy i służby w Służbie Więziennej. Zakłady karne i areszty śledcze to instytucje w swej istocie zamknięte i służące izolacji osób pozbawionych wolności. W obliczu walki z pandemią COVID-19 to z jednej strony atut, gdyż działania profilaktyczne mogły być skoncentrowane na wydzielonym i określonym obszarze, z drugiej strony właśnie owo duże skupisko ludzi na stosunkowo niewielkim terytorium powoduje, że wirus może mieć łatwość w przenoszeniu się i rozmnażaniu. Stąd tak ważne są profilaktyka i działania zgodne ze ściśle przyjętymi algorytmami. Celem rozdziału jest prezentacja rozwiązań organizacyjnych charakterystycznych dla działania Służby Więziennej w okresie pandemii COVID-19.

Procedury działania Służby Więziennej w czasie pandemii COVID-19

Wraz z ogłoszeniem stanu epidemii COVID-19 w 2020 r., mając na uwadze zapewnienie bezpieczeństwa epidemiologicznego wszystkim przebywającym w jednostkach penitencjarnych, Służba Więzienna wprowadziła procedury profilaktyki, na bieżąco dostosowując je do zaleceń Głównego Inspektora Sanitarnego i sytuacji epidemicznej w Polsce. Sytuacja jest stale monitorowana, a obowiązujące procedury aktualizowane. Podejmowane działania Służby Więziennej służące bezpieczeństwu jednostek penitencjarnych polegają na ograniczeniu kontaktów osób przebywających w izolacji z osobami z zewnątrz, mogącymi być nośnikami wirusa SARS-CoV-2, stosowaniu ogólnie przyjętych zasad profilaktyki SARS-CoV-2, wypracowaniu procedur postępowania w przypadku stwierdzenia zakażenia wirusem lub konieczności objęcia kwarantanną, a także wykorzystaniu metod resocjalizacji osadzonych tak, by jej efekty mogły służyć nie tylko skazanym, ale i środowisku zewnętrznemu.

Bezpieczeństwo

4 marca 2020 roku podczas konferencji prasowej ówczesny minister zdrowia prof. Łukasz Szumowski poinformował o pierwszym przypadku zakażenia koronawirusem SARS-CoV-2 w Polsce. Już kilka dni później, bo od 12 marca 2020, we wszystkich aresztach śledczych i zakładach karnych w Polsce wprowadzono profilaktyczny pomiar temperatury ciała wszystkim osobom wchodzącym na ich teren, w tym odwiedzającym osadzonych. W przypadku stwierdzenia temperatury ciała przekraczającej 38 stopni C, podejmowano decyzję o niewpuszczeniu na teren jednostki. Kolejne decyzje były podejmowane w oparciu o bieżącą sytuację epidemiczną w Polsce, zalecenia wynikające ze współpracy z właściwymi terytorialnie inspektoratami sanitarnymi oraz monitoring zagrożenia epidemicznego.

Podstawą prawną wprowadzanych czasowo ograniczeń jest art. 247 Kodeksu karnego wykonawczego, którego paragraf 1 brzmi: „W wypadkach uzasadnionych szczególnymi względami sanitarnymi lub zdrowotnymi albo poważnym zagrożeniem bezpieczeństwa dyrektor zakładu karnego lub aresztu śledczego może na czas określony wstrzymać lub ograniczyć zatrudnienie osadzonych, kontakty między nimi, udzielanie widzeń i spacerów, przeprowadzanie zajęć o charakterze zbiorowym, odprawianie nabożeństw i udzielanie posług religijnych, dokonywanie zakupów, otrzymywanie paczek, a także korzystanie z samoinkasujących aparatów telefonicznych, nakazać zamknięcie cel lub innych pomieszczeń, w których przebywają lub pracują osadzeni, zabezpieczyć posiadania w celi niektórych przedmiotów oraz zawiesić funkcję rzeczownika skazanych”².

I tak w zależności od sytuacji epidemicznej Służba Więzienna okresowo wprowadza m.in.:

- czasowe wstrzymanie odwiedzin w aresztach śledczych i zakładach karnych, bądź ograniczenie widzeń do jednej lub dwóch osób;
- wstrzymanie zatrudnienia zewnętrznego osadzonych lub ograniczenie do pracy w przywieźiennych zakładach pracy i halach produkcyjnych na terenach lub w bezpośrednim sąsiedztwie jednostek penitencjarnych. W porozumieniu z pracodawcami zatrudnienie zewnętrzne jest realizowane z zachowaniem reżimu sanitarnego;
- czasowe wstrzymanie odprawiania nabożeństw i udzielania posług religijnych oraz zajęć o charakterze zbiorowym.

Wszystkie zakłady karne i areszty śledcze zostały zaopatrzone w odpowiedni zapas wirusobójczych płynów dezynfekcyjnych, środków higienicznych i medycznych, w tym maseczek ochronnych, kombinezonów, rękawic. Wszyscy funkcjonariusze i pracownicy pełnią służbę w maseczkach ochronnych. Obowiązek noszenia maseczek ochronnych poza celą mają również osadzeni. Dezynfekowane są m.in. pomieszczenia, wejścia, klamki, drzwi czy aparaty telefoniczne.

W trosce o zdrowie funkcjonariuszy, osadzonych i ich rodzin widzenia realizowane są z zachowaniem reżimu sanitarnego oraz dystansu społecznego. Równocześnie, aby zapewnić osadzonym kontakt z bliskimi, zwiększono możliwości kontaktu telefonicznego, korespondencyjnego i za pośrednictwem komunikatorów internetowych. Poszerzono dostęp osadzonych do telewizji, radia i prasy. Wprowadzono dodatkowe zajęcia terapeutyczne, edukacyjne i kulturalno-oświatowe, realizowane indywidualnie lub w małych grupach. Ze szczególną intensywnością prowadzono działania zmierzające do edukacji osadzonych w zakresie profilaktyki COVID-19,

---

2 Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy, tekst jednolity: Dz.U. z 2020 r. poz. 523. <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/kodeks-karny-wykonawczy-16798687> [dostęp: 12.04.2022]

co skutkowało zrozumieniem i akceptacją osadzonych wobec działań podejmowanych przez Służbę Więzienną.

Isolatoria w Służbie Więziennej

W odpowiedzi na sytuację epidemiczną w Polsce decyzją Dyrektora Generalnego Służby Więziennej powołano w miejsce dotychczasowych szpitali przywiezionych w Potulicach i Bytomiu izolatoria. Jedyne w okręgu katowickim izolatorium przy Areszcie Śledczym w Bytomiu zostało powołane z dniem 25.03.2020 roku, pierwszy pacjent został przyjęty do placówki 24.06.2020 roku. Do izolatorium przyjmowane były osoby zakażone SARS-CoV-2 skąpoobjawowe, w dobrym stanie ogólnym, co do których lekarz zakaźnik nie stwierdził wskazań do leczenia w warunkach szpitalnych, a jedynie konieczność skierowania do tzw. leczenia w warunkach domowych. Osoby, których stan kliniczny uległ pogorszeniu i wymagały leczenia w warunkach szpitalnych, zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Zdrowia z dnia 8 października 2020 r. w sprawie standardu organizacyjnego opieki zdrowotnej nad pacjentem podejrzanym o zakażenie lub zakażonym wirusem SARS-CoV-2, kierowane były do szpitali specjalistycznych i leczone w warunkach szpitalnych (Dz. U z 2020, poz. 1749). Ponadto, zgodnie z zaleceniami GIS, więźniów, którzy przed umieszczeniem w zakładzie karnym przebywali w krajach, gdzie występuje koronawirus lub mogli mieć kontakt z osobą zarażoną, poddawano profilaktycznej obserwacji medycznej w warunkach izolacji. Osadzeni, u których lekarz stwierdził objawy zakażenia koronawirusem i zlecił wykonanie testu, byli poddawani testowaniu. Każdy przypadek podejrzenia zakażenia wirusem SARS-CoV-2 jest zgłaszany do Sanepidu, od którego zaleceń zależy dalsza procedura postępowania.

W odpowiedzi na sytuację pandemiczną w Polsce Ministerstwo Sprawiedliwości i Służba Więzienna prowadziły wspólną akcję opatrzoną hasztagiem #ResortSprawiedliwosciPomaga, w ramach której skazani podczas zajęć resocjalizacyjnych szyli maseczki. Akcja ruszyła już w marcu 2020, do szycia maseczek przystąpiło również Państwowe Przedsiębiorstwo Odzieżowe Rakon, działające przy ZK Racibórz³. Dziennie skazani szyli nawet niemal 2 tys. maseczek. Uszyte maseczki trafiły m.in. do takich placówek jak szpitale, domy pomocy społecznej, domy opieki, stowarzyszenia, placówki opiekuńczo-wychowawcze, szkoły, służby mundurowe, rodziny górnicze czy samorządy, a stamtąd do konkretnych osób będących w potrzebie. Tylko w województwie śląskim Służba Więzienna przekazała ponad 135 tys. maseczek, które trafiły m.in. do śląskich policjantów (ponad 20 tys. maseczek), strażaków, rodzin górniczych (20 tys. maseczek),

---

3 Służba Więzienna, #resortsprawiedliwoscipomaga. <https://sw.gov.pl/galeria/%23resortsprawiedliwoscipomaga> [dostęp: 12.04.2022]

podopiecznych domów pomocy społecznej, hospicjów, szkół i mieszkańców naszego województwa (np. Tychy, Mysłowice, Bobrowniki, Siemianowice Śląskie, Wojkowice, Cieszyń).

Skazani zostali zaangażowani również do szycia odzieży ochronnej. Zgodnie z umową zawartą między dyrektorem Zakładu Karnego w Cieszyń a prezesem Fundacji Ekologicznej ARKA, funkcjonariusze SW z Bielska-Białej i Cieszyńa zaangażowali skazanych do uszycia zestawów odzieży ochronnej. Odzież jest przeznaczona dla pracowników szpitali, domów pomocy społecznej i hospicjum z okolic Bielska-Białej i Cieszyńa. Medykom przekazano ponad 2,5 tys. takich kompletów. Działania takie i podobne podejmowane były w jednostkach penitencjarnych w całej Polsce⁴.

Począwszy od 7 grudnia 2020 we wszystkich punktach regionalnych centrów krwiodawstwa i krwiolecznictwa na Śląsku i w ich oddziałach terenowych funkcjonariusze Służby Więziennej okręgu katowickiego oddawali osocze i krew. Działo się to w ramach mikołajkowej akcji Służby Więziennej. Tylko w województwie śląskim w akcji wzięło udział blisko 40 funkcjonariuszy.

Podsumowanie

Na dzień 27 kwietnia 2021 roku w Polsce było zakażonych zaledwie 0,2% osadzonych, a 0,4% funkcjonariuszy i pracowników SW. Dla porównania – w Czechach to odpowiednio – 1,01% osadzonych i 1,17% kadry; na Słowacji – 0,46% oraz 0,41% kadry; na Węgrzech – 0,40% osadzonych i 1,62% kadry⁵.

Ministerstwo Sprawiedliwości i Służba Więzienna od początku epidemii COVID-19 skutecznie zapobiegają rozprzestrzenianiu się koronawirusa w zakładach karnych i aresztach śledczych. Sytuacja jest dokładnie monitorowana, dzięki czemu na terenie jednostek penitencjarnych nie doszło do poważnych zagrożeń epidemicznych, w aresztach śledczych i zakładach karnych występowały jedynie pojedyncze przypadki zakażeń wśród osadzonych. W okręgu katowickim liczba zakażonych osadzonych nie przekroczyła 150.

Dużą szansą na poprawę sytuacji epidemicznej są szczepienia. Około 70% funkcjonariuszy i pracowników Służby Więziennej okręgu katowickiego zostało zaszczepionych co najmniej I dawką szczepionki. Zgodnie z harmonogramem są prowadzone również szczepienia w grupie osadzonych. W jednostkach penitencjarnych okręgu katowickiego prowadzone są aktywne działania służące popularyzacji szczepień wśród osadzonych.

Epidemia COVID-19 była dla Służby Więziennej sprawdzianem sprawności struktury zarządzania, skuteczności opracowanych algorytmów działań

---

4 Służba Więzienna, Zakład Karny nr 1 w Grudziądzu – więźniowie dla społeczeństwa. <https://sw.gov.pl/aktualnosc/zaklad-karny-nr-1-w-grudziadzu-wiezniowie-dla-spoleczenstwa> [dostęp: 12.04.2022]

5 Ministerstwo Sprawiedliwości, Skuteczna i bezpieczna praca Służby Więziennej w warunkach epidemii. <https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/skuteczna-i-bezpieczna-praca-sluzby-wieziennej-w-warunkach-epidemii> [dostęp: 12.04.2022]

i współpracy z innymi instytucjami w sytuacji kryzysowej. Z pewną ostrożnością przynależną dynamice pandemii można powiedzieć, że Służba Więzienna ten trudny egzamin zdała. Nie byłoby to jednak możliwe, gdyby nie ogromny wysiłek i zaangażowanie kadry więziennej, która w obliczu zagrożenia dała dowód swojej dojrzałości i odpowiedzialności. W działania te włączeni zostali osadzeni odbywający karę pozbawienia wolności⁶.

Bibliografia

<https://sw.gov.pl/aktualnosc/zaklad-karny-nr-1-w-grudziadzu-wiezniowie-dla-spolectenstwa>, [dostęp: 12.04.2022]

<https://sw.gov.pl/galeria/%23resortsprawiedliwoscipomaga> [dostęp: 12.04.2022]

<https://www.gov.pl/web/sprawiedliwosc/skuteczna-i-bezpieczna-praca-sluzby-wieziennej-w-warunkach-epidemii>, [dostęp: 12.04.2022]

Kodeks karny wykonawczy. <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/kodeks-karny-wykonawczy-16798687>, [dostęp: 12.04.2022]

Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 8 października 2020 r. w sprawie standardu organizacyjnego opieki zdrowotnej nad pacjentem podejrzanym o zakażenie lub zakażonym wirusem SARS-CoV-2 (Dz. U z 2020, poz. 1749).

---

⁶ Służba Więzienna, Zakład Karny nr 1 w Grudziądzu – więźniowie dla społeczeństwa. <https://sw.gov.pl/aktualnosc/zaklad-karny-nr-1-w-grudziadzu-wiezniowie-dla-spolectenstwa> [dostęp: 12.04.2022]

Policyjna służba w czasie pandemii COVID-19

Abstrakt

Celem autora rozdziału jest prezentacja działań śląskiej Policji w czasie pandemii w wybranych obszarach. Z uwagi na bardzo szeroki zakres zadań prewencyjnych i zabezpieczających Policji w czasie pandemii COVID-19 zaprezentowano szereg działań w oparciu o dane wtórne, gromadzone w trakcie pandemii.

Słowa kluczowe: COVID-19, działania, pandemia, Policja

Police service during the COVID-19 pandemic

Abstract

The aim of the author of the chapter is to present the activities of the Silesian police during the pandemic in selected areas. Due to the very wide range of preventive security tasks, the police during the COVID-19 pandemic were presented with a number of activities based on secondary data collected during the pandemic.

Keywords: COVID-19, actions, pandemic, police

---

1 nadkomisarz Marcin Budzich, naczelnik gabinetu Komendanta Wojewódzkiego Policji w Katowicach

Wprowadzenie

Pandemia COVID-19 swoje ognisko zapoczątkowała 17 listopada 2019 roku w mieście Wuhan w Chinach; wówczas nazywano ją epidemią. Choroba stopniowo rozprzestrzeniała się w Azji, aż w połowie lutego 2020 dotarła do Europy – we Włoszech odnotowano setki zakażeń. 11 marca 2020 roku Światowa Organizacja Zdrowia (WHO) uznała COVID-19 za pandemię, podając przewidywaną śmiertelność (Sumliński, 2020, s. 282–283). Na całym świecie podjęto kroki mające na celu przeciwdziałanie rozprzestrzenianiu się zakażeń. Wprowadzono ograniczenia podróżowania pomiędzy krajami, a także poruszania się, w postaci kwarentanny domowej, a także niejednokrotnie godziny policyjnej. Zostały zawieszane lub przełożone wydarzenia kulturalne, sportowe, religijne czy polityczne. Pociągnęło to za sobą szereg konsekwencji, również oświatowych, co poskutkowało lokalnym zamknięciem szkół i uniwersytetów. Wymusiło to zmianę systemu edukacji i dostosowanie dydaktyki do zaistniałej sytuacji, co w efekcie poskutkowało transformacją zajęć konwencjonalnych na zajęcia online. Utrudnienia w komunikacji międzykrajowej odbiły się także na współpracy służb międzynarodowych. Większość organizacji została przymuszona do przekształcenia sfery kooperacji instytucjonalnej do formy wirtualnych spotkań. Działania te zostały wprowadzone dopiero kiedy apokaliptyczna wizja stawała się realna. Umyka nam na co dzień to, o czym pisał Ulrich Beck: „szczególna dysproporcja pomiędzy naturą i społeczeństwem, która powoduje, iż wszystko, co mogłoby stawiać opór niebezpieczeństwu, jest lekceważone” (Beck, 2002, s. 13; Polko, Walancik, 2017). W początkowym okresie nawet maseczki szkodziły – były postrzegane jako siedlisko zarazków. Może proces globalizacji sprawił, iż na pewne zagrożenia, które nie przemijają, patrzymy inaczej (*Wszyscy jesteśmy mieszkańcami*, 2001, s. 14). W drugiej połowie 2020 roku świat, Europa i Polska stanęły wobec konieczności organizowania swojego życia na nowo, w nowej sytuacji – trwającej pandemii COVID-19 (Sadłowska-Wrzesińska, 2018).

Śląska Policja wobec nowej sytuacji kryzysowej związanej z COVID-19

Zdiagnozowany w Polsce pierwszy przypadek zachorowania na COVID-19 (wywołany przez koronawirusa SARS-CoV-2) w dniu 4 marca 2020 roku zdeterminował działania wielu/wszystkich służb administracji publicznej, służb mundurowych do walki z tym niewidocznym fizycznie zagrożeniem. Tempo wprowadzanych działań jest niewątpliwie istotne w sytuacjach kryzysowych dla organizacji. Organizacja musi planować swoje działania, dostosowywać je do zmieniającej się sytuacji i przewidywać krótko- i długotrwałe skutki (Klonowska, 2023, s. 21). W celu realizacji zadań związanych z pandemią powołano Centrum Operacyjne Komendy Wojewódzkiej Policji (CO KWP) w Katowicach, które realizowało m.in. zadania dotyczące:

- gromadzenia oraz przetwarzania danych w zakresie osób objętych kwarantanną i izolacją, a także wyników sprawdzeń przez Policję obowiązków poddania się kwarantannie i izolacji;
- gromadzenia oraz przetwarzania danych w zakresie przestępstw i wykroczeń związanych z łamaniem wprowadzonych obostrzeń (m.in. przez przedsiębiorców, restauratorów, właścicieli klubów i siłowni) oraz nakazu poddania się kwarantannie i izolacji;
- sprawdzeń osób w systemie Ewidencji Wjazdu do Polski pod kątem objęcia kwarantanną oraz izolacją – przed podjęciem czynności policyjnych w innych sprawach.

Wprowadzenie stanu zagrożenia epidemicznego w Polsce (Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 13 marca 2020 r. w sprawie ogłoszenia na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej stanu zagrożenia epidemicznego – Dz. U. 2020, poz. 433) skutkowało wprowadzeniem ograniczeń w następujących obszarach:

- transporcie kolejowym wykonywanym z przekroczeniem granicy Rzeczypospolitej Polskiej oraz wprowadzeniem obowiązku kwarantanny dla osób udających się do swojego miejsca zamieszkania;
- obrotu produktów medycznych i środków higieny sanitarnej;
- prowadzenia działalności hotelarsko-gastronomicznej dostosowanej do warunków sanitarnych;
- organizację imprez kulturalnych, religijnych i sportowych;
- organizacji zgromadzeń ludzi przekraczających 50 osób.

Ze względu na stale rosnący współczynnik zakażeń, 20 marca rozporządzeniem Ministra Zdrowia został odwołany stan zagrożenia epidemicznego, a na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej do odwołania wprowadzono stan epidemii (Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 20 marca 2020 r. w sprawie odwołania na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej stanu zagrożenia epidemicznego – Dz.U. 2020, poz. 490). Ograniczenia wprowadzone 14 marca zostały rozbudowane o kolejne obostrzenia, dotyczące zawieszenia działalności hoteli, galerii handlowych, teatrów, galerii sztuki, kin, basenów, saun, solariów, kasyn, stoków narciarskich, klubów fitness i siłowni, a także obiektów sportowych.

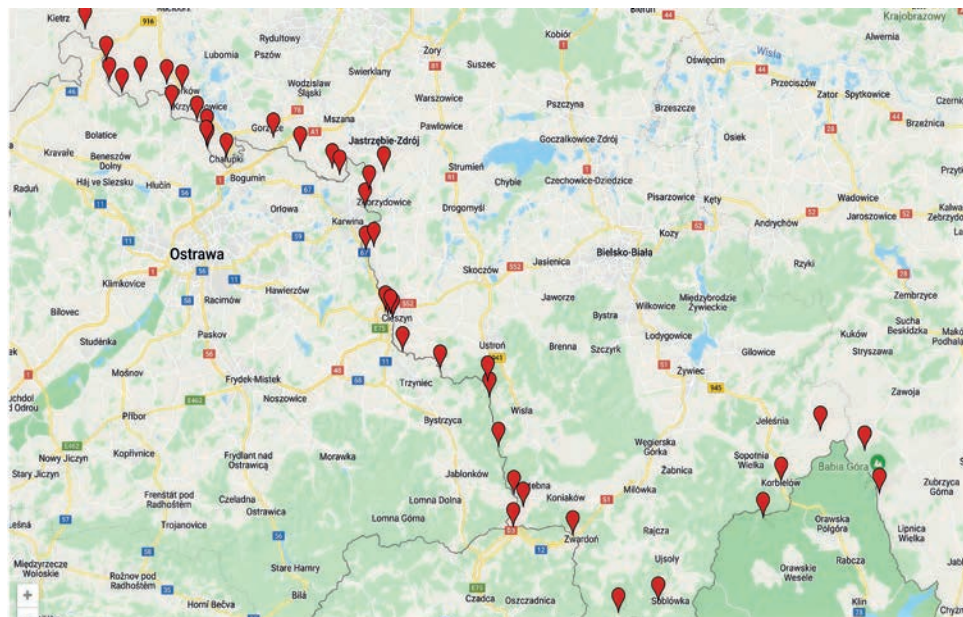
Nowe regulacje dotyczące zaleceń do pozostawania obywateli w miejscach zamieszkania oraz nieopuszczania ich bez uzasadnionych potrzeb, wymogły konieczność przeprowadzenia czynności informujących społeczeństwo. Akcja prewencyjno-informacyjna – oparta na m.in. komunikatach głosowych nadawanych z megafonów w radiowozach – dotycząca zachęcenia do zastosowania się do wskazanych rządowych rekomendacji dotarła do wszystkich mieszkańców województwa śląskiego. Treść nadawanego komunikatu brzmiała: „Uwaga, uwaga! Policja informuje: mamy stan epidemii! Osoby łamiące przepisy porządkowe narażają się na odpowiedzialność karną. Chroń siebie i bliskich!”. Taka informacja była przekazywana

na ciągach komunikacyjnych pieszych, deptakach, w parkach, w okolicach placów zabaw i w rejonie placówek handlowych. Po wydarzeniach związanych z COVID-19 trudno opierać się tezie Ryszarda Kapuścińskiego, że „Ludzkość znajduje się w niebezpiecznych rękach – własnych” (Kapuściński 2000, s. 130). Jak się okazało, istotne zadania w czasie tego typu zagrożeń spełniała Policja (Walancik, Kopa, 2018).

Zabezpieczenie i kontrola granic

Nowe zagrożenia wymagały dynamicznej reakcji od służb mundurowych i instytucji państwowych. Ograniczenie ruchu międzynarodowego oraz wprowadzenie kwarantanny dla osób wracających z zagranicy do Polski spowodowało konieczność powrotu kontroli granicznych na terytorium Unii Europejskiej. W związku z tym funkcjonariusze Policji śląskiej pełnili służby na terenie przejść granicznych pomiędzy Rzeczpospolitą Polską a Republiką Czeską oraz Republiką Słowacką, co ilustruje poniższa mapa.

Mapa 1. Przejścia graniczne pomiędzy Rzeczpospolitą Polską a Republiką Czeską oraz Republiką Słowacką

Źródło: opracowanie własne na podstawie OpenStreetMap.

Do zadań funkcjonariuszy na przejściach granicznych należało m.in. sprawdzanie temperatury w celu wykrycia objawów COVID-19 oraz pozyskiwanie oświadczeń o miejscu przebywania w kraju takich osób.

Odcinek granicy państwowej z Republiką Czeską obejmował 34 punkty.

1. Jaworzynka

Droga na odcinku 20 m od miejsca przecięcia z linią granicy państwowej w rejonie znaku granicznego nr I/6 w kierunku miejscowości Jaworzynka. Kontrola była przeprowadzana na drodze, w rejonie znaku granicznego nr I/6.

2. Jasnowice

Droga wojewódzka nr 943 od miejsca przecięcia z linią granicy państwowej w rejonie znaku granicznego nr I/13 w odległości 50 m od linii granicy państwowej w kierunku przysiółka Jasnowice (należącego do miejscowości Istebna). Kontrola była przeprowadzana na drodze wojewódzkiej nr 943, na dwóch pasach jezdni.

3. Stożek

Droga na odcinku 20 m od miejsca przecięcia z linią granicy państwowej w rejonie znaku granicznego nr I/29 w kierunku przysiółka W Dolinie (należącego do miejscowości Wisła-Kopydło). Kontrola była przeprowadzana na drodze, w rejonie znaku granicznego nr I/29.

4. Beskidek

Droga na odcinku 20 m od miejsca przecięcia z linią granicy państwowej w rejonie znaku granicznego nr I/38/1 w kierunku przysiółka Dorastuszek (należącego do miejscowości Wisła-Jawornik). Kontrola była przeprowadzana na drodze, w rejonie znaku granicznego nr I/38/1.

5. Leszna Górna

Droga powiatowa nr 2610S od miejsca przecięcia z linią granicy państwowej w rejonie znaku granicznego I/61 w odległości 50 m od linii granicy państwowej w kierunku miejscowości Dzięgielów-Zamek. Kontrola była przeprowadzana na drodze powiatowej nr 2610S, na dwóch pasach jezdni.

6. Puńców

Droga na odcinku 20 m od miejsca przecięcia z linią granicy państwowej w rejonie znaku granicznego nr I/67 w kierunku miejscowości Puńców. Kontrola odbywała się na drodze w rejonie znaku granicznego nr I/67.

7. Cieszyn – Český Těšín

Kontrola pojazdów: w kierunku wjazdowym i wyjazdowym – Cieszyn Most Wolności: droga powiatowa nr 2619S (ul. 3-go Maja) od miejsca przecięcia z linią granicy państwowej w rejonie znaku granicznego nr I/86 w odległości 40 m od linii granicy państwowej w kierunku centrum miasta Cieszyn. Kontrola była przeprowadzana na moście granicznym, na dwóch pasach jezdni. Kontrola w kierunku wyjazdowym: Cieszyn Most Przyjaźni: droga powiatowa nr 2624S (ul. Zamkowa) na odcinku 50 m od linii granicy państwowej w rejonie znaku granicznego nr I/88. Kontrola była przeprowadzana na moście granicznym, na dwóch pasach jezdni. Kontrola pieszych: mosty w mieście Cieszyn. Kontrola jest przeprowadzana na chodnikach wzdłuż dróg powiatowych nr 2619S i nr 2624S.

8. Cieszyn – Český Těšín – dworzec PKP

Kontrola jest przeprowadzana na długości 100 m. Odległość od granicy państwa wynosi 1559 m. Tory szlakowe przecinają granicę państwową w rejonie znaku granicznego nr I/89.

9. Cieszyn – Chotěbuz

Kontrola odbywała się na drodze ekspresowej nr S1, w odległości około 650 m od linii granicy państwowej w kierunku miejscowości Bielsko-Biała, na długości drogi ekspresowej nr S1 wynoszącej 600 m. Kontrola odbywała się na drodze w obu kierunkach, z wykorzystaniem wydzielonych części drogi i przyległych parkingów.

10. Kaczyce Górne

Droga na odcinku 20 m od miejsca przecięcia z linią granicy państwowej w rejonie znaku granicznego nr I/111 w kierunku miejscowości Kaczyce Górne. Kontrola była przeprowadzana na drodze, w rejonie znaku granicznego nr I/111.

11. Zebrzydowice – Petrovice u Karvine – dworzec PKP

Kontrola była przeprowadzana na odcinku o długości 100 m lub na trasie Zebrzydowice–Katowice–Zebrzydowice. Odległość od granicy państwa wynosi 4288 m, tory szlakowe przecinają granicę państwa w rejonie znaku granicznego nr I/133.

12. Markłowice Górne

Droga powiatowa nr 2645S od miejsca przecięcia z linią granicy państwowej w rejonie znaku granicznego nr I/134, w odległości 400 m od linii granicy państwowej w kierunku miejscowości Zebrzydowice. Kontrola była przeprowadzana na drodze powiatowej nr 2645S, na dwóch pasach jezdni w rejonie pętli autobusowej.

13. Gołkowice

Droga powiatowa nr 5039S od miejsca przecięcia z linią granicy państwowej w rejonie znaku granicznego nr I/156/1, w odległości 150 m od linii granicy w kierunku miejscowości Gołkowice. Kontrola była przeprowadzana na drodze powiatowej nr 5039S, na dwóch pasach jezdni.

14. Łaziska

Droga na odcinku 20 m od miejsca przecięcia z linią granicy państwowej w rejonie znaku granicznego nr I/168/5, w kierunku miejscowości Łaziska. Kontrola była przeprowadzana na drodze, w rejonie znaku granicznego nr I/168/5.

15. Chałupki

Ulica Bogumińska w Chałupkach od miejsca przecięcia z linią granicy państwowej w rejonie znaku granicznego II/7/4, w odległości 200 m od linii granicy państwowej, w kierunku miejscowości Chałupki. Kontrola była przeprowadzana na ul. Bogumińskiej, na dwóch pasach jezdni.

16. Nowe Chałupki

Droga krajowa nr 78 od miejsca przecięcia z linią granicy państwowej w rejonie znaku granicznego nr II/8/2, w odległości 700 m od linii granicy

państwowej w kierunku miejscowości Chałupki. Kontrola była przeprowadzana na drodze krajowej nr 78, na czterech pasach jezdni, wraz z utwardzonym pasem rozdzielającym.

17. Chałupki–Bohumin – dworzec kolejowy

Kontrola była przeprowadzana na długości 400 m lub na trasie Chałupki–Kato-wice–Chałupki. Odległość od granicy państwowej wynosi 1298 m, tory szlakowe przecinają granicę w rejonie znaku granicznego nr II/8/3.

18. Chałupki – Šilhéřovice

Miejscowość Chałupki – ul. WOP na odcinku 20 m od miejsca przecięcia z linią granicy państwowej w rejonie znaku granicznego nr II/12, w kierunku centrum miejscowości Chałupki. Kontrola była przeprowadzana na drodze, w rejonie znaku granicznego nr II/12.

19. Rudyszwałd

Miejscowość Rudyszwałd – ul. Graniczna na odcinku 20 m od miejsca przecięcia z linią granicy państwowej, w rejonie znaku granicznego nr II/13/10 w kierunku centrum miejscowości Rudyszwałd. Kontrola była przeprowadzana na drodze, w rejonie znaku granicznego nr II/13/10.

20. Tworków

Droga na odcinku 20 m od miejsca przecięcia z linią granicy państwowej w rejonie znaku granicznego nr II/19/13, w kierunku miejscowości Tworków. Kontrola była przeprowadzana na drodze, w rejonie znaku granicznego nr II/19/13.

21. Owsiszcz

Droga powiatowa nr 3511S od miejsca przecięcia z linią granicy państwowej w rejonie znaku granicznego nr II/21/10, w odległości 50 m od linii granicy państwowej, w kierunku miejscowości Owsiszcz. Kontrola była przeprowadzana na drodze powiatowej nr 3511S, na dwóch pasach jezdni.

22. Bolesław

Droga na odcinku 20 m od miejsca przecięcia z linią granicy państwowej w rejonie znaku granicznego nr II/24/3, w kierunku miejscowości Bolesław. Kontrola była przeprowadzana na drodze, w rejonie znaku granicznego nr II/24/3.

23. Borucin

Droga na odcinku 20 m od miejsca przecięcia z linią granicy państwowej w rejonie znaku granicznego nr II/31, w kierunku miejscowości Borucin. Kontrola była przeprowadzana na drodze, w rejonie znaku granicznego nr II/31.

24. Krzanowice – Chuchelná

Droga wojewódzka nr 917 od miejsca przecięcia z linią granicy państwowej w rejonie znaku granicznego nr II/32 w odległości 50 m od linii granicy, w kierunku miejscowości Krzanowice. Kontrola była przeprowadzana na drodze wojewódzkiej nr 917, na dwóch pasach.

25. Krzanowice – Strahovice

Droga od miejsca przecięcia z linią granicy państwowej w rejonie znaku granicznego nr II/34 w kierunku miejscowości Krzanowice. Miejsce prowadzenia kontroli: miejscowość Krzanowice, rejon skrzyżowania ulic: Cegielnianej, Sudzickiej oraz Kościelnej.

26. Pietraszyn

Droga wojewódzka nr 916 od miejsca przecięcia z linią granicy państwowej w rejonie znaku granicznego nr II/39, w odległości 100 m od linii granicy państwowej w kierunku miejscowości Racibórz. Kontrola była przeprowadzana na drodze wojewódzkiej nr 916, na dwóch pasach jezdni.

27. Gródczanki

Droga na odcinku 20 m od miejsca przecięcia z linią granicy państwowej w rejonie znaku granicznego nr II/44/5 w kierunku miejscowości Gródczanki. Kontrola była przeprowadzana na drodze, w rejonie znaku granicznego nr II/44/5.

28. Jaworzynka – Trójstyk

Pieszy i rowerowy całodobowy szlak turystyczny w rejonie znaku granicznego nr I/1/1; I/16; I/26/3

29. Wielka Czantoria

Pieszy i rowerowy całodobowy szlak turystyczny w rejonie znaku granicznego nr I/43; I/44; I/49

30. Kaczyce Dolne

Droga na odcinku 20 m od miejsca przecięcia z linią granicy państwowej w rejonie znaku granicznego nr I/114 w kierunku miejscowości Kaczyce Dolne. Kontrola była przeprowadzana na drodze, w rejonie znaku granicznego nr I/114.

31. Jastrzębie – Ruptawa

Pieszy i rowerowy szlak turystyczny w rejonie znaku granicznego nr I/143/8.

32. Skrbeńsko

Droga na odcinku 20 m od miejsca przecięcia z linią granicy państwowej, w rejonie znaku granicznego nr I/152 w kierunku miejscowości Skrbeńsko. Kontrola była przeprowadzana na drodze, w rejonie znaku granicznego nr I/152.

33. Gorzycki

Autostrada A-1 od miejsca przecięcia z linią granicy państwowej w rejonie znaku granicznego I/172/1, w odległości 5673 m od linii granicy państwowej, w kierunku miejscowości Gliwice oraz węzeł drogowy Gorzyce. Kontrola była prowadzona na odcinku 700 metrów autostrady A-1 w kilometrażu od 561+550 do 562+250 oraz na łącznicach węzła drogowego Gorzyce.

34. Cieszyn – Czeski Cieszyn „Most Sportowy”

Pieszy i rowerowy Most Sportowy w rejonie znaku granicznego nr I/85/1. Kontrola była przeprowadzana przy wejściu na most graniczny.

Odcinek granicy państwowej z Republiką Słowacką obejmował 12 punktów (Walancik, 2018).

1. Korbielów

Droga wojewódzka nr 945 na długości 20 m od linii granicy państwowej w kierunku miejscowości Korbielów. Kontrola była przeprowadzana na drodze z wykorzystaniem parkingu.

2. Ujsoły

Droga powiatowa nr 1439S na długości 40 m od linii granicy państwowej w kierunku miejscowości Ujsoły. Kontrola była przeprowadzana na drodze z wykorzystaniem zatoki.

3. Zwardoń–Skalité – stacja kolejowa

Dwa perony z trzema torami stacyjnymi w odległości 500 m od granicy państwa. Kontrola była przeprowadzana w pociągu, z wykorzystaniem peronów na długości 300 m.

4. Zwardoń–Skalité Platforma

Droga krajowa nr S69 w odległości 950 m od linii granicy państwowej w kierunku miejscowości Milówka, z wykorzystaniem wydzielonych zatok po obu stronach drogi na długości 200 m.

5. Zwardoń – Mýto

Droga gminna na długości 40 m od linii granicy państwowej w kierunku miejscowości Milówka. Kontrola była przeprowadzana z wykorzystaniem wydzielonych zatok po obu stronach drogi na długości 200 m.

6. Moczarki

Szlak turystyczny pieszy i rowerowy w rejonie znaku granicznego nr III/94.

7. Pilsko

Szlak turystyczny pieszy i rowerowy w rejonie znaku granicznego nr III/109.

8. Przełęcz Przysłop

Szlak turystyczny w rejonie znaku granicznego nr III/151.

9. Przegibek

Szlak turystyczny w rejonie znaku granicznego nr III/158/10-11.

10. Bór

Droga gminna pomiędzy znakami granicznymi nr III/179/7 – III/180.

11. Zwardoń – Skalité-Skalanka

Szlak turystyczny w rejonie znaku granicznego nr III/182/5-183.

12. Zwardoń – Skalité

Szlak turystyczny w rejonie znaku granicznego III/184/13-14.

Bezpieczeństwo i higiena sanitarna funkcjonariuszy

Nowe wyzwania postawione przed służbami mundurowymi wymagały szybkiej reakcji w zakresie przepisów sanitarnych wewnątrz formacji. W związku z powyższym w jednostkach Policji garnizonu śląskiego wprowadzono procedury dostosowujące ich funkcjonowanie do nowej sytuacji kryzysowej. Zgodnie z tymi procedurami wprowadzono m.in.:

- środki ochrony indywidualnej dla funkcjonariuszy realizujących czynności służbowe przy ujawnieniu podejrzenia COVID-19;
- sposób postępowania funkcjonariuszy Policji realizujących czynności służbowe przy ujawnieniu podejrzenia COVID-19;
- dezynfekcję pojazdu służbowego, którym przewożone były osoby z podejrzeniem lub potwierdzeniem zarażenia SARS-CoV-2;
- tryb postępowania ze zużytymi przedmiotami stanowiącymi środki ochrony indywidualnej policjantów i pracowników Policji, mających kontakt z osobami podejrzanymi o zakażenie bądź zarażonymi wirusem SARS-CoV-2;
- dezynfekcję pomieszczenia, w którym przebywała osoba z podejrzeniem bądź potwierdzeniem zarażenia SARS-CoV-2.

Udzielano również instruktażu funkcjonariuszom Policji garnizonu śląskiego pełniącym służbę m.in. w pomieszczeniach dla osób zatrzymanych i policyjnych izb dziecka w zakresie:

- postępowania przy przyjęciu osoby zatrzymanej do wyznaczonego pomieszczenia dla osób zatrzymanych lub doprowadzonych w celu wytrzeźwienia, podejrzanej o zakażenie SARS-CoV-2;
- podejrzenia zarażeniem SARS-CoV-2 u nieletniego przyjmowanego lub przebywającego w policyjnej izbie dziecka.

Informowano pracowników oraz funkcjonariuszy Policji garnizonu śląskiego o ustanowionych ograniczeniach, zakazach i nakazach w związku z utrzymującą się pandemią, w tym o konieczności stosowania:

- asortymentu do zakrywania ust i nosa;
- środków do dezynfekcji rąk;
- środków do dezynfekcji powierzchni;
- rękawiczek jednorazowych;
- zachowania dystansu społecznego,

a także doposażono jednostki Policji garnizonu śląskiego w środki ochrony osobistej, tj.:

- dezynfekcji powierzchni sal szkoleniowych (m.in. krzeseł i stołów);
- dezynfekcji rąk;
- zachowania odpowiednich odległości pomiędzy uczestnikami szkolenia;
- konieczności stosowania asortymentu do zakrywania ust i nosa do momentu zajęcia wyznaczonego miejsca.

Ponadto stosowano wyłączenia z użytkowania pomieszczenia (wyposażonego w niezbędne środki ochrony osobistej) w przypadku zaistnienia konieczności odizolowania osoby z objawami SARS-CoV-2.

W celu ograniczenia transmisji wirusa i zapewnienia ciągłości służby/pracy wprowadzono:

- nowy system pracy zmianowej, dostosowany do specyfiki służby/pracy;
- system służby/pracy zdalnej;
- system umawiania obsługi interesantów na konkretny dzień i godzinę.

Podstawowe zadania funkcjonariuszy w kontekście obostrzeń sanitarnych i zachorowań

Liczba zrealizowanych w 2020 roku ośmiogodzinnych służb o charakterze patrolowym i obchodowym (bez służb ruchu drogowego) – 671 462. W 2019 roku służb takich zrealizowano 633 384. Powyższe wynikało m.in. z realizacji zadań patrolowych w ramach kontroli przestrzegania obostrzeń przez policjantów komórek prewencyjnych, na co dzień realizujących zadania inne niż służba patrolowa bądź obchodowa. Do osiągnięcia ww. poziomu liczby służb przyczyniła się właściwa ich organizacja, w tym szereg przedsięwzięć profilaktycznych, zmierzających do ograniczenia rozprzestrzeniania się koronawirusa wśród funkcjonariuszy, minimalizująca tym samym poziom absencji.

Zwiększenie efektywności działań Policji na rzecz wzmocnienia współpracy ze społeczeństwem, wyrażone udziałem obchodu dzielnicowych w całokształcie realizowanych przez nich zadań na poziomie 76,83%. W 2019 roku udział ten kształtował się na poziomie 75,47%.

Realizując zadania obchodowe, m.in. w ramach kontroli przestrzegania obostrzeń, pomimo znacznego zwiększenia tego rodzaju zadań, dzięki właściwej organizacji służby, dzielnicowi w głównej mierze kierowani byli do swoich rejonów służbowych, co pozytywnie przełożyło się na ww. wskaźnik.

W kategorii przestępstw kryminalnych na terenie woj. śląskiego w okresie od stycznia do grudnia 2020 roku odnotowano nieznaczny spadek przestępstw stwierdzonych, tj. 64 553 w stosunku do 70 441 w analogicznym okresie roku 2019 (dynamika 91,7%), utrzymując przy tym wysoki wskaźnik wykrycia, tj. 69,8% przy średnim krajowym 66,2% (w 2019 r. odpowiednio wskaźnik ten wynosił 70,1% dla KWP Katowice przy krajowym 66,5%).

Natomiast w okresie od stycznia do maja 2021 roku w kategorii przestępstw kryminalnych na terenie woj. śląskiego odnotowano wzrost przestępstw stwierdzonych, tj. 28 180 w stosunku do 25 274 w analogicznym okresie roku 2019 (dynamika 111,5%), uzyskując przy tym wysoki wskaźnik wykrycia tj. 78,1%, przy średnim krajowym 74,6% (w 2019 r. odpowiednio wskaźnik ten wynosił 77,3% dla KWP Katowice przy poziomie krajowym 73,4%).

W zakończonych postępowaniach przygotowawczych w okresie styczeń-maj 2021 roku prowadzonych w kategorii przestępstw kryminalnych ustalono 11 042 podejrzanych (9479 w analogicznym okresie 2020 roku), z czego 2142 zatrzymano na gorącym uczynku (1993 w analogicznym okresie 2020 roku).

Przytoczone dane wskazują, iż kierunki podejmowanych działań przy uwzględnieniu obostrzeń sanitarnych oraz dodatkowych zadań dla poszczególnych pionów związanych z pandemią obrane zostały prawidłowo i przyniosły oczekiwane wyniki.

W celu zapewnienia bezpieczeństwa funkcjonariuszom i stronom postępowań przygotowawczych oraz interesantom zorganizowano „bezpieczne pomieszczenia do przesłuchań”, wyposażone w pleksi oddzielające uczestników czynności oraz we wszelkie niezbędne do realizacji zadań urządzenia oraz środki ochrony osobistej i dezynfekcji oraz przygotowano harmonogram korzystania z pomieszczeń.

Współpraca przedstawicieli Policji z innymi instytucjami

W trakcie wykonywania zadań związanych z pandemią COVID-19 nawiązano współpracę z przedstawicielami Wojska Polskiego, w tym z Wojskami Obrony Terytorialnej, Żandarmerii Wojskowej, Straży Miejskiej m.in. w zakresie wspólnych kontroli miejsc odbywania kwarantanny i izolacji osób.

2 kwietnia 2021 roku odnotowano w woj. śląskim największą liczbę osób objętych kwarantanną – 104 138. W miejscu kwarantanny policjanci nie zastali 152 osób, w związku z czym sporządzili stosowną dokumentację, którą przesłali do Stacji Sanitarно-Epidemiologicznej. W tym dniu do kontroli kwarantanny zaangażowanych zostało łącznie 3518 policjantów, 11 żołnierzy, 265 strażników miejskich i gminnych.

Funkcjonariusze KWP w Katowicach transportowali do KWP w Krakowie materiały do przesiewowych badań genetycznych w kierunku obecności wirusa SARS-CoV-2, a następnie w punkcie wymiany przekazywali je kurierom KGP w celu dostarczenia do Centralnego Laboratorium Kryminalistycznego KGP.

Policjanci pełnili służbę w ramach zabezpieczenia szpitali przekształconych na zakaźne w województwie śląskim, tj.:

- Megrez sp. z o.o. w Tychach, ul. Edukacji 102, 43-100 Tychy;
- Szpital Rejonowy im. dr. Józefa Rostka w Raciborzu, ul. Gamowska 3, Racibórz;
- Szpital Polowy zlokalizowany w Międzynarodowym Centrum Kongresowym, plac Sławika i Antalla 1, Katowice.

Do zadań policjantów należało niedopuszczenie do naruszenia porządku i bezpieczeństwa publicznego na terenie placówek medycznych. Jednocześnie funkcjonariusze reagowali na wszelkie akty łamania prawa.

Nawiązano współpracę z powiatowymi stacjami sanitarno-epidemiologicznymi w zakresie kontroli przestrzegania zasad sanitarnych i ograniczeń związanych z epidemią w środkach transportu, placówkach handlowych, miejscach organizacji

wesel, lokalach gastronomicznych i innych. Dane dotyczące kontroli zobrazowano w tabeli 1.

Tabela 1. Liczba przeprowadzonych kontroli od 19.08.2020 do 06.06.2021 roku

	Liczba kontroli zrealizowanych przez Policję	W tym z Państwowym Inspektoratem Sanitarnym
W środkach transportu	140 515	475
W placówkach handlowych	279 672	8 612
W miejscach organizacji wesel	2852	344
W innych miejscach	234 703	2472
Ogółem	657 742	11 903

Źródło: opracowanie własne.

Z analizy danych wynika, iż funkcjonariusze Policji od 19.08.2020 do 06.06.2021 roku przeprowadzili 657 742 kontrole, a w tym z Państwowym Inspektoratem Sanitarnym 11 903.

W ramach współpracy ze służbą sanitarną, w przypadku ujawnienia naruszeń zakazów lub ograniczeń związanych z zapobieganiem, przeciwdziałaniem i zwalczaniem COVID-19 policjanci kierowali do Państwowego Inspektora Sanitarnego notatki urzędowe (tabela 2).

Tabela 2. Liczba przekazanych notatek urzędowych od 11.03.2020 do 06.06.2020 roku

	Liczba przekazanych notatek urzędowych do Państwowego Inspektoratu Sanitarnego
Naruszenia związane z przestrzeganiem kwarantanny	9268
Inne naruszenia sanitarne	3093
Ogółem	12 361

Źródło: opracowanie własne.

Z analizy danych wynika, iż liczba przekazanych notatek urzędowych do Państwowego Inspektoratu Sanitarnego związanych z naruszeniem przestrzegania kwarantanny wynosiła 9268, a innych naruszeń 3093, co dało ogółem 12 361 sytuacji. Państwowy Inspektorat Sanitarny wydał 363 decyzje. Natomiast suma nałożonych grzywien przez Państwowy Inspektorat Sanitarny wynosiła 1 738 000 PLN.

Podsumowanie

Funkcjonariusze, realizując swoje zadania wynikające z egzekwowania respektowania przepisów prawa dotyczących ograniczeń, nakazów i zakazów społecznych, w wielu przypadkach musieli mierzyć się również z zachowaniami agresywnymi ze strony społeczeństwa. Frustracja, bezradność i przemęczenie podsycane dezinformacją medialną na szeroką skalę skutkowały przemocą słowną w przestrzeni wirtualnej, określaną jako hejt. Policjanci zaangażowani w ochronę życia i zdrowia społeczeństwa zetknęli się z niezrozumieniem dla swojej służby, co dodatkowo obarczało kondycję psychiczną funkcjonariuszy. Istotnym faktem jest także liczba absencji chorobowych, które dotknęły formację. Podczas gdy wiele gałęzi przemysłowych i społecznych znacząco ograniczyło swoją działalność lub całkowicie przekształciło ją na tryb zdalny, Policja – choć z zachowaniem wszelkich środków sanitarnych oraz bezpieczeństwa – nie mogła zaniedbać swoich obowiązków, które wymagają realizowania ich w bezpośrednim kontakcie fizycznym. Taka forma spowodowała szereg absencji chorobowych, a także kwarantanny wśród pracowników. Jednocześnie obowiązków służbowych związanych z czynnościami dotyczącymi zadań statutowych Policji w obliczu nowego wyzwania przybyło. Następstwem takiej sytuacji było szczególnie obciążenie psychiczne, a także fizyczne dla całej formacji w tym trudnym okresie.

Należy zwrócić uwagę, że sytuacja pandemiczna odbiła się nie tylko na świecie rzeczywistym, ale również na cyberprzestrzeni. Strach obywateli wywołany pandemią oraz dezinformacją skrzętnie wykorzystali przestępcy, którzy swoją działalność przenieśli do Internetu. Jedną z bardziej popularnych metod ukierunkowanych na uzyskanie nielegalnego zarobku było przestępstwo nazywane potocznie „na koronawirusa”. Do ofiary wysłali wiadomość, najczęściej SMS z informacją, że paczka, którą ma dostarczyć kurier, wymaga obowiązkowej opłaty w celu zdezynfekowania. Do wiadomości załączali link, pod którego adresem znajdowała się fałszywa strona bankowa, gdzie po uzupełnieniu danych były one pozyskiwane i wykorzystywane przez przestępców.

Chaos informacyjny i medialny to niejedyny czynniki towarzyszące pandemii, które sprzyjały środowisku przestępczemu. Przymus noszenia maseczek ochronnych, mających zasłaniać twarz i zabezpieczać przed emisją wirusa drogą kropelkową, sprzyjał zachowaniu anonimowości przez przestępców. Podobnie w przypadku korzystania z rękawiczek jednorazowych, które umożliwiały przestępcom zabezpieczenie przed pozostawianiem śladów daktyloskopijnych. Powyższe uwarunkowania mogły być wykorzystywane przez przestępców usiłujących popełnić czyn zabroniony w taki sposób, aby utrudnić ich identyfikację bez budzenia podejrzeń.

Warto jednak podkreślić, iż w okresie pandemii spotkaliśmy się z ofiarnością w służbie, poświęceniem i oddaniem w działaniach na rzecz społeczności ze strony funkcjonariuszy, ale także wszystkich grup społecznych, a zwłaszcza ludzi starszych, samotnych. Kontrolom, pytaniom towarzyszyło zrozumienie wobec ograniczeń i restrykcji.

Bibliografia

- Kapuściński, R. (2000). *Lapidarium IV*. Czytelnik.
- Klonowska, I. (2023). Wyższa Szkoła Policji w Szczytnie w pandemii COVID-19 – problemy, wyzwania, rozwiązania systemowe. Perspektywa edukacyjna i logistyczna. W: I. Klonowska, E. Kuczyńska, P. Gawroński (red.), *COVID-19 a funkcjonowanie uczelni wyższych i szkół o profilu policyjnym. Dokąd zmierzamy?* Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Polko, P., Walancik, M. (Red.). (2017). *Życie w społeczeństwie ryzyka: nowe obszary zagrożeń i współczesne technologie bezpieczeństwa*. Wyższa Szkoła Biznesu w Dąbrowie Górniczej.
- Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 13 marca 2020 r. w sprawie ogłoszenia na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej stanu zagrożenia epidemicznego – Dz. U. 2020, poz. 433.
- Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 20 marca 2020 r. w sprawie odwołania na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej stanu zagrożenia epidemicznego – Dz. U. 2020, poz. 490.
- Sadłowska-Wrzesińska, J. (2018). *Kultura bezpieczeństwa pracy: rozwój w warunkach cywilizacyjnego przesilenia*. Aspra.
- Sumliński, W., Budzyński T. (2020). *Zapis zarazy*. Wojciech Sumliński Reporter.
- Walancik, M. (Red.). (2018). *Procedury zarządzania kryzysowego na pograniczu polsko-słowackim. Informator edukacyjny*. Wydawnictwo Naukowe Akademii WSB w Dąbrowie Górniczej.
- Walancik, M., Kopa, Z. (Red.). (2018). *Wybrane podmioty specjalistyczne w działaniach na rzecz bezpieczeństwa publicznego*. Wydawnictwo Naukowe Akademii WSB w Dąbrowie Górniczej.
- Wszyscy jesteśmy mieszkańcami (2001). Z Jean-Loup Amselle rozmawiał Marco Aime. *Forum*, nr 32.

Edukacja w tworzeniu systemu ochrony ludności i obrony cywilnej

Abstrakt

Edukacja stanowi jeden z kluczowych elementów tworzenia skutecznego systemu ochrony ludności i obrony cywilnej w sytuacjach kryzysowych, kryzysach. Jej znaczenie wynika z potrzeby przygotowania służb specjalistycznych i całego społeczeństwa do właściwego reagowania na zagrożenia naturalne, techniczne, militarne oraz inne sytuacje kryzysowe. Celem niniejszego rozdziału jest przedstawienie znaczenia edukacji w powstawaniu systemu ochrony ludności i obrony cywilnej w Polsce jako kluczowego do przygotowania służb, społeczności do reagowania w sytuacjach kryzysowych.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo, edukacja, kryzys, sytuacja kryzysowa, ochrona ludności i obrona cywilna

Education in the Development of a Civil Protection and Civil Defense System

Abstract

Education is a key element in creating an effective system of population protection and civil defense in crisis situations. Its importance stems from the need to prepare specialist services and society as a whole to properly respond to natural, technical, and military threats, as well as other crisis situations. The purpose of this article is to present the importance of education in the development of a population protection and civil defense system in Poland, as it is crucial for preparing services and communities to respond to crises.

Keywords: security, education, crisis, crisis situation, civil protection and civil defense

---

¹ dr inż. Krzysztof Jan Klęczar, wojewoda małopolski, Akademia WSB, ORCID: 0009-0008-4517-9311

Wprowadzenie

Bezpieczeństwo ludności cywilnej jest jednym z podstawowych zadań współczesnego państwa. Ochrona życia i zdrowia obywateli wymaga przygotowania odpowiednich struktur, procedur oraz zasobów umożliwiających skuteczne reagowanie na różnego rodzaju zagrożenia. Ostatnie lata uwiarydliły, że zagrożenia dla bezpieczeństwa mogą mieć bardzo różny charakter (np. pandemia COVID-19). Pandemia COVID-19 była jednym z największych kryzysów, z jakimi społeczeństwa musiały zmierzyć się w ostatnich latach. Zagrożenie epidemiologiczne wymagało szybkiego podejmowania decyzji przez administrację publiczną, służby medyczne i inne instytucje. Pandemia ujawniła znaczenie przygotowania państwa na sytuacje, w których jednocześnie zagrożone są zdrowie i życie obywateli oraz prawidłowe funkcjonowanie gospodarki i usług publicznych. Do najważniejszych doświadczeń okresu pandemii należą:

- konieczność posiadania odpowiednich zapasów środków ochrony osobistej i leków;
- zapewnienie odpowiedniej liczby miejsc w placówkach medycznych;
- sprawna wymiana informacji pomiędzy instytucjami;
- skuteczne informowanie społeczeństwa;
- przygotowanie procedur działania w warunkach ograniczenia kontaktów społecznych;
- zapewnienie ciągłości funkcjonowania administracji i podstawowych usług;
- przeciwdziałanie dezinformacji i fałszywym informacjom.

Pełnoskalowa wojna Rosji przeciwko Ukrainie, rozpoczęta w lutym 2022 roku, zmieniła sposób postrzegania bezpieczeństwa w Europie. Dla państw sąsiadujących z Ukrainą szczególnie istotne stało się przygotowanie systemów ochrony ludności na możliwość wystąpienia zagrożeń militarnych.

Doświadczenia Ukrainy pokazują znaczenie przygotowania ludności do funkcjonowania w warunkach działań wojennych. Ważną rolę odgrywają schrony i inne miejsca doraźnego schronienia, systemy alarmowania, przygotowanie do ewakuacji oraz zapewnienie zaspokojenia podstawowych potrzeb ludności.

Wojna pokazała również, że infrastruktura krytyczna może stać się celem ataków. Uszkodzenia sieci energetycznych, wodociągowych, telekomunikacyjnych czy transportowych mogą bezpośrednio wpływać na życie mieszkańców. Dlatego system ochrony ludności powinien zapewniać możliwość funkcjonowania społeczeństwa także w przypadku czasowej utraty dostępu do energii elektrycznej, wody, łączności lub innych podstawowych usług.

Sytuacja kryzysowa, jaką była pandemia COVID-19, regularna, pełnoskalowa wojna rosyjsko-ukraińska od 24 lutego 2022 roku, zwraca uwagę, wymusza działania na rzecz przygotowania rozwiązań systemowych w zakresie ochrony ludności, obrony cywilnej (Łydka, 2025, s. 28). Doświadczenia kryzysów wskazują, że system ochrony ludności powinien być przygotowany zarówno na sytuacje kryzysowe, kryzysy występujące w czasie pokoju (zagrożenia niemilitarne), jak i na zagrożenia

związane z konfliktem zbrojnym. Szczęólnego znaczenia nabierają: system ostrzegania i alarmowania, miejsca schronienia, ewakuacja ludności, zabezpieczenie infrastruktury krytycznej, zapewnienie dostępu do wody, żywności, energii i leków oraz właściwe informowanie społeczeństwa.

Znaczącym elementem w obszarze bezpieczeństwa jest odporność społeczeństwa, budowana między innymi poprzez edukację. Społeczeństwo posiadające podstawową wiedzę z zakresu bezpieczeństwa, pierwszej pomocy, ewakuacji i reagowania na alarmy jest lepiej przygotowane do samodzielnego działania w pierwszym okresie kryzysu. Każdy z nas powinien wiedzieć, jak zachować się podczas alarmu, ewakuacji, awarii energetycznej, zagrożenia epidemiologicznego czy konfliktu zbrojnego. Edukacja i ćwiczenia mogą ograniczyć panikę oraz zwiększyć skuteczność działań ratowniczych. Doświadczenie zdobyte w zakresie rozwiązywania sytuacji kryzysowych na poziomie społeczności lokalnych, a obecnie również w ramach administracji regionalnej, wskazuje na potrzebę edukacji w zakresie przygotowania do przeciwdziałania sytuacjom kryzysowym, ich oceny oraz podejmowania właściwych działań w sytuacjach kryzysowych. Dlatego, nie pomniejszając innych działań, osobiście szczególną uwagę przywiązuję do edukacji z zakresu szeroko pojmowanego bezpieczeństwa, w tym ochrony ludności, obrony cywilnej, zarządzania kryzysowego, na różnych poziomach kształcenia, w różnych formach.

Kryzys, sytuacja kryzysowa, ochrona ludności i obrona cywilna, edukacja

W budowaniu systemu ochrony ludności i obrony cywilnej warto zwrócić uwagę na kryzys, sytuację kryzysową, które determinują powstawanie takiego systemu. Kryzys jest momentem przełomu, kulminacyjnym punktem sytuacji kryzysowej. Sytuacją kryzysową nazywamy taką sytuację, w której w wyniku zaistniałego zdarzenia i jego potencjalnych skutków istnieje zagrożenie dla życia i mienia obywateli, ich praw i swobód oraz zagrożone są podstawowe wartości, interesy, cele instytucji i grup społecznych – przez dłuższy okres, na znacznym obszarze, a posiadane siły i środki nie zapewniają skutecznego działania. Stąd wynika, że każdy kryzys jest sytuacją kryzysową, natomiast stwierdzenie przeciwne nie musi być prawdziwe. Nie każda sytuacja kryzysowa musi generować kryzys (Grodzki, 2013, s. 17–18).

W Polsce do 2022 roku obrona cywilna była ruchem powszechnym, umiejscowiona terytorialnie, w środowisku aktywności zawodowej, zorganizowana w wyspecjalizowanych formacjach obrony cywilnej (Krynojewski, 2023, s. 74–83). Można przyjąć, iż po 2023 roku ważnym krokiem w uporządkowaniu systemu było uchwalenie ustawy o ochronie ludności i obronie cywilnej (Ustawa z dnia 5 grudnia 2024 r. o ochronie ludności i obronie cywilnej – Dz. U., poz. 1907). Ustawa określa organizację systemu ochrony ludności, zadania organów publicznych, zasady funkcjonowania

obrony cywilnej, kwestie alarmowania, ewakuacji oraz organizacji obiektów zbiorowej ochrony.

Ochrona ludności definiowana jest jako system składający się z organów administracji publicznej wykonujących zadania mające na celu zapewnienie bezpieczeństwa ludności przez ochronę życia i zdrowia ludzi, mienia, w tym zwierząt, infrastruktury niezbędnej do zaspokojenia potrzeb bytowych, dóbr kultury i środowiska w sytuacji zagrożenia, zwanych dalej „organami ochrony ludności”, podmiotów wykonujących te zadania, zwanych dalej „podmiotami ochrony ludności”, oraz zasobów ochrony ludności (Ustawa z dnia 5 grudnia 2024 r. o ochronie ludności i obronie cywilnej – Dz. U., poz.1907).

Istotnym elementem systemu jest obrona cywilna, której zadaniem jest ochrona ludności cywilnej w sytuacji konfliktu zbrojnego.

Obrona cywilna (OC) w ujęciu Protokołu dodatkowego do Konwencji genewskich z 12 sierpnia 1949 r., dotyczącego ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych,² oznacza wypełnianie wszystkich lub niektórych zadań humanitarnych wymienionych niżej, mających na celu ochronę ludności cywilnej przed niebezpieczeństwami wynikającymi z działań zbrojnych lub klęsk żywiołowych, i przewyżczanie ich bezpośrednich następstw, jak też zapewnienie warunków koniecznych do przetrwania. Są to następujące zadania:

- służba ostrzegawcza;
- ewakuacja;
- przygotowanie i organizowanie schronów;
- obsługa środków zaciemnienia;
- ratownictwo;
- służby medyczne, włączając w to pierwszą pomoc oraz opiekę religijną;
- walka z pożarami;
- wykrywanie i oznaczanie stref niebezpiecznych;
- odkażanie i inne podobne działania ochronne;
- dostarczanie doraźnych pomieszczeń i zaopatrzenia;
- doraźna pomoc dla przywrócenia i utrzymania porządku w strefach dotkniętych klęskami;
- doraźne przywrócenie działania niezbędnych służb użyteczności publicznej;
- doraźne grzebanie zmarłych;
- pomoc w ratowaniu dóbr niezbędnych do przetrwania;
- dodatkowe rodzaje działalności, niezbędne do wypełnienia któregoś z zadań wyżej wymienionych, w tym planowanie i prace organizacyjne.

Przyjmuję za Markiem Walanciakiem, iż współczesny model ochrony ludności i obrony cywilnej wymaga harmonizacji systemów edukacyjnych z wymaganiami

---

2 Protokół dodatkowy I. <https://www.prawo.pl/akty/dz-u-1992-41-175,16794697.html>

bezpieczeństwa narodowego oraz standardami międzynarodowymi. System kształcenia na potrzeby ochrony ludności i obrony cywilnej staje się jednym z kluczowych elementów systemu bezpieczeństwa państwa. System edukacji bezpieczeństwa powinien się opierać na zasadzie edukacji powszechnej, ciągłej, systematycznej, formalnej, pozaformalnej, realizowanej w różnych formach i na różnych poziomach (Walancik, 2026, s. 9–18).

Założenia metodologiczne

Celem badania była eksploracja i opis (Babbie, 2024, s. 110) organizacji szkolenia z zakresu ochrony ludności i obrony cywilnej w kontekście tworzenia sprawnego systemu ochrony ludności i obrony cywilnej na wypadek sytuacji kryzysowych, kryzysów. W prezentowanej treści przedstawiono wycinek badań całościowych. Sformułowano problem badawczy w postaci pytania: Jaki jest poziom wiedzy uczestników szkolenia z ochrony ludności i obrony cywilnej i czy zdobyta wiedza będzie przydatna w rozwiązywaniu zadań w sytuacjach kryzysowych, kryzysach?

Postawiono hipotezy:

- H1. Większość uczestników przed szkoleniem posiadała umiarkowaną lub niską wiedzę w zakresie problematyki związanej z ochroną ludności, obroną cywilną i zarządzaniem kryzysowym.
- H2. Zdobyta wiedza jest oceniana jako przydatna lub bardzo przydatna w aktywności zawodowej.

W niniejszym tekście zaprezentowano jedynie wycinek analizy z przeprowadzonych badań. Badanie przeprowadzono w 2025 roku, w grupie 79 uczestników szkolenia z zakresu ochrony ludności i obrony cywilnej, skierowanego do pracowników administracji publicznej i samorządowej. Zastosowano kwestionariusz ankiety zawierający 20 pytań zamkniętych na 6-stopniowej skali porządkowej (1 – ocena najniższa, 6 – ocena najwyższa), wykorzystywany do badań szkolonych wójtów i burmistrzów gmin z obszaru województwa małopolskiego. Szkolenia zrealizowano w Szkole Aspirantów Państwowej Straży Pożarnej w Krakowie na zlecenie autora publikacji wynikające z wykonywania obowiązków służbowych. Dobór próby miał charakter celowy.

W analizie statystycznej ze względu na porządkowy charakter skali pomiarowej zastosowano metody nieparametryczne. Centralnymi miarami tendencji centralnej są mediana i dominanta. Do weryfikacji hipotez wykorzystano:

- test Wilcoxona dla jednej próby (*one-sample Wilcoxon signed-rank test*) – do testowania, czy mediana odpowiedzi istotnie różni się od wartości referencyjnej (3,5 jako środek skali lub 4 jako próg „umiarkowanej” wiedzy);

- test Wilcoxona dla prób zależnych (*paired Wilcoxon signed-rank test*) – do porównania średnich ocen modułów praktycznych i teoretycznych w obrębie każdego respondenta;
- test Friedmana – nieparametryczny odpowiednik ANOVA z powtarzanymi pomiarami, do porównania ocen 16 modułów szkoleniowych;
- test znaków (*binomial sign test*) – jako uzupełniająca metoda weryfikacji dla hipotezy głównej.

Jako miary wielkości efektu zastosowano:

$$r = \frac{|Z|}{\sqrt{N}}$$

dla testów Wilcoxona oraz współczynnik zgodności Kendalla dla testu Friedmana. Korelacje obliczono metodą Spearmana. Spójność wewnętrzną skal oceniono współczynnikiem alfa Cronbacha. Przyjęto poziom istotności $\alpha = 0,05$.

Badanie miało charakter anonimowy, przeprowadzone zostało zgodnie z zasadami etyki, po wyrażeniu zgody przez badanych na ich uczestnictwo w badaniu.

Wiedza z zakresu ochrony ludności, obrony cywilnej i jej przydatność w tworzeniu systemu ochrony ludności i obrony cywilnej

Pytania badawcze dotyczyły oceny posiadania wiedzy z zakresu ochrony ludności i jej przydatności w działalności służbowej, wykorzystania w sytuacjach kryzysowych, kryzysach. Badanych zapytano o ocenę własnej wiedzy z zakresu ochrony ludności. Dane zawiera tabela 1.

Tabela 1. Posiadanie wiedzy z zakresu ochrony ludności

Ocena	Procent
1	2,5%
2	3,8%
3	13,9%
4	34,2%
5	25,3%
6	20,3%

Źródło: badania własne.

Z analizy danych wynika, iż jedna trzecia badanych oceniła posiadanie wiedzy z zakresu ochrony ludności na poziomie dobrym, jedna czwarta na poziomie

bardzo dobrym i jedna piąta na poziomie celującym. Tylko 3,8% wskazało, że ich poziom wiedzy jest niedostateczny, a 2,5% – że znikomy. Zatem można wnioskować, iż poziom wiedzy jest zadowalający. Z rozmów z badanymi wynika, iż to sytuacje kryzysowe, które miały miejsce w ostatnim okresie, takie jak: pandemia COVID-19, powódź, konflikt na Ukrainie, determinują do uczestnictwa w szkoleniach z zakresu szeroko rozumianego bezpieczeństwa, zarządzania kryzysowego, w różnych formach, w tym w ramach samokształcenia.

Większość uczestników posiadała umiarkowaną wiedzę na temat omawianej problematyki przed szkoleniem.

Dla postawionej hipotezy, iż większość uczestników posiadała umiarkowaną wiedzę na temat omawianej problematyki przed szkoleniem, przyjęto wartość testową 4 jako środek kategorii „umiarkowana” na 6-stopniowej skali i testowano dwustronnie, czy mediana nie odbiega od tej wartości.

$$H_0: Me = 4 \text{ vs } H_1: Me \neq 4$$

Zastosowano test dwustronny Wilcoxon dla jednej próby. Mediana wyniosła 4,0, a średnia 4,37. Odsetek odpowiedzi 3-4 (interpretowanych jako „umiarkowana” wiedza) wyniósł 48,1%. Dwustronny test Wilcoxon z wartością testową $\mu_0 = 4$ wykazał istotne odchylenie mediany od 4: statystyka $V = 402$, $p\text{-value} = 0,007$, $r = 0,304$. Oznacza to, że mediana różni się istotnie od 4, co formalnie osłabia hipotezę H_1 . Wynik testu jest statystycznie istotny, co oznacza, że mediana wiedzy wcześniejszej istotnie odbiega od wartości 4. Średnia (4,37) i rozkład odpowiedzi wskazują jednak na przesunięcie w górę – część uczestników deklarowała wysoką znajomość tematyki (25,3% osób wybrało 5, 20,3% osób wybrało 6). Hipoteza H_1 w ścisłym sensie nie jest potwierdzona – wiedza była raczej umiarkowana do wysokiej, nie czysto umiarkowana.

Badanych zapytano również, w jakim stopniu wiedza zdobyta w trakcie szkolenia może być przydatna w aktywności zawodowej związanej z obszarem ochrony ludności, zarządzania kryzysowego. Rozkład częstości odpowiedzi prezentuje tabela 2.

Tabela 2. Przydatność wiedzy zdobytej w trakcie szkolenia w aktywności zawodowej

Pytanie	Treść pytania	Ocena					
		1	2	3	4	5	6
1.	W jakim stopniu wiedza zdobyta w trakcie szkolenia może być przydatna w Pani/Pana pracy zawodowej?	0,0%	0,0%	3,8%	6,3%	34,2%	55,7%

Dane zawarte w tabeli 2 wskazują, iż badani najczęściej – 55,7% – wskazywali, że wiedza zdobyta w trakcie szkolenia będzie bardzo przydatna w aktywności zawodowej związanej z obszarem bezpieczeństwa, w tym zarządzania kryzysowego. Hipoteza badawcza zakłada, że uczestnicy oceniają zdobytą wiedzę jako przydatną (P2), co można zoperacjonalizować jako medianę odpowiedzi istotnie wyższą od środka skali (3,5). Stąd hipotezy statystyczne mają postać:

$$H_0: Me = 3,5 \text{ vs } H_1: Me > 3,5$$

Do zweryfikowania tej hipotezy zastosowano test jednostronny Wilcoxon dla jednej próby.

Mediana ocen przydatności wiedzy wyniosła 6,0, a średnia 5,42. Test Wilcoxon (jednostronny) dla jednej próby wykazał, że wartość centralna jest istotnie wyższa od wartości neutralnej 3,5: statystyka $V = 3146$, $p\text{-value} < 0,001$, $r = 0,895$. Wielkość efektu jest bardzo duża. Test znaków potwierdził ten wynik: 76 z 79 respondentów oceniło przydatność powyżej 3,5 (przy zaledwie 3 poniżej), $p\text{-value} < 0,001$. Wyniki wskazują, że hipoteza H2 znajduje jednoznaczne potwierdzenie. Uczestnicy oceniają zdobytą wiedzę jako wysoce przydatną.

Podsumowanie

Dla postawionych hipotez przyjęto poziom istotności 0,05. HG/H2: Zdobytą wiedza jest oceniana jako przydatna w tworzeniu systemu ochrony ludności i obrony cywilnej. Rozkłady częstości odpowiedzi ujawniają kilka charakterystycznych wzorców. Zdecydowana większość pytań ewaluacyjnych cechuje się silną koncentracją odpowiedzi na dwóch najwyższych poziomach skali – oceny 5 i 6 obejmują zwykle od 78% do 97% wszystkich wskazań, co świadczy o ogólnie bardzo pozytywnym odbiorze szkolenia przez uczestników. Wyraźnie na tym tle wyróżnia się pytanie P1, dotyczące wcześniejszej znajomości tematyki szkolenia. Jest to jedyne pytanie, w którym odpowiedzi rozkładają się stosunkowo równomiernie po całej skali, od oceny 1 (2,5%) po ocenę 6 (20,3%), z wyraźną dominantą na ocenie 4 (34,2%). Taki profil jest zrozumiały, ponieważ P1 nie pełni funkcji ewaluacyjnej, lecz diagnostycznej, a zróżnicowanie odpowiedzi odzwierciedla naturalne różnice w przygotowaniu merytorycznym uczestników.

Pytania o charakterze syntetycznym, czyli przydatność wiedzy (P2) i ogólna ocena szkolenia potwierdzają pozytywny obraz. W P2 niemal 90% uczestników oceniło przydatność wiedzy na 5 lub 6, a w P20 odsetek ten wynosi 93,7%. Warto jednak zauważyć, że ogólna ocena szkolenia (P20), choć bardzo wysoka, jest nieco niższa niż ocena przydatności (P2) czy organizacji (P19). Może to wynikać z syntetycznego charakteru tego pytania i respondenci prawdopodobnie uwzględniali w nim również słabsze elementy programu.

Podsumowując, rozkłady częstości rysują obraz szkolenia ocenionego bardzo wysoko, z wyraźną preferencją uczestników dla form praktycznych i warsztatowych nad treściami doktrynalno-prawnymi. Jednocześnie silna koncentracja odpowiedzi na najwyższych wartościach skali (efekt sufitowy) ogranicza zdolność narzędzia do różnicowania między modułami – w istocie różnice między „dobrym” a „bardzo dobrym” modulem sprowadzają się do proporcji między ocenami 5 i 6, podczas gdy oceny 1–3 występują marginalnie lub wcale.

Pandemia COVID-19 i wojna w Ukrainie, mimo odmiennego charakteru, dostarczyły podobnych wniosków dotyczących bezpieczeństwa. Po pierwsze, państwo musi być przygotowane na sytuacje, których dokładnego przebiegu nie można przewidzieć. Po drugie, konieczne jest utrzymywanie odpowiednich rezerw oraz zdolności do szybkiego zwiększenia możliwości działania służb. Po trzecie, bardzo ważna jest współpraca administracji rządowej, samorządów, służb mundurowych, podmiotów medycznych, organizacji społecznych i samych obywateli.

Efektywne przygotowanie społeczeństwa i wyspecjalizowanych kadr może istotnie ograniczyć skutki sytuacji kryzysowych, kryzysów oraz zwiększyć zdolność państwa do reagowania na zagrożenia o charakterze militarnym i niemilitarnym. W związku z tym konieczne jest dalsze doskonalenie systemu kształcenia, jego aktualizacja programowa oraz zwiększenie nakładów na edukację bezpieczeństwa (Walancik, 2026, s. 8). Współczesny system ochrony ludności powinien być przygotowany nie na jedno zagrożenie, ale na zagrożenia wielowymiarowe i jednocześnie – np. epidemię połączoną z awarią energetyczną, cyberatakiem, dezinformacją lub kryzysem uchodźczym. Polska ustawa wskazuje wprost na konieczność uwzględniania odporności infrastruktury i zasobów, w tym na zagrożenia czasu wojny, oraz zapewnienia ciągłości działania w przypadku zniszczenia części infrastruktury, a nade wszystko edukację specjalistyczną całego społeczeństwa. Zatem warto realizować specjalistyczne szkolenia przygotowujące uczestników do właściwego reagowania w sytuacjach kryzysowych, kryzysach, a także wiele innowacyjnych projektów wspierających (Kłęczar, Czopek, 2025, s. 9–10). Analizy wyników badań wskazują, iż szkolenia z ochrony ludności i obrony cywilnej stanowią istotny element podnoszenia kompetencji przedstawicieli samorządu terytorialnego odpowiedzialnych za bezpieczeństwo mieszkańców (Kłęczar, 2026, s. 26). Proces dydaktyczny winien mieć charakter – oprócz teoretycznego – warsztatowy, gier decyzyjnych, instruktażowy, projektowy, co zdecydowanie zwiększa zdolność uczestników do efektywnego działania w sytuacjach rzeczywistych zagrożeń. Warto w edukacji wykorzystywać technologię VR i symulatorów, platform e-learningowych, systemów szkoleniowych online i narzędzi cyfrowych oraz mediów społecznościowych (Walancik, Dacko-Pikiewicz, 2016, s. 103).

Bibliografia

- Babbie, E. (2024). *Badania społeczne w praktyce*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Dacko-Pikiewicz, Z., Wódz, J., Walancik-Ryba, K., Pikiewicz, W. (2021). Remote Education During the COVID-19 Pandemic. *European Research Studies Journal*, 24, 112–126.
- Grodzki, R. (2013). *Zarządzanie kryzysowe. Dobre praktyki*. Difin.
- <https://wsb.edu.pl/student/materialy-edukacyjne/bezpieczenstwo>
- <https://www.gov.pl/web/poradnikbezpieczenstwa> [dostęp: 10.05.2025]
- Krynojewski, F. (2023). *Obrona cywilna Rzeczypospolitej Polskiej. Wczoraj, dziś, jutro*. Oficyna Wydawnicza RYTM.
- Klęczar, K. J. (2026). Szkolenia z ochrony ludności i obrony cywilnej. W: M. Walancik, K. J. Klęczar (red.), *Ochrona ludności i obrona cywilna wobec współczesnych wyzwań*. Wydawnictwo Naukowe Akademii WSB w Dąbrowie Górniczej.
- Klęczar, K. J., Czopek, J. (2025). Innowacyjne projekty społeczne wspierające implementację ustawy o ochronie ludności i obronie cywilnej (OLiOC) na przykładzie inicjatyw realizowanych przez Małopolski Urząd Wojewódzki w Krakowie. *Civil and Cultural Heritage Protection*, 6, 9–27.
- Łydka, A. (2025). System obrony cywilnej przyjęty w ustawie o ochronie ludności i obronie cywilnej a doświadczenia z wojny rosyjsko-ukraińskiej. *Wiedza Obronna*, 291(2), 28–45.
- I Protokół dodatkowy do Konwencji genewskich z 12 sierpnia 1949 r. dotyczący ochrony ofiar międzynarodowych konfliktów zbrojnych, art. 61.
- Ustawa z dnia 5 grudnia 2024 r. o ochronie ludności i obronie cywilnej (Dz. U. 2024, poz. 1907).
- Walancik, M. (2026). System kształcenia na potrzeby ochrony ludności i obrony cywilnej w Polsce – wyzwania, uwarunkowania i kierunki rozwoju. W: M. Walancik, J. K. Klęczar (red.), *Ochrona ludności i obrona cywilna wobec współczesnych wyzwań*. Wydawnictwo Naukowe Akademii WSB w Dąbrowie Górniczej.
- Walancik, M., Klęczar, J. K. (Red.). (2026). *Ochrona ludności i obrona cywilna wobec współczesnych wyzwań*. Wydawnictwo Naukowe Akademii WSB w Dąbrowie Górniczej.

dr Karolina Walancik

pedagog, radca prawny, ekspertka z zakresu prawa rodzinnego i opiekuńczego, prawa cywilnego oraz prawa administracyjnego, autorka publikacji naukowych i kierownik międzynarodowych projektów badawczych

---

Dominik Penar

lider akademicki, samorządowiec, organizator i popularyzator edukacji akademickiej, oświatowej pozaszkolnej

---

dr inż. Krzysztof Jan Klęczar

przedstawiciel administracji publicznej, organizator ochrony ludności i obrony cywilnej, popularyzator i orędownik edukacji dla bezpieczeństwa

Akademia WSB
WSB University

Wydawnictwo Naukowe Akademii WSB
ul. Ciepłaka 1c, 41-300 Dąbrowa Górnicza
www.wsb.edu.pl

ISBN 978-83-68935-02-8

9 788368 935028 >